

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Bölcsészettudományi Kar
Európa és a magyarság a 18–20. században

PhD értekezés

Paksy Zoltán

A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak megalakulása,
tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon

1932 és 1939 között

Témavezető: Vonyó József
egyetemi docens

Pécs, 2007

Előszó

A XX. század történetének legnagyobb tragédiái közül több a korabeli szélsőjobboldal különböző árnyalataihoz kötődött, így érthető, hogy ez a politikai irányzat a történetírás egyik fontos célpontjává vált. Különösen sok elemzés született a nemzetiszocializmus szülőhazájáról, Németországról, melyek mára már önálló historiográfiai iskolákba is csoportosíthatók.¹ A radikális, ultranacionalista jobboldal megjelenése nem egyedi magyar probléma, hanem a XX. századi Európa egyik fontos politikai jelensége. Ezen belül a magyarországi mozgalmak számos ponton kapcsolódtak a térség hasonló szerveződéséhez, mind a mozgalom jellegét, mind ideológiáját tekintve. Maguk a nyilas vezérek vallották Magyarországon számos alkalommal, hogy mozgalmuk része annak a „civilizációs korszakváltásnak”, amelyben a liberalizmust új világ, a közösségi elven nyugvó társadalom váltja fel.² Szálasi Ferenc szerint is a hungarizmus olyan ideológiai rendszer, amelyben „a nemzetiszocialista világnézet és korszellem magyar gyakorlata” jelenik meg. Ideológiájukat tekintve megegyeztek abban, hogy világképükben az individualizmust és a szabad piaci racionalitást háttérbe szorítja a kollektívum, a nemzeti és faji közösség primátusa.³ Minden esetben hangsúlyozták szociális elkötelezettségüket is, hiszen ezzel igyekeztek megteremteni legitimitásuk alapját. A magyarországi szélsőjobboldalra is érvényes az a nyugati szerzők által hangoztatott nézet, amely szerint „a fasizmus ideológiájának legfontosabb aspektusa a társadalom racionalizálásának ideológiája elleni reakció”, mely alatt elsősorban a kapitalizmus elleni fellépést kell érteni.⁴ E nézetek szerint a fasizmust „a modernitás elleni, a liberális, szekularizált ipari civilizációt jellemző eszmények és intézmények rendszere elleni ideológiai harc” élte, és az „a kapitalista materializmus, az istentelen racionalizmus, a gyökértelen társadalom, a kozmopolita zsidók és a mindent felzabáló szörnyeteg, a nagyváros ellen irányult”.⁵

A különböző szélsőjobboldali szerveződések abban is hasonlítanak egymásra, hogy fellépésük kiváltó okát mindig az adott társadalomban lejátszódó válságjelenségek adták. Ezek általában a kapitalizmusba való átmenet nehézségeiből és a nemzetté válás folyamatának megkésettiségeiből keletkeztek, melyhez az egyenlőtlen európai gazdasági-társadalmi

¹ Lásd erről részletesen: Tomka 1998. 9-29.

² Festetics Sándor: Ami engem igazol! Mezőföld, 1933. augusztus 27.

³ Ormos 1987. 90-91.

⁴ Parsons 1954. 134.

⁵ Stern 1961. 19. illetve Gay 1968. 96. Idézi Lipset 1995. 366.

fejlődésből fakadó feszültségek is hozzájárultak. A modern kapitalizmus kialakulása gyökeres társadalmi változásokkal járt együtt, amelyben a hagyományos társadalmi rétegek kétségbeesett utóvédharcokat vívtak privilégiumaikért. Ezek a rétegek a legtöbb országban – így Magyarországon is – a hagyományos agrárszférához kötődtek, melynek feudális viszonyai csak a 19. század végén bomlottak le, súlyos társadalmi feszültségeket gerjesztve.⁶ Ezekben az országokban „a hagyományos konzervatív erők összefonódása a trónnal és oltárral erős maradt”.⁷ A lassan és nehézkesen zajló polgárosodás pedig csak nehezen tudott olyan értékeket felmutatni, amelyek alternatívát kínáltak volna a jobboldali radikalizmussal szemben. Végül nem tekinthetünk el az európai országok olyan közös kulturális hagyományaitól sem, amelyek szerepet játszottak a jobboldali radikalizmus előretörésében. Ezek között ki kell emelni az antiszemitizmus genezisében szerepet játszó középkori, keresztény szemléletet, mely komoly tényezője volt a szekularizáció után is makacsul továbbélő, negatív „zsidó” képzet kialakulásának.⁸

Mindemellett a jobboldali radikalizmus „magyar gyakorlata” sajátos vonásokkal is bírt. Fellépése nem másolta szolgaián a külföldi példát, hiszen Istóczy Győző idejében ezek a minták csupán elméletben léteztek, igaz ezeket Istóczy kiválóan ismerte. Az általa kifejtett nézetek már tartalmazták követői eszmerendszerének majd minden elemét. Ennek az a magyarázata, hogy olyan gyógyírt kínált, amely a magyar társadalomban meglévő, valós feszültségek által érintett rétegek számára képes volt megteremteni egy valós politikai alternatíva illúzióját.

A magyar szélsőjobboldal egyedi vonásai közül talán a legfontosabb annak konzervatív tartalma, ezért nevezik radikális konzervativizmusnak is.⁹ Hordozói a keresztény magyar társadalom olyan rétegei – földbirtokosok, kiskereskedők, iparosok, földművesek –, akik alulmaradtak a piaci versenyben, ezért segítséget és támogatást igényeltek maguknak az államhatalomtól.¹⁰ Követelésük alátámasztására nacionalista érvrendszert fejtettek ki, amely őket, mint a nemzeti karakter hordozóit privilegizálta, a kapitalista gazdasági és társadalmi szokások terjesztőjének tekintett zsidósággal szemben.¹¹

A Magyarországon a 19. század végén megjelenő újkonzervativizmus és jobboldali radikalizmus az 1930-as években új köntösbe öltözött, és a német példa nyomán a nemzetiszocializmus magyar változata, a nyilaskeresztes mozgalom képében jelent meg. A

⁶ Ormos – Incze 1976. 46.

⁷ Lipset 1995. 155.

⁸ Katz 2001. 446-447. illetve Bibó 1994. 86-87.

⁹ Ormos 1987. 141-142.

¹⁰ Szabó 1981. 361.

¹¹ Uo.

történelmi körülmények eredményeként – ha csak múló pillanatra is –, a hatalom megragadására is lehetősége nyílt, amely során sikerült bizonyítania, hogy képes minden olyan szörnyűség elkövetésére, amelyet korábban feltételeztek róla.

1. A téma historiográfiája

A magyarországi nyilas mozgalom történetének tárgyilagos feltárása 1945 után nem indulhatott meg. Ennek magyarázata az új politikai rendszer intencióiban keresendő, melynek eredményeként ez a kérdés az elmúlt évtizedekben az ún. kényes témák közé került. Az 1945 után kialakult marxista történetírás a nyilasokat saját céljaira kívánta felhasználni, s ami ebbe a meghatározott történeteszemléletbe nem fért bele, az ellenkezett a hivatalos felfogással és kutathatatlaná, publikálhatatlaná vált.¹²

A magyar történetírás szemléletének és főként a Horthy kor jellegének átértékelését, valamint a marxista irányelveket először Andics Erzsébet fogalmazta meg, közvetlenül a második világháború után írt tanulmányában.¹³ Bár ez a korai kortörténeti összefoglaló még nem nevezte fasisztának a Horthy kort, de már új, osztályharcos szemléletben adta elő a korszak marxista elemzését.

Ez a felfogás a későbbiekben politikai okokból motiváltan tovább módosult.¹⁴ Ennek a marxista történetfelfogásnak a középpontjában az a nézet állt, mely szerint – Dimitrov megfogalmazásában – „a fasizmus nem más, mint a finánc-tőke legreakciósabb, legsovinisztább, legimperialistább elemeinek nyílt terrorista diktatúrája”.¹⁵ A magyar történetírást is ez a szemlélet uralta az 1950-es években, melyhez az járult, hogy az 1919 ősztől regnáló hatalmat is fasisztának tekintette, és ezt olyan viszonyítási pontnak fogta fel, amely megszabta a történetírás kereteit. Ez határozta meg a szélsőjobboldali mozgalmak megítélését is. Egyfelől bizonyítani kellett a magyarországi nyilas mozgalomnak a német nácizmussal való hasonlóságát, mi több, náci mivoltát, valamint bizonyítani kellett a legális hatalom és a szélsőjobboldal együttműködését, sőt azonosságát. A legfontosabb szempont azonban a nyilas mozgalom társadalmi bázisának jellemzése volt, a szocialista rendszer értékhierarchiájában első helyen álló munkásságot és a „dolgozó” parasztságot mentesíteni kellett a szélsőjobboldali érintettség vádjától. Ezzel lehetőség kínálkozott a Horthy-kor hatalmi elitjéhez tartozó történelmi osztályokra hárítani minden felelősséget. Az 1951-ben kiadott „A magyar nép története” című kötet „Ellenferradalom és fasizmus Magyarországon

¹² A Horthy-kor jellemzését és a jellegéről szóló historiográfiai vita összefoglalását lásd Romsics 1980. 440–465. Püski 2001. 31-37. és Püski 2005. 207-212.

¹³ Andics 1946.

¹⁴ A politikai okok közül kiemelhetőek az 1945 és 1947 között zajló belpolitikai csatározások, amikor a kommunista párt a kisgazdapárt több következetesen demokrata képviselőjét – például Sulyok Dezsőt vagy Drozdy Győzöt – a Horthy korban játszott politikai szerepe miatt fasiszta váddal illette és így szorította ki a közéletből.

¹⁵ Heckenast 1951. 461.

(1919-1945)” c. fejezete szerint a Gömbös-kormány időszakában „erősödött fel” a Horthy-rendszer fasizálódása.¹⁶ A szerzők a továbbiakban minden konkrétum nélkül említik „a nyilasokat” vagy „fasisztákat”, azzal a kitételrel, hogy „a kormány a nyilas szervezkedéseknek szabad teret biztosít” és, hogy az 1939-es országgyűlési választásokon a nyilaskeresztes párt 31 mandátumot szerzett.¹⁷ Az 1944. októberi nyilas hatalomátvétel kapcsán közli, hogy annak „gyökerei a huszonöt éves ellenforradalmi korszakba nyúlnak vissza, a szegedi gondolattól egyenes út vezet a nyilas mozgalomhoz.”, a nyilas „gyilkos banditák Horthy fehér terrorjának egyenes leszármazói”.¹⁸ Konklúziója: „A német fasiszta hordák és a nyilas banditák közös pusztításaiért, vérengzéseikért, Magyarország kifosztásáért és kirablásáért, a magyar nép egymillió halottjáért a 25 éves Horthy-rendszer, a magyar uralkodó osztályok Szálasi[val] és társaival együtt felelősek.”¹⁹

Utóbbi megállapítás határozta meg a következő évtizedben is magyarországi nyilas mozgalom kutatásának határait. A téma a diktatórikus hatalmak propagandája által vallott fekete-fehér kép életszerűtlen és torz szemléletét is magán hordozta, a nyilasok mind gyilkossá és bűnözővé váltak. Mindez sokáig lehetetlenné tette a nyilas mozgalom mélyebb okainak, társadalmi gyökereinek, továbbá a bennük tükröződő konfliktusok és ellentmondások tárgyilagos feltárását.

Ez a nézet az 1960-as években kezdett először oldódni. Fordulópontot jelentett a Történelmi Szemle 1962/3-4. számának kiadása. E számban a szakma legismertebb alakjainak írásai jelentek meg a Horthy-kor és a fasizmus kérdése kapcsán. Ránki György tanulmányának már első soraiban igen határozottan és egyértelműen fogalmazott: „A kutatók [...] egyre kevésbé elégednek meg a felszíni jelenségek leírásával, felismerik, hogy feladatuk nem merülhet ki a Horthy-rendszer bűnös tevékenységének leleplezésében, bármilyen hasznos és »hálás« feladat is ez.” [Kiemelés tőlem – P. Z.] A szerző hangsúlyozza, hogy a történész feladata „a felszínről a mélybe hatolás, a jelenségektől a lényeghez való közeledés, vagyis konkrétan: a társadalmi jelenségek sokoldalú elemzése.”²⁰ Ránki – bár nem elhanyagolható, jelentős új elemként állapítja meg a Horthy-korról, hogy „a konszolidált rendszer a fasiszta önkényuralom és a konzervatív polgári »törvényesség« bizonyos elemeinek keveredését jelentette” – magáévá teszi a fasiszta jellegű ellenforradalmi rendszer

¹⁶ Uo. 463.

¹⁷ Uo. 472.

¹⁸ Uo. 486.

¹⁹ Uo.

²⁰ Ránki 1962. 353.

tézisét.²¹ Fasizmusnak az 1919/1920-ban kialakult, a szegedi gondolatból táplálkozó keresztény-nemzeti ideológiát nevezi, de megkülönbözteti ennek szélsőségét, melyet „totális fasizmus”-ként definiál. Ezen belül először mutat rá a rendszer társadalmi bázisának differenciáltságára, a jobboldali radikális „dzsentrí-katonatiszti-államhivatalnoki rétegek” eltérő helyzetére és szerepére. Ezek a társadalmi csoportok alkották a jobboldali radikalizmus híveinek egy részét, melyet a nagyobb létszámú „kulák és kispolgári elemek” egészítettek ki. Nézete szerint „a háborúból visszatért kispolgári réteg az egyik legjelentősebb bázisa a fasizmusnak”.²² Megalkotja a „kispolgár” kategóriáját, amelybe a „szegényparasztság felső kategóriái és a középparasztok” is beletartoznak, mivel azonban a parasztság egésze – nézete szerint – nem tartozik a fasizmus tömegbázisába, figyelmen kívül hagyja azt. Az uralkodó osztályok és a proletariátus között helyet foglaló kispolgárságot osztályharcos nézet szerint különíti el, azaz az alkalmazott és munkás kategóriát állítja szembe a tulajdonosokkal. A kispolgárság körébe tartoznak az iparban és kereskedelemben 5 alkalmazottnál kevesebbet foglalkoztató önállók, a segédszemélyzet, valamint a tisztviselők, a közszolgálatban dolgozók és az értelmiség 90 százaléka. Ezzel Budapest keresőit kategorizálva a proletariátussal közel azonos létszámú csoportot kap. E réteg tehát – Ránki szerint – az ellenforradalmi rendszer egyik legszélesebb bázisa, pedig érdekei nem esnek egybe az uralkodó osztállyal. A kettő közötti ellentétet, mely különösen a gazdasági válság hatására erősödik fel, nem e társadalmi csoport balra tolódása, hanem a további jobbszél felé sodródása követi, aminek következményeként jelentős része a „totális fasizmus” híve lesz.

Ugyane számban Lackó Miklós írása már kifejezetten az 1930-as évek szélsőjobboldali mozgalmainak társadalmi bázisáról értekezik. A rendszer definícióját a következőképpen adja meg: „részben feudális eredetű, részben liberális burzsoá uralmi formák összekapcsolása és kiegészítése az ellenforradalom »korszerű« fasiszta kormányzási formájával”.²³ Az 1919/1920-ban kialakult uralmi rend radikális jobbszárnyát, szóhasználatában a „magyar reakció szélső jobbszárnyát”, szerinte három társadalmi csoport alkotja. Egyfelől az úri középbirtokosok, tehát a 100 és 1000 hold földdel rendelkező földbirtokosok csoportja, másfelől a keresztény ipari és kereskedelmi burzsoázia, végül a számban legnagyobb katonatiszti-hivatalnoki rétegek. A konszolidáció előrehaladtával radikalizmusuk visszaszorul, ám az 1930-as években a német átalakulás következtében ismét aktivizálódnak. Legfontosabb fegyverük a szociális demagógia, amelyet a magyar

²¹ Uo.

²² Uo. 360.

²³ Lackó 1962. 449.

viszonyokhoz igazítanak, így például a földreform vonatkozásában mérsékelt hangot ütnek meg. Programjaik radikalizmusát a szerző szerint az határozza meg, hogy hirdetője a társadalmi ranglétra mely fokán áll, lefelé haladva a hangvétel és a tartalom egyre szélsőségesebbé válik. „Ezek a programok alapgondolataikban teljesen megegyeznek egymással: tartalmuk nem más, mint a régi, 1919-es fajvédő programok kisebb-nagyobb mértékű »korszerűsítése« az olasz és különösen a német fasiszmus politikai és ideológiai elemeivel.”²⁴ Ezek a szélsőjobboldali csoportok 1935-1936-ig a kormánypártot vallják képviselőjüknek, csupán Gömbös Gyula halála után húzódnak ellenzékbe, és alakítják ki részben a kormánypárt szélső jobboldalát, részben az új „nyilas-fasiszta” pártokat. A „fasiszta mozgalom” tömegerejét Lackó szerint is a kispolgárság adja. E mozgalom a következő fontosabb vonásokkal bír: egyrészt vezető gárdája az úri rétegekből kerül ki, mely nem stabil, állandóan változik, másrészt a társadalmi hierarchiában való elhelyezkedéstől függően van megalkuvó és radikális szárnya, végül az egyéni érvényesülés következtében tagságát és vezetőségét állandó fluktuáció jellemzi. Lackó szerint 1935-1936-ig egyedül a Böszörmény-féle kaszás kereszties mozgalom képes társadalmi bázist kiépíteni magának. Ennek bukása után ível fel Szálasi Ferenc karrierje, aki önálló mozgalmat szervez. A szerző – az időközben fellépő új nyilas pártokról teljesen elfeledkezve – közli, hogy „Böszörmény kispolgári, lumpenproletár »radikális« aktivistái Szálasihoz csatlakoznak”.²⁵ A megerősödött nyilas mozgalom tevékenységét párhuzamba állítja a náci Németország sikereivel. Szálasi programját „keresztényi és reakciós-feudális, sőt patriarchális” elemektől terhelt „homályos és zavaros” ideológiának nevezi, amely mentes az élesebb hangú szociális demagógiától. E mozgalom társadalmi bázisát is hasonlóképpen fogalmazza meg: „egyfelől a katonatiszti-földesúri-újburzsoá szélsőjobboldal alsóbb rétegei, másfelől a reakciós kispolgárság” alkotja azt,²⁶ ugyanakkor utal arra is, hogy Szálasi kísérletet tett a munkásság megszervezésére is. A szerző megállapítja, hogy a mozgalom a csúcspontját az 1939-es választások idején érte el, sőt helyesen emeli ki, hogy „a fasiszta tömegmozgalom ebben az időben még szélesebb befolyású, mint ahogyan azt a választási adatok mutatják.”²⁷ Ez időszakbeli társadalmi bázisát azonban Lackó az addigi sémák alapján határozza meg: a párt a „katonatiszti és úri” konjunktúralovagok vezető gárdájával, s lumpen- és a társadalom legelmaradottabb rétegeiből álló alsó tömegeivel” rendelkezik.²⁸ Ez az értékelés – azon túl, hogy nehezen megfogható

²⁴ Uo. 453.

²⁵ Uo. 460.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. 462.

²⁸ Uo. 466.

képet alkot – nehezzé teszi a distinkciót az 1944-es nyilas uralom társadalmi bázisával, amelyre vonatkozóan már igaz a sematikus jellegű értékítélet: „rémuralma a bűnöző és lumpen elemekre, s a reakciós kispolgárság és az úri szélsőjobboldal legtorzabb elemeire támaszkodik”.²⁹

A szélsőjobboldali mozgalmak tehát a fenti tanulmányokban jól körülhatárolható, a Horthy-kor uralkodó elitjétől elváló, önálló arculattal bíró politikai irányzatként jelennek meg. Az 1960-as évek történész vitáinak összefoglalásaként látott napvilágot az évtized végén Hanák Péter, Lackó Miklós és Ránki György szintetizáló tanulmánya. Ebben a Horthy-rendszert „a nagybirtokos osztály, a nagyburzsoázia és a nagybirtokos osztályhoz sok szállal kapcsolódó felső katonai-államhivatalnoki csoportok éles harcok közepette létrehozott és fenntartott kompromisszumán nyugvó ellenforradalmi diktatúrának” nevezik, amelyben a nagyburzsoázia a gazdasági erőt, a nagybirtok a politikai-hatalmi befolyást, míg a tömeget a katonai-hivatalnoki csoportok képezték.³⁰ A szerzők szerint „ez az uralmi rendszer alapszerkezetében nem volt fasiszta típusú”, fasiszta vonásai az 1930-as években erősödnek fel. Ekkor jelennek meg a fasiszta tömegmozgalmak is, melyek „e rétegek alsóbb csoportjainak vezetése alatt kialakuló, s befolyását szélesebb kispolgári és elmaradott városi és falusi proletár és félproletár tömegekre is kiterjesztő” mozgalmak voltak. E megállapításaik a marxista terminológiát figyelmen kívül hagyva pontosak, akárcsak az a nézetük, mely szerint e „fasiszta tömegmozgalom a német megszállásig ellenzéki mozgalom maradt”, „az uralkodó csoportoknak (illetve azok számottevő részének) a fasiszta tömegmozgalommal való szövetsége nem jött létre”.³¹ Ezzel a tanulmánnyal a marxista történetírás dogmája, a Horthy-kort és társadalmi-politikai erőit homogén fasiszta irányzatnak felfogó tézise végleg megdőlt, bár az ortodox marxizmus képviselője, Nemes Dezső még 1976-ban is védte álláspontját Bethlen István és rendszere fasiszta jellegéről, leszögezve, hogy ez a kérdés „az ideológiai harc szerves része”.³²

Az 1960-as években, e történész viták időszakában jelent meg több olyan fontos mű, amely a magyarországi szélsőjobboldali mozgalmak történetével foglalkozott. Az 1963-ban kiadott, első átfogó monográfiának tekinthető kötet e mozgalmak egyik irányzatával, a Böszörmény-féle kaszásokeresztes mozgalommal foglalkozik. Szerzője leszögezi, hogy a gazdasági válság hatására jelentkező különböző szélsőjobboldali mozgalmak közül 1931 és 1936 között „a kaszásokeresztes nevet viselő magyar fasiszta szervezet volt a

²⁹ Uo. 467.

³⁰ Hanák – Lackó – Ránki 1969. 323.

³¹ Uo. 324.

³² Nemes 1976. 7.

legjelentősebb”.³³ Böszörmény mozgalmát összehasonlítja a vele egy időben fellépő Meskó, Pálffy és Festetics nyilas vezérek mozgalmával, melyeket a kaszáskeresztesekhez képest marginálisnak tart.³⁴ Ezt a nézetet a szakirodalom a későbbiekben átvette, holott állítását az az egyszerű tény egészében cáfolja, hogy az 1935. évi országgyűlési választásokon a Meskó-Pálffy-féle, valamint Festetics nyilas pártjának az országban összesen 15 egyéni kerületben sikerült jelöltet indítani, ezek közül két helyen a mandátumot is megszerezték, míg a Böszörmény-féle párt csupán két választókerületben tudott elegendő ajánlást összegyűjteni.

Ettől függetlenül Szakács a kaszáskeresztes mozgalom eseménytörténetét tárgyilagosan és mindenre kiterjedően – a mai napig jól használhatóan – foglalja össze, csupán minősítései tükrözik a marxista történetírás elvárásait és kritériumait. Jól érzékelteti, hogy a kaszáskeresztes mozgalom a szélsőjobboldali mozgalmak egy eredeti, magyar válfaja. Ezt tükrözi annak ideológiája is, mely „több forrásból táplálkozott, kölcsön vettek eszméket a magyar ellenforradalomtól, a német fasizmustól és a vallási szektáktól”.³⁵ Meglepő azonban, hogy bár utal rá, de részletesen nem ismerteti a Böszörmény-párt 20 pontos programját, s annak kapcsán azt a fontos tényt, hogy az a DAP 1920-ban, Münchenben meghirdetett pártprogramjának – mely később az NSDAP hivatalos programjává is vált – csaknem szó szerinti adaptációja.

A kaszáskeresztes mozgalom társadalmi bázisát keresve – már csak a mozgalom elnevezése miatt is – tarthatatlanná válik a szerző számára a marxista történetírás elvárása, azaz az úri jobboldali rétegek kizárólagos felelősségének hangoztatása. Szakács a kutatása tárgyát nem képező Meskó-féle mozgalmat bele is illeszti e sémába, hangsúlyozva, hogy az a nyilas mozgalom mérsékelt – értsd a hatalommal együttműködő – irányzatát képviselte. „Itt [mármint Meskónál – P. Z.] a mozgalom vezetői inkább a középosztály tagjaiból, tömegei pedig dzsentrí-dzsentróid elemekből, egyes kispolgári egzisztenciákból tevődtek össze. [...] Meskó mozgalma azé az úri középosztályé, amelyik úri gögből nem volt hajlandó egy pártban kollaborálni a lenézett tömeggel.”³⁶ Böszörmény pártjával kapcsolatban azonban megkerülhetetlen a paraszti társadalmi bázis bemutatása, a szerző mégis meglepő és erősen vitatható állítással vezeti be e téma tárgyalását: „nem igaz az, hogy szegényparaszti mozgalom. A magyar uralkodó osztályok érdekeit szolgálta és védelmezte.”³⁷ Ő is eljut a „jobboldali kispolgári” és a „lumpenelemek” kategóriákhoz, amelyek nézete szerint a

³³ Szakács 1963. 3.

³⁴ Uo. 37.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo. 56.

³⁷ Uo. 80.

szervezkedés tömegeit adták, míg vezetőit a Lackó Miklós által is nevesített „dzsentrikatonatiszti, középirtokos” réteg.³⁸ A pártszervezés kapcsán is aránytalanul láttatja a motiváló okokat. A nyilas aktivisták pénzbeli csábításai és a megtévesztő politikai propaganda, mint pártszervező tényezők túlhangsúlyozása mellett mintegy mellékesen jegyzi meg, „hogya a korabeli társadalom szerkezetében és a politikai viszonyokban is voltak olyan elemek, amelyek alapot adtak a hatáskeltéshez”.³⁹ Ez az aránytalanság nem szolgálja azt a célt, hogy a korabeli társadalmi viszonyok komplex feltárásán keresztül juthassunk el a nyilas mozgalom társadalmi bázisának bemutatásához és terjedésének valódi okaihoz.

Egymáshoz közeli időben látott napvilágot két, a korszakkal foglalkozó forráskiadvány, melyek a későbbiekben a Horthy-kor viszonyait tárgyaló kutatások és minősítések hivatkozási pontjaivá, egyben a marxista történetírás koncepciók szemléletének legpregnansabb példáivá váltak. 1963-ban jelent meg Prónay Pál naplója, „A határban a halál kaszál” címmel. A Horthy-féle nemzeti hadsereg talán legkegyetlenebb parancsnoki beosztású tisztje az 1940-es évek elején vetette papírra emlékeit, amelyekből az ellenforradalom hatalomra jutásának körülményeit mutatja be saját szemszögéből. Leírásából az olvasó pontos képet alkothat egy hitében megingathatatlan, betegesen torz, szélsőjobboldali személy szemléletéről, illetve annak világnézeti alapjairól. Ennek elemei között sok azonos az 1930-as évek nemzetiszocialista felfogásával, sőt maga Prónay írja, hogy 1919-1920-ban az ÉME, a MOVE és az Etelközi Szövetség segítségével „mi magyarok lettünk volna az első nemzetiszocialista állam megeremtői”.⁴⁰ Ugyanez az azonosság fedezhető fel a zsidókérdésben vallott felfogásában is, amelynek lényegét gyakori utalásai teszik világossá, egyértelműen a náci „végső megoldásra” utalva.

A Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin által írt bevezető tanulmány a napló történelmi szereplőit a fekete – fehér, gonosz és jó osztályharcos beállításában láttatja. E szerint a Prónay-különítmény kizárólag „gentry ivadékokból”, esetleg gazdagparasztokból állt, akik „szadista kegyetlenséggel végeztek ki szegényparasztokat, cselédeket, zsidókat”.⁴¹ A szerzők következetesen használják a korszak fasiszta minősítését, nézetük szerint Teleki és Bethlen szilárdította meg „az új, fasiszta uralmi formát”. Prónayt vádolják azzal a hamisítással, amit ők követnek el, amikor ugyanis Prónay különbséget tesz saját szélsőjobboldali szemlélete és

³⁸ Uo. 80-81. 90. Kispolgár alatt a következőket érti: „Falusi kisiparosok és kereskedők, törpeparasztok, gazdák.” Valamint alacsony beosztású tisztviselők, volt katonák és csendőrök.

³⁹ Uo. 72.

⁴⁰ Prónay 1963. 27.

⁴¹ Uo. 10.

Bethlen István politikája között, abban a tanulmány szerzői szerint „bizonyos fokú meghamisítás” mutatkozik.

Hasonló szerkezetben és jellemzőkkel került közlésre 1967-ben a „Páter Zadravec titkos naplója” című kiadvány. Az 1920-as évek egyik jelentős közéleti személyének, a Horthy-féle nemzeti hadsereg tábori püspökének naplója a korszak társadalmi kapcsolatrendszerének, egyes politikai vonatkozású események hátterének megismerése szempontjából talán az egyik legkitűnőbb forrásanyag. Értékrendje írójának szemléletét, vagyis egy a politikai életben is szerepet vállaló magas rangú katolikus egyházi személy nézeteit tükrözi, s mint ilyen a legautentikusabbnak tekinthető. Értékét nem csökkenti, csupán használatánál kell figyelembe venni, hogy Zadravec személye egy előítéletektől végletesen terhelt, meglehetősen korlátolt látókörű embert jelent, akit a napló megírásakor, sértett személyes érzelmei is motiváltak.

A kötet Borsányi György által írt bevezető tanulmánya azonban más megítélés alá tartozik. A szerző nem tesz kísérletet a naplót író Zadravec gondolatvilágának megértésére, hanem felhasználja azt politikailag determinált nézeteinek bizonyítására, ezzel az ortodox marxista nézetek iskolapéldáját mutatva be. Ebbéli igyekezetében odáig megy, hogy egyes történelmi tényeket teljesen eltorzít illetve meghamisít. Így például a Horthy-kor parlamentarizmusával kapcsolatban megállapítja, hogy annak semmiféle komoly politikai jelentőséget nem szabad tulajdonítani, az semmiben nem korlátozta „a fasizmus mindenhatóságát”.⁴² Az az állítása pedig, amely szerint „az antiszemita jelszavakat harsogó magyar fasizmus a keresztény és zsidó nagytőke és nagybirtok közös diktatúrája volt a különböző vallású dolgozók felett”, az abszurditás kategóriájába tartozik.⁴³

Nyilván nem a véletlen időbeli egybeesésnek – hanem vélhetően az egy központból vezérelt tudomány- és kultúrpolitikának – köszönhető, hogy ugyanebben az időben, 1966-ban került kiadásra a magyarországi nyilas mozgalom történetét átfogóan elemző, következő monográfia. Lackó Miklós könyvét⁴⁴ a mai napig szakirodalmunk alapvető hivatkozási alapnak tekinti, holott állításai több esetben is revízióra szorulnak. A szélsőjobbaldali mozgalmak korabeli kutatását – hipotézisét, ideológiai és fogalmi környezetét – a részben itt is vázolt körülmények eleve meghatározták és determinálták. Ezek után meglepő lett volna, ha Lackó – dacolva a politikai elvárásokkal – a kérdés radikális átértékelésére tehetett volna kísérletet. Munkája ennek ellenére magán viseli a reformgondolkodó történészek szemléletét

⁴² Zadravec 1967. 22-23.

⁴³ Uo. 22.

⁴⁴ Lackó 1966.

(amely csoportnak a szerző vezéregyénisége volt) és műve a magyarországi nyilas mozgalmak történetének alapos összefoglalását adja. A kötet súlyos hiányossága azonban, hogy csupán a Szálasi Ferenc nevével fémjelzett mozgalommal foglalkozik részletesen, a korai nyilas pártokat marginálisnak tekinti és csupán utalásszerűen tárgyalja, míg a Szálásival egy időben tevékenykedő kisebb nyilas csoportokat gyakorlatilag említésre sem méltatja (Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Keresztény Nemzetiszocialista Front, Nemzeti Front).⁴⁵ Ennek következménye, hogy ezek kapcsán egy sor kisebb tárgyi tévedés is olvasható. Így például rosszul említi Meskó Zoltán pártjának eredeti elnevezését,⁴⁶ Szüts Ivánt helytelenül Istvánnak, Festetics Sándort pedig – valószínűleg átvéve az 1930-as évek téves szóhasználatát – 40 000 holdas birtokosnak nevezi, végül ő mondja először, hogy Pálffy Fidél 1933-ban Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven önálló pártot alapított és ismerteti ennek vélt programját.⁴⁷ A különböző nyilas pártok programját kizárólag hivatalos pártprogramjuk alapján ismerteti, és megállapítja, hogy „zagyva, komolytalan, az olasz és főleg a német mintát másoló programok és mozgalmak ezek, nincs mögöttük semmiféle, akárcsak valamelyest is kidolgozott ideológiai rendszer”.⁴⁸ Ez a kérdés sokkal árnyaltabb megítélést igényel, hiszen a pártok vezető politikusai a pártprogramon kívül is kifejtették nézeteiket,⁴⁹ egy olyan komplex világnézetet alkotva, amely a későbbiekben is hivatkozással szolgált a nemzetiszocialista politikusok számára. Fontos hangsúlyozni, hogy tevékenységüket és pártszervezéseiket is inkább erre az ideológiai alapra építették, és nem a hivatalos pártprogramokra, melyek inkább csak a hatalomnak szóltak, legitimálva működésüket, s eleget téve egy politikai párt formai követelményeinek.

Lackó a szélsőjobbaldali mozgalmak társadalmi bázisának bemutatásával kezdi a művét, ebben a már idézett tanulmányában vázolt csoportokat jellemzi: „a magyar reakció szélsőjobbszárnyát”, szerinte a 100 és 1000 holdas középbirtokosok, a keresztény ipari és kereskedelmi burzsoázia, valamint a „keresztény magyar középosztály katonatiszti-hivatalnoki csoportjai” alkották.⁵⁰ Szélsőjobbaldali ideológiájuk közös elemének a nacionalizmust, az antiszemitizmust, az agrárius és a keresztény gondolatot nevezi meg. A nyilas mozgalom kibontakozását Szálasi Ferenc fellépéséhez köti, melynek történetét levéltári és sajtóforrások, valamint a háború utáni népbíróági perek anyagainak felhasználásával

⁴⁵ Ezek a pártok a közéletben komoly szerepet játszottak, elég ha csak arra utalunk, hogy a Keresztény Nemzetiszocialista Front 1938-ban az országgyűlésben 8 képviselővel alkotott önálló frakciót.

⁴⁶ Magyar Nemzeti Szocialista Mezőgazdasági Dolgozók és Munkások Pártja néven. Lackó 1966. 16.

⁴⁷ Uo. 16. 19. és 20.

⁴⁸ Uo. 21.

⁴⁹ Itt elsősorban Meskó Zoltán, Pálffy Fidél és Festetics Sándor könyveire és újságcikkeire, másodsorban a tucatnyi – vegyes színvonalú – nyilas aktivista által írt füzetkönyvre és brossurára gondolunk.

⁵⁰ Uo. 8-9.

alaposan és mindenre kiterjedően mutatja be. Vita tárgyát képezheti Szálasi ideológiájának ismertetése, melyet röviden összefoglal, és inkább az arról alkotott nézeteit fejtegeti, valamint ebben az esetben is csak Szálasi pártjainak hivatalos pártprogramját részletezi. Bár a szerző e programok lényegi elemeit jól érzékelteti, nézetünk szerint nem ismeri fel a nyilas mozgalmak szellemiségének a korabeli társadalomra gyakorolt hatását. A társadalmi bázis bemutatásánál nem lép túl a korábbi sztereotípiákon, a már említett középrétegek mellett ő is a „reakciós szellemű kispolgárságot és elmaradott proletárrétegeket” tekinti a mozgalom legfontosabb bázisának.⁵¹

Lackó Miklós 1976-ban megjelent újabb könyvében ismét kitért az 1930-as évek szélsőjobboldali mozgalmaira. Ennek két ágát különítette el, az „úri vagy szalon fasiszta” és a „radikális fasiszta” irányzatot.⁵² Nézete szerint az előbbi politikai vonatkozásában a Gömbös-Imrédy vonal képviselte, legismertebb szellemi képviselőjének pedig Milotay Istvánt, Rajniss Ferencet és Oláh Györgyöt nevezte meg. A radikális fasiszta irányzatoknak Böszörmény és Szálasi mozgalmát tartja, társadalmi bázisuk leírásakor – jórészt túllépve végre a marxista sematizmuson és megnevezve addig érinthetetlennek tekintett rétegeket – megállapítja, hogy követőik tábora „a hivatalos nemzetből még mindig kirekesztett szegényparasztságban, munkásokban, de a fölemelkedni vágyó félproletár-kispolgári rétegekben” is jelentkezett.⁵³ A radikális nyilas mozgalmak kapcsán utal azok társadalmi szerepére is, de nézetünk szerint félreértve azt: „arra is hivatott volt, hogy kompenzálja a munkásság alsó rétegei, általában a szegény néprétegek hallatlanul alacsony, szinte a semmivel egyenlő társadalmi presztízsét, hogy a »magyarsághoz« való tartozás eszméjével pótkielégülést nyújtson a hivatalos társadalomból kirekesztett rétegeknek”.⁵⁴ Ez a megfogalmazás arra utal, mintha a nyilas mozgalmaknak „irányított” ideológiájuk lett volna, mintha mondjuk az úri középosztály által kreált ideológia lett volna, nem pedig egy többrétű társadalmi feszültség által kitermelt – természetesen vegyes gyökerű – ideológia. Olyan életlen fegyver, amivel csak fenyegetni lehet, de sebezni nem, és csak arra jó, hogy levezesse a támadó dühét. Ezzel szemben nézetünk szerint a nyilas ideológia kifejezetten mozgósító jellegű volt, a fennálló uralmi rendet Böszörmény és Szálasi is megdöntéssel fenyegette, mozgalmuk nem annak alátámasztására szerveződött.

Lackó Miklós 1966-ban megjelent monográfiájával történettudományunk mintha levette volna a kérdést a napirendről (vagy arra kényszerült, hogy levegye), az 1980-as évek

⁵¹ Uo. 52.

⁵² Lackó 1975. 321.

⁵³ Uo. 326.

⁵⁴ Uo. 330.

végéig és a rendszerváltásig a magyarországi nyilas mozgalmakról semmilyen összefoglaló mű nem látott napvilágot. Több kisebb tanulmány érintette a kérdést, így például a radikális szélsőjobbaldali ideológiák századfordulós szellemi előzményeit és főbb jellemzőit – főként Milotay István pályafutásán keresztül – Sipos Péter foglalta össze.⁵⁵

Ugyancsak Sipos Péter állította először kronológiába a nyilas pártok történetének főbb állomásait. A Históriaiban megjelent rövid ismertető, néhány apróbb pontatlanságával együtt is jól összegzi a pártok történetének főbb eseményeit.⁵⁶ Az Egyesült Nemzeti Szocialista Párt megalakulásával kapcsolatban közli, hogy az 1936-ban, a Pálffy vezette párt és a Balogh csoport egyesülésével következett be. Az 1939-es választások időszakához, valamint a nyilasok és az Imrédy vezette Magyar Élet Mozgalom kapcsolatainak feltárásához jól használható Sipos Péter önálló kötete, amely ezt az időszakot módszeresen dolgozza fel.⁵⁷

Az említett tárgyi tévedések ettől kezdve a kérdéssel foglalkozó szakirodalmunk mindegyikében megtalálhatóak. Ennek az a magyarázata, hogy az 1930-as évek nemzetiszocialista pártjai közül alapos kutatás csak kettőt tárt fel, a kaszáskeresztes mozgalmat és Szálasi Ferenc mozgalmát, a többivel alapkutatás érdemben nem foglalkozott. Ebből következett, hogy ezekkel kapcsolatban téves információk és értelmezések keletkeztek, amelyeket azután az újabb kiadványok átvettek és ellenőrzés nélkül publikáltak, sőt gyakran ezekből vontak le téves következtetéseket.

1976-ban jelent meg a Magyarország történetét feldolgozó új nagy szintézis két világháború közötti időszakot tárgyaló 8. kötete.⁵⁸ A kiadvány Incze Miklós, Kónya Sándor és Szakács Kálmán által írt fejezetei azonban a nyilas pártok tevékenységét csupán egy-egy mondatban, utalásszerűen tárgyalják, röviden megemlítik Böszörmény alföldi szervezkedését és Meskó 1932-es pártalapítását. Az 1935-ös választás két nyilas mandátumát tévesen Meskó pártjának tulajdonítják, míg az 1939. évi választásokkal kapcsolatban csak annyit jegyeznek meg, hogy a nyilas pártok 49 mandátumot szereztek.⁵⁹

1978-ban jelent meg Karsai Elek szerkesztésében Szálasi naplója, amely – ahogy azt alcímében is jelzi – a nyilas mozgalom történetét mutatja be a 2. világháború idején. Ekkortól

⁵⁵ Sipos 1971. 709-735.

⁵⁶ Sipos 1979. 18-19. Ilyen pontatlanság Meskó pártalapításának ideje (nem 1932. július, hanem június 16.) és neve (Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt), valamint az a megállapítása is, mely szerint „az 1935-ös választások után a Meskó-pártból kiválnak Pálffy Fidél hívei és szintén Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt néven külön szervezetet alapítanak”, hiszen a pártból mandátum reményében Meskó vált ki, amikor átlépett Festeticshez, így Pálffy a régi párt vezetője maradt. Sajnos ezek Sipos egy későbbi Históriaiban való közlésekor is így szerepelnek. Sipos 2004. 6. Ugyancsak ő nevezi következetesen helytelenül Szász Bélát Szász Zoltánnak. Uo. és Sipos 1997. 22.

⁵⁷ Sipos 1970.

⁵⁸ Magyarország története 8.

⁵⁹ Uo. 710. és 993.

kezdve vált általánossá az a napjainkig létező tendencia, mely szerint a kutatók szinte kizárólag a Szálasi Ferenc vezette mozgalomra koncentrálnak, így mind a korai nyilas pártok története, mind a Szálasisal párhuzamosan tevékenykedő kisebb csoportok működése gyakorlatilag teljesen homályban maradt.⁶⁰

Az 1970-es években több olyan tanulmány is napvilágot látott, amely a Horthy-kor társadalmi viszonyait vizsgálta. Ezek közül kiemelhető Berend T. Iván és Ránki György munkája, amely a társadalmi viszonyok és a politikai ideológia összefüggéseire is rávilágít.⁶¹ Talán nem véletlen, hogy Erdei Ferencnek a két világháború közötti Magyarország társadalmáról írott esszéje is ekkor jelenhetett meg.⁶² Ugyancsak a 70-es évek terméke az a két, megközelítését tekintve kiemelkedő fontosságú tanulmány, amely a Horthy-kor témánkat érintő társadalmi jelenségeinek egy-egy szeletét elemzi. Az első, Ránki György tanulmánya az 1939-es budapesti választások kapcsán kísérli meg a nyilaskeresztes pártok társadalmi bázisának rekonstruálását. Új módszertant alkalmaz, a választási eredmények és a választási névjegyzékek összevetését és lebontását a főváros szavazó népességének lehető legkisebb, körülhatárolható egységéig, a szavazókörökig. Elemzése azért rendkívül fontos, mert így olyan társadalmi csoportok mutathatók ki, melyek nem azonosak a párt aktivistáival, tagságával, hanem azokon túl egy jóval szélesebb réteg, az irányzattal szimpatizáló választójogosultak köre azonosítható. Ezáltal láthatók azok a csoportok, melyek a társadalom egyes rétegeiben az adott politikai irány hatására képződtek, természetesen a választójogosultság korlátainak figyelembe vételével. A nyilas pártok budapesti támogatóit Ránki a következőképpen összegzi: „a nyilaskeresztes párt képes volt jelentős támogatást, ha nem is többséget szerezni a munkásosztályon belül, [...] a nyilas párt közel tudott férközni a lakosság majd minden rétegéhez”, illetve „a választási eredmények és a társadalmi összetétel összevetése bizonyítani látszik a magyar Nyilaskeresztes Párt jellegzetes keverék voltát”.⁶³ Ránki megállapításait az általa alkalmazott kutatási módszer alaposága cáfolhatatlanná teszi, a munkássággal kapcsolatos nézeteit pedig nagyban alátámasztják Borsányi György kutatásai.⁶⁴ A szerző a budapesti munkások választói magatartását vizsgálva Ránkival azonos eredményre jut, vagyis 1939-ben a nagyobb fővárosi munkáskerületekben a nyilas pártok jelentős számú szavazót, több esetben azok többségét meghódították.

⁶⁰ E sorba illik Teleki 1973, Karsai 1977, és Rozsnyói 1977, valamint az 1980-as évek végén megjelenő kiadványok: Zimmer – Róna 1986, Karsai – Karsai 1988.

⁶¹ Berend T. – Ránki 1974. 319-367.

⁶² Erdei 1976.

⁶³ Ránki 1976. 612-630. 622. és 630.

⁶⁴ Borsányi 1989. 87-99.

Sok új információval gazdagította az 1920-as évek szélsőjobboldali mozgalmairól alkotott képet Zinner Tibor tanulmánya, melyben a szerző a szélsőjobboldali egyesületek tevékenységét és társadalmi bázisát vizsgálja.⁶⁵ A rendkívül sok adatot tartalmazó tanulmány az Etelközi Szövetség, a Kettős Kereszt Vérszövetség, a MOVE⁶⁶ és legnagyobb terjedelemben az ÉME tevékenységével foglalkozik, utóbbi esetében a személyekig lebontva vizsgálja a tagság szerepét és társadalmi státuszát. Ez alapján például megállapítható az, hogy az ÉME vezetőségét kizárólag a társadalom közép- és felső osztályainak képviselői alkották.⁶⁷ Ezek a szervezetek sok tekintetben a nemzetiszocialista mozgalmak előzményét jelentették, ezért elemzésük segít feltárni azokat a társadalmi, ideológiai elemeket, amelyekre a korai nemzetiszocialista pártok is építkeztek.

Külön ki kell térni Ormos Mária 1987-ben megjelent *Nácizmus – fasizmus* c. könyvére. Ormos Mária könyvében a náci-fasiszta ideológiák gyökereivel, mozgalmával és rendszereivel foglalkozott, európai összehasonlításban. Utalt a magyarországi mozgalom 19. századi szellemi előzményeire, valamint annak 1919/1920-ban történt megjelenésére. Határozottan elkülöníti az 1920-as évek uralkodó elitjének konzervatív jellegét a szélsőjobboldali köröktől, vázolja viszonyukat, utalva arra, hogy az előbbi befolyása a magyar társadalom jellegéből következően 1944-ig domináns maradhatott. Nézete szerint Szálasi ideológiája a német mintát követte, de igyekezett azt a magyar viszonyokra adaptálni. Társadalmi bázisát illetően Ránki György kutatása alapján ő is egyértelművé teszi, hogy Szálásinak sikerült pártja befolyását a munkásság egy részére kiterjesztenie, melybe a baloldali munkásmozgalom addigi híveinek egy része is beletartozott. Az 1930-as évek aktivizálódó szélsőjobboldali, korai nyilas pártjaival kapcsolatban a következőképpen fogalmaz: „Sorra alakultak kisebb-nagyobb fasiszta csoportok, amelyek felsorolásától eltekintünk, mivel egyikük sem jutott politikai jelentőséghez. Legfontosabb volt köztük a kaszáskeresztes mozgalom.”⁶⁸

Rendkívül hasznos a téma kutatását tekintve a magyarországi nemzetiszocialista pártok programjait bemutató tanulmány, amelyet Szakács Kálmán készített. A szerző utal e pártok politikai előzményeire is, hangsúlyozva, hogy „e programok nem pusztán másolatai a német nemzetiszocialista pártprogramnak”.⁶⁹ Ezt a megállapítását annyiban vitatnunk kell, hogy az első részletesen ismertetett, Böszörmény-féle pártprogram – ahogy azt Szakács 1963-

⁶⁵ Zinner 1979. 562-576.

⁶⁶ A MOVE tevékenységét Dósa Rudolfné foglalta össze. Dósa 1972.

⁶⁷ Zinner 1979. 570-571. Vezető tisztviselők, elit értelmiségiek, volt katonatisztek, földbirtokosok, nemzetgyűlési képviselők.

⁶⁸ Ormos 1987. 293. Lábjegyzeti kiegészítés 545.

⁶⁹ Szakács 1989. 83-110.

as könyve kapcsán már említettük – a német náci párt hivatalos programjának csaknem szó szerinti átvétele. Ezért itt a kérdésfelvetés úgy tűnik logikusnak, hogy egy német nemzetiszocialista munkáspárt pártprogramja miért vált adaptálhatóvá egy magyar, döntően szegényparaszti népesség körében szervezkedő párt számára? Ezt a kérdést azonban a szerző nem teszi fel, így megválaszolása is elmarad.

Ugyancsak vitatkoznunk kell Szakács azon megállapításával, mely szerint „az újabb és újabb programszülés szinte rendszeres kísérőjelensége a fasiszta pártoknak”.⁷⁰ Tapasztalataink szerint ennek éppen az ellenkezője igaz, egy nemzetiszocialista párt a programját egyáltalán nem változtatta meg – az általunk vizsgált pártok közül egyik sem –, legfeljebb mivel sok nyilas párt alakult meg, több különböző program került nyilvánosságra.

Böszörmény programja mellett Szakács tételesen elemzi Meskó, Festetics, Pálffy és Szálasi pártjainak programját is. A tanulmány, bár jórészt megmarad e pártprogramok ismertetésénél, összefoglalásként tanulságos gondolatokkal utal a szélsőjobboldali mozgalmaknak a korabeli magyar társadalomban betöltött szerepére.

Először 1991-ben, majd második kiadásként 2003-ban jelent meg a polgári kori Magyarország politikai pártjainak hivatalos programjait bemutató kötet.⁷¹ E kitűnő, a korszak kutatója által kézikönyvként használatos kiadványban azonban a nyilas pártokkal kapcsolatban egy sor téves közlés olvasható, ami nem a szerzők hibájából, hanem a téma kellően fel nem tárt jellegéből következik. A kötetben megtalálható a Meskó-párt 1932-es, a debreceni nyilas pártcsoport és az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt 1933-as, a Keresztény Nemzetiszocialista Front 1939-es, valamint Szálasi pártjainak 1935-ös és 1939-es programja. A korábbi szakirodalom alapján tévesen azonosítja az 1933-as Egyesült Nemzeti Szocialista Pártot Pálffy Fidéllel, akivel kapcsolatban azt állapítja meg, hogy pártját 1933-ban „a Közép-Dunántúlon” kezdte szervezni.⁷² Pálffy az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártot nem 1933-ban és nem a Közép-Dunántúlon szervezte meg. E párt 1936 végén jött létre, amikor Pálffy az általa vezetett Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspártot egyesítette a Festetics-féle Magyar Nemzeti Szocialista Pártból kiváló ifj. Balogh István országgyűlési képviselő vezette debreceni nyilas csoporttal. A kötetben szereplő pártprogram nem ennek a pártnak a programja, hanem – kutatásaink alapján állítjuk, hogy – az valószínűleg az 1933-ban Budapesten Posta Sándor és Gáspár János által megszervezett, hasonló nevű, de jelentéktelen nyilas párté.

⁷⁰ Uo. 88.

⁷¹ Magyarországi pártprogramok 2.

⁷² Uo. 314.

Ugyancsak visszatérő tévedése szakirodalmunknak az, hogy az 1933-ben Debrecenben megszerveződött nyilas szervezet alapítójának és vezetőjének ifj. Balogh Istvánt nevezi meg.⁷³ Ifj. Balogh ugyanis a párt megalakításában nem vett részt, őt csupán az 1935-ös országgyűlési választások előtt kérték fel a nyilasok a belépésre, mint a város ismert cívisgazdáját.⁷⁴ A Böszörmény-féle kaszáskeresztes pártból 1933 decemberében kiváló debreceni szervezet alapító csoportját és intéző bizottságát Svaszta Gyula ügyvéd, Szedlár Vilmos iparos, Szentpály Kálmán újságíró és Redl Károly egyetemi orvostanár alkotta, Svaszta elnöksége mellett. Balogh később éppen azért vált ki a pártból, mert nem kapott érdemleges funkciót. Helytelenül szerepel a kötetben a párt elnevezése is, ugyanis annak neve Nemzeti Szocialista (Szociálista) Magyar Dolgozók Pártja volt. A Magyar Országos Levéltárban található, hivatkozott brosúra nyomdahibás lehet, a párt ugyanis mindenhol ezt az elnevezést használta (feltevésünk helyességét bizonyítja, hogy az ominózus programfüzet végén, aláírásként már Nemzeti Szociálista Magyar Dolgozók Pártja kitétel szerepel.)⁷⁵ E párt 1934 júliusában fuzionált Festetics Sándor pártjával, amely a programját is átvette és kinyomtatta 1935 januárjában.⁷⁶

Végül téves megjegyzés szerepel Meskó Zoltán 1932-ben alapított pártjával kapcsolatban is, e szerint a párt „később a Nemzeti Szocialista Párt elnevezést” használta.⁷⁷ Meskó pártja ilyen elnevezést sohasem használt, az 1939-es országgyűlési választásokon is – apró változtatással – Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt néven indult.⁷⁸

1987-ben Sántha Ilona szerkesztésében jelent meg egy összefoglaló tanulmánykötet a Horthy-korról. Ebben Tilkovszky Loránt kapta azt a feladatot, hogy a korabeli szélsőjobboldalról értekezzen.⁷⁹ Tanulmánya a korábbi szakirodalmon alapul, annak eredményeit foglalja össze, s így annak hibái és tévedései is mind előkerülnek. A szerző az 1920-as évek szélsőjobboldali elemei közé a „szegedi gondolat” köré csoportosuló ellenforradalmár „dzsentrí-katonatiszti-államhivatalnoki” csoportokat, valamint a Gömbös Gyula vezette fajvédőket sorolja. A gazdasági válság után a Böszörmény-féle kaszáskeresztes mozgalom megszerveződését említi, jellemezve annak szegényparaszti társadalmi bázisát, valamint szélsőségesen demagóg ideológiáját. Az 1932-től meginduló nyilaskeresztes

⁷³ Uo. 303.

⁷⁴ Tóth 1982. 211-212.

⁷⁵ MOL K 149. BM. res. 1936-6-6119.

⁷⁶ Magyarországi pártprogramok 2. 303. Itt tévesen közli, hogy erre 1934 januárjában került volna sor. Akkor ugyanis Festetics még Meskó pártjában tevékenykedett.

⁷⁷ Uo. 268.

⁷⁸ A tévedést az okozhatta, hogy Meskó 1936 és 1937-ben nem a saját, hanem Festetics Sándor Magyar Nemzeti Szocialista Pártjában politizált.

⁷⁹ Tilkovszky 1987.

mozgalommal kapcsolatban azt írja, hogy az a kormányzat nyomására született, amely „a szélsőjobboldal megosztására törekedett, arra, hogy annak vezetése számára megbízhatóbb kezekbe kerüljön. Így két országgyűlési képviselő [...] lépett fel ekkoriban új, kifejezetten nemzetiszocialista pártalapítóként”, Meskó és Festetics.⁸⁰ E megállapításokat erős kétkedéssel kell fogadnunk, hiszen elég, ha csak arra gondolunk, hogy a parlamentben az akkor már miniszterelnök Gömbös arra szólította fel a kormánypárti Festeticset, hogy vagy hagyjon fel mozgalma szervezésével vagy hagyja el a kormánypártot.⁸¹

Tilkovszky listába szedi az ekkor megalakuló valamennyi nyilas pártot, de a velük kapcsolatos összes kisebb tévedéssel együtt: Meskó pártját pontatlan elnevezéssel, Festeticset, mint „40 ezer holdas” birtokost említi 1933-ban alapított nemzetiszocialista pártjával együtt, ezek fúziójáról azonban nem ír, Pálffy Fidél szerinte „1933-ban alapított Egyesült Nemzeti Szocialista Pártot”, valamint „egy debreceni nagygazda, ifj. Balogh István nemzetiszocialista csoportját” említi. 1935-től kezdve Szálasi pártját tartja a legjelentősebb szélsőjobboldali szerveződésnek, melynek röviden összefoglalja ideológiáját és a párt történetét. 1937 kapcsán megemlíti a Szálasi – Endre – Széchenyi fúziót, de tévedés az az állítás, mely szerint Szálasi pártját Balogh Istvánék debreceni gyűlésén elkövetett ballépés – Horthy királlyá történő kikiáltása – miatt tiltották volna be, és helyezte a kormányzat a hungarista vezért rendőri felügyelet alá. Az 1939-es választásokon elért nyilas sikert a szerző a „Németországból kapott pénz és propagandaanyag” hatásának tudja be.

A rendszerváltás után jelent meg Csiffáry Tamás szerkesztésében a Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938-1940. c. kiadvány, amelynek bevezető tanulmányát Sipos Péter írta. Bevallott célja az volt, hogy a „Szálasi-jelenség” létrejöttét vizsgálja, különös tekintettel a belpolitikai környezetre és a nemzetközi hatásokra.⁸² Ezzel szemben tanulmánya egy igen részletes, Lackó Miklós monográfiáját meghaladó mélységű életutató ismertető Szálásiról, fejtegetései azonban csupán Szálasi személyiségére és a politikai összefüggésekre vonatkoznak, így a felvetett kérdésre, a „Szálasi-jelenség” magyarázatára – amennyiben azt értette alatta, hogy mozgalma a magyar társadalomban miért tudott népszerűvé válni – nem kapunk választ. Röviden kitér a kisebb nyilas pártok és politikusok tevékenységének értékelésére is, ezeket azonban a korábbi téves értelmezések alapján minősíti. Megállapítása szerint Pálffy Fidél „egyéniességéből a sikeres pártvezetéshez szükséges energia és céltudatosság is hiányzott. Afféle könnyed, a bohémságnak sem híján lévő arisztokrata

⁸⁰ Uo. 210.

⁸¹ Gergely 2004. 232-233.

⁸² Sipos 1997. 11.

mentalitással csak sodródott a nyilas áramlattal, de nem tudta alakítani, irányítani.”⁸³ Ezzel szemben a tény az, hogy Pálffy egy kifejezetten vallásos, rigorózus, a politikai mozgalom iránt mélyen elkötelezett ember volt, aki környezete előtt komoly tekintéllyel bírt. Az általa megszervezett és az ország egyik legerősebb csoportját alkotó zalai és Győr vármegyei nyilas csoportok régiójába egyetlen más nyilas párt – Szálasi sem – tudott betörni és híveit elhódítani. Pálffy egyébként gyenge fizikumú ember volt, többször küzdött betegséggel, talán ebből fakadóan sem tört vezéri szerepre. Hasonlóképp félrevezető a Festetics Sándor állítólagos homoszexuális hajlamaira tett utalás, mint amely kikezdte a gróf közéleti tekintélyét. Nem cáfoljuk a lehetőségét, hogy Festetics homoszexuális volt, hiszen erre valóban több utalás található, ám ennek csak akkor volna jelentősége, ha az kikezdte volna a gróf politikai tekintélyét. Ezzel szemben az általunk áttanulmányozott, Festetics-pártról készült számtalan titkos hatósági jelentés egyike sem tartalmazott egyetlen utalást sem erre vonatkozóan. E kérdésről kizárólag a bulvársajtó cikkezett, melyet a gróf pártjának bázisát alkotó paraszti népszerűség egyáltalán nem ismert. A grófnak egyébként felnőtt fia volt, Festetics Ernő apja mellett tevékenykedett a politikai szervező munkában.

Meskó Zoltán komolytalan politikusnak és „közéleti pojacának” való titulálását is túlzásnak találjuk, hiszen – még ha a nyilas vezér jellemének ilyen megítélésében nem is vitatkozunk – azok a funkciók, melyeket Meskó 1919 óta betöltött, korántsem súlytalanok (megyei kormánybiztos, kormánypárti alelnök, államtitkár, 15 év képviselőség stb.). A korai nyilas pártok tevékenységét a szerző marginálisnak nevezi, az 1935-ös választásokon való szereplésüket pedig teljes kudarcnak. Komoly félreértésről tanúskodik az 1935-ös választásokon szerzett, debreceni nyilas mandátummal kapcsolatos megállapítása. E szerint Festeticséknek csak azért sikerült győzniük, mert „a NEP helyi hatalmasságai különböző manőverekkel lehetetlenné tették a kormányfővel szakított és pártjából kilépett Bethlen István, valamint a kispazda Hegymegi Kis Pál indulását. Akik az ellenzéki érzelmű választópolgárok közül nem kívánták a szociáldemokrata jelöltet támogatni, azok kénytelen-kelletlen a nemzetiszocialista listára szavaztak.”⁸⁴ A szerző ezek szerint nem tudja, hogy a kispazdapárt a választást a bíróságon sikerrel támadta meg, és el is érte a voksolás megismétlését. Az 1935 októberében lezajlott választáson az ellenzéki szociáldemokrata párt mellett indult a kispazdapárt is, sőt az ugyancsak ellenzéki Kossuth-párt is, így az a Horthy-korban ritkaságnak számító helyzet állt elő, hogy négy ellenzéki párt indult, ezek közül szerezték meg Festetics nyilasai ismételten a mandátumot. Igaz már jóval kevesebb

⁸³ Uo. 23.

⁸⁴ Uo. 24.

szavazattal érték el ezt, de ez a helyzet arra utal, hogy a gróf pártja nem csupán az ellenzéki érzelmű szavazók protestvoksaival, hanem egy jól körülhatárolható és stabil tábor támogatásával szerezte meg a mandátumot.

Szálasi Ferenc személyével és politikai programjával a legrészletesebben Karsai László foglalkozott a Rubicon történelmi folyóiratban megjelent tanulmányaiban.⁸⁵ Ezekben részletesen bemutatta a hungarista vezér életútját, pártszervezéseinek állomásait, valamint kísérletet tett a mozgalom társadalmi szerepének ismertetésére. Saját szavai szerint is egy új Szálasi portrét igyekezett felvázolni. Nagyon lényegesek azok a megállapításai, amelyekkel elhelyezi a Horthy-korban a hungarista vezért. Utal a magyar társadalomnak a hivatalos politikából való nagyfokú kiábrándultságára, amely az egyik mozgatórugója volt (lehetett) a tömegek szélsőségek felé fordulásának. Ugyancsak fontos momentumot emel ki Szálasi propagandamódszereinek bemutatásával, amelyek nagy szerepet játszottak a hungarista mozgalom térnyerésében. Hangsúlyozza azt a jelenséget is, mely szerint bár Szálasi ideológiája zavaros és követhetetlen, mégis – vagy talán éppen ezért – alkalmas volt a társadalom egyes rétegeinek megnyerésére. Karsai jól mutatja be a hungarista ideológiának a némettől különböző, egyedi vonásait, így azokat is, amelyek kifejezett ellentétben álltak a náci fajelmélettel vagy az élettérelmélettel. Érdekes jellemrajzot is ad, e szerint „Szálasi messiástudattól áthatott, deformált politikai jellem volt, az agresszív, hatalomvágyó kispolgár ez idő tájt Európa-szerte nagyon is közismert típusának jellegzetes képviselője”.⁸⁶

Az 1990-es években főként Hubai László kutatásai nyomán indult meg a parlamenti választások történetének feldolgozása. „Magyarország XX. századi választási atlasza” tartalmazza a korszak valamennyi választásának adatait, ezzel komoly segítséget nyújtva a kérdéssel kapcsolatos kutatásoknak. A nyilas pártok 1935. évi tevékenységével kapcsolatban a szerző közli, hogy a rendelkezésére álló források hiánya miatt nem tudta elkülöníteni a Meskó-Pálffy és a Festetics-párt választási körzeteit.⁸⁷ Ennek a háttérben is az áll, hogy a kérdést az alapkutatások nem tisztázták kellően. Hubai László ugyanakkor több tanulmányban is behatóan foglalkozik a politikai hatalom és a társadalom összefüggéseivel, főként a választások kapcsán.⁸⁸ Munkáiban sok olyan újszerű kutatási eredmény és megközelítés található, amelyek nagyban segítik a kor politika- és társadalomtörténetének feltárását.

⁸⁵ Karsai 1992. és 1996. A két tanulmány tartalmát tekintve gyakorlatilag azonos.

⁸⁶ Karsai 1996. 16.

⁸⁷ Hubai 2001. 1. kötet 56.

⁸⁸ Hubai 1995. 1997/a. 1997/b. 1998. 1999. és 2002.

Ugyancsak Hubai az egyik szerkesztője a magyar parlamenti választások történetét feldolgozó tanulmánykötetnek.⁸⁹ Ebben az 1935-ös választásról Sipos Péter készített tanulmányt, ő a már ismertetett szemlélettel közelít a témához.⁹⁰ Az 1939-es választást Pintér István dolgozta föl, munkájának a szélsőjobboldalra vonatkozó valamennyi megállapítását azonban csak fenntartással lehet kezelni. A Nemzeti Front bemutatása kapcsán azt írja, hogy „az 1939-es választáson mint Keresztény Nemzetiszocialista Front – Nemzeti Front, illetve Magyar Nemzetiszocialista Párt – Keresztény-Szocialista Nemzeti Front néven indult. Előbbit változatlanul Salló János, utóbbit Meskó Zoltán és gróf Pálffy Fidél vezette.”⁹¹ Az első mellékmondat kivételével ezek a megállapítások teljesen tévesek, Pálffynak és Meskónak ilyen nevű pártokhoz nem volt közüik, míg a Keresztény Nemzetiszocialista Front – Nemzeti Front elnöke a fúzió után Meizler Károly lett, Salló a jelképes „pártvezető” funkciót kapta.⁹² Kifejezetten meglepő az az állítása, mely szerint Csoór Lajos Népakarat Pártja Szálasi Ferenc eredeti hasonló nevű pártjának az utóda lett volna és 1939-ben szerveződött újjá.⁹³ Csoór Lajos pártja 1935 óta működő, különálló szervezet volt, az 1935-ös választáson is e néven indult és Csoór személyében szerezte meg egyetlen mandátumát.

A választási eredmények ismertetésénél Pintér a nyilas pártok mandátumainak számát a következő pártmegosztásban hozza: Nyilaskeresztes Párt 29, Nemzeti Front 3, Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt 4, Keresztény Nemzetiszocialista Front 3, „fajvédők” 4, Népakarat Pártja 1. Ez összesen 44 képviselői hely, holott a kérdéssel foglalkozó szakirodalom általában 49 mandátumot említ. Itt kell megemlítenünk azt a tényt, hogy a szélsőjobboldali pártoknak az 1939-es választáson történt szereplése kapcsán, sem a mandátumot nyert képviselők száma, sem ezek pártállása a mai napig nem tisztázott. Pintér István idézett tanulmányában a hiányzó helyek valószínűleg abból adódnak, hogy egyrészt érthetetlen okból Meskó Zoltán Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspártjának három mandátumát nem említi (Meskó, Jandl Lajos és Magyary-Kossa István), valamint az összesítő táblázatból kimaradtak a pótválasztások adatai is.⁹⁴ Igaz a szövegben utal a pótválasztásokra, de rosszul, mert a nyilasok nem egy, hanem két helyen nyerték meg a pótválasztást (Keck Antal Mohács és Orosz Mihály Jászapáti).⁹⁵ Nem világos az sem, hogy melyik képviselőt melyik pártba sorolja, például nem tudjuk meg, hogy kik a fajvédők? Hubai

⁸⁹ Földes – Hubai 1999.

⁹⁰ Sipos 1999/a. 146-175.

⁹¹ Pintér 1999. 187.

⁹² Pesti Újság, 1939. március 12.

⁹³ Pintér 1999. 188.

⁹⁴ Uo. 198-199.

⁹⁵ Uo. 198.

László idézett választási atlaszában a következő pártstruktúrát hozza: Nyilaskeresztes Párt 29, Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt (Pálffy) 4, Meskó pártja 3, Keresztény Nemzeti Szocialista Front (Meizler) 3, Nemzeti Front 3, Nemzeti Akarat Pártja (Csoór Lajos) 1 és „pártonkívvüli nyilaskeresztes” 6.⁹⁶ Saját kutatásaink során ezektől eltérő adatokat tártunk fel, melyeket később részletesen ismertetünk. További tévedés Pintér azon megállapítása, mely szerint a nyilasok az országban Budapesten kívül csak Szegeden és Hódmezővásárhelyen tudtak listán indulni, ugyanis ezt Pécssett is megtették, valamint a Dunántúlon nem öt, hanem hat egyéni kerületben arattak győzelmet.⁹⁷

Nézetünk szerint az 1939-es választások nyilas győzelmét nem lehet olyan sematikus megállapításokkal magyarázni, amilyen az a mai napig, még a kérdéssel foglalkozó kutatók körében is megfigyelhető. „Az 1939-es képviselőválasztáson a nyilasok előretörése az általános politikai helyzetből adódó rövid intermezzo volt, igazi „hangulat-választás”.⁹⁸ Az olyan vidéki választókerületekben, ahol már 1933 óta szerveződött a nyilas mozgalom, nem szalmaláng táplálta a nyilas pártok bázisát, hanem a társadalmi feszültségeket a szélsőjobboldali politikai alternatíva útján megoldani kívánó, évek óta szisztematikusan építkező pártszervezés. Ez figyelhető meg Győr, Zala vagy Veszprém megyékben, ahol a nyilas pártok 1939-ben országosan a legjobb eredményeiket érték el.

Témánkkal kapcsolatban külön ki kell térni Gyurgyák János nemrégiben megjelent vastkos monográfiájára. „A Zsidókérdés Magyarországon” című kötet a politikai eszmetörténet keretei között vizsgálja a magyar társadalmon belül a zsidósággal kapcsolatban megfogalmazott nézeteket. A szerző nagy érdeme, hogy e sorban az antiszemita szélsőjobboldal csaknem valamennyi alakjának nézeteit összefoglalóan tárgyalja és bemutatja, valamint ismerteti több olyan személy munkásságát is, akiknek tevékenységéről eddig hallgatott a szakirodalom. Utóbbiak közé tartozik a fajelmélet legnagyobb hatású magyarországi publicistája, Méhely Lajos professzor, akinek szerteágazó tevékenységét igyekszik összefoglalni, de ide sorolható Bosnyák Zoltán, Málnási Ödön vagy Matolcsy Mátyás is. Gyurgyák nem hagyja figyelmen kívül a nyilaskeresztes politikusok nézeteit sem, bizonyítva, hogy bár nem voltak komoly teoretikusok, de mind Pálffy Fidél, mind Festetics Sándor rendelkezett önálló koncepcióval. Szálasi Ferencsel kapcsolatban olyan véleményt alkot, amely eltér a korábban Lackó Miklós által vallott nézetektől. Lackó szerint Szálasi

⁹⁶ Hubai 2001. 1. kötet, 68. A Nyilaskeresztes Párt 31 mandátumát is több szerző említi. Magyarország pártprogramok 2003. 424.

⁹⁷ Pintér 1999. 202.

⁹⁸ Rozsnyói 1998. 128.

programja egy paranoid pszichopata zavaros fantazmagóriája.⁹⁹ Ezzel szemben Gyurgyák a hungarista vezért olyan programalkotónak nevezi, aki „képes volt egy eredetiséget sem nélkülöző magyar nemzetiszocialista ideológiát létrehozni”.¹⁰⁰ Gyurgyák részletesen elemzi is Szálasi nézeteit, bizonyítani igyekszik, hogy azok jóval összetettebbek pártjai politikai programjánál.

A nyilas mozgalmak történetével legújabbán Ungváry Krisztián tanulmányai foglalkoznak.¹⁰¹ A szerző két hasonló tartalmú írása éppen arra a kérdésre keresi választ, amely eddig részben megválaszolatlan maradt, a nyilas mozgalom és a magyar társadalom kapcsolatára. Utal rá, hogy a nyilas mozgalom olyan tömegmozgalom volt, amely nem korlátozódott „lumpen” és bűnöző elemekre, vezető garnitúráikban szép számmal akadtak értelmiségi és diplomás személyek, illetve arra, hogy a nemzetiszocializmus önálló magyarországi irodalommal rendelkezett. Rendkívül érdekesek és a mai napig tisztázatlan kérdéseket feszegetnek a nyilas mozgalom és a kommunista pártok kapcsolatairól és személyi átfedéseiről szóló fejtegetései. Szálasi ideológiája kapcsán több, addig nem vizsgált elemet értelmez. Ugyanezt teszi a hungarista vezérről írott tanulmányában is, amelyben annak programját a korabeli magyar sorskérdések tükrében próbálja értelmezni.¹⁰² Ennek kapcsán hangsúlyozza azt a fontos tény, hogy Szálasi saját programját komolyan gondolta, mindenkor ennek megvalósítására törekedett. Ezt az ideológiát, ha „egy örült monológjának” is tűnik, akkor is a kor termékének kell tekinteni, tehát nem azt kell vizsgálni, hogy mit mond nekünk, hanem azt, hogy mit mondott a kortársaknak.¹⁰³ Írásában a hungarizmus eszmerendszerének egyik elemével, a nemzetiségi kérdéssel foglalkozik, mely a szerző nézete szerint „szakítás az addigi magyar nemzetiségi politikai gyakorlattal”.¹⁰⁴ Ennek keretében illeszkedik például Szálasi azon elképzelése, mely a nemzetiségek részére kívánt bizonyos fokú autonómiát és önrendelkezést adni. Ezt a hungarista vezér azért adta volna meg, mert szilárdan hitt abban – az egyébként egyik legsarkalatosabb rögeszméjében –, hogy a Kárpát-medence népei kizárólag egy egységes politikai alakulat keretei között életképesek. (Ezen belül természetesen a magyarság vezető szerepével.)

Az országos szintű összefoglaló munkák mellett a kutatásunk tárgyát képező Dunántúlról csupán három szerző helytörténeti jellegű munkája foglalkozik ezzel a kérdéssel, s ez mindenképpen meglepő. A számtalan helytörténeti kiadvány, levéltári, múzeumi,

⁹⁹ Lackó 1975. 326. illetve Lackó 1966. 47.

¹⁰⁰ Gyurgyák 2001. 452.

¹⁰¹ Ungváry 1998. és Ungváry 2004.

¹⁰² Ungváry 1998. 117-133. Ezt Szakács Kálmán is hangsúlyozza. Szakács 1989. 109.

¹⁰³ Uo. 119.

¹⁰⁴ Uo. 131.

egyetemi tanulmánykötetek lapozgatása során feltűnő, hogy a Horthy-kor mennyire mellőzött a kutatók körében. A témával foglalkozó tanulmányok között még kisebb hányadát teszik ki az elemző, politikatörténeti, s különösen a szélsőjobboldallal foglalkozó közlemények. Ez a helyzet megítélésünk szerint a szocialista rendszer öröksége, amely hosszú ideig, az 1970-es évekig, korlátok közé szorította ennek az időszaknak a kutathatóságát.

Az említett munkák egyike Farkas Gábor Fejér megyéről szóló könyve.¹⁰⁵ A levéltári forrásokon alapuló monográfia nagy alaposággal és gyakorlatilag sztereotípiáktól mentesen foglalja össze a régió két világháború közötti politikai viszonyait. Az általa vázolt kép világosan kimutatja a Fejér megyei nyilas mozgalom szervezettségét és erejét, mely erősen árnyalja a szakirodalom ide vonatkozó megállapításait. Feltűnő, hogy ez egyetlen, a korszakkal foglalkozó történészt sem készítetett a kérdés továbbgondolására. A kötet hátránya azonban, hogy forrásbázisát kizárólag a helyi levéltári források alkotják, sem a központi állami szervek, sem más területi intézmény iratanyagát nem tárta fel a szerző. Megállapításait ebből következően – különösen a szélsőjobboldalt illetően – nem illeszti bele az országos folyamatokba.

A másik munka Vonyó József tanulmánya, amely először foglalkozott érdemben a korai nyilas pártok történetével.¹⁰⁶ A közlési hely kívánalmainak megfelelően a rövidebb terjedelmű és ezért csupán az elérhető források egy részét feldolgozó tanulmány először fogalmazta meg a kételyt a Böszörmény-mozgalom vezető szerepét illetően. A választási ajánlási ívek elemzésének segítségével a Meskó-féle nyilaskeresztes párt társadalmi bázisát is körülhatárolta, cáfolva a szakirodalomban addig hangoztatott „kispolgári” és „dzsentrí” csoportok teóriáit: „Az áttekintett adatok arra utalnak, hogy Zalában 1934-ben és 1935-ben is a birtokos parasztság legszegényebb rétegei támogatták a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspártot.”¹⁰⁷

Vonyó József több tanulmánya foglalkozik Baranya megye két világháború közötti politikai viszonyaival. Ezek közül a kutatásunk tárgyát képező témával kapcsolatban jól használható a mohácsi választókerület 1935. és 1939. évi választásairól szóló tanulmánya és a kapcsolódó dokumentumválogatás.¹⁰⁸

Végezetül meg kell említeni a nemrégiben megjelent, Bana József levéltáros által írt tanulmányt, amely a Győr megyében, az 1930-as első felében szervezkedő szélsőjobboldali

¹⁰⁵ Farkas 1980.

¹⁰⁶ Vonyó 2001/a.

¹⁰⁷ Uo. 173.

¹⁰⁸ Vonyó 1995.

mozgalomokról szól.¹⁰⁹ Kutatásai kizárólag helyi levéltári forrásokon alapulnak, ezért hiányzik a téma országos, de akár csak más megyébe átnyúló kapcsolódási pontjainak feltárása. E munka ezért elsősorban csak gazdag forrásközlése révén hasznosítható.

A magyarországi szélsőjobboldali mozgalmakkal foglalkozó szakirodalom áttekintése után láthatóak azok a pontok, amelyek e mozgalmakkal kapcsolatban a mai napig hiátust képeznek. Nem történt meg a korai nyilas pártok 1932 és 1935 közötti történetének feldolgozása. Annak cáfolatára, hogy ezek a pártok és mozgalmak jelentéktelenségük miatt nem is érdemelnek nagyobb figyelmet, e sorok szerzője tett kísérletet.¹¹⁰ Nem történt meg Szálasi Ferenc eszmerendszerének komplex elemzése, a korábban szerveződött szélsőjobboldallal meglévő kapcsolatrendszerének feltárása, míg a korabeli társadalomban betöltött szerepének értékelésére is jobbára csak a hivatalos pártprogramok alapján került sor, melyeken belül uralkodnak a minősítő jellegű leírások. Hiányzik Szálasi egyéb, főként a sajtóban tett vagy a sajtó révén nyilvánosságra hozott megnyilvánulásainak, valamint a legkézenfekvőbb forrásból, a naplójából vett nézeteinek értelmezése. Ugyancsak nem született még érdemi tanulmány a nyilas pártok vidéki társadalmi bázisának bemutatásáról, különösen az 1938-39-es évek tekintetében, amikor ezek a pártok népszerűségük csúcspontján voltak. Végezetül nem történt meg az 1933 és 1939 közötti kisebb nyilas pártok történetének feltárása sem (Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártja, Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt, Keresztény Nemzetiszocialista Front és Nemzeti Front).

Jelen doktori disszertáció a meghatározott földrajzi és időbeli keretek között e fehér foltok legalább egy részének eltüntetésére tesz kísérletet.

¹⁰⁹ Bana 2006.

¹¹⁰ Paksy 2005/a.

2. A magyarországi szélsőjobboldal jelentősebb irányzatai a polgári korban, az első nyilaskeresztes párt fellépéséig (1867-1932)

2. 1. A dualizmus korának szélsőjobboldali hagyatéka

Magyarországon 1867-ben az addig szembenálló két fél, a Habsburg udvar és a magyar politikai elit között megegyezés jött létre, melynek eredményeként kialakult az új államrend, a dualista monarchia. Az új rendszer – különösen Tisza Kálmán és a Szabadelvű Párt kormányra kerülése után – élvezte az addigi magyar politikai elit többségének támogatását. Ettől az időponttól kezdve ez a politikai elit, amely így hatalmi elitté is vált, az új államrend sikerében lett érdekelt. Ez a siker azonban nagymértékben függött a gazdaság jó teljesítményétől, amely ugyanúgy jelentette az addigi egyoldalú agrártermelés mellett a kereskedelem és az iparosodás élénkítését, mint a rendkívül elmaradott szintről induló infrastruktúra fejlesztését. A magyar kormányok tehát érthető módon támogatták a gazdasági beruházásokat és a befektetői csoportokat. Ezen kereskedő, befektetői, tőkés csoportok tagjai között – az adott gazdasági-társadalmi körülmények miatt – a zsidóság erőteljes hegemóniával bírt. Ebből következően és logikus módon – egyben a reformkor és 1848 törvénykezési szellemének megfelelően – mind a szabad vállalkozás biztosítása, mind a zsidóság emancipációja nagyon gyorsan, a kiegyezéssel egy időben meg is történt. Így 1867 után Magyarországon megindult egy olyan folyamat, amelyben a magyar liberális nemzetállam és a befektetésekben elsősorban érdekelt zsidóság érdekei egybeestek: az ország gyors gazdasági fejlődésnek, e zsidóság egy része pedig gyors gyarapodásnak indult.

Minden gazdasági átalakulásnak azonban előbb-utóbb vesztesei is lesznek, ezúttal is így történt. A korábban privilegizált társadalmi csoportok – jelen esetben a magyar nemesség és a korábban polgárjoggal rendelkező városi lakosság – egy része nem lett haszonélvezője e folyamatoknak. Mind gazdasági helyzetét, mind a hatalomból való részesedését tekintve, és ami a legfájóbb volt számára, csökkenő társadalmi presztízse miatt is erős elégedetlenség töltötte el. Döbbenet vett észre, hogy az újonnan létesülő vállalkozói és középosztályi státuszokba egyre nagyobb mértékben kerülnek be zsidók, főként kereskedők, vállalkozók, orvosok és ügyvédek. Fellépésük nem sokáig váratott magára, a politikai antiszemitizmus a magyar közéletben az 1870-es évek folyamán megjelent. Szervezett keretek között történő

színre lépése összefüggésben állt az akkor lejátszódó gazdasági és társadalmi változásokkal. Az 1873-as gazdasági válság hatásai a közvetlen kiváltó okok között szerepeltek, hiszen súlyosan érintették a magyar agráriumot, az értékesítési nehézségek, a mezőgazdasági árak esése pedig megélhetési gondokat okozott a földből élő földbirtokos és paraszti rétegeknek, valamint az ipari tevékenységet űző kispolgárságnak. Az egzisztenciális nehézségek megjelenése párhuzamban állt a kapitalista gazdasági termelés térhódításával, és főként az annak homlokterében álló zsidóság egyre szembetűnőbb felemelkedésével az élet különböző területein. A tőkés gazdálkodás, a szabad vállalkozások korának mentalitása idegen és elsajátíthatatlan volt a keresztény magyar társadalom szélesebb tömegei számára. Egy kockázatos vállalkozás, a profitmaximalizálásra törekvő kereskedelem, a gazdasági spekuláció a szabad piaci környezet mindannapos velejárója, e rétegek számára az erősen élő társadalmi konvenciók miatt azonban elfogadhatatlan tevékenységet jelentett. Különösen feltűnően látszott ez a pénzügyi élet és a kereskedelem területén, amelyen belül a zsidóság hegemoniája leginkább érvényesült. Ezek a szakmák a keresztény magyar társadalom, s különösen a nemesi rétegek szemében lenézett foglalkozást jelentettek, miközben, szerencsés esetben a legjövédelmesebb gazdasági tevékenységeknek bizonyultak.¹¹¹

Az e konvenciók által nem kötött zsidóság számára, – amely ráadásul történelmi okok miatt e tevékenységekben eleve járatos is volt – így lehetőség nyílt a gazdasági érvényesülésre.¹¹² Mindennek szempontunkból komoly politikai következményei támadtak. A gazdasági nehézségek által kedvezőtlenül érintett rétegek ugyanis keresni kezdték azokat a lehetőségeket, amelyekkel felléphetnek az őket nehéz helyzetbe hozó, „törtető” kapitalizmussal szemben. A megoldás kézenfekvő volt, a kapitalizmust és főként annak negatív hatásait egybemosták a zsidósággal, sőt igyekeztek azt felruházni azokkal a jellemvonásokkal, amelyek ezekből a tevékenységekből nézetük szerint következtek (haszonleső, gátlástalan, hedonista stb.). Ellenreakcióként pedig ezek a társadalmi rétegek előtérbe helyezték a kapitalista gazdasággal szemben álló termelési formákat, a

¹¹¹ „Köztudomású, hogy a rendi Magyarországon magyar ember nem foglalkozott kereskedéssel. Átengedte azt idegeneknek: zsidóknak, cincároknak, görögöknek, örményeknek, rácoknak.” – írta erről Szekfű Gyula (Szekfű 1989. 68.) Annak bizonyítására, hogy e jelenség mily sokáig befolyásolta egyes magyar körök nézeteit, érdemes idézni a győri Katolikus Kör hölgybizottságának a vármegye főispánjához 1934-ben (!) írt leveléből: „Az egyetem, ill. főiskolát végzett keresztény ifjak részére szeretnénk – mi magyar anyák – segítségére lenni. Elsősorban a Katolikus Kör kebelében működő egyesületünket szeretnénk újjászervezni, mégpedig teljesen üzleti alapra. Ugyanis főiskolát végzett ifjakat – akik a mai nehéz viszonyok mellett nem tudnak elhelyezkedni – szeretnénk a kereskedelemre nevelni, éppen ezért mi úriasszonyok fogunk össze, s példát akarunk mutatni a főiskolát végzett keresztény magyar ifjaknak, hogy a kereskedelmi pálya nem lealacsonyító pálya, mint ahogy a keresztény ifjak előtt az szegény volt.” GyMSL Főisp. ált. 381/1934.

¹¹² Karády 1988. 37-40.

mezőgazdasági termelést és a céhes ipart, védelmet és támogatást követeltek számukra. Ennek a fellépésnek a legszélsőségesebb formáját jelentette a színre lépő politikai antiszemitizmus.

Az 1880-as évek elején Istóczy Győző és az 1883-ben megalakult Országos Antiszemita Párt programjában kiemelt helyet kapott a „földbirtokos és földművelő osztály érdekeinek védelme” és a „korlátlan iparszabadság megszorítása”.¹¹³ Kevésbé ismeretes, hogy ezzel összekapcsolódva mind a párt, mind képviselőinek felfogásában már olyan elemek is megjelentek, amelyek a későbbi faji antiszemitizmus retorikáját mutatták. Istóczyék hirdették, hogy a zsidóság világalomra tör, megfogalmazásuk szerint „az európai keresztény népek kultúráját, civilizációját, jólétét, s jövőjét egy [...] másik idegen népfaj veszélyezteti”, melynek megvalósításához a liberalizmust használják fegyverül. „Önáltatás azt hinni, hogy a zsidó népfaj más, főleg pedig keresztény népekbe valaha beolvasható, s azokkal asszimilálható lenne.” Hangzik egyik memorandumuk szövege.¹¹⁴ Istóczy egy a századfordulón kiadott művében foglalta össze nézeteit. Ebből látható, hogy a nyugati szerzők munkái alapján tökéletesen tisztában volt a korabeli fajelmélet alapjaival is.¹¹⁵

Ezek a gondolatok azonban ekkor még nem öltöttek egységes, végiggondolt koncepciót. Az ideológiai keret a századfordulóra alakult ki, annak köszönhetően, hogy bár az antiszemita párt eljelentéktelenedett, a zsidókérdést publicisták és alkalmi írók mellett több ismertebb szerző is napirenden tartotta.¹¹⁶ Közülük is kiemelkedett Bartha Miklós, aki Kazárföldön c. könyvében az északkelet-magyarországi ruténföldön szerzett tapasztalatait írta le. Szemléletét az ott élő rutén népesség nyomora és tudatlansága iránt érzett empátia hatotta át. Bartha felfogását azért is érdemes megismerni ebben az összefüggésben, mert az 1926-ban megalakult társaság az ő nézeteivel sokban azonosulva vette fel a nevét, s ezen a körön belül alakult meg az első magyar értelmiségi, nemzetiszocialista csoport Szász Béla író, történész vezetésével.

Bartha könyvében bemutatta az általa kazároknak nevezett helybeli zsidók életét, soraiból olyan kép tárul az olvasó elé, amely a későbbi szélsőjobboldali antiszemitizmus eszköztárának minden elemét tartalmazza, ráadásul rendkívül látványosan, életszerűen és

¹¹³ Magyarországi pártprogramok 1. 138. A program 2. és 3. pontja. Az első pont a zsidóság korlátozását követelte a társadalmi élet minden terén.

¹¹⁴ Kubinszky 1976. 254–255.

¹¹⁵ „Ethnológiai tantétel az, hogy valamely nemzet annál nemesebb, s a kultúrára annál fogékonyabb, minél több, egyenrangú vagy éppen nemesebb népfajjal olvadva össze egy nemzeté, megteremt ezzel egy kulturegyedet. [...] Másrésztől ethnológiai tantétel az is, hogy ha valamely nép önmagánál silányabb minőségű népfajjal, vagy pláne emberfajjal keveredik össze vér szerint, önmaga is degenerálódik, s fölveszi egyszersmind mindazokat a hibákat és gyarlóságokat is, amelyekkel a vele fuzionált alsóbb rendű népelemek bírnak” – írta „népisme” tanulmányában, amelyben a magyar kultúrfaj mivoltát igyekezett bizonyítani. Istóczy 1908. 13–14.

¹¹⁶ Deák Antal, Erdélyi Gyula, Miklóssy István, Weszprémy Kálmán, Petrássevich Géza, Egan Lajos, Verhovay Gyula, Bartha Miklós stb. nevét említhetjük. V. ö. Gyurgyák 2001. 350–371.

láttató módon. Holott nem zsidóellenesség vezérelte, maga is tiltakozik az antiszemitizmus vádja ellen, határozott különbséget tesz a magyarországi zsidók és a galíciai származású, helybeli zsidók között, utóbbiakat ezért is nevezi el kazároknak. Ő csupán a ruténföldi szegényparaszt népesség és a helyi zsidó népesség együttélését, valós érdekellentétüket mutatja be. Az elmaradottság okát világossá is teszi, ez Bartha szerint a helyi 200 ezer holdas nagybirtok, amely megfojtja a benne szigetszerűen elhelyezkedő rutén falvakat.¹¹⁷ Ennek ellenére könyvének döntő részét a kazárok életének és főként üzérkedéseinek leírása tölti ki. Ennek – láthatóan – az a mélységes döbbenet a magyarázata, amely eltölti a birtokos úriembert, a dzsentrit a számára idegen ügyeskedés, a zsidók túlélést, megélhetést és gyarapodást mindenek fölé helyező szemlélete láttán. Leírásának központi eleme annak kidomborítása, hogy a zsidó soha nem dolgozik, hanem élősködik a parasztság nyakán. Boltot, kocsmát nyit, kereskedik, uzorát ad, közvetít. „Az ő életük: üzlet és nélkülözés. Gondok emésztek szüntelenül. Egész mivolta abban a problémában olvad föl, hogy a krajcárból forint, a forintból tízes, a tízesből százaz legyen. [...] Erkölcsvilága is ehhez idomul. Ami a probléma megoldásához vezet, az jó, ami nem vezet oda az rossz. Még pedig minden jó, ha szaporítja a pénzt. Minden.” A szerző értetlenül és idegenül áll a mindenből pénzt csináló számítás és a hideg racionalitás előtt, s ez mélységes ellenszenvet ébreszt benne, amit nem is rejt véka alá: „Íme, sötét ruhában jár, mintha gyászolná azt a pusztítást, mely őt körülveszi. Mosolyát nem látod, örömét nem hallod. Komoly, lassú, nehézkes minden mozdulata. Szemeslütve jár, s ha rád emeli sötét tekintetét: azt véled, hogy a mélységből sugárik feléd valami baljóslatú fekete tűz. [...] Nem tanul, nem művelődik, nem mosdik. Csinálja az üzletet és a gyermeket. Esküszik hamisan. Sokszor gyújtogat. Megcsonkítja ellensége barmát. Vádaskodik alaptalanul. Veszteget, ahol lehet. Korrumpál mindenütt. Pénteken este gyertyát gyújt és megfürdik a rituális lében. Hangosan imádkozik és némán csal. A földről lenyúzza a termőréteget, a népről a bőrt. Szapora, mint a bogár. Élelmes, mint a veréb. Pusztít, mint a patkány.”¹¹⁸ A kazár-rutén együttélést – ahogy azt a szerző is hangsúlyozta – az adott földrajzi és társadalmi környezet alakította ki, ennek elvonatkoztatására azonban a későbbi antiszemita gondolkodók és politikusok természetesen kísérletet sem tettek, az általánosításra annál inkább. Így a Bartha könyvében bemutatott kazárok olyanok, mint amilyeneknek a szélsőjobboldal valaha is elképzelte őket: gátlástalan

¹¹⁷ „Egy nagybirtoknak termékenyítő erőt kell képviselnie, nem pedig pusztító vészt. Műhelynek kell lennie, hol munkát talál a nép, nem pedig leshelynek, honnan az uradalom ragadozó beamterhada a kis egzisztenciákra veti magát.” Bartha 1939. 58.

¹¹⁸ „Itt rablógazdálkodás folyt. Mindent kiaknázni az utolsó ízig, az embert az utolsó sóhajtásig, a barmot az utolsó nyögésig, a szerszámot az utolsó parányig, a földet az utolsó burjánig, ez a kazár gazdálkodás princípiuma.” Uo. 35. 78.

és főként erkölcstelen nyerészkedők, a munka nélküli pénzcsinálás művészei, korruptak, köztük láthatatlanul, de mindig hatékonyan működik az összeköttetés és összetartás, kereszténygyűlölők, a nemzeti érzés ismeretlen számukra, s mindehhez tisztátalanok, mosdatlanok, vagyis láthatóan alsóbbrendűek.

S bár Bartha többször is hangsúlyozta, hogy ő nem zsidókról írt, hanem kazárokról, a magyar szerzők már a századfordulón megfogalmazták azokat a nézeteket, melyek szerint a zsidó-keresztény (-magyar) együttélés lehetetlen, mert a zsidók alapvető tulajdonságaik miatt soha nem asszimilálódnak, csak átalakulnak, látszólag válnak magyarrá. Céljuk a társadalmi térfoglalás, a keresztény gazdasági, politikai és kulturális pozíciók megszerzése. Ebben a harcban az „élősi” zsidóság könnyen legyőzi a védekezésre képtelen keresztény Magyarországot.¹¹⁹ Ezek a gondolatok váltak a szélsőjobboldali ideológiai alapelemeivé, hangoztatásuk tetten érhető valamennyi szerzőnél, Verhovay Gyulától¹²⁰ Dánér Bélán¹²¹ át a későbbi nyilasokkal bezárólag.

Ezen – egyelőre csak egy kisebbség által publikált és elfogadott – nézetek mellett ugyanakkor a kapitalistaellenes agrárizmus a magyar belpolitika egyik legbefolyásosabb irányzatává vált. A nagybirtokos érdekképviselőket célul kitűző mozgalom azonban több volt ennél, a konzervatív politikai nézetek egyik bázisát jelentette és a századfordulóra olyan ideológiai keretet kínált, amelyből a radikális jobboldal is merített. Ilyen gondolat volt például a magyar társadalom „nemzetkarakterének” az agrártevékenységgel való társítása, amely újabb lehetőséget teremtett a kapitalizmus nacionalista alapú kritikájához. A mozgalom széles tábormal rendelkezett, hiszen az agrárlobby az eleve befolyásos nagybirtokosok mellett a gazdasági versenyt egyre kevésbé bíró kis- és középbirtokot is képviselte. A mozgalom lehetőséget biztosított arra is, hogy követői felülemelkedjenek a pártkereteken, így közéleti megnyilvánulásait nem kötötte a dualista pártrendszer.¹²²

¹¹⁹ Gyurgyák 2001. 362–366.

¹²⁰ „Most minden arra mutat, hogy a zsidóság az nemzetünkre, a mi a húsevő növény a pillangóra. Elég, hogy szárnyai érintsék levelét, azonnal összecsupkja azt és addig ki nem nyitja, míg föl nem emésztette. Más a mi erkölcsi világunk, mint a zsidók erkölcsvilága, mások nemzeti törekvéseink, mások vétkeink. Vallásilag és fajilag iszonyú mélység tátong közöttünk választóvonal gyanánt. És ezt a vonalat lehetetlen áthágni, míg a zsidó csak addig magyar, míg az zsidóságának kedvez, azontúl zsidó és mindig csak zsidó. [...] A zsidók maguk csupán külsőségekben teszik meg, de lényegben, faji jellegök egységét illetőleg sohasem tagadják meg egymást.” Verhovay 1890. 117–118.

¹²¹ „Szeretném felhívni a magyar nemzet figyelmét arra, hogy mai szépirodalmát, mindennapi újságját legnagyobb részben a magyar keresztény erkölcsi világfelfogással ellenkező, azt lebontani törekvő világnézettől átitott, idegen vérvérségbe tartozó emberek írják, valóságos trösztöt alkotva, amelybe bejutni nem közülük való magyar embernek alig lehet. [...] Ezek terpeszkednek ma a magyar gondolatvilágában, ezek tapossák az utat erkölcsi ingadozásaiban és irányítják mindennapi, különösen a közre irányuló elhatározásait.” Dánér 1918. 5.

¹²² Szabó 2003. 128-129.

Az egyre erősödő közéleti antiszemitizmusnak látványos terepét adták egyes sajtókiadványok, ahol különböző formában – például humoros kiadványok keretei között is – egyre erőteljesebb antiszemita sztereotípiák jelentek meg.¹²³ A zsidó jellemkép kialakulását megkönnyítette az ortodox zsidóságról korábban őrzött illetve a Galíciából beköltöző zsidóságról alkotott korabeli kép, például a házaló, batyus, üzletelő zsidóról, illetve a hozzájuk kapcsolt jellembeli tulajdonságokról. Ezek a kiadványok sok esetben még nem is ellenszenves, elítélő, támadó jelleggel készültek, – hiszen volt köztük több liberális lap is – mégis hozzájárultak az antiszemita sztereotípiák erősödéséhez. Érdekes kísérletet eredményezne egy 1890-es évekbeli liberális vicclap és egy 1930-as évekbeli nyilas újság karikatúráinak összehasonlítása, ezekben a rajzokban ugyanis pontosan ugyanazt a „zsidó” karaktert és figurát ismerhetjük fel, csak éppen az előbbi esetben politikai töltet nélkül, szórakoztató céllal készítve, utóbbi esetben pedig a politikai gyűlöletkeltés eszközeként.¹²⁴

Az 1890-es évek közepén az újkonzervatív, antiliberális politikai tábor újabb támogatót kapott a Katolikus Néppárt révén. A politikai katolicizmus megjelenése az addigi gazdasági érdekellentétek által kiváltott antikapitalizmust – annak legitimitását tovább erősítve – vallási alapra helyezte („keresztény erkölcsöt sértő gazdasági magatartás”, pl. uzsora), és kiegészítette újabb keresztény, kifejezetten vallási sérelmekkel is (pl. zsidó-keresztény házasság).

A századfordulóra önálló antiszemita pártra már nem is volt szükség, annak nézeteit ugyanis már mind a Néppárt, mind a kormánypárt egyes tagjai is képviselték.¹²⁵ E nézetek hirdetői egyre határozottabban ítélték el a kormánypárt konzervatív – liberalizmusát, retorikájukban a liberalizmussal szemben a nacionalizmus fontosságát hangsúlyozták.¹²⁶ A kialakult szélsőjobboldali ideológia szerint a kapitalista fejlődés káros a magyar társadalomra nézve, mert tönkreteszi azt. Az új gazdasági rend terjesztői és haszonélvezői a zsidók, akiknek faji mentalitása – elsősorban üzleties, racionális szemlélete – alakítja a gazdasági folyamatokat. Az átalakuló világban a legnagyobb csapást a történelmi osztályok szenvedik el, s ez egyben a nemzet számára is a legnagyobb tragédia. A kialakult zsidó-kapitalista világ

¹²³ Ennek összefoglalását lásd Hanák 2005. 170-189. A szerző hangsúlyozza, hogy a vicclapokban jelent meg először a zsidó karakterfigura prototípusa: „Vastag orr, hamiskás szem, sűrű szőrzet, széles ajak és széles mozdulatok, kezével is állandóan beszél, gesztikulál. Hétköznap sapkában, mellényben, mosolyogva, ünnepélyes alkalommal cylinderben, zakóban, felöltőben adja elő »tünődéseit«. Ő az okos, a csavaros eszű, »rokonszenves« zsidó.” E cikkek és karikatúrák szerzői gyakran maguk is zsidók voltak.

¹²⁴ Ez a párhuzam egyébként arra is utal, hogy alakult át a magyar társadalom gondolkodása az 1920-as évekre.

¹²⁵ Szabó 2003. 181.

¹²⁶ Vermes 2001. 192–193.

ugyanis nemzetietlen és kozmopolita, a magyar állameszmét nem képviseli, így alkalmatlan a magyar társadalmi rend fenntartására, erre kizárólag ezek a történelmi osztályok hivatottak.¹²⁷

Az antiszemita nézetek társadalmi bázisának kiterjedtségére az 1880-as évek elejének vidéki pogromjai is utaltak. A megmozdulások egyik gócpontja vizsgált térségünkben, Dél- és Nyugat-Dunántúlon, Vas, Zala és Somogy megyékben volt. A tüntetéseken részt vevő kisiparosok, inasok és kereskedősegedek személye egyértelműen utalt a gazdasági érdekellentétekre, de Zala megyében, például az utcai harcokká fajuló zalaegerszegi megmozdulásokban már a környékről beözönlő parasztok is szép számmal részt vettek.¹²⁸ A legsúlyosabb zavargások azokon a településeken törtek ki – Zalaegerszeg, Zalalövő, Tapolca – ahol már régóta nagyszámú zsidó kisebbség élt, ez a tény is valós érdekellentétekre utalt, elsősorban a kisipari termelés és a kereskedelem terén. A zsidókkal szembeni ellenérzéseknek az is alapot adott, hogy a bérletbe kiadott nagybirtokok közül Zalában is sok zsidó bérlő kezén volt, akiknek gazdálkodási mentalitása különbözött a helyi köznemesi birtokosok tevékenységétől. Ugyancsak ebben a térségben figyelhető meg – mindezzel párhuzamosan – a volt nemesi birtokosok fokozatos elszegényedése is.¹²⁹ Ennek eredményeként az antiszemitizmus a társadalom különböző rétegeiben egyszerre jelent meg, de egyelőre még eltérő magatartásformákban öltött testet. A társadalom szegényebb rétegei, kispolgárok, szegényparasztok számára a fizikai fellépés a felgyülemlett feszültség levezetését jelenthette, és ahogy erre a meggyengülő központi államhatalom ismét lehetőséget teremtett, éltek is vele. Talán az sem véletlen, hogy Istóczy Győző antiszemita pártjának képviselője éppen abban a tapolcai választókerületben szerzett mandátumot 1884-ben és 1887-ben, ahol 1919 szeptemberében olyan véres antiszemita pogrom zajlik, melyben 11 zsidó személyt gyilkolnak meg.¹³⁰ Ugyanakkor a társadalom középrétegei számára a fizikai fellépés természetesen nem járható út, a politikai antiszemitizmus azonban körükben is megjelenik, hiszen a megalakuló Katolikus Néppárt is a Nyugat-Dunántúlon tudhatta magáénak a legstabilabb társadalmi bázist. A középosztály értelmiségi szószólói által képviselt antiszemita nézetekben azonban ekkor már egyre kevésbé a gazdasági érdekellentétek jelennek meg, a hangsúly áttevődött a kulturális különbözőségekre, erkölcsi, mentalitásbeli, etnikai (faji) stb. megkülönböztetésre. Egyre világosabban fogalmazódott meg az a gondolat, mely szerint a nemzeti érdekek védelmére a történelmi magyar középosztály hivatott, amely e kérdések felvetésével történelmi küldetésének tesz eleget. Különösen az egzisztenciális nehézségekkel küzdő

¹²⁷ Szabó 2003. 270.

¹²⁸ Kubinszky 1976. 109. 112. és Foki 1986. 227–228.

¹²⁹ Kubinszky 1976. 209. Foki 1986. 224–225.

¹³⁰ A pogromról lásd Németh – Paksy 2004. 69–92.

dzscentri képviselte ezt az ideológiát, gazdasági süllyedését így próbálta meg – nem is sikertelenül – politikai térnyeréssel kompenzálni.

A különböző antiszemita nézetelemek ötvöződése legjobban a politikai katolicizmus egyik vezéralakjának, Prohászka Ottokár fehérvári püspöknek a nyilatkozataiban látható, aki többször fejtette ki nézeteit a zsidókérdésben. 1893-ban közölt cikkében a zsidó emancipáció ellen emelt szót: „a zsidó morál valóságos átka a keresztény műveltségnek, amely átkon a keresztény kultúra okvetlenül tönkremegy, ha nem dobja ki magából a mérget”. „A zsidóság mindenütt fekély, mely megmérgezi a morálist, kiváltképpen az üzleti világban. Lealacsonyítja az erkölcsi színvonalat, s a korrupciót általános divattá emeli. Meghamisítja az erkölcsi fogalmakat, tagad minden törvényt és eszményt, s lelkiismerete nem lévén, megfojtja szívtelenül áldozatait, melyeket behálózni sikerült.”¹³¹ Prohászka fejtegetéseiben a kapitalizmus kritikáját a keresztény világnézet diktálja, ő fogalmazza meg először a kettős morál elméletét is, azaz a keresztény közösségében erkölcsös ember számára az antiszemitizmus elfogadható nézet: „mi az antiszemitizmust nem faji, nem vallási, hanem szociális, üzleti reakciónak fogjuk föl. Az antiszemitizmus a keresztény erkölcsstan és a keresztény társadalmi rend reakciója, s mint ilyen a legjogosultabb mozgalom, minek bizonyítására vállalkozunk!”¹³² E nézet logikáját később a szélsőjobboldal átvette, szociáldarwinista értelmezésben, e szerint az antiszemitizmus nem más, mint a magyar faj védekezése, önvédelmi harca a szerinte uralomra törő zsidó faj ellen. Prohászka Ottokár életműve a keresztény Magyarország megerősítéséről szólt, melynek ugyanakkor az is részét képezte, hogy kereste a megértést és a közeledést a liberális koreszmékhez.¹³³ Bár nézetrendszerében a fő hangsúlyt egyáltalán nem a zsidókérdés képezte, az 1930-as évek nyilas pártjai a püspököt a nemzetiszocializmus előfutárának tekintették. A Meskó-féle párt rögtön megalakulása után hivatkozott a püspökre, aki szerintük elsőként hirdette meg Magyarországon a nemzetiszocializmust.¹³⁴ A párt a püspök személyével – akit Meskó egyenesen „ideáljának”, „politikai eszményképének” tartott, és akit „nemcsak az első keresztényszocialistának, de az első nemzetiszocialistának” nevezett – a legitimitását kívánta erősíteni egy hitelesnek tekintett személlyel.¹³⁵ Minderre az is alapot adhatott, hogy Prohászka azok közé a személyek közé tartozott, akik 1919/1920-ban üdvözölték a keresztény kurzust és

¹³¹ Prohászka: Iránytű. [Prohászka Ottokár: A zsidó recepció a morális szempontjából. Megjelent: Magyar Sion, 1893. 414.]

¹³² Uo.

¹³³ Szabó 2003. 247–250.

¹³⁴ Magyar Horogkereszt, 1932. szeptember 25. Prohászka Ottokár már évekkal ezelőtt hirdette a diadalmas nemzeti szocializmus eljövételét! c. cikk, mely szerint „a nagy püspök szavai voltak a vetés, a szárba szökkenés pedig Meskó Zoltánnak köszönhető”.

¹³⁵ Képviselőházi Napló 1931–1935. 14. kötet 136. p. (1933. március 29.)

annak nemzeti irányba való továbbfejlesztését kívánták. A konszolidációt csalódással érte meg, a nemzeti feltámadás vereségét látta benne. „A »patkányforradalom« után a nemzet lábra állt, de most már ismét vége a feltámadásnak” – írta 1923-ban. „Olyan emberek kerültek hatalomra, kiknek mentalitása oly távol áll a keresztény-nemzeti gondolattól, mint szó szoros, s igaz értelmében Makó Jeruzsálemtől. Így fest a keresztény kurzus, a keresztény-nemzeti politika, s a nemzeti ébredés és önállóság 1923-ban a nemzeti föltámadás negyedik évében.”¹³⁶ Valószínűleg ez az oka, hogy a szélsőjobboldali lapok a későbbiekben is előszeretettel közöltek részleteket írásaiból és beszédeiből, a püspök az egyik leggyakrabban idézett szerző lett.

A politikai katolicizmus másik vezéralakja Bangha Béla volt, aki különösen 1920-as években publikált nézeteivel döntő módon határozta meg a hatalomra jutott ellenforradalmi rendszer diskurzusát. Az 1918/1919-es magyar katasztrófa Bangha-féle értelmezése egyenesen következett korábban vallott nézeteiből. E szerint „a liberális jelszavak, a zsidók recepciója, a latin államok páholyainak irányában mozgó, s nálunk azonnal elzsidósodott szabadkőművesség gyors elterjedése és a plutokrata-szabadkőműves-pánszemita uralom alá került sajtó Magyarország szellemi ábrázatát úgyszólván egy-két éven belül kicserélték, a nemzet gondolkodását és érzésvilágát a speciálisan szemita ízű logika és morál felé terelték”. A nemzet így védtelen lett „belső árulóival”, a „mérges miazmák terjesztőivel” szemben.¹³⁷ – írta 1920-ban, de nézeteit e kérdésben már jóval korábban kifejtette. Egyik munkájában például arra a kérdésre kereste a választ, hogy mi a magyarázata az európai ember újabban megfigyelhető „dekadens elvallástalanodásának”, a „modern élet elkereszténytelenedésének”.¹³⁸ A választ a zsidóság térnyerésében, valamint abban találta meg, hogy véleménye szerint a zsidó és keresztény társadalom összeférhetetlen egymással: „A zsidóság egész faji, vallási és erkölcsi iránya, mint tűz a víztől különbözik a kereszténység képviselte irányoktól.” Ennek kapcsán kifejtette a zsidó „faji tulajdonságokat”, amelyek az együttélést lehetetlenné teszik. E szerint a zsidó szemita faj, s ezért alapvetően nyereszkedő-kereskedő, méghozzá hódító-kereskedő tevékenységet folytat már az ókortól kezdve. Bangha szerint ez a terjeszkedő, hataloméhes kereskedő mentalitás jellemzi a Galícia felől Magyarországra beözönlő zsidóságot is. Ezen túlmenően a „zsidó psziché etnográfiailag közös” vonásai nézete szerint a következők: a zsidók „legpregnansabb” tulajdonsága a céltudatosság, amely racionalizmussal párosul. Élelmesek, meglátják az élethelyzetek

¹³⁶ Prohászka Ottokár: Az ifjú nemzedékhez! A Cél, 1923./13. 306–310.

¹³⁷ Bangha 1920. 10.

¹³⁸ Bangha 1912. 5.

kihasználhatóságát, amit arra használnak, „hogy azonnal észrevegyék azoknak a gyöngéit, akikkel érintkeznek”. Fontos tulajdonságuk továbbá az összetartás, a mozgékonyág, a nyughatatlanság, az alkalmazkodóképesség, végül az aktív kezdeményezőkézség, amely „fejlett intellektualizmusából” következik. Erkölcsi tekintetben legszembeszökőbb Bangha szerint a zsidóság materialisztikus szemlélete. „A zsidó élete célját határozottan a földi javakban keresi.” Ezzel párosul az „altruizmus nagyfokú hiánya”, melyet az Ószövetség hasonló szemléletével magyaráz. Itt hozza fel azt a nézetet, amely aztán a szélsőjobboldal kedvelt példázata lett, mely szerint a zsidónak különbséget kell tennie hitsorsosa és a „goj” között, utóbbtól lehet, sőt a Talmud szerint már kötelező kamatot, uzsorát szednie. Végül Bangha szerint a zsidót hiperszexualizmus jellemzi, a nemi élet terén is „nagyobb hajlandóságot mutatnak az elfajulásra, mint a keresztények”.¹³⁹ Nézeteit a korabeli bűnügyi statisztikákkal próbálta bizonyítani, amelyekből azt igyekezett láttatni, hogy a zsidósághoz a fent bemutatott tulajdonságokból eredő bűnesetek köthetők. Konklúziója: „A kereszténység és a zsidóság között tehát óriási erkölcsi, vallási és faji ellentétek forognak fenn. Két világ ez, mely bár térben és társadalmilag egymást ezerszeresen át- és átjárja, mégis minden egyes részecskéjében csupán egymást taszító pólust tartalmaz. Zsidó szellem és keresztény szellem állandóan, bár láthatatlanul, mint tűz és víz állnak egymással harcban, s ahol a zsidóság befolyása bármily értelemben túlsúlyra vergődik, ott azonnal érezhető a keresztény gondolkodás és életmód gyors visszaszorulása.”¹⁴⁰

A Bangha-féle ultramontán nézetek a századforduló óta jelen voltak a magyar publicisztikában, legfontosabb orgánumnak a „Magyar Kultúra” című lap tekinthető. Az 1913-ban meginduló lap alapításával Bangha célja a „destruktív” sajtóval szembeni keresztény fellépés és érdekérvényesítés volt. A Magyar Kultúrát a katolikus hívők adományai és megrendeléseit tartották fenn, akiknek a lap propagálása mellett az is a feladataik közé tartozott, hogy agitációt folytassanak a liberális sajtó ellen.¹⁴¹ Ezt azzal magyarázta, hogy Magyarországot Szent István óta a keresztény eszme tartja meg, amely útról azonban a nemzet 1848 után, a liberalizmussal letért. A gazdasági szabad verseny, a szociáldemokrácia és a demokratikus nyugati eszmék olyan destruktív tényezők, amelyek a nemzet erejét gyengítették, és ezek vezettek el az 1918/1919-es katasztrófához.¹⁴² Bangha volt az, aki a liberalizmust és a szociáldemokráciát azok zsidó reprezentánsai révén közös nevezőre hozta: velük csak a keresztényszocializmus veheti fel a versenyt, amely egyesíti a

¹³⁹ Uo. 10-14.

¹⁴⁰ Uo. 17.

¹⁴¹ Szabó 2003. 259–260.

¹⁴² Gergely 1977. 59.

szociális és a nemzeti eszmét. Az antiszemitizmus pedig egyszerűsíti a harcot, hiszen ennek révén mindkét romboló ideológiával le lehet számolni. Bangha szerint az antiszemitizmus „öntudatos önvédelmi mozgalom a zsidóság túlkapásaival szemben”, melyet – fogalmazza meg Prohászkaival teljes egyetértésben – keresztény erkölcsi szempontból is helyeselni kell.¹⁴³

Az 1910-es években az antiszemitizmus különböző – vallási, gazdasági, társadalmi – aspektusai egyre inkább egybemosódtak, megkerülhetetlen közéleti-politikai kérdéssé válva. Ennek a folyamatnak a látványos megnyilvánulása volt a „Huszádik Század” c. folyóirat akciója, amely során 1917-ben körkérdést intéztek egy sor ismert közéleti személyhez, hogy létezik-e zsidókérdés Magyarországon.¹⁴⁴ A szélsőjobboldali reakció jellegzetes volt, örömmel üdvözölte a felvetést, mert ezzel végre ez a kérdés nyilvánosságot kapott: „biztosíthatjuk a zsidóságot, hogy [...] a zsidókérdés nálunk sem fog többé elaludni”.¹⁴⁵

Az antiszemita retorika egyik központi kérdése a „zsidó és keresztény morál” különbözősége lett, amely – nézetük szerint – az összeegyeztethetetlen életvitelt is eredményezte. A szerzők sorozatban cikkeztek arról, hogy a zsidók és keresztények között milyen – vallási alapon értelmezett – értékrendi különbségek vannak. „A ti erkölcsötök világa egészen más. A ti genezisekben van már ez a különbség. Jákob egy tál lencséért vette meg Ézsautól az elsőszülöttség jogait, az atyai áldástól pedig úgy fosztotta meg, hogy félrevezette öreg vak édesatyját. A ti erkölcsi világotokat ma is ezek jellemzik. [...] Ti el sem tudjátok képzelni, minő nagyot vétkeztek, amikor – busás ügyvédi honorárium ellenében – kikeresitek a törvényeknek azokat a hézagait, amelyek között büntetlenül tud kisiklani a bűnös. A ti szemetekben üzleti élelmesség, nem pedig főbenjáró bűn, ha a magatok érdekében mesterségesen megdrágítjátok a legszükségesebb dolgokat, megnehezítve embertársaitok életét. [...] Az a ti alapelveitek, hogy a pénz csak olyan áru, mint bármi más, aminek az árát a kínálat és kereslet szabja meg, az uzsorát egészen természetes valaminek tünteti fel a ti szemetekben.”¹⁴⁶ A szerző írásában szembeállítja ezzel a keresztények világát, de erről csak rövid erkölcsi eszmefuttatást ad („Mi már tudjuk érezni a lemondás gyönyörűségét is, ami a világunknak fényes eszméje a kötelesség.”¹⁴⁷), azt nem mutatja be, hogy egy keresztény hogyan viselkedne a fent idézett közgazdasági szituációkban.

Ez a nézet tovább élt az 1930-as évek nyilas pártjainak ideológiájában is – ahogy ezt majd a későbbiekben részletesen látni fogjuk –, amelyekben minden esetben központi helyet

¹⁴³ Uo. 59-60.

¹⁴⁴ Huszádik Század, 1917/1-2. Idézi Hanák 1984. 15-115.

¹⁴⁵ Kiss Sándor: Fajunk védelméről. A Cél, 1917/11. 661.

¹⁴⁶ Altenburger Gyula: Levelek a magyar nemzethez. A Cél, 1917/9. 518-519.

¹⁴⁷ Uo. 520.

foglalt el a korlátozott magántulajdon elve a „közérdek az önérdek előtt” norma alapján. Ennek kialakulásához jó hivatkozási alapot szolgáltatott a fent vázolt „keresztény mentalitás”, azaz a közösségért érzett felelősség és lemondás érzülete, amelyre nézetük szerint csak erre hivatott személyek, társadalmi csoportok képesek, pontosabban erre a zsidók nem képesek. Az antidemokratikus politikai ideológiák esetében ismeretes gondolat az individualizmussal szemben a társadalom közösségi alapon történő megszervezésének igénye. Esetünkben ez az elv így komoly megerősítést kapott a magyar konzervatív politikai gondolkodás szélsőségét alkotó antiszemita hagyományokból.

Az 1910-es években megjelent publicisztikák jól mutatták azt a fejlődési vonalat, amely révén az értelmiség egyes köreiben a különböző indíttatású nézetek egységesen a szélsőjobboldal megerősödéséhez, a radikális nacionalizmus, sőt a fajelmélet kialakulásához vezettek. Különösen két folyóirat írásain és szellemi holdudvarukon mérhető ez le. A Bangha-féle „Magyar Kultúra”-val azonos évben, 1913-ban debütáló „Új Nemzedék”, amelynek főszerkesztője a későbbi fajvédő, Milotay István volt, gyorsan a nemzeti radikalizmus szócsövévé vált. Milotay publicisztikájának központi elemét is a kapitalizmus kritikája alkotta, „amely nem a nemzeti társadalom régi erőinek továbbfejlesztése és felerősödése révén állott elő, hanem egy merőben idegen test [...] elhatalmasodásának eredménye.”¹⁴⁸ Megszólalásai a dzsentri gondjait minden szépítgetés nélkül mutatták be, plasztikusan szóltak „a szegény lecsúszott, deklasszifikálódott magyar értelmiség rettentő küzdelmeiről, amelynek újabb nemzedéke már iskolát sem tud végezni iszonyú létgondjai miatt, ha pedig elvégezte, zárva és tömve látja maga előtt az intellektuális pályák egész sorát, egy frissen beszivárgott idegen értelmiség tömegeivel.”¹⁴⁹ Az Új Nemzedék cikkei először fogalmazták meg a nemzeti keretek újfajta értelmezését, amelynek elképzelésük szerint szerves részét képezi a parasztság is, amely szintén nemzetfenntartó erő, ezt a réteget azonban előbb demokratikus földbirtokpolitikával fel kell emelni, hogy szembe tudjon szállni az idegen elemekkel. „Ez lehetővé tenné, hogy a parasztságból kisarjadzó hatalmas új értelmiség léphessen elő a homályból, tele őserővel, megalkuvást nem ismerő faji érzéssel és kíméletlen élni vágyással.”¹⁵⁰ Az ellenfél a nagytőke és a polgári radikalizmus, amelyek olyan „nemzettől idegen” elemek, amelyek „egy új faji individualizmus politikai, kulturális és gazdasági érvényesülése érdekében” küzdenek.¹⁵¹ Az Új Nemzedék írásai már megelőlegezték az 1920-as évek elejének antiliberális, fajvédő nacionalista ideológiáját, amely egyben összekötő irányzatként is

¹⁴⁸ Új Nemzedék 1916. november 16. Idézi Sipos 1971. 715.

¹⁴⁹ Új Nemzedék, 1918. augusztus 15. Uo.

¹⁵⁰ Új Nemzedék, 1915. május 2. Uo.

¹⁵¹ Sándor 1979. 428.

funkcionált a századforduló után kialakult antiszemita újkonzervativizmus és az 1930-as évek népi mozgalmának jobbszárnya között.¹⁵²

A másik folyóirat, a Szemere Miklós által pénzelt „A Cél” című lap alapítását csupán két év választotta el az Új Nemzedéktől, az első száma 1911-ben jelent meg. E lap a szélsőjobboldali szellemiség önálló irányzatát formálta meg, a biológiai fajelméletet. A kezdetet Kiss Sándor 1917 januárjában megjelent *A faji eszme* című cikke jelentette.¹⁵³ Ebben a szerző hangsúlyozta a biológiai fajfogalom és az „etnográfiai fajfogalom” különbségét, azzal, hogy az előbbi, vagyis a faji politika sokkal több, mélyebb, mint az utóbbi, vagyis a nemzeti politika. Nézete szerint a faji érzés az öntudatra ébredt nemzetekben alakul ki, és alapvető funkciója rendkívül pozitív, a nemzeti kohézió erősítése. A fajszeretet fokozódásával párhuzamosan alakul ki a fajgyűlölet is, mely az „ellenérdekű fajok ellen támad”. Kiss szerint a világháború is ennek lett a következménye, az ellenérdekelt fajok vívják háborújukat a túlélésért. Ennek ellenére vallja, hogy a „faji eszme terjedése, a faji érzés ébredése tehát nemcsak, hogy nem barbárság, hanem a legmodernebb világműveltség térfoglalásának jele”. Felveti mindezek után, hogy vajon mi az oka annak, hogy ez a faji eszme a magyarok között nem képes teret hódítani? A magyarázatot egy „fajiságunkat fojtogató, csodásan öntudatos, sohasem emlegetett, mégis mindenütt jelenvaló cenzúrában” találja meg. Ennek vezetőit újmagyarságnak nevezi, amely „ami a magyar eszmének árt, azt importálja, ami használ, azt következetesen kizárja”. Az ő kezükben van a sajtó, amely révén „kaput tár minden olyan külföldi hatásnak, amely rombol, bomlaszt és zülleszt, szóval fajiságunkra veszélyes, de hermetikusan kizártak minden hatást, ami a faji eszmével a legtávolabbi összefüggésben áll”. Következésképpen a szerző szerint „elérkezett a tizenkettedik órája annak, hogy belássuk: nem alkotmányosságunk mikéntjében rejlik a legfőbb veszedelem, hanem fajunk tüneményes térvészésében, anyagi és erkölcsi sorvadásában”. A folyóirat a továbbiakban már nem képvisel visszafogott hangvételt, egyre nyíltabban és határozottabban fejt ki antiszemita nézeteit. „A zsidókérdés aktuálissá lett, mert a zsidó nemzetben rejlik óriási energiák is ki akarják használni a mai káoszt a maguk maximális érvényesülése és legjobb elhelyezkedése érdekében. [...] Zsidó nemzetről beszélek, mert a zsidóság, bár nem is alkot ma már államot, mindig és mindenkor mint elkülönült nemzetiség élt a más nemzetek között és ti, Magyarországon élő, magyarul beszélő zsidók, minden magyar állampolgárságotok dacára csakúgy irredenta részei vagytok nemzeteteknek, mint azok a testvéreitek, akik Francia- vagy

¹⁵² Uo. 430.

¹⁵³ Kiss Sándor: *A faji eszme*. A Cél. 1917/1. 5-10.

Oroszországban, Amerikában vagy Ausztráliában élnek. Ezért örök kérdés a zsidókérdés.”¹⁵⁴ Még ugyanebben az évben, 1917 novemberében jelent meg Kiss Sándor újabb cikke, *Fajunk védelméről* címmel.¹⁵⁵ Nézete szerint a magyar faj az „organikus bomlás tüneteit mutatja”. Ennek magyarázata az a „páratlanul érdekes fajbiológiai folyamat”, amely során „egy jövevényfaj igájába hajt egy autochton népet”. A zsidóság speciális módszert alkalmaz ehhez, a szellemi vezetést szerezte meg a sajtó révén. A zsidó sajtó ezek után szuggesztíven sulykolta nézeteit a magyarságnak, tökéletesen félrevezetve azt, amely így tudatlanságban maradva nem észlelt veszélyt. Kiss a megoldásra is javaslatot tesz, a zsidó sajtót meg kell fosztani hadállásaitól, keresztény kézbe kell azt venni, és fajvédelmi eszméket kell hirdetni. Fel kell használni minden olyan eszközt, amelyet a zsidóság is felhasznált, csak át kell fordítani magyar fajvédelmi célokra. Ezek között a szerző legfontosabbnak a szocializmust látja. „A szocializmust fel kell karolnunk, és fajvédelmi célra fel kell használnunk, még pedig több okból.” A szocializmust a magyarság eddig átengedte a zsidóságnak, „természetes, hogy a zsidóság aztán egészen a maga érdekei számára szervezte a szocializmust”. Ezért el kell venni tőlük a szocializmus terjesztésének jogát, és a fajvédelem szolgálatába kell állítani. Mivel a kapitalisták között csak zsidók vannak, így a szocializmus keresztény érdekeket nem sért. A szerző végül közli, hogy a fajvédelem e harcában számít a nem magyar születésű, de beolvadt „testvérnépek” véreire, mert tapasztalata szerint a „beolvadás által lett fajvéreink közt sokkal több tisztánlátó akad zsidóügyekben, mint a tisztán magyar vidékek szülöttei közt”. Kiss Sándor cikkei a szélsőséges nacionalizmus, a szocializmus és a fajbiológia összekapcsolásával tehát már az 1910-es években megfogalmazták a nemzetiszocializmus ideológiai kereteit, egyelőre a részletek kifejtése nélkül.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy a fenti cikkek nem a háborús vereség pszichózisában, hanem 1917-ben születtek, amikor még fel sem merült egy Magyarországra nézve negatív háborús vég lehetősége. Ebből következik, hogy azok nem egy megváltozott politikai környezet, trauma szülöttei, hanem a magyar társadalom kérdéseinek töprengő értelmiségiek írásai. A publikációknak helyt adó folyóirat, A Cél sem egy periférikus, ismeretlen lapocska volt, hanem egy közismert, nagyobb példányszámban megjelenő orgánus. Szerkesztői és munkatársai között a közélet legismertebb személyei foglaltak helyet, agráriusok, keresztényszocialisták, egyházi személyek. A jelzett időszakban, tehát az 1910-es évek második felében a lap főszerkesztői tisztét Kállay Ubul volt főispán, országgyűlési képviselő, a Genealógiai Társaság igazgatója töltötte be, munkatársai között pedig Prohászka Ottokár,

¹⁵⁴ Altenburger Gyula: Levelek a magyar nemzethez. Levél a zsidókhöz. A Cél 1917/9. 513.

¹⁵⁵ Kiss Sándor: Fajunk védelméről. A Cél. 1917/11. 659-671.

Császár Elemér irodalomtörténész, akadémikus, br. Nyáry Albert földbirtokos, festőművész, a Magyar-Lengyel Egyesülés és Kereskedelmi Kamara elnöke, Pekár Gyula író, a Petőfi Társaság elnöke, Mezey Gyula az OMGE alelnöke, Raffay Sándor evangélikus püspök, Giesswein Sándor prelátus és gr. Bethlen István későbbi miniszterelnök neve olvasható.¹⁵⁶ Természetesen ezek a nevek nem jelentik azt, hogy viselőik egyetértettek volna a lapban képviselt faji antiszemitizmussal, hiszen néhányuk, mint például Giesswein Sándor, későbbi politikai pályafutása igazolta, hogy milyen távol állnak tőle ezek az eszmék, de ebben a formában Bethlen István sem azonosult velük. Mégis jelzésértékű, hogy nevüket adták egy olyan folyóiratnak, amely e nézeteket széles körben publikálta. Kiss Sándor sem rekesztette ki magát a közéletből nézeteivel, hiszen Bangha Béla nagy példányszámú és széles olvasóközönséget magáénak tudó művében elismerően szól róla és az A Célban megjelent tanulmányairól, ahol „remekül, s nagy igazsággal fejtette ki” a magyar közéletben uralkodó „zsidó-szabadjóműves uralom félrevezető és uszító” tevékenységét.¹⁵⁷

2. 2. A világháborús vereség, a polgári forradalom és a Tanácsköztársaság hatása a szélső-jobboldali mozgalmakra és ideológiára

A szélsőjobboldali szellemi irányzatok eddigi vázlatos történetéből leszűrhető néhány fontos tanulság. Egyfelől látható az, hogy a radikális szélsőjobboldali nézetrendszer magyarországi fejlődése olyan szerves folyamat, melyben 1918/1919 korántsem jelentett akkora cezúrát, mint amekkorát egyébként ez az időpont jelent a magyar történelemben. Az 1919-ben színre lépő szélsőjobboldal a korábbi évek és évtizedek társadalmi-politikai folyamatai termékének tekinthető, melynek erejét és jellegét addig a dualizmus közjogi harcai elhomályosították.¹⁵⁸ A szélsőjobboldali nézetrendszer legfontosabb elemei, a nemzeti eszme keresztény-nacionalista újraértelmezése, az antiszemitizmus, sőt a fajelmélet tézisei már 1918 előtt megjelentek, s ez azt mutatja, hogy azok nem egy történeti-politikai trauma szülöttei, hanem a magyar társadalmi fejlődés termékei. Ebből a szempontból elemezve az 1920-as évek elejének szélsőjobboldali megszólalásait, azt láthatjuk, hogy azok új ideológiai elemet

¹⁵⁶ A felsorolt nevek az 1910-es évek második felében megjelenő valamennyi lapszám nyitóoldalán olvashatók „Munkatársak” kitétel alatt. V. ö. Gyurgyák 2001. 371. és Szabó 2003. 303-307.

¹⁵⁷ Bangha 1920. 11.

¹⁵⁸ Szabó 1989. 191.

gyakorlatilag alig-alig hoztak, eszmerendszerük inkább a korábbi évtizedekben kialakult nézetek továbbfejlődésének tekinthető, különbség a megszólalások stílusában és társadalmi érintettségükben van. A szélsőjobboldali nézetek propagáloinak köre jelentősen kiszélesedett, hangvétele radikalizálódott, így például az antiszemitizmus az utcai zsidóveréstől a tudományos élet legmagasabb fórumaiig terjedt.

E fontos megállapítás mellett leszűrhető még egy, ezzel szoros összefüggésben álló tapasztalat. E szerint az is látható, hogy a magyar szélsőjobboldal legfontosabb strukturáló tényezője az antiszemitizmus. Olyan központi kérdés ez, amely a szélsőjobboldali ideológia többi elemét láthatóan maga köré szervezi és formálja. Mindennek magyarázata a 19. század nemzeti fejlődésének torzulásaiból következett. Kialakulásának okát, mely egyben a magyar szélsőjobboldalig genezise, Szabó Miklós fejtette ki: nézete szerint a Közép-Európát jellemző kultúrnemzeti fejlődésében „a nemzet tagjának az számít, aki egyrészt birtokolja az anyanyelvet, másrészt pedig magán viseli a nemzetkarakter jegyeit. Az önmagát így értelmező közösség: veszélyeztetett közösség. Mivel nem hosszú organikus fejlődés, hanem felgyorsított modernizációs folyamat terméke, erős bizonytalanságérzet uralkodik a közösséget összefogó kohéziós erő szilárdságát illetően. Állandó veszélyként kísért annak a lehetősége, hogy idegen befolyás kiforgathatja a nemzeti jellemet adott mivoltából és más jellemmé formálhatja át.”¹⁵⁹ E nézet hirdetői szerint a magyar nemzet fennmaradását csak az biztosítja, ha megmarad a saját faji jellegén belül. A társadalom összetartó erejét ugyanis annak hagyományai, erkölcsi normái, magatartásmintái, konvenciói stb. alkotják. Ha ezek szétbomlanak – márpedig az idegen népelemek beáramlása ezt eredményezi – az a magyar társadalom szétzülléséhez, végső esetben pedig a nemzethalálhoz vezet. A nemzeti kohézió megőrzését és az ehhez szükséges – Szabó kifejezésével – szociális kontrollt kizárólag a nemzetfenntartó osztályok képesek biztosítani.¹⁶⁰ A gazdasági és szociális – egzisztenciális – helyzetükért folytatott harc mellett ez volt a másik ok, amiért felvállalták a harcot a „nemzet életét veszélyeztető tendenciák” ellen. Ebből kifolyólag az identitás erősítését szolgálja az állandóan jelen lévő ellenségkép, amely „a nemzetkaraktert bomlasztó idegen etnikum” képében jelenik meg. Ezt az ideológiát Magyarországon a tőkés átalakulás vesztes rétegei képviselték, szemben a kapitalista mentalitás legfőbb hordozóival, a zsidósággal. „Azok a rétegek, amelyek – alulmaradva a szabadpiaci versenyben – azt igényelték, hogy gazdaságpolitikai eszközökkel biztosítsanak a részükre magasabb jövedelmet, mint amit a piacon elérni képesek. Ilyen rétegek voltak egyrészt a nemesi származású földbirtokosok, másrészt a kisárutermelő és

¹⁵⁹ Szabó 1981. 358.

¹⁶⁰ Szabó 2003. 271.

kiskereskedő rétegek falun és városban. Ezek a rétegek újkeletű gazdaságpolitikai privilégiumukat azon a címen követelték, hogy éppen ők a nemzetkarakter letéteményesei, ők a törzsökös nemzeti elem – tönkremenetelük tehát magát a nemzeti identitást veszélyeztetné.”¹⁶¹

Ez a 19. században formálódó, akkor még szűk társadalmi bázist magáénak tudó hitvallás 1918/1919-ben jelentősen kibővült, ugyanis a bekövetkezett történelmi eseményekkel – háborús vereség, kommün, Trianon – egyrészt igazoltnak látta korábbi állításait, másrészt magyarázatot kínált azok okaira. Így válhatott ez az ideológia a társadalmi diskurzus elfogadott részévé, olyan normává, amellyel tömegek tudtak azonosulni. Nem elhanyagolható e mellett az a momentum sem, hogy az egzisztenciális válságba került tömegek a helyzetükön való változtatást a zsidóság háttérbe szorításával, gazdasági őrtségváltás révén látták elérhetőnek. Mindez azt jelentette, hogy a szélsőjobboldal addigi ideológiája társadalmasodott, számos eleme épült be a kurzus hivatalos felfogásába és a konszolidációval is csupán annak radikális szárnya húzódtott háttérbe. Új elem volt e tematikában a parasztság újrafogalmazott társadalmi szerepének gondolata, amely azonban remekül beleillett a keresztény-nemzeti eszmerendszerbe. Egyfelől ugyanis a magyar parasztság volt etnikailag a leghomogénebb, legmagyarabb társadalmi réteg, így hivatkozási alapul szolgálhatott a nacionalizmushoz és a hozzá kapcsolódó kirekesztéshez is. Másfelől a paraszti népesség zsidó elemeket nem foglalt magába, viszont a zsidó kézen lévő földbirtokokat, nagybérleteket ismét be lehetett úgy állítani, mint a paraszti szenvedések legfőbb okozóját, és ezzel mentesíteni a „történelmi” nagybirtokot. Ez már a földreform során kiderült, hiszen a kormányzat elsőként a „háborús szerzeményű” birtokokat, másodsor pedig az utóbbi ötven évben szerzett birtokokat kívánta igénybe venni, ami nyilvánvaló módon a zsidó birtokosok ellen irányult. A parasztságot érintő reformok igénye a jobboldali tábor egészében megfogalmazódott, a választóvonalat a mérsékeltek és a radikálisok között a követelések megfogalmazásának hangvétele és lebonyolításának módja határozta meg. Gyorsan kiderült azonban, hogy a mérsékelt konzervatív oldal – élén Bethlen István miniszterelnökkel – nem kíván radikális reformokat megvalósítani, ez látható a paraszti követelések elsikkadása kapcsán (földreform, közigazgatási reform, választójog). Így ezek hangoztatása és követelése a továbbiakban a fajvédő szélsőjobboldal számára kézenfekvő maradt, egyben e társadalmi réteg potenciális bázisul is kínálkozott számára.

¹⁶¹ Szabó 1981. 361.

A fentiekből az is következik, hogy a szélsőjobboldali mozgalmak ideológiájának kontinuitását a jövőre nézve is érvényesnek kell tekintenünk, hiszen a magyar társadalom radikális átalakítására 1919/1920-ban nem került sor. Ehhez járult a gazdasági világválság, amely a meglévő feszültségeket elmélyítette, így logikus következmény volt, hogy a korábban szervezkedett politikai szélsőségek, megerősödve ismét felbukkannak. Nézetünk szerint ezért az 1930-as évek Magyarországon kibontakozó nyilas mozgalom az évtizedek óta lappangó jobboldali radikalizmus szerves folytatása, azaz a magyar nemzetiszocializmus a szélsőjobboldal korábbi hagyományaira és elemeire építkezve egy külföldi példát felhasználva jelent meg és vált képessé a radikális jobboldal megújítására.

Ezt bizonyítják a Tanácsköztársaság bukása után meg- vagy újjáalakult politikai pártok programjai is. 1919 augusztusában három olyan jobboldali politikai párt szerveződött, amelyik rövid időn belül kormányzati tényezővé vált. A Haller István és Giesswein Sándor vezette Keresztény Szocialista Párt (KSZP) programjával a kispolgárságot, a Huszár Károly és Ernszt Sándor vezette Egyesült Keresztény Gazdasági Párt (EKGP) a kisgazdatársadalmát, míg a Friedrich István által alapított Keresztény Nemzeti Párt (KNP) a polgári középosztályt célozta meg. Mindhárom meghirdette a szakítást a régi dualista rendszerrel, a radikális nemzeti jelszavak agrárius és antikapitalista követelésekkel keveredtek, melynek keretét a nyíltan megvallott antiszemitizmus szolgáltatta. Az egyedüli újdonságot a határozott hangú szociális kívánalmak jelentették, amelyeknek java része a háború okozta sérelmekkel, valamint a munkás- és agrárszegénységgel álltak összefüggésben. Ennek a magyarázata az volt, hogy ekkor ezek a tényezők hatottak a leginkább mozgósítólag a tömegekre és jelentették a legnagyobb veszélyt a társadalmi rendre, kezelésük ezért a pártok számára megkerülhetetlen feladatot jelentett. Ugyanakkor meghirdetett programjukban fellelhető a szélsőjobboldal által addig megfogalmazott ideológia csaknem valamennyi eleme. „Nem akarjuk ma sem a régi kiváltságosok világát! De helyett a nem-keresztények igáját sem tűrjük.” Szólt a KSZP kiáltványa, amely követelte „az ország erejének: a mezőgazdaságnak a felvirágoztatását”, „a keresztény magyarság védelmére a gazdasági élet függetlenítését minden, a nép érdekeivel ellentétes befolyástól”, melyek között legfontosabbnak „a tisztán üzérkedő jövedelmeket (telek- tőzsdespekuláció, lánckereskedelem)” láttatta, valamint ezzel összefüggésben követelte a büntető törvénykönyv szigorítását a „különösen keresztény szellemmel ellentétes bűnözéseknél, melyek: csalás, sikkasztás, csalárd bukás, hamis eskü, rágalmasz, házasságszédelgés, leánykereskedelem”.¹⁶² Az Egyesült Keresztény Gazdasági

¹⁶² Magyarországi pártprogramok 2. 8.

Párt nem fogalmazott ilyen óvatosan, nyílt antiszemitizmussal lépett színre. „Élnek, működnek, hatnak még a zsidó nagybankok és vállalatok, a szabadkőműves páholyok.”¹⁶³ „A mi pártunk neve ezért »Egyesült Keresztény Gazdasági Párt«. Keresztény azért, mert: tagjai csak azok lehetnek, akik valamely keresztény vallás erkölcstanításai szerint élnek és a magyar faj jó tulajdonságait ápolják.” A Keresztény Nemzeti Párt jóval kulturáltabb hangnemben fogalmazott, de álláspontját világossá tette Magyarország összeomlását illetően: e szerint a felkészületlen polgárságot a külső támadás mellett egy annál erősebb „belső orvtámadás” felkészületlenül érte. Ennek vezetői egy „idegen, ellenséges faji uralom” nevében igyekeztek meghódítani az országot a „proletárdiktatúra kalózbogója alatt”.¹⁶⁴

A Magyarországon ekkor igen erős befolyással rendelkező keresztényszocializmuson belül már egy ideje működött egy irányzat, amely elsősorban radikalizmusával hívta fel magára a figyelmet. A Vermes Gyula katolikus pap és Katona Imre újságíró vezette frakció még a világháború idején jött létre a Katolikus Néppárt keretein belül. 1917-ben kiváltak a Néppártból és önálló keresztényszocialista pártot alapítottak, ebből jött létre 1918 májusában a Magyarországi Keresztényszocialista Párt, deklarációja szerint „a munkások és kisemberek érdekében”.¹⁶⁵ Az őszirózsás forradalom után a párt nyíltan ellenforradalminak nevezte magát, és felvette a Nemzeti Szocialista Munkások Országos Szövetsége elnevezést.¹⁶⁶ A Tanácsköztársaság időszakában bekapcsolódtak az ellenforradalmi megmozdulásokba, mely végül Vermes életébe került, a vörös katonák ugyanis menekülés közben agyonlőtték. A frakció 1919 augusztusában belépett a keresztény pártok által létrehozott pártszövetségbe, a Keresztény Szociális és Gazdasági Pártba, azonban ebből – annak mérsékelt programja miatt – már szeptemberben kivált és tagjai megalapították a Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Pártot. A párt programja alapvetően azonos volt a keresztényszocialista pártokéval, egyetlen dologban tért el tőle, amely egyben a radikalizmusát is jelentette, szélsőséges antiszemita tartalmú kitételeiben.¹⁶⁷ Ezek szerint például a párt követelte „az összes zsidó vagyonok lefoglalását. A zsidók politikai jogoktól való megfosztását”, valamint „a zsidó tömegeknek az országból való sürgős eltávolítását”.

Az 1919 őszen, s főként az utána következő években létrejött politikai pártok, főként a kormányzópárt(ok) ugyan átalakultak, programjuk a konszolidációval párhuzamosan mérséklődött, a szélsőjobboldali ideológia központi elemét alkotó antiszemitizmus azonban

¹⁶³ Uo. 12.

¹⁶⁴ Uo. 26.

¹⁶⁵ Gergely 1972. 1047.

¹⁶⁶ Uo. 1049.

¹⁶⁷ Uo. 1059.

ekkor tovább artikulálódott és új tartalommal is bővült. Ez utóbbi A Cél című folyóirat lapjain meghirdetett biológiai fajelmélet kapcsán vált láthatóvá, melynek tudományos igényű kidolgozására tett kísérletet az 1920-as évek elején Méhely Lajos professzor. Méhely természettudós volt, s eredeti diszciplínájának szabályait a szociáldarwinizmus formájában teljesen érvényesnek fogta föl a társadalom életére is. A világháborút ő is fajok harcának látta, amelyet minden fejlődés mozgatórugójának tekintett. Őt az a kérdés izgatta, hogy mi az oka annak az összeomlásnak, amely Magyarországon a világháború után következett be, annak ellenére, hogy a magyar nép kitűnő faji tulajdonságokkal rendelkezik. A választ a fajelmélet elvei alapján adta meg. Szerinte egy nép erejét fajiságának tisztasága adja meg. Ezt a tisztaságot két elem alkotja, a vérségi hovatartozás és bizonyos külső megjelenési formák, antropológiai tulajdonságok.¹⁶⁸ „Minden fajta a maga tisztaságában, a maga őseredeti tehetségeivel és értékeivel szolgálja a köz érdekeit. Így jön létre az a nagy összhang, melyben minden egyén megtalálja a maga helyét, s boldogulása föltételeit, amelynek alapja azonban nem a fajták összekeveredése, hanem ellenkezőleg: világos és határozott elkülönülése.”¹⁶⁹ Fejtegetéseiben igyekezett bizonyítani a magyar és a zsidó faj különbözőségét. Ennek az az oka, hogy a két nép eltérő „állati ősalaktól” származik. Ennek következtében mind vérképük, mond „fajképük” különböző, sőt egymást kiütő jellegű. „A honfoglaló magyarság tehát [...] fajában nagyon egységes, mongoloid nép volt.” A honfoglalás után a magyarok vérkeveredése ezer éven át „mindig olyan irányú volt, hogy a mongol törzsvér jellegét, vagyis a magyar fajiságot a belé oltott apró idegenségek, az északi, dinári és mediterrán vérhullámok nem tudták megváltoztatni. Erre csak akkor, s azóta került sor, amióta a 48-iki törvények által felszabadított zsidók a maguk ázsiai-afrikai korcsvérét kezdik a magyarságra ráoltani.”¹⁷⁰ Méhely nézeteit tudományos igénnyel kísérte meg bizonyítani, antropológia és genetikai vizsgálatokat végzett néhány magyar faluban vett vérminták alapján. Az emberi egyedek származásáról és keveredéséről vallott nézeteinek lényegét egyik előadása jól összegzi: „Az egymástól távol álló fajták kereszteződéséből diszharmonikus korcsok jönnek létre, akikben voltaképpen két különböző lény van egy testbe erőszakolva. Így jönnek létre azok a félszeg lények, amelyek a harmonikus fajták között mindig talányos életet élnek, s mint különösen a kikötővárosok söpredéke, Amerika és India félvérei, s a legutóbbi kommunista forradalmak felidézői bizonyítják, örök veszedelmei önmaguknak és az egész emberiségnek. Éppily kevésbé kívánatos a magyarságnak a zsidó fajtával való keveredése, mégpedig nem gyűlölet

¹⁶⁸ Gyurgyák 2001. 390.

¹⁶⁹ Uo.

¹⁷⁰ Méhely Lajos: A magyar tragédia élettudományi okai. A Cél 1923/13. 290-291.

okából, hanem nagyon súlyos és elháríthatatlan élettudományi akadályok, illetőleg következmények miatt. [...] Az ilyen házasságokból mindig csak diszharmonikus korcsok születnek, akik az öröklődéstörvényeknek megfelelően szemita jellegűek, s mint ilyenek a magyar fajta megrontói.”¹⁷¹ Amennyiben azonban a vérkeveredés létrejön, az a magyar fajra nézve jár súlyosabb következményekkel. A zsidó ugyanis Méhely szerint egy beltenyészett faj, aminek az a magyarázata, hogy a zsidó vallási törvények Kr. e. 458-tól, Ezra és Nehemia törvényei óta, egyben fajvédelmi törvényeknek is megfelelnek. Ennek következtében a zsidó nép soha nem keveredett más fajokkal, így egy „mesésen szívós korcsfajta”¹⁷² jött létre. Ebből következően a zsidó faji átörökítőképeség sokkal erősebb bármelyik más népfajnál, keveredés esetén tehát a leszármazottak mindig szemita tulajdonságokkal fognak rendelkezni. Konklúziója: „A magyar-zsidó vérkeveredés élettanilag is, a fajta szempontjából is föltétlenül elítélendő cselekedet, s a két fajta egymástól való teljes idegenségét tekintve, a természet törvényei ellen való bűn, mert nem egyéb, mint vérfertőzés, mégpedig – s ezt kiemelem – mind a két fajtára nézve.”¹⁷³ Ennek a folyamatnak az eredményeként tehát kizárólag „a zsidó fajképű egyének maradnának fenn és boldogulnának a létért való küzdelemben, ami végső eredményében a magyarság kipusztulásával, s a zsidóság teljes diadalával volna egyenlő. Nem lehetetlen, hogy a zsidóság egy része *ezért* szorgalmazza oly buzgalommal az ún. asszimilációt.”¹⁷⁴

Méhely Lajos tevékenységét későbbi követője, Bosnyák Zoltán a következőképpen foglalta össze: „Először ismerteti meg a magyar közvéleménnyel a zsidóság faji lényegét, először mutatja be a zsidóságot, mint szemita-néger-hamita-előázsiái alacsonyabbrendű korcskeveréket, amely a maga faji és vérségi idegenszerűségével minden népre és országra pusztulást hozott, ha csak ezek céltudatosan és elszántan nem védekeznek, úgy a zsidóság anyagi és szellemi elhatalmasodása, mint pedig a vele való vérségi keveredés ellen.”¹⁷⁵ Méhely azonban nemcsak a közvéleménnyel ismertette meg nézeteit, hanem mint azt egyik tanulmányában kiemelte ezeket „az egyetemen tartott fajbiológiai előadásaimban évek óta hirdetem.”¹⁷⁶ Méhely rendszeres előadója volt az Ébredő Magyarok Egyesülete rendezvényeinek, nemcsak Budapesten, hanem vidéken is, két debreceni előadását könyv

¹⁷¹ Küzdés, 1936. szeptember 15. Méhely Lajos: Fajvédelem és fajnemesítés.

¹⁷² Korcsfajta alatt ezúttal nyilván nem a keveredettségre miatt „korcságot” érti, hanem a faj alacsonyabbrendűségét.

¹⁷³ Méhely 1923. 304-306.

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ Bosnyák 2000. 268.

¹⁷⁶ Méhely 1923. 290.

formájában is kiadta.¹⁷⁷ Ezeken szokásos fajelméleti téziseit fejtegette, a hajdúsági városban például kijelentette, hogy oda ébredő magyar testvérei meghívására ment, „vérbosszút állni az idegen véren”. Bár elméletei akkor már ismertek voltak, a kultuszminiszter 1927-ben rövid időre a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem dékánjává nevezte ki. Évnyitó dékáni ünnepi beszédében a hallgatóság, a tanári kar és a miniszter jelenlétében a fajok kereszteződéséről, a vérkeveredések káros hatásairól fejtette ki ismert véleményét (igaz ezúttal a zsidóság említése nélkül, általánosságban fogalmazva).¹⁷⁸ 1930-ban Méhely üdvözölte Hitlerben azt a politikust, aki megvalósította azt a politikát, ami a faji világnézetből következik.¹⁷⁹ Különösen értékesnek tartotta a német nemzetiszocializmusban azt, hogy végre megdöntötte a szocializmus baloldali dogmáit és azt faji alapra helyezte. E szerint az emberi egyenlőség hamis elve helyett az egyének között a faji kiválóság dönt, „a javak és kötelességek mértéke egyénenként más és más, amennyiben az értékebb egyének több joga van az élet javaihoz, s nagyobb kötelessége a faj fenntartásához”.¹⁸⁰ Méhely tehát nézeteivel „tudományos szinten” is megalkotta a fajelmélet rendszerét, az antiszemitizmust ezzel új keretek közé helyezve. Ezeknek a nézeteknek egyik legsúlyosabb következménye, hogy elutasította az asszimiláció bármilyen formájának a lehetőségét is a zsidóság számára.

Méhely nézeteivel nem maradt egyedül. Bár hozzá hasonló súlyú közéleti munkásságot és publikációt nem fejtett ki, de a fajelmélet kérdésében hasonló nézeteket vallott Orsós Ferenc orvosprofesszor, akadémikus is, a debreceni egyetem tanára.¹⁸¹ Orsós az 1930-as években a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének elnöki tisztét töltötte be, 1923-ban a debreceni egyetem rektorává nevezték ki. Nézeteit a parlamentben 1941. július 18-án, a 3. zsidótörvény felsőházi vitájában, az Orvosi Kamara képviselőjeként tartott előadásából ismerhetjük meg.¹⁸² Ismertette a zsidókérdés kapcsán tudományos szakvéleményét, amely pontosan egybeesett a Méhely által is képviselt elmélettel, a keveredett fajok elkorcsosodásáról. Nézeteit a magyarországi cigányok példáján is kifejtette, amely faj a magyarsággal való keveredése miatt Orsós szerint döntő szerepet játszik a vidéki népesség „elsatnyásodásában”. Példának hozta Ausztriát, ahol „most internálótáborokkal gondoskodtak arról, hogy a falukat végigjáró cigánylegények többet ne gondoskodhassanak e fajfenntartásról”. Orsós felszólalásában a zsidóságot – Méhelyhez hasonlóan – szigorú

¹⁷⁷ Méhely 1926. és 1928. Az elsőt a szerző 1926. május 6-án, a másodikat 1928. november 19-én mondta el Debrecenben. (Az Országos Szécsényi Könyvtárban A magyar fajvédelem irányelvei c. kötetnek egy Hóman Bálintnak, „kedves kartársamnak” megszólítással dedikált példánya látható.)

¹⁷⁸ Méhely 1927.

¹⁷⁹ Méhely 1930.

¹⁸⁰ Uo. 4–5.

¹⁸¹ V. ö. Ungváry 2001/a. 75-76.

¹⁸² Az országgyűlés felsőházának 49. ülése, 1941. július 18.

fajvédelmet gyakorló népnek nevezte, és részletesen ismertette a Mendel-féle öröklődéstörvényt, bizonyítva vele a zsidók és a cigányok magyarokkal való vérkeveredésének veszélyét és tarthatatlanságát. Végezetül javasolta a törvény kiegészítését és kiterjesztését a cigányságra is. Orsóst a nyilas kormány 1944. végén kormánybiztossá nevezte ki.¹⁸³ Nézeteit ismerve érthetővé válik, hogy az ország első jelentős nyilas központja Debrecenben alakult ki, az általa vezetett debreceni egyetem hallgatóinak tevékeny közreműködésével. Itt alakult meg az 1930-as évek elején a Méhely Bajtársi Egyesület, amelynek a szélsőjobboldali érzelmű diákok lettek a tagjai. Az egyetem több tanára is szimpatizált eszméikkel, sőt Redl Károly orvosprofesszor az 1933 végén megalakult Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártjának a vezetőségi tagja is lett.¹⁸⁴

Méhely és Orsós személyében tehát a magyar tudományos élet két kiemelkedő reprezentánsa képviselte Magyarországon a fajelméletet már az 1920-as évek elején. Ezek a nézetek 1920-tól kezdve gyakorlatilag uralták a magyar antropológiát és a humángenetikai kutatásokat, ha nem is azonos mértékben, de hasonló nézeteket képviseltek e tudományterület legismertebb alakjai (Malán Mihály, Apor László, Gáspár János).¹⁸⁵ Méhely nézeteivel csak az ismert antropológus és néprajzkutató, Bartucz Lajos kísérelt meg szembeszállni, jellemző, hogy az ő nézetei kisebbségben maradtak a szakmán belül.¹⁸⁶

A biológiai fajvédelem tudományos igénygel történő kifejtése azonban nemcsak Méhely nevéhez köthető, erre tett kísérletet Keltz Sándor is, aki elméletét „Konzervatív világrend” című három kötetes könyvében fejtette ki. Már műve elején leszögezte célját, mely szerint: „A zsidó faj világhuralmi törekvése a laikusok számára nem ebben az alakban jelentkezik. Demokrácia, liberalizmus, szocializmus, népjogok, humanizmus, egyenlőség, sajtó- és tanszabadság, pacifizmus, modern haladás, stb. ezek a leggyakoribb jelentkezési formák. Ha sikerül bebizonyítani, hogy e tanok önmagukban ellentmondók, hazugok és megvalósulásuk a föld népeinek a zsidó faj által való tökéletes kizsákmányoltatását és leigáztatását jelentené, akkor sikerülni fog megtörni a varázsgyűrűt. Ennek előfeltétele, hogy

¹⁸³ MTA tagjai 947.

¹⁸⁴ HBMA VE 82. Kozma Mihály beszélgetése Bézy Istvánnal, a Festetics-féle nyilaspárt propaganda főosztály helyettes vezetőjével. (kézirat) Bézy szerint a nyilas pártnak az egyetemi tanárok között sok szimpatizánsa akadt, ők azonban a pártnak titkos tagjai voltak. „A professzori kar egy része a párt titkos tagja volt. Csak az tudta, hogy párttag, aki beszervezte. A titkos tagok kaptak igazolványt, az igazolványon szám volt és a párt pecsétje. De maga az igazolvány nem volt kitöltve. A pártban a névsorban is csak a szám szerepelt, a nevük nem volt mellé írva. Ez arra volt jó, hogy hatalomra jutás esetén dicsekedni tudjanak régi párttagságukkal és megemlíthessék anyagi juttatásaikat. A titkos tagok ugyanis magasabb tagsági díjat fizettek a megszabott tagsági díjnál – ki mennyit alapon. Ezek a titkos tagok közvetlenül a párt vezetőségéhez tartoztak. [...] Külön voltak szervezve az egyetemi tanárok, tanársegédek és a hivatalnokok. Velük a kapcsolatot összekötő útján tartottuk. 1933–1934-ben az egyetem orvosi karával a kapcsolatot dr. Redl Károly tartotta fenn.”

¹⁸⁵ Farkas L. Gyula 1991.

¹⁸⁶ Uo.

a hazugságok, babonák és ellentmondások káosza helyett érthető, következetes és az ember kiirthatatlan ösztöneivel egyező világnézetet nyújtunk.”¹⁸⁷ Keltz művében igyekezett megadni ezt a világnézetet, részletesen vázolta a faji elmélet minden aspektusát, gazdasági, társadalmi vonatkozásait, majd ezek fényében újraírta a történelmet. „Faji történelmet” írt, ami két dolgot jelent, egyfelől nem népek és nemzetek, hanem fajok történelméről szól, másrészt megváltozik a történelem erkölcsi rendje, hiszen Keltz értékrendjében szerepet cserélnek a pozitív és negatív folyamatok és események. Történelemszemlélete egyértelmű és világos: „Az emberiség történelme fajok harca. Szabatosabban kifejezve kultúrfajok versenye egymással és kultúrfajok védekezése az őket környező barbár fajok ellenében, amelyek vérkeveredés és pusztítás által amazokat létükben fenyegetik. A kultúrfajok versenye az emberi fejlődés rugója.”¹⁸⁸ Az emberiség történelmében nézete szerint mindig léteztek kultúrfajok, de csak addig, amíg részben „vérkeveredéssel, részben a másik kultúrfajjal való verseny alábbhagyása miatt el nem vesztette ellenálló képességét. Ekkor megjelent a faji dekadencia vagy kultúr-dekadencia”, amelynek legbiztosabb jele Keltz szerint, hogy az illető faj elveszti a hitét saját elhivatottságában. „Demokrácia, szabadság, egyenlőség és hasonlók ebben a hitevesztettségben gyökereznek.”¹⁸⁹ Ugyancsak a faji dekadencia egyik jele szerinte, „ha a magasabb faji jellegű egyéniségek előszeretettel keverednek alacsonyabb faji jellegűekkel, ha ti. ez utóbbiakat szépnek találják.” Nézete szerint a történelem legnagyobb hazugsága, „hogy a demokratizálódás, azaz a fajok kiegyenlítődése a népek természetes fejlődési folyamata, sőt fejlődési célja, hogy a faji konzervativizmus és ennek értékei elsöpredő romok, melyek a fejlődés útjában állnak.” Értékrendje utóbbi kifejezésen, a faji konzervativizmuson alapszik, amelynek lényege a kultúrfajok védelme és védekezési mechanizmusának beindítása a barbár fajok ellen. Az újragondolt értékrend szerint ezért a történelemben pozitív az, ami a kultúrfaj védelmében történt, és negatív ennek ellenkezője. Az új történettudománynak hangsúlyoznia kell azokat az eseményeket, amelyek hatással voltak a fajok összetételére, így a ki- és bevándorlást, a hódítás okozta vérkeveredést, a demokratikus forradalmak kirobbantásában döntő szerepet játszó keveredett fajú „korcsok” létét stb. Ki kell emelnünk fejtegetései közül az etnikai keveredés szabályaival kapcsolatos megjegyzéseit, melyekben Mendelre hivatkozva tényként közli azt az – azóta már cáfolt – elméletet, mely szerint a szemita fajok erős átörökítő képességekkel rendelkeznek. Ezt a kérdést részletesen, láthatóan a korabeli természettudományos szakirodalom ismeretében és

¹⁸⁷ Keltz 1923. 11.

¹⁸⁸ Uo. 3. kötet 7.

¹⁸⁹ Uo. 8.

alapján vázolja. Ennek a kérdésnek azért van jelentősége, mert a magyar parlamentben 1938 és 1944 között – ahogy azt Orsós esetében is láthattuk –, a zsidótörvények kapcsán elhangzó vitákban ezt az elméletet a felszólalók bármilyen cáfolat nélkül, elfogadott tényként ismertették.

Értékelve Keltz nézeteit, a szerző mindvégig következetes a faji szempontok érvényesítésében. Könyve nem pamfletként vagy ismeretterjesztő publicisztikaként készült, hanem egy tudományos szándékkal megírt mű, melyben a szerző jártasságot mutat a történettudományban, sőt a néprajzban és az antropológiában is. Következetesen halad végig az európai és a magyar történelmen is, minden jelentősebb eseményt a fajelmélet szempontjából értékelve. Könyvének utolsó fejezeteiben a magyar történelem legújabb korszakait vázolja, részletesen kitérve a magyar kultúrfaj és a barbár, pusztító zsidó faj küzdelmére. Keltz nyilvánvalóan jól ismerte a fajelmélet nyugat-európai szerzőit, hiszen például a fajkeveredés okozta civilizációs hanyatlás elméletét már Gobineau kidolgozta az *Értekezés az emberi fajok egyenlőtlenségéről* című munkájában, míg az emberi jogok és emberi egyenlőség „tévteinait” Robert Knox igyekezett bizonyítani az *Emberi rasszok* című könyvében. Rajtuk kívül nyilvánvaló forrása volt a szerzőnek Houston Stuart Chamberlain *A 19. század alapjai* című ismert, rasszista műve is.

Keltz munkája bizonyos előzmények ismeretében nem is annyira meglepő. A tudományos köntösbe öltöztetett fajelmélet intézményei Magyarországon ugyanis már az első világháború előtt megjelentek. Hoffmann Géza volt berlini magyar konzul a német *Alldeutscher Verband* mintájára az 1910-es években Magyarországon is terjesztette a fajelmélet legszélsőségesebb formájának, az eugenikának az elveit.¹⁹⁰ 1917-ben azután megalakult a Magyar Fajegészségügyi és Népesedéspolitikai Társaság, amelynek elnöke Teleki Pál, későbbi miniszterelnök lett. A szervezet eredetileg a háború okozta egészségügyi problémák és kihívások miatt alakult meg, létrejötte után nem sokkal azonban már az eugenika elveit valló és azokat a gyakorlatba is átvinni szándékozó szervezetté vált. Ez – a munkában részt nem vevő – Teleki helyettesének köszönhető, aki nem volt más, mint Hoffmann, s ő igyekezett is a társaság intézményrendszerét felhasználni arra, hogy nézeteit népszerűsítse.¹⁹¹

A biológiai fajelmélet téziseit az 1919/1920-ban formálódó új magyarországi pártstruktúrában egyetlen párt sem tette vezéreszméjévé. Kétségtelennek látszik azonban, hogy a politikusok és a közéletben szerepet játszó személyek egy részére hatással voltak. Az

¹⁹⁰ Szabó 2003. 306.

¹⁹¹ Uo. 334-335.

időszak legjelentősebb radikális jobboldali tömegszervezete, az ÉME volt, amely kapcsolatban állt a szélsőséges politikai csoportokkal és pártokkal, a már említett Radikális Keresztényszocialista Párttal,¹⁹² valamint az ekkor megalakult Antiszemita Párttal. Utóbbi egyik vezetője A Cél c. folyóirat egyik állandó szerzője, Kmoskó Mihály egyetemi tanár lett. Kmoskó orientalisztikával foglalkozott, 1922-től az MTA tagja. Az 1920-as években több tanulmányban vizsgálta a magyar nép őstörténetét, de foglalkozott a zsidóság történetével is. Az Antiszemita Párt azonban, annak ellenére, hogy elismert teoretikus vezette, komolyabb szerepet nem játszott, tagsága inkább az ÉME mögött sorakozott föl.¹⁹³ A példák azt mutatják, hogy a legszélsőségesebb antiszemitizmust, egyben a legradikálisabb szélsőjobboldali eszmeiséget az ébredő magyarok vezető politikusai képviselték, sőt itt találkozhatunk a radikális nemzeti gondolat faji megközelítésével is.¹⁹⁴ Az ÉME vezetőin, Zákány Gyula, Dánér Béla és Hegedüs György – mindhárom nemzetgyűlési képviselői mandátumot szerzett 1920-ban – tevékenységén látható ez leginkább. Zákány az ÉME 1919. novemberi nagygyűlésén követelte „a zsidó nemzetiségnek a törvénybe elhelyezését és részükre társadalmi, gazdasági és kulturális ghettorendszer bevezetését”.¹⁹⁵ Dánér Béla már 1917–1918-ban kifejtette antiszemita nézeteit,¹⁹⁶ a parlamentben a numerus clausus vitájában is szélsőséges beszédekkel hívta föl magára a figyelmet. Hegedüs György 1920-ban a kigazdapárt képviselőjeként szerzett mandátumot, azonban 1921-ben a pártból kilépett, mert azt túl liberálisnak és engedékenynek tartotta a zsidókérdésben. Ekkor Keresztény Földműves Párt néven szervezett önálló pártot. Programjának központi kérdését a zsidókérdés alkotta, és az 1922. évi újabb nemzetgyűlési választáson, mint antiszemita képviselő szerzett mandátumot.¹⁹⁷ Nem lehet az sem véletlen, hogy Keltz Sándor Konzervatív világrend c. könyvének első kötetét 1923-ban még Budapesten a Stádium adta ki, azonban a második és harmadik kötet 1924-ben és 1926-ban már Nagykanizsán a Zalai Közlöny nyomdájában került nyomtatásra. Ebben az időszakban, az 1920-as évek elején ugyanis Hegedüs György töltötte be Zala megye legnagyobb példányszámú napilapjának, a Nagykanizsán megjelenő Zalai Közlönynek a főszerkesztői tisztségét, a két személy között a kapcsolat nyilvánvalónak látszik. Mindezek mellett önmagáért beszél az ÉME hivatalos lapjának, az Ébredő Magyarországnak a stílusa, az uszító antiszemitizmus a lap alapvető tulajdonságának tekinthető 1919/1920-ban. A „destruktív zsidó faji tulajdonságok”, „keresztény és magyarelles zsidó tevékenység” stb.

¹⁹² Gergely 1972. 1060-1065.

¹⁹³ Zinner 1989. 46.

¹⁹⁴ Uo. 20–21.

¹⁹⁵ Uo. 44.

¹⁹⁶ Dánér 1917. és Dánér 1918.

¹⁹⁷ Parlamenti almanach 1922-1927. 264.

kitételek nemcsak minden lapszámában, de a cikkek többségében is olvashatók.¹⁹⁸ A lap meleg szavakkal emlékezett meg a fajvédelem úttörőiről, elsősorban Istóczy Győzőről.¹⁹⁹ Az ÉME 1921. április 6–7-én tartott országos kongresszusán dr. Dániel Sándor elnökségi tag, a vidéki szervezetek vezetője előadásában a zsidókérdés okát a következőképpen foglalta össze: „A magyar nemzet 1848-ban a rendiségből olyan hirtelen tért rá a szabad versenyre, hogy faji tulajdonságainál vagy túl becsületességénél fogva nem tudott alkalmazkodni és így a nála élelmesebb faj őt kizsákmányolta.” Nézeteiben a hagyományos, 19. század végi antikapitalista gondolkodást érhetjük tetten, de már faji köntösbe öltöztetve. Az ÉME feladatait az elkövetkező idősakra nézve a következőképpen összegezte: „Az ÉME elsősorban társadalmi és erkölcsi egyesület, amelynek közvetlen célja az, hogy egységes nemzeti gondolkodást teremtsen, hogy egységes nemzeti szervezetben tömörítse az eddig még különböző, heterogén elemeket, egy nagy, végső cél érdekében, az aszemitizmus, vagyis a zsidómentesítés érdekében. [...] Ezen végcél az aszemitizmus, vagyis zsidómentesség természetesen máról holnapra nem történhetik meg. A zsidómentesítésnek egyik eszköze és egy közelebbi célja tehát az antiszemitizmus. Az antiszemitizmus a végcél érdekében, mint a célnak eszköze jelenti, hogy a mentesítés érdekében a zsidóság ellen harcoljunk.”²⁰⁰ E folyamatban az első lépés a propaganda, a tömegek figyelmének felhívása a zsidó veszélyre. Az előadó szerint ez már megtörtént, most következhet a második lépés, a szervezés és szervezkedés. „A küzdelem már nem szervezetlenül és nem meggondolatlanul, hanem egységes szervezetekben, egységes irányítás mellett folyik.” Ezt a munkát kell Dániel szerint az ÉME-nek folytatnia a győzelemig. Feltűnik e programban az aszemitizmus kitétel, amelynek első említését a kérdéssel foglalkozó szakirodalmunk eddig Szálasi Ferencnek tulajdonította. Valójában, mint látjuk ez nézet már az 1920-as évek legelején megfogalmazódott, mégpedig pontosan abban a formában, ahogy azt később Szálasi is értelmezte. Ebben az összefüggésben az aszemitizmus más, mint az antiszemitizmus, több annál, a teljes zsidómentesség megvalósítását jelenti.

Végül ki kell emelni azt az ÉME kongresszust, amelyen Méhely Lajos és Keltz Sándor 1924-ben Eckhardt Tibor elnök felkérésére előadást tartott, s a szervezet könyv formájában is kiadott.²⁰¹ A fajelmélet két szakértője előadásukban részletesen kifejtették nézeteiket. Méhely a fajelmélet fontosságáról és a népek életében betöltött szerepéről beszélt. „A fajiság a tengely, mely körül a népek léte forog. [...] melynek veleje, alfája, omegája, mindig a tiszta

¹⁹⁸ Lásd például Ébredő Magyarország, 1919. november 30. Zsidókérdés c. cikk.

¹⁹⁹ Ébredő Magyarország, 1920. január 18. Istóczy Győző c. több oldalas cikk.

²⁰⁰ ÉME havi tájékoztató, 1921. április 15.

²⁰¹ Méhely – Keltz 1924.

és a korcsfajták nagy különbözősége”.²⁰² Nézete szerint a magyar nemzet tragédiáját az okozta, hogy a honfoglalás után nem törődött a faji tisztasággal, „a magyar vérörökös folytonosságával”. Előadásában egyértelműen kijelentette, hogy „a magyar fajiság megroppanásának tulajdoníthatjuk hazánk feldaraboltatását, az októberi és márciusi lázadásokat, az egyéni és társadalmi tisztesség veszedelmes megrendülését, a magyar kultúra rohamos pusztulását, s mai, már-már elviselhetetlen nyomorúságunkat. Mindezek oka pedig nem politikai, nem is szociális és nem világnézeti vagy gazdasági, hanem kizárólag faji. A fajok harca ez, mely küzdelemben a poétalelkű és borongó kedélyű, hagyományaihoz ragaszkodó, lelki tisztaságára kényes, s a naivságig hiszékeny magyarság, egy sok tekintetben ellenkező tulajdonságok által kitüntetett, s főképpen könyörtelen racionalizmus által vezérelt fajnak, a zsidóságnak esett áldozatul.”²⁰³ Konklúziója szerint, mivel a magyar faj már tele van zsidó vérrrel, el kell érni a keveredés megállítását, azaz „a magyar-zsidó házasság ezentúl lehetetlenné tétessék”.²⁰⁴ Nem nehéz elképzelni, hogy ezek a gondolatok, melyek egy egyetemi professzor, akadémikus szájából hangzottak el milyen hatással lehettek a hallgatóság jelentős részét képező, politikailag iskolázatlan tagokra, munkásokra és kispolgárookra.

Az ugyanitt előadó Keltz Sándor filozófiai fejtegetéseiben a faji világnézet, mint az emberi nem egyetlen mozdíthatatlan sarokköve jelent meg. Nézete szerint az idő bebizonyította, hogy minden világnézet múlandó és cáfolható. Ezzel szemben a fajiság az emberi nemmel egyenértékű. Az ember beleszületik a fajába, és olyan ösztönökkel bír, amelyeket képtelen levetkőzni, ilyen a fajszeretet, vagy a fajfenntartás. Mindebből az következik, hogy minden erkölcsi mérce innen eredeztethető, ha ez nem volna, nem tudnánk különbséget tenni „a honfoglaló magyar harcos és a kommunista népbiztos között, mert mindegyik öl és elveszi a másét. Akkor nincs különbség Héjjas Iván barátom és Löbl sakter között.”²⁰⁵ Az emberiség történelme pedig a fajok harcával egyenlő. Példának hozta a hangya és méhtársadalmat, amelyekben „az egyének egyformák, tanítás, összebeszélés, kapacitálás, büntetés nélkül is úgy cselekszenek, ahogyan a faj létérdeke ezt kívánja, mert nem tudnak másként cselekedni.”²⁰⁶ Ilyen tiszta vérű faj a zsidó is, ahol mindez megtalálható, ez biztosítja például a zsidó vér dominanciáját egy esetleges vérkeveredéskor. „A faji világnézet nemcsak teória náluk, hanem reális valóság, mert a tiszta vérben kitenyésztett zsidó már a születésénél

²⁰² Uo. 5.

²⁰³ Uo. 8-9.

²⁰⁴ Uo. 19.

²⁰⁵ Uo. 29.

²⁰⁶ Uo. 32.

fogva nem képes másként cselekedni, mint ahogyan ezt a zsidó faj érdeke és a faj elleni hadviselés logikája előírja. [...] Ezért nincsenek zsidó forradalmak, hanem vannak zsidók által rendezett keresztény forradalmak.”²⁰⁷ Keltz fajelméletének lényege, hogy egy tiszta vérű fajhoz tartozó egyed mindig tudja, mit kell tennie, mindig helyesen cselekszik, mert tiszta fajú vére ezt diktálja neki. Ezért veszedelmes a fajkeveredés, mert ezáltal megbomlik a társadalom rendje, az egyedek egymás és a társadalmi rend ellen fordulnak. Keltz meghatározta a fajvédelem feladatait is. E szerint ki kell dolgozni a faji világnézet tudományos rendszerét, ez a tudósok dolga. Biztosítani kell a fajnemesítést, ez a nép dolga, végül a politikusoknak olyan intézményeket és törvényeket kell hozni, amelyek „a nemes faji jelleg” érvényesülésének engednek utat és elnyomják a „nemtelt”. Szorgalmazta, hogy a magyar állam biztosítson a vitézi szék mintájára egzisztenciát a tiszta fajú magyar családoknak, ezekből telepeket és mintagazdaságokat hozzon létre a „fajnemesítés” céljaira. Az itt élő férfiakat karhatalmi, határvédelmi és ellenforradalmi feladatokra képezzék ki, ugyanakkor álljanak folytonos ellenőrzés alatt, hogy minden tekintetben a faji törvényeknek megfelelően éljenek. Utóbbi megjegyzéseivel már egyértelműen a fajelmélet legszélsőségesebb formájának, az eugenika elveinek a gyakorlatba ültetését szorgalmazta.

Érdekes módon összecsengenek ezzel Horthy Miklós szavai, aki a vitézi rend alapításának okairól a következőképpen számolt be egyik levelében Teleki Pálnak: „Alapításánál főleg a fajnemesítés gondolata vezetett. Azonkívül jutalmazni, lekötöni és az ország vezetése iránti hűségben megtartani kívántam mindazokat, kik az elmúlt világháború és a lezajlott forradalmak alatt egyénileg vitézségükkel és nemzeti érzésükkel kitűntek. [...] Hogy ez a sereg mindég megbízható legyen, fő a származás és családi körülmények tisztasága, az erkölcsi alap, valamint az egészséges vér.”²⁰⁸ A rend alapításánál tehát Horthyt az vezette, – ahogy azt a történészek is egybehangzóan állítják – hogy a rendszer iránt elkötelezett személyeket megjutalmazza és kiemelve, „*azonkívül*” azonban az itt ki nem fejtett, ezért nehezen meghatározható „fajnemesítés” gondolata is vezérelte. Ugyancsak feltűnő a megfogalmazásban az „egészséges vér” kifejezés, amelyen a kormányzó érthetett például betegségtől való mentességet, de értelmezhető a Méhely által kifejtett értelemben is.²⁰⁹ Horthy természetesen nem azonosult a nemzetiszocialista eszméssel, hiszen idézett levelét is éppen a nyilasok ellen írta, rosszabbnak tartva őket – saját szavai szerint – még a zsidóknál is. A fenti kitételek azonban arra utalnak, hogy bizonyos mértékig ismerte és hatottak rá a

²⁰⁷ Uo.

²⁰⁸ Horthy 1962. 260. Horthy levele Teleki Pálnak 1940. október 14-én.

²⁰⁹ Az utóbbi értelmezést erősítik a levél következő mondatai, amelyek szerint „idegen fajból származót” csak kivételes esetben, zsidót pedig egyáltalán nem vehetnek fel.

fajelmélet tézisei. De megfigyelhető Méhely hatása Teleki Pál esetében is, bizonyos szófordulatok bizonyítják, hogy a miniszterelnök ismerte Méhely munkásságát és érvrendszerét, és át is vett tőle bizonyos kifejezéseket.²¹⁰

Annak ellenére, hogy a politikai pártok programjaikba nem vették fel, a fajelmélet „tudósai” által kifejtett nézetek a későbbiekben sem tűntek el a magyar közéletből. A legegységesebb bizonyítékot erre maguk a nyilas pártok és képviselők adják megnyilatkozásaik révén az 1930-as évek második felében. Matolcsy Mátyás 1938. május 9-én, a zsidótörvény parlamenti vitájában egyértelműen hivatkozik Méhelyre és az általa képviselt elméletre: „Legyünk itt azzal tisztában, nehogy megtévesszük magunkat, itt nem vallásfelekezetről, hanem fajról van szó. Kérem itt idéznem kell a legkitűnőbb biológus tudósokat, akár Méhelyt, akár a most is élő Orsós professzort, akik visszavonhatatlanul bebizonyították, hogy fajok vannak, még ha kevertek is, de megállapították, hogy éppen a zsidó az a fajta, amely nem keveredhet, illetve asszimilációjuk lehetetlen, mert ahogy ők megállapítják, a keveredés által a másik fajtának a szennyezése következhetik be, de a saját fajtájuknak a törzse, sérthetetlenül, teljes faji erősségében és tisztaságában marad meg.”²¹¹ A fajelméleti nézeteket tehát még az egyik legfelkészültebb, tudományos igénnyel alkotó nyilas politikus, Matolcsy Mátyás is a magáévá tette. A legmegdöbbentőbb megnyilatkozást azonban valószínűleg Endre László tette 1945-ös népbírói tárgyalásán. Védekezésében kifejtette, hogy az ő egész politikai tevékenységét az a meggyőződés vezette, hogy a magyar és a zsidó két olyan különböző népfaj, amely biológiai okok miatt képtelen az együttélésre. E meggyőződése, bevallása szerint „az ősz Méhely Lajos professzorral való” beszélgetései során alakult ki benne.²¹² E szilárd világnézet vezette el őt aztán ahhoz a döntéshez, „hogy a zsidó és magyar közti probléma megoldására az egyedüli lehetséges mód a két népiség különválasztása”.²¹³ Ezért támogatta a németek által vezetett deportálásokat és vált azok magyarországi végrehajtójává.

Hasonló hatás figyelhető meg Ravasz László református püspök 1942. február 28-án mondott rádiós prédikációjában is: „Tudományosan még nincs eldöntve, hogy a zsidófajtaival való keveredés a magyar fajtára nézve előnyös-e vagy hátrányos. Ameddig az egyéni tapasztalatok érvek, inkább az utóbbit lehetne állítani. Magyar és zsidó külön külön több értékes egyedet termel, mint keveredve. [...] A magyarságtudomány tegye módszeres vizsgálat tárgyává, s ha úgy találná, hogy a magyar – zsidó keverék nem szerencsés, meg kell

²¹⁰ Ungváry 2001/a. 13-14. A szerző a „magyarabb magyar” kifejezést hozza példának.

²¹¹ KN 1935–1939. 18. kötet, 396.

²¹² Karsai – Molnár 1994. 448.

²¹³ Uo.

tenni a védő intézkedéseket. Azt már világosan látjuk, hogy a magyar – cigány keveredés ártalmas, ennek megfelelő intézkedés még nincs.”²¹⁴

Nem meglepő ezek után, hogy több olyan személyt is találunk, akinek útja az ÉME-től a nyilasokig vezetett (Dániel Sándor, Tauffer Gábor, Pröhle Vilmos fia, Pröhle Sándor 1939-ben nyilas képviselő, stb.). Az ÉME Sas sportosztály 1933-ben testületileg lépett be az egyik nyilas pártba. Végül a kiragadott példák sorában meg kell említenünk Méhely Lajos egyik közvetlen munkatársát, a tanszékén oktató Gáspár János egyetemi tanárt, aki 1933-ban egyik alapítója volt az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak, a későbbiekben pedig rendszeres cikkírója a nyilas lapoknak.²¹⁵ Gáspár lett a vezetője az 1940-ben felállított Magyar Nemzetbiológiai Intézet egyik részlegének, az öröklési, fajbiológiai és eugenikai osztálynak.

1919 után a biológiai fajvédelem megjelenése mellett a politikai katolicizmus továbbélését is figyelemmel kísérhetjük, főként Prohászka Ottokár megnyilvánulásai nyomán. A főpap világosan megfogalmazta a keresztény kurzus általa vélt lényegét, definíciójában a hagyományos valláserkölcson alapuló antikapitalizmus érhető tetten: „A keresztény kurzus nem lehet csak külső szertartásokban való részvétel, s a felséges programnak csak ajkkal való megvallása, hanem annak az egész vonalon a krisztusi törvény uralmának, s aszerint való életnek és cselekvésnek kell lennie. Ebből még nincs elég. Ellenben a korrupció, a panamázás, az uzsora, a személyes érdekek hajszolása, a munkanélküli meggazdagodás tébolya, a sápolás, a stréberség még divatban, még teljes kurzusban van, szemben a tulajdonképpeni kurzussal. Úgy látjuk, hogy az egész világ beteg, betege a materializmusnak, s ami azzal jár, a korrupciónak és az élvezetvágynak. A lelkek és testek paráznsága megmételtyezte a közérzést, s nemcsak nálunk, hanem másutt is burjánzik a gaz, s hamu alatt izzik az a tűz, melytől a velők pusztulnak, s a csontokból furulyák lesznek. Ezzel a nagy rothadással szemben indítottuk meg mi a keresztény kurzust.”²¹⁶ A keresztény kurzus ellenségének leírásából – ha máshonnan nem – Bartha Miklós könyve alapján mindenki ráismerhet a zsidóságra. Ezekkel a nézetekkel leginkább a kispolgári bázisú keresztényszocialisták és a legitimista kereszténypárt szélsőségesebb gondolkodású képviselői azonosultak.²¹⁷

²¹⁴ Karsai – Molnár 2001. 624-625.

²¹⁵ Gáspár Méhelyről is könyvet írt: Gáspár 1931.

²¹⁶ Prohászka: Iránytű 239.

²¹⁷ Utóbbi csoport legjellemzőbb képviselői közé sorolható a már említett (és melleleg katolikus pap) Zákány Gyula, valamint Meizler Károly, aki politikai pályafutását a Katolikus Népszövetség aktivistájaként kezdte, majd az 1930-as évek elején bekapcsolódott a reformnemzedék csoportjának munkájába. 1935-ben parlamenti mandátumot szerzett a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt színeiben, ahonnan kilépve 1938-ban megalapította a nyilas Keresztény Nemzetiszocialista Frontot.

Ez a nézet sokban hasonlít, de nem teljesen azonos a Gömbös Gyula vezette fajvédők irányvonalával. Bár csoportjuk az egyik legmarkánsabb szélsőjobboldali irányzat volt, a biológiai alapú fajelméletet ez sem tette magáévá, náluk a zsidóság kirekesztése nem abból a nézetből fakadó öncélként jelent meg, hogy a zsidóság alacsonyabb rendű, kártékony faj. A kirekesztés „szükségessége” a magyarországi helyzetből következett, a „zsidó társadalmi térhódítás” okozta „torzulásból”, amelyet a magyarság javára kell megváltoztatni.²¹⁸ A két nézet közötti eltérésre éppen a csoport egyik vezetője, (Bajcsy-) Zsilinszky Endre hívta fel a figyelmet Méhely Lajos korábban idézett tanulmányára reflektálva.²¹⁹ Zsilinszky szerint a politikában a fajvédelem mást jelent, mint amit Méhely állít, mert az ő nézetei tudományos kategóriák, amelyekkel egy politikus nem dolgozhat. A szerző szerint a politikában „a magyar fajnak feltétlenül egy tágabb fogalmát kell megállapítani.”²²⁰ A fajvédők sokkal inkább a korábbi agrárius nézetekhez álltak közel, semmint a fajelmülethez. Jól látható ez lapjukban, hiszen a Szózat első számának vezércikke a hagyományos agrárius szemléletet közvetíti: „Kiválóan agrárnép vagyunk. Lakosságunk háromnegyede földművelésből él, úgy illenék tehát, hogy gazdasági életünk becézett kedvence legyen a föld, s az azt megmunkáló nép legyen.”²²¹ A fajvédők Méhelytől különböző álláspontját maga Gömbös Gyula is kifejtette egyik parlamenti beszédében: „A faji kérdést abból a szempontból, hogy tiszta, turáni vérszejteket keressünk a magyar vérerekben, nem lehet felfogni. Mi tehát nem osztjuk száz százalékig politikai szempontból Méhely Lajos felfogását, mert tényleg van vérkeveredés, és teljesen egységes turáni fajú magyart ma találni nem lehet, de van egy magyarországi faj, amely annyira összeidegződött már a honfoglalókkal, hogy ennek tagjait, különösen azokat a családokat, amelyek évszázadokon keresztül kereszteződtek a magyar fajjal, s mint egységes magyar elem éltek vérségi kapcsolatban a tiszta turáni fajhoz tartozókkal, igenis oda lehet állítani, mint igazi magyar fajt.”²²² A fajvédők tehát az agrárius hagyományokból indultak ki, az ő célkitűzéseik pragmatikusak. Nekik a zsidóság társadalmi-gazdasági térfoglalásával volt bajuk, ezért helyezkedtek szembe a korábbi liberális politikával is, mert nézetük szerint az

²¹⁸ Vonyó 2001/b. 41-43.

²¹⁹ Zsilinszky Endre: Fajvédelem a gyakorlati politikában. A Cél, 1923/13. 310–316.

²²⁰ Jellemző, hogy a lap szerkesztői lábjegyzetet illesztettek Zsilinszky e megállapításához kiemelve, hogy a szerző „csak a látszat szerint értelmezi a fajiság fogalmát másképp, mint az egzakt tudomány, mert a politikus sok körülírással fejezi ki a fajiság kellékeit és föltételeit, amit a tudomány egy rövid és szabatos formulával intéz el”.

²²¹ Szózat, 1919. szeptember 28. Ulain Ferenc: Hitvallás.

²²² Gömbös 2004. 217. Gömbös Gyula parlamenti beszéde 1923. december 17-én. Megjegyzendő, hogy Gömbös Méhely „tudományos eredményeit” ettől függetlenül elfogadta és elismerte: „A zsidó vérszejtek ereje, méltóztatik látni, hogy erősebbek lévén, mint a magyar vérszejtek, azok viszont a magyar vérszejteket asszimilálják.” – mondta ugyanebben a beszédben.

tette lehetővé a zsidóság térhódítását.²²³ Fajvédelem alatt a keresztény magyarság politikai-gazdasági és kulturális megerősítését értették, azon belül az agrárium dominanciájával. Programjukban ennek rendelődött alá a gazdaság- és szociálpolitika valamint az oktatásügy, s ennek érdekében szorgalmazták a zsidóság erőteljes korlátozását.²²⁴

Annak ellenére, hogy a későbbi nemzetiszocializmus eszmerendszerének legtöbb eleme 1919/20-ben már megjelent, egészében mégsem tette azt a jobboldali pártok közül egyik sem a magáévá, jóllehet – a Nagyatádi-féle kisgazdapárttól a legitimista pártokig bezárólag – megfigyelhető volt, hogy mindegyik rendelkezett egy szélsőjobboldali szárnyal vagy csoporttal, amelyik igyekezett pártját radikalizálni.²²⁵ A parlamenti képviselők között is komoly arányt képviseltek a radikális jobboldali felfogású képviselők.²²⁶ E csoportok legismertebb tagjai olyan zsidóellenes intézkedéseket követeltek, amelyeket a későbbi zsidótörvények sem múltak felül.²²⁷ Gömbös Gyula maga írta lapjában, a Bécsi Magyar Futárban, hogy „igen, mi is szocialisták vagyunk, magyar nemzeti szocialisták!”²²⁸ Mindezek mellett létezett egy igen jelentős, a közelmúlt eseményei miatt a szélsőjobboldali jelszavakra fogékony heterogén társadalmi bázis. Hogy az így kialakult helyzetben nem jött létre egy egységes, markáns, hatalomra törő és diktatúrát megvalósítani szándékozó szélsőjobboldali párt, annak két fontos oka van. Az egyik az, hogy a szélsőjobboldali szellemiség elemei nem álltak össze egységes rendszerré, képviselőiket teljes megosztottság jellemezte, voltak köztük pártok, személyek, egyesületek, titkos szervezetek, sőt irreguláris katonai csoportok is.²²⁹ Tehát nem egyetlen párt képviselte őket, hanem több különböző, egymással gyakran szemben álló irányzat, ráadásul ezek programja kiegészült egyéb világnézeti elemekkel, például a legitimizmussal vagy agrárius tartalmakkal. Ezek a nézetek – köztük főként a legitimizmus – kizárták a szélsőjobboldali diktatúra lehetőségét.

A másik, de ezzel összefüggésben álló ok az volt, hogy a megosztottság és széttagozottság következtében a politikai hatalom egy olyan csoport kezébe kerülhetett, amely a szélsőjobboldali diktatúrát nem tolerálta, és konszolidációs politikájával egy diktatúra és a

²²³ Vonyó 2001/b. 34–38.

²²⁴ Uo.

²²⁵ Ez leginkább az ÉME vezetőkön mérhető le, akiknek java része mandátumot szerzett a különböző pártok színeiben. Hegedüs György például a kisgazdapárt, Zákány Gyula, Budaváry László, Fangler Béla és Pröhle Vilmos pedig a KNEP jelöltjeként került a parlamentbe 1920-ban, Dánér Béla pedig megfordult mind a kettőben.

²²⁶ Ormos 1987. 257.

²²⁷ Zinner 1989. 80. és Ormos 1987. 154. Példának hozható Budaváry László 1920. augusztus 7-i 10 pontos parlamenti betérjesztése vagy Fangler Béla előterjesztése, utóbbi 1920. április 19-én a parlamentben zsidókataszter felállítását követelte, a zsidók közéleti tevékenységének korlátozása érdekében.

²²⁸ Gömbös 2004. 27. és Ormos 1987. 152-153. és 535. Gömbös a Szózat 1920. augusztus 10-ei számában A zsidókérdés című cikkében a célt illetően egyetértését fejezte ki Budaváry parlamenti betérjesztésével kapcsolatban. A cikket közli Gömbös 2004. 65-67.

²²⁹ Ormos 1987. 254. p

demokrácia között álló, sajátos arculattal bíró rendszert kreált.²³⁰ A Teleki-Bethlen csoport egyszerre élvezte a faszizmustól távol álló nagytőke és a nemzeti hadsereg vezérének, Horthynak a támogatását. Utóbbi nem kívánt katonai diktatúrát, mivel a fasiszta népvezér szerepe távol állt tőle. Végezetül őket választotta Gömbös Gyula is, akire pedig illett volna ez a szerep, de aki ekkor nem érezte az időt alkalmasnak e lépés megtételére. Döntésével cserbenhagyta a kormányzati intézkedések miatt egyre inkább sarokba szorított, radikális nézetű táborát, a MOVE-t és az ÉME-t.²³¹ Meg kell említeni továbbá azt a fontos tény is, hogy körükben ekkor még nem fogalmazódott meg markánsan a vezérelv. A Horthy körül kialakult kultuszt inkább a társadalom konzervatív jellegéből fakadó tekintélytisztelet diktálta, semmint egy népvezért körülvevő és minden lépésében vakon bízó tömegfanatizmus.

A szélsőjobbaldali csoportok ennek megfelelően az évtized második felére marginalizálódtak és visszahúzódtak, bár többször tettek kísérletet a visszatérésre. 1923. júniusában Budaváry László alapított önálló pártot, a fajvédő hagyományokat ápoló Magyar Nemzeti Pártot, amely bár jelentéktelen alakulat maradt, önálló orgánummal, a Nemzeti Élet c. lappal rendelkezett. A személyi ellentétek miatt ő nem csatlakozott az egy évvel későbbi pártalapításhoz, a Gömbös Gyula, Bajcsy-Zsilinszky, Eckhardt Tibor, Ulain Ferenc, Bell Miklós vezette Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párthoz. Próbálkozásuk a konszolidáció és a Bethlen-kormány megerősödése következtében kudarcra lett ítélve, amelyet Gömbös Gyula is belátott, amikor 1928-ban a pártot feloszlatta és visszalépett a kormánypártba. A magukra maradt szélsőjobbaldali csoportok társadalmi befolyása ekkor, az 1920-as évek végén került a mélypontra, képviselőik ekkor váltak a leginkább súlytalanná a két világháború közötti időszakban.

²³⁰ Püski 2002. Utalás a tanulmány címére: Demokrácia és diktatúra között.

²³¹ Ormos 1987. 259–261. és 465–466.

2. 3. Kísérletek a szélsőjobboldal megújítására az 1920-as évek második felében

A szélsőjobboldali csoportok egy része az erejét vesztett nemzeti radikalizmust az 1920-as évek közepét követően az olasz fasizmus mintájára próbálta meg újjászervezni. E „fascista” pártok is a szélsőjobboldal hagyományos alapjain szerveződtek meg, amit az is bizonyít, hogy az elsőt éppen az ÉME tagjai hozták létre. A Magyar Fascista Munkások Pártját 1927-ben alapította Scheyer József újságíró és Kardos István magántisztviselő. A párt egy része 1928-ban beolvadt a dr. Szemere Béla orvos, egészségügyi főtanácsos vezette Magyar Fascista Munkások Országos Pártjába, míg a régi párt másik része Scheyer vezetése alatt a Magyar Munkások Nemzeti Szervezete név alatt működött tovább. Ugyancsak 1927-ben jött létre a Magyar Fascista Párt, melynek élén dr. Szentgyörgyi Ernő nyugalmazott miniszteri tanácsos állt.

A fascista mozgalmak önálló lappal is rendelkeztek, előbbi a Magyar Fascista Munkás-sal, utóbbi pedig a Fascista Naplóval. A szervezést megindító két párt között azonban jelentős különbség volt. A Szemere-féle fascista munkáspárt egy olyan jellegzetesen szélsőjobboldali, antiszemita szervezetnek tekinthető, melynek tevékenysége arra irányult, hogy a munkásságot a szociáldemokrata párt befolyása alól kivonja, és nemzeti alapon szervezze meg. Ideológiájuk legfontosabb mondanivalója az volt, hogy a munkásság is a nemzet szerves része. „Dózsa György 1514-ben elbukott ugyanazokért a célokért való küzdelemben, amelyet később a nemesi származású felsőbüki Nagy Pál, Kossuth Lajos és sok tekintetben báró Wesselényi Miklós és maga Széchenyi István harcoltak ki és valósítottak meg” – írta a párt lapja.²³² Programjában szocializmust hirdetett, melyet koreszmének tekintett, de nem a „sovén messianista zsidóság” által kreált szociális programot, hanem a „tényleges korszükséglet” által megkövetelt szocializmust. Pártprogramjának²³³ legtöbb pontja valóban a munkás érdekképviseletet vállalta föl. Nemzeti munkaalkotmányt követeltek, „melyben a tőke a nemzeti érdekeknek alárendelt termelési eszköz, a munka pedig a jogrendbe épített nemzeti termelési erő”. Követelték munkáskamarák létesítését, a teljes munkaszabadságot, amely alatt a „nemzetközi szakszervezetek” betiltását értették. Programjuk e részében egy sor munkásjóléti intézkedést fogalmaztak meg, így a munka tőkéhez hasonló jogvédelmét, a munkabérek megállapításának bírói ellenőrzését, a munkásjóléti intézmények állami ellenőrzését, a magyar honos munkások jogvédelmét a külföldiekkel szemben, a 8 órás munkaidő betartását, progresszív adózást, valamint munkás

²³² Fascista Munkás, 1928. október.

²³³ Uo.

családi otthonok létesítését, melynek egyharmad részét az állam, egyharmad részét pedig a munkaadó fizeti ki. Politikai követeléseik közé az általános és titkos választójog, az egykamarás parlament, a gyülekezési és sajtószabadság és az általános védkötelezettség bevezetése tartozott. A párt elsősorban a nagyobb városokban, a munkások körében próbált meg híveket toborozni. Külsőségeikben az olasz mintát utánozták, egyenruhát öltöttek és felvonulásokon masíroztak. Scheyer József azzal az érveléssel is felkereste az ország összes vármegyéjének vezetőjét, hogy a munkások nemzeti alapon történő megszervezéséhez segítséget kapjon.²³⁴ Tevékenységükhöz a hatóság részéről mindaddig, amíg nem keresztezték a kormánypárt szándékait, ha támogatást nem is, de hallgatólagos jóváhagyást kaptak.

A Magyar Fascista Párt egészen más jellegű volt, ideológiája nem tartalmazott antiszemitizmust, sőt kifejezetten hangoztatta, hogy bárki a párt tagja lehet, vallási hovatartozástól függetlenül. Az olasz példát kívánta követni, mert nézete szerint a fasizmus keretében igazi nemzeti egység valósult meg Olaszországban. Feltételezhetjük, hogy a fascista pártok megszerveződését a külpolitikai események indukálták. 1927. április 5-én került sor ugyanis a magyar – olasz barátsági szerződés aláírására, amely a két ország közeledésére és együttműködésére utalt. Ennek eredményeként vélhették a pártok szervezői azt, hogy Magyarországon is elérkezett az idő az olasz fasiszta rendszer egyes elemeinek átvételére. A jó politikai időzítés ellenére a Magyar Fascista Párt is teljesen súlytalan maradt, ugyanis jellegét tekintve olyan, a politikai közéletből kiszorult vagy oda be sem került úriemberek gyülekezőhelyévé vált, akik ennek révén szerették volna a maguk számára az egyéni érvényesülést biztosítani. Ennek legfőbb bizonyítéka a párt vezetősége, amelynek létszáma minden bizonnyal meghaladta a párt egész tagságát. A Magyar Fascista Pártnak ugyanis volt ügyvezető elnöke (dr. Szentgyörgyi Ernő nyug. min. tanácsos), országos társelnöke (Czermann Lajos), fél tucat alelnöke (köztük volt képviselők és államtitkárok), országos pártkapitánya, országos igazgatója, ügyvezető igazgatója, vezértitkára, országos főtitkára, központi titkárai, főügyésze, ügyésze, akik mellett a magas színvonalú munkát tanácsaival a 30 tagú elnöki tanács és a 10 tagú gazdasági tanács biztosította. Mindezek felett az ellenőrzést a 10 tagú felügyelő-bizottság gyakorolta, az országos igazgatótanács pedig valószínűleg a tisztikar 30 prominens személyének elmozdíthatatlanságáról gondoskodott, ugyanis az kizárólag örökös tagokból állt.²³⁵ A párt lapja szerint a vezetőség olyan személyekből állt, „akik eddig visszavonultak minden mozgalomtól”, de most a fasizmusban

²³⁴ ZML Főisp. biz. 80/1928. Zala megye területén – a főispán jelentése szerint – egyetlen fascista párt sem tudott szervezetet létrehozni.

²³⁵ Fascista Napló, 1928. szeptember 1. A tisztikar felsorolása egy teljes újságoldalt vett igénybe.

megtalálták azt az eszmét, amely a nemzeti egységet megteremti, ezért vállalkoztak „a vezérek nehéz szerepére”, ráadásul ők „nemcsak vezérek, de valóságos apostolok az eszme terjesztésére”.²³⁶

A párt programja részben valóban az olasz példát követte, részben néhány meglepő sajátosságot is mutatott. Tíz pontjából az első a nemzeti egység megteremtését követelte, a második pedig a korporatív államrendszer bevezetését. Nyolc korporációt képzeltek el: a kereskedelmet, az ipart, a mezőgazdaságot, a közlekedést, a pénzügyt, a közoktatást, a művészetet és a szabad foglalkozásúakét. Néhány általános követelés (népbiztosítás, népegészségügy, népjólét és népművelés), valamint az ipari, kereskedelmi és földművelésügyi reformok hangoztatása után önálló pontban követelték a Balaton és a fürdők idegenforgalmának fejlesztését, míg – a korszakban szokatlan módon – a trianoni béke revíziójának igénye csupán az ez után következő, közjogi reformok című pont ötödik alpontjában, közvetlenül az esküdtbírói rendszer bevezetésének követelése után, mintegy mellékesen megemlítve kapott helyet.

A párt tisztikarában az „apostolok” mellett két olyan személy nevét is felfedezhetjük, akik a későbbiekben a nyilas pártok körében is feltűntek. Cserhalmi Kiss Ernő vámparancsnok súlytalan figura, 1931-ben kísérelt meg önálló nemzetiszocialista pártot alapítani. Bodor Márton ezzel szemben az 1930-as évek második felében a Pálffy-féle Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt egyik vezető embere, 1939-ben országgyűlési mandátumot szerez a párt színeiben. Összességében elmondhatjuk, hogy ezek a fascista pártok, bár intenzív szervező tevékenységet végeztek, tömegeket nem tudtak megnyerni maguknak, politikai értelemben mindvégig jelentéktelenek maradtak.

A különböző, főként fajvédő alapon álló szélsőjobboldali erők tevékenysége 1930 táján élénkült meg újra. A gazdasági válság hatására jelentkező mozgolódásban azok a bizonytalan egzisztenciájú személyek vettek részt, akik nem találták meg anyagi vagy politikai számításukat az új rendszerben. Retorikájuk a szociális demagógiára és a tőkeellenességre épült, benne hangsúlyozottan antiszemita felhanggal.²³⁷ Ezek a szervezkedő csoportok jelentették az átmenetet – összekapcsolva elméletben és gyakorlatban – a korábbi keresztény-nemzeti ideológia radikális, fajvédő irányzatát a kialakulóban lévő, és általuk példának tekintett német mintájú (hitleri) nemzetiszocializmussal. Jól mutatja ezt az átmenetet Levatic László egyik cikke, amelyben – hivatkozván Méhely Lajosra és az A Célra – a zsidó asszimiláció veszélyeire figyelmeztetett: „Fontos lenne azonban az, hogy jogszolgáltatásunk

²³⁶ Uo.

²³⁷ Márkus 1968. 178.

és törvényeink is vonják le a tudományos igazságból folyó jogi következményeket, s a zsidóságnak vallásfelekezetté való minősítését szüntessék meg. A zsidóság külön nép, s még hozzá idegen nép, ez olyan igazság, amelyet még a jogászoknak is el kell ismerniök.”²³⁸

Ekkor több, már régebb óta működő szervezet és párt kezdte tevékenységét német mintára átalakítani. Ilyen volt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Revíziós Liga, melynek elnöki tisztét a fascista szervezkedésben szerepet játszott, később pedig nyilas politikussá váló Szemere Béla töltötte be, vagy a Nemzeti Néppárt, melynek élén Budaváry László állt.²³⁹ Kecskeméten ismét aktivizálódott Héjjas Iván és Francia Kiss Mihály, akik bekapcsolódtak az ott meginduló pártszervezésbe. Ennek az irányzatnak volt a legjellemzőbb, egyben legerősebb alakulata a Nemzeti Párt, melyet a sajtó tudósítása szerint kifejezetten, mint magyar hitlerista pártot alakítottak meg,²⁴⁰ valamint a Nemzeti Néppárt. Vezetőik közé – részben már 1919/1920-ban szerepet játszott – ismert szélsőjobboldali, fajvédő figurák tartoztak, az előbbi esetében Temesváry László, Gálócsy Zsigmond, Marsovszky György személyében, míg a Néppártot Budaváry László, Levatic László és Bátor Miklós, a Kettős Kereszt Vérszövetség egyik volt alelnökének neve fémjelezte. A Nemzeti Párt radikális új ideológiát hirdetett meg, magyar nemzeti ideológiát, hangsúlyozva, hogy nem kívánja átvenni a fasizmust, „mely olasz talajban, olasz lelkek számára lehet termelőerő, de ideplántálva lehet a pusztulás és kietlenség tenyésztője”.²⁴¹ Ennek ellenére követeléseinek egy része az olasz korporációs rendszerre utalt, így a gazdasági élet átszervezésére tett javaslata is, amely szerint „az egész magyar társadalmat foglalkozás szerint önkormányzattal felruházott modern céhekbe kell felosztani”.²⁴² Ennek ellensúlyozására hangoztatta a program ősi magyar jellegét, ennek középpontjában a Szent Korona eszme sajátos értelmezése állt. E szerint a Szent Korona a honfoglalás kori magyar törzsek által megalkotott egységes ország szimbóluma. „A Szent Korona maga az ország, a Szent Korona a hatalom, a Szent Korona a vagyon, a Szent Korona a nemzet. Teste az ősi magyar föld, tagjai vagyunk mindannyian, akik magyarnak érezzük magunkat, eszerint élünk és cselekszünk.”²⁴³ A program e fejezeteiből látható, hogy a szélsőjobboldal ismét a magyar történeti hagyományokra hivatkozik, magát a védelmezőjének és a régi rend visszaállítójának tekinti. Más elemei tekintetében sem kanyarodik el a radikális jobboldali programoktól, ismét előkerül a harcos antikapitalista álláspont is, ezt támasztja alá

²³⁸ Nemzeti Élet, 1930. január 19. Levatic László: Magyarok és zsidók.

²³⁹ Márkus 1968. 179.

²⁴⁰ Az Est, 1930. november 30. Hitlerista [sic!] propaganda az Alföldön.

²⁴¹ Magyarországi pártprogramok 143.

²⁴² Uo. 152.

²⁴³ Uo. 143.

többek között a bankok megrendszabályozására, a tőzsde megszüntetésére vagy az energiatermelés államosítására tett javaslat.

A másik ágon, az ezzel párhuzamosan szervezkedő szélsőjobboldali pártok között 1930-ban szövetség jött létre. Először, a csoport két legfontosabb pártja, a Budaváry László vezette Nemzeti Néppárt és a Szemere Béla vezette Magyar Nemzeti Függetlenségi Revíziós Liga között jött létre fúzió 1930 januárjában. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Revíziós Párt néven megalakult formáció országos pártvezére Szemere, pártelnöke Budaváry, budapesti pártvezetője pedig Bátori Miklós lett.²⁴⁴ A tömörülés 1930 júliusában tovább bővült, miután a fővárosi törvényhatósági képviselőválasztásokra készülődvén nyolc kisebb szélsőjobboldali párt – köztük a Szász Béla vezette Magyar Nemzeti Szocialista Párt – részvételével Magyar Nemzeti Néppárt néven szélsőjobboldali, „nacionalista” szövetséget hoztak létre, melynek elnöke Szemere Béla lett,²⁴⁵ vezetőségéhez pedig Budaváry László, Bátori Miklós, Marsovszky György, Gálócsy Zsigmond, Kerekes Béla, Dücső Jánosné, Martsekényi Imre, Árvátfalvy Nagy István és Temesváry László tartozott.²⁴⁶ Programjukban²⁴⁷ világossá tették, hogy szerveződésük azért kezdődött el, mert – nézetük szerint – a tíz éve indult magyar nemzeti ébredés megfeneklett, az ország „életerejét újra a nagytőke százfejú hydrája szívja, szipolyozza”. Újra azok a „politikai vénék” irányítják az országot, akiket „nem érintett az új idők és haladó eszmék szellője, akik nem vonták le a háború és a forradalmak tanulságait”. Véleményük szerint a háború óta egyetlen olyan törvény sem született meg Magyarországon, amely „nyílt szakítást jelentett volna a világosságot hirdető, de sötétséget teremtő liberális-kapitalista rendszerrel”.²⁴⁸

A szélsőjobboldali nacionalista szövetség egyik tagja volt a Gazdasági Reform Párt is, amely elsősorban gazdasági programjával hívta fel magára a figyelmet. Vezetői közül a Gömbös-féle fajvédő pártban is szerepet játszott Bell Miklós téglagyárost kell kiemelni, aki önálló gazdasági reformtervet dolgozott ki az ország gazdasági problémáinak leküzdésére.²⁴⁹ A Bell-féle gazdasági program cáfolatára a kormányzat komoly energiákat mozgósított.²⁵⁰

²⁴⁴ Nemzeti Élet, 1930. február 23.

²⁴⁵ Nemzeti Élet, 1930. július 13.

²⁴⁶ Nemzeti Élet, 1930. augusztus 3. E szélsőjobboldali csoport egyik része néhány éven belül nyilassá, másik része gömbösistává vált (utóbbiak közé az 1935-ben parlamenti mandátumot szerző Árvátfalvi és Martsekényi tartozik).

²⁴⁷ Uo.

²⁴⁸ Uo. Az Egyesült Nemzeti Párt a fővárosi törvényhatósági bizottságban a 149-ből végül 5 mandátumot szerzett.

²⁴⁹ Bell 1931.

²⁵⁰ A Bell-féle program egyik legfontosabb eleme az aranyalapról a földalapra való áttérés elmélete volt. Cáfolatára kormányzati pénzen a Népboldogítás vagy népbolondítás? Bell Miklós gazdasági reformtervének szókimon-

Pártja vidéki szervezéssel is kísérletezett, Baranya megyében például 1932 augusztusától folyt a párt népszerűsítése. Ennek során nyilvánvalóvá vált szélsőjobboldali jellege, egyik aktivistája ugyanis egyszerre propagálta a Gazdasági Reform Pártot, mutatta be az ÉME működését és alapszabályát, valamint ismertette az ÉME legradikálisabb csoportjának, a Sas sportosztálynak a tevékenységét.²⁵¹ A Gazdasági Reform Párt követői a jelentések szerint „főleg a szegényebb sorsú, eladósodott” kisgazdák közül kerültek ki, valamint „ezeken kívül a gyors meggazdagodás vágyától fűtött vagyonosabb egyének is rokonszenveztek” vele.²⁵²

E szervezetek számbavételénél hangsúlyozni kell, hogy a pártok és tagjaik között erős fluktuáció zajlott, azaz a személyek átjárása vagy a pártok beolvadása, megszűnése, újjáalakulása folyamatos volt.

A Nemzeti Néppárt nevében Budaváry László tömegmozgalmat is meghirdetett. A kiváltó okot az 1930. szeptember 1-jei, a szociáldemokrata párt által szervezett nagy budapesti munkástüntetés szolgáltatta, amely megrémítette a szélsőjobboldal vezetőit. Budaváry szerint a százezernyi felvonulóval „százezernyi elszánt magyart” kell szembeállítani, és így kell megfékezni a bolsevizmust. Lapjában ezért harci felhívást tett közzé, és meghirdette „a magyar Heimwehr”, „a magyar horogkeresztesek” szervezeteinek megalakítását.²⁵³ Tagjaik részére egyenruhát is rendszeresítettek, a kék inget, melyet az összetartozás jelzéseként használtak. A mozgalom ötvözni kívánta az ősi magyar szellemiséget a „modern eszmékkel”, azaz a nemzetiszocializmussal.²⁵⁴ A párt országos szinten igyekezett híveit megszervezni, az egyes kerületi csoportok törzseket, tíz törzs pedig egy nemzetséget alkotott. A pártvezért egyik vidéki kékinges gyűlésén – saját lapjának beszámolója szerint – hívei „éljen a magyar Hitler” felkiáltásokkal üdvözölték.²⁵⁵ Röpcéduláikon a következő lelkesítő szöveg olvasható: „Nagy napok közelednek! Nem várhatunk tovább! [...] Le kell törni végre a nemzetközi nagytőke, az idegen fajú bankokrácia és kartellek nyomorúságot okozó hatalmát és véget kell szakítanunk annak a gyáva megadásnak, mely a trianoni gyalázatbéke ingoványának sarából akarja a magyar jövőt összetákolni! [...] Ennek a harcnak az első vonalán áll a Magyar Nemzeti Néppárt

dó bírálata a magyar nép felvilágosítására című broszúrát íratta meg és terjesztette a miniszterelnökség sajtóosztálya. A kiadványra Bell ismét válaszolt: Bell 1932.

²⁵¹ BML Főisp. biz. 100/1934.

²⁵² BML Főisp. biz. 88/1934.

²⁵³ Nemzeti Élet, 1930. szeptember 28.

²⁵⁴ Az ősi magyar szellemiségre utal Budaváry harci felhívása Csaba királyfi népéhez, a meghirdetett program-pontok között „a nemes magyar erények és erkölcsök visszaállítása” kitétel, valamint a kékinges mozgalom törzsi-nemzetségi szervezeti rendje.

²⁵⁵ Nemzeti Élet, 1930. november 15.

(Kékingesek Tábora) és a hivatalos lapja, a Nemzeti Élet!”²⁵⁶ Budaváry megkísérelte hetilapját, a Nemzeti Életet napilappá átalakítani, ez azonban a finanszírozási nehézségek miatt meghiúsult.²⁵⁷

A szövetséges szélsőjobboldali pártok vezetőinek egy része tehát nemcsak hirdette a magyar politikában a radikális jobboldali fordulat szükségességét, hanem a cselekvés útjára is lépett, melyhez a mintát a német szélsőjobboldal nemzetiszocialista szervezeteitől vette. A formaruha viselésének ismételt megjelenése is arra utalt, hogy ezeknek a pártoknak a szervezői a társadalom militáns módon való megszervezésének a hívei. E csoportok Temesváry révén kapcsolatba kerültek a Vannay László által tervezett puccskísérlet résztvevőivel is, az erőszakos hatalomátvétel kísérlete azonban gyors kudarcba fulladt.²⁵⁸ A „társadalmi béke és berendeződés teljes felforgatására irányuló kísérletek” miatt a belügyminiszter 1932. április 27-én a kékinges mozgalmat,²⁵⁹ 1932. augusztus 24-én kelt rendeletében pedig a politikai szervezetek tagjainak egyenruha-viselését tiltotta be.²⁶⁰ Utóbbi rendelet azonban már nem csak a kékingesek ellen irányult, hanem egy új, önmagát ugyancsak horogkeresztesnek nevező, Böszörmény Zoltán vezetésével szerveződő mozgalom ellen.

²⁵⁶ BML Főisp. biz. 75/1935.

²⁵⁷ Lásd a lapban 1930. október-december időszakban megjelent hirdetéseket a Nemzeti Élet Részvénytársaság létrehozásáról és a részvényjegyzés propagálásáról.

²⁵⁸ Márkus 1968. 185-192.

²⁵⁹ MOL BM. res. 1932-7-5678.

²⁶⁰ 11500/1932. BM. körrendelet: A politikai szervezetek egyenruhaviselésének eltiltása. Belügyi Közlöny 1932. 598-599.

3. A nagy gazdasági világválság és politikai hatásai Magyarországon

A nagy gazdasági világválság a korabeli tőkés gazdaság amúgy törvényszerűnek tekinthető folyamányaként kezdődött el. A világháború alatt felpörgött nyugati, elsősorban amerikai gazdaság termékeit a korlátozott kapacitású piacok nem bírták befogadni és túltermelés jött létre. Eredményeként az ipari termelés jelentős visszaesése, infláció, ár és bércsökkenés, valamint megugró munkanélküliség keletkezett.

Magyarországon az első világháború és a trianoni béke okozta gazdasági katasztrófa következményei csak néhány évvel korábban, az 1920-as évek második felében kezdtek halványulni. A nagy területi veszteségeket szenvedett trianoni-Magyarország jelentős agrártermelésénél, valamint nyersanyagszűkössége miatt külkereskedelemre volt utalva, melyet a politikai ellentétek sokáig akadályoztak. Az évtized második felében meginduló, s egyre bővülő kivitel azonban végzetes csapásként érte a válság. A mezőgazdasági termékek exportja ugyan nem állt le teljesen, de mind a külpiacok felvevőképessége, mind a világpiaci ár jelentősen csökkent, az ipari termelésnek pedig főleg az exportvolumene esett vissza. A valutaválság következtében fellépő pénzhiány miatt gyengült a hazai vásárlóerő, a belső piac is vészesen beszűkült. A válság hatásai közül az országot agrártermelő jellege és mezőgazdasággal foglalkozó népességtömege miatt az agrárrolló sújtotta legnagyobb mértékben. A mezőgazdasági termékek ára a felére csökkent, ezzel szemben az ipari eredetű termékek árában csupán kb. 20 százalékos visszaesés történt, amelyből üzemi szinten 1933-ra 43, általánosan 45 százalékos agrárrolló keletkezett.²⁶¹ Mindebből következően a válság legjobban a mezőgazdaságból élőket sújtotta. A birtokosokat a mezőgazdasági árak esése hozta nehéz helyzetbe, különösen azokat, akik banki kölcsönrel rendelkeztek, például a földreform során földhöz jutottakat. Az adósságállomány mértéke a mezőgazdaságból élők katasztrófális helyzetét mutatta, hiszen míg 1925-ben a mezőgazdaság adóssága az abból kitermelt érték 10 százalékát alkotta csak, 1933-ben már 300 százalékát!²⁶² Feltűnő, hogy ebből milyen magas arányt képviseltek a kisparaszti birtokok, hiszen ennek az adósságállománynak a fele a 20 hold alatti kisbirtokokat terhelte.²⁶³ Beszédese az elárverezett birtokok arányairól szóló adatok is, melyek szerint amíg az 1920-as évek közepén

²⁶¹ Gunst 1996. 50.

²⁶² Magyarország története 8. 602.

²⁶³ Uo.

évente átlagosan kétezer birtok került ebbe a súlyos helyzetbe, addig az 1930-as évek közepére a számuk már meghaladta az évi hétezret.²⁶⁴ Ezzel az a maradék illúzió is eloszlott, amely a társadalom egyes rétegeiben élt az iránt, hogy a világháború után a parasztság igényei ki lettek elégítve.

A földbirtokosok a válság ellen azzal a kézenfekvő eszközzel küzdöttek, hogy igyekeztek költségeiket csökkenteni. Mivel Magyarországon a birtokok többségén nem alkalmaztak gépeket, a mezőgazdasági termelés legnagyobb költsége a bérköltség volt, a válság következtében tehát ezeket kellett módosítani. Ez a napszámos, bér munkás rétegek életszínvonalának zuhanásához, munkanélküliséghez vezetett, esetükben gyakran került veszélybe családjuk téli megélhetése. Különösen az utóbbi, szegényebb rétegek, törpebirtokosok és mezőgazdasági munkások esetében mondható el, hogy a válság miatt egzisztenciális helyzetük egységesen romlott, amelynek következtében sokkal fogékonyabbak lettek a politikai demagógiára.

Az ipari termelést sokkal differenciáltabban érintette a recesszió. Voltak olyan iparágak, amelyek meg sem érezték a válság megrázkódtatását, ide sorolhatók egyes könnyűipari ágak, mint például a bőr-, textil és papíripar, és csak kisebb mértékben esett vissza az élelmiszeripar termelése is. Sokkal súlyosabb helyzetbe került azonban a gépgyártás, a vas és acélgyártás és az építőipar. Az itt foglalkoztatott munkások egy része elvesztette állását, főként a képzetlenebb munkaerő, ők a munkanélküliek táborát szaporították. A magyarországi ipari termelés sajátossága volt, hogy abban igen nagy szerepet játszott a kisipar. A teljes ipari termelés negyedét ez a szektor állította elő, s itt dolgozott a munkásság csaknem fele (45 %). Őket a belső piac szűkülése és a fogyasztóképes kereslet csökkenése érintette hátrányosan, mely az életszínvonaluk romlásában mutatkozott meg. Nagy számuk miatt egy olyan széles réteget jelentettek, amely a szélsőjobboldal számára potenciális bázisul kínálkozott. Ezt a folyamatot elősegítette, hogy a kisiparban dolgozók kisebb mértékben tartoztak a szociáldemokrata szakszervezetekhez – főként a falusi iparosok – mint a gyáripari alkalmazottak.

Magyarországon az 1920-as évek végének lassú gazdasági fejlődését és belpolitikai látszatstabilitását e rendkívüli esemény végleg felborította. A negatív gazdasági és társadalmi következmények előrevetítették az ilyenkor szokásos politikai forogatókönyvet, vagyis az egyensúly módosulását a rendszer integritását biztosító pártok rovására, az ellenzékiek javára, avagy új ellenzéki erők születését. Aktivizálódott például a szociáldemokrata párt is,

²⁶⁴ Uo. 603.

amelynek 1932-ig mintegy kétszáz új vidéki szervezete jött létre.²⁶⁵ Vidéken addig a párt nem fejtett ki komolyabb agitációs tevékenységet, hiszen ezt a Bethlen – Peyer paktum megtiltotta számára. 1931-ben adták ki „Mit akarunk?” címmel a párt agrárprogramját, amelyet brosúra formájában vidéken is nagy számban terjesztettek.²⁶⁶ Ezt a programot a párt 1930 szeptemberében tartott kongresszusa fogalmazta meg és fogadta el. A szociáldemokrata párt azonban a Dunántúlon tudta a legkisebb befolyást elérni, főként a régióban nagy befolyással bíró katolikus egyház miatt, amelynek alsópapsága az aprófalvas régiók lakosságát tartotta távol a párttól, míg a katolikus nagybirtokosok cselédségüket és napszámosaikat szigetelték el ettől a politikai irányzattól. Ez a tény megítélésünk szerint elősegítette ebben az országrészen a szélsőjobboldali irányzatok megjelenését és térhódítását.

A szociáldemokrata párt mellett más demokratikus erők is megkísérelték a politikai térnyerést, ezek közé tartozott a nagy hagyományokkal rendelkező kiskgazdapárt újjászervezése 1930 tavaszán. Az először a békési Mezőberényben megfogalmazott program szépítetés nélkül mondta el a paraszti élet gondjait és a kiskgazda szervezkedés kezdeti célkitűzéseit: „A mezőberényi kispolgári társadalom a lecsönkített és életfeltételeitől megfosztott ország súlyos gazdasági vergődését, a falu népének elviselhetetlen terheit és ennek folytán az egyre fokozódó elkeseredést látva, továbbá az általános munkanélküliséget, mely a legszegényebb néposztályt már – már újra a legszélsőségesebb irányzatokba hajtja, erőteljes mozgalom megindítását határozta el a falu népének egy táborba való tömörítése céljából, hogy a kormánynak a fenyegető gazdasági katasztrófa elhárításában segítségére lehessen, s a helyes közgazdasági intézkedésekkel a falu népét megerősítse, hogy a trianoni szerződés revíziójáért, valamint Magyarország ezeréves határaiért lefolytatandó küzdelemre képessé tegye.”²⁶⁷ A program mérsékelt hangot ütött meg és hangsúlyozta a kormánnyal való együttműködés szándékát. A kiskgazdapárton belül a későbbiekben a dunántúli, Nagy Ferenc és Tildy Zoltán vezette csoport került előtérbe, s a továbbiakban sem tért le a konszolidált politikai irányvonalról, talán éppen ez lett az oka, hogy a falusi társadalom megszervezésében nem tudott sikereket elérni. A kiskgazdapárt elsősorban a birtokos parasztság érdekeit képviselte, sőt Gaál Gaszton agrárpártjának csatlakozása után a párt vezetésébe ismét úri birtokosok is kerültek. Ez az 1930-as években a párt hangvételén is érződött, egyrészt a kormánnyal való együttműködés kinyilvánításában, másrészt ez látható a felelősségteljes paraszti réteg azon félelmében, amely a falusi szegénység

²⁶⁵ Szakács 1989. 85.

²⁶⁶ Mit akarunk? A Magyarországi Szociáldemokrata Párt agrárprogramjának magyarázata. Írta Takács József, Budapest, 1931.

²⁶⁷ Vida 1967. 78-79.

radikalizálódásától tartott – ahogy az a mezőberényi megfogalmazásban is kifejeződött. Utóbbi folyamat, a szegényparaszti radikalizálódás tehát már 1930-ban megindult, ezt a kispárti szervezők nyilván helyben is érzékelték. Félelmüket igazolta az a figyelemre méltó tény, hogy nem sokkal később már Mezőberény az alföldi nemzetiszocialista mozgalom egyik fellegvára, ahol mind a Böszörmény-féle kaszáskeresztesek, mind a nyilaskeresztesek Debrecen után a legerősebb pozíciókkal rendelkeztek.²⁶⁸ A kispárti szervezkedés látványos kudarcát és a szélsőjobboldal előretörését tehát éppen a szervezkedés kiinduló pontján, Mezőberényben láthatjuk.

A gazdasági világválság erőteljes lökést adott a kapitalistaellenes nézeteknek, hiszen az alátámasztani látszott a kapitalizmusról addig hangoztatott negatív kritikákat. Ilyen gondolatok már korábban is megfogalmazódtak különböző jobboldali irányzatok részéről, például Prohászka Ottokár már az 1920-as években határozott antikapitalista kritikát fogalmazott meg.²⁶⁹ Követői közül kiemelhető Széchenyi György, aki szerint például a kapitalizmus képtelen a társadalom megszervezésére, hiszen alkalmatlan a társadalom alapegységét képező család vagy a „rendiség” beépítésére.²⁷⁰ A kapitalizmus azért is idejétmúlt, mert hanyatlása az ellene törő erőket erősíti, melyek között Széchenyi a szociáldemokráciát látta a legveszélyesebbnek. Az 1930-as évek elején katolikus gondolkodók egész sora fejtett ki hasonló nézeteket.²⁷¹ A kapitalizmust a liberalizmus termékének tekintették, és az individualizmus, egyházellenesség és a szociális kérdések elhanyagolásának vádjával illették.

A kapitalista gazdasági és társadalmi rend működőképességével kapcsolatban még a polgári nézeteket vallók egy része is kételyeit fogalmazta meg. Példának hozhatjuk fel gr. Károlyi Imrét, az Angol-Magyar Bank elnökét, aki „A kapitalista világrend válsága” című 1931-ben írt művében, a mai tudásunk szerinti, tárgyilagos összefoglalását adta a világháborút követő eseményeknek és a világválság okainak. Megoldásul a demokratikus elvek érvényesítését, francia-német kiegyezést, a versaillesi békerendszer ésszerű, a vilsoni elvek alapján történő revízióját, valamint az európai országok összefogását és határaik fokozatos lebontásával való gazdasági együttműködésüket (!) ajánlja. Ugyanakkor azonban kifejtette, hogy mindezek megvalósulására kevés esélyt lát, egyrészt a gazdasági válság súlyossága, másrészt a kapitalista rend ellenfeleinek erősödése miatt. Példának hozta fel az 1931-es németországi választásokat, ahol „a német szavazók többsége már a kapitalista világrend

²⁶⁸ Szakács 1963. 63.

²⁶⁹ Ormos 2004. 240.

²⁷⁰ Széchenyi György: Kapitalizmus, szolidarizmus. Magyar Kultúra, 1929. április. Idézi Ormos 2004. 241.

²⁷¹ Ezek összefoglalását lásd Ormos 2004. 241-258.

ellenfeleiből került ki (szociáldemokraták, nemzetiszocialisták és kommunisták együttvéve a szavazatoknak több mint 50 %-át képezték)”. Prognózisa rendkívül pesszimista, a saját maga által feltett kérdésre, mely szerint kívánatos-e az emberiség boldogulása szempontjából a régi kapitalista rend visszaállítása, a nagytőkés-bankár a következő választ adja: „A kapitalista világrend további fennállása az emberek nagy többségének és az emberiség további evolúciójának szempontjából nézetem szerint csakis abban az esetben mondható előnyösnek és kívánatosnak, ha megtalálja a módját és lehetőségét annak, hogy legkirívóbb, legzavaróbb bajait és hibáit – sajnos nehezen elképzelhető – belátással, jóakarattal, megegyezéssel, egyetértéssel és céltudatos, szívós kitartással orvosolni tudja. Ha minden így megy tovább, mint most, akkor további fennmaradása még csak nem is kívánatos.”²⁷²

Hasonló nézetek azonban legnagyobb mértékben a magyarországi szélsőjobboldal ideológiáját uralták és nemcsak az 1930-as évektől kezdve, hanem már jóval korábban, hiszen az agrárius hagyományok, Istóczy Győző és a pártjához tartozó képviselők megnyilvánulásai, valamint a Katolikus Néppárt deklarációi már a 19. század végén antikapitalista intenciókat hordoztak. Ezek a politikai megnyilvánulások a gazdasági válság hatására igazoltnak tűntek és tovább erősödtek. A szélsőjobboldali táboron belül önálló gazdasági elméletek is születtek, például a Bell Miklós féle gazdasági program. Nézeteinek középpontjában az aranyalapról való letérés és új földalapú pénzügyi rendszer bevezetése szerepelt. Mindennek a háttérben az a – német náci szerzők és maga Hitler által vallott nézetekkel sem egyező, viszont Magyarországon már régi közhelynek számító – nézet állt, mely szerint a gazdasági válság oka a nemzetközi zsidó bankrendszer.²⁷³ Bellel összhangban több szélsőjobboldali szerző is körvonalazta ekkor a magyar nemzetiszocialista ideológia egyik vezérelvét, azaz a válság háttérben álló világot kormányzó és világalomra törő nemzetközi zsidó nagytőkét, melynek eszköze az arany, „politikai törvényhozó testülete a szabadkőműves páholyok, titkos kormánya a Zsidó Világszövetség, népe a világ minden részébe szétáradt zsidó nemzet és más népekből hozzájuk állt élősdiék számlálhatatlan serege”.²⁷⁴ Ezt az ellenséget csak egy vaskezű vezér tudja legyőzni, aki mozgósítja a nemzet erejét vele szemben.²⁷⁵ Ezek a szerzők fogalmazták meg ekkor a gazdálkodásban is a közösségi elv primátusát, az irányított állami gazdaságot, a tervgazdálkodást, magyar sajátosságként a mezőgazdaság prioritásával.²⁷⁶

²⁷² Károlyi 1931. 73.

²⁷³ Ormos 2004. 272.

²⁷⁴ Elek 1931. Idézi Ormos 2004. 275.

²⁷⁵ Uo. Vesd össze: Némethy Béla könyvének címével: Hol vagy magyar Hitler?

²⁷⁶ Ezek összefoglalását lásd Ormos 2004. 271-288.

A legnagyobb antikapitalista publicitást azonban a kifejezetten nemzetiszocialista irányultságú szerzők fejtették ki, brosúraszerű kiadványaikban. Ezek a vegyes színvonalú művek már címeikben is kifejezték tartalmukat, melyet talán Svaszta Gyula könyvének címe tükröz vissza a leghívebben: *Élethalálharc a tőkeuralom ellen.*²⁷⁷ Ebben a nemzetiszocialista állam válságmegoldó – alább kifejtendő – gazdasági-társadalmi rendszerét mutatták be. Nézetük magvát az az elgondolás alkotta, mely szerint a kapitalista világrend nem más, mint a zsidóság által kifejlesztett rendszer érdekeik érvényesítésére, s ennek bukása a gazdasági válság révén bizonyosságot nyert. Eljött az ideje az új történelmi korszaknak, a „nemzeti államok” népeinek közösségi alapon történő megszervezésének, vagyis a nemzetiszocializmusnak az ideje.

Összességében tehát a gazdasági válság olyan impulzust adott Magyarországon, amely egyfelől felerősítette a társadalmi feszültségeket, egyre szélesedő bázist biztosított a radikális politikai irányzatoknak, másfelől hamis igazolást adott az alternatív – elsősorban szélsőjobbaldali – ideológiáknak, s azok válságmegoldó javaslataihoz.

²⁷⁷ Svaszta Gyula: *Élethalálharc a tőkeuralom ellen.* Mezőberény, 1937. Ifj. Roósz József: *Pénz vagy becsület. A kamatrabzolgóság eltörlése.* Budapest, 1936. uő: *Kapitalizmus vagy kommunizmus parasztszemüvegen.* Budapest, é. n. Csányi Antal: *A liberál kapitalizmus szülte munkanélküliség és nyomor leküzdésének elgondolása a nemzeti szocialista program alapján.* Győr, 1935. Schultz József: *Ütött a zsidó világuralom vége?* Mezőberény, 1937. stb.

4. Az első horogkeresztes és nyilaskeresztes pártok megalakulása

4. 1. A nemzetiszocialista pártok struktúrája 1932 és 1939 között

Az 1930-as években a szélsőjobboldal megélnékvülts szervezeti működésében már azok a pártok játszottak nagyobb szerepet, amelyek magukat nemzeti szocialistának nevezték. A magyar közéletben nem ismeretlen elnevezés egyszerre utalt a magyar társadalom válságát radikális nemzeti – szociális reformok útján megoldani kívánó programjukra, és utalt a testvéreinek tekintett hasonló németországi politikai mozgalomra. Utóbbira példa az is, hogy egyes pártok kifejezetten horogkeresztesnek nevezték magukat, és mindenben igyekeztek utánozni a náci pártot. E pártok sorában a jelentéktelenek között említhető a Scholcz Vilmos állástalan újságíró által 1932-ben alapított Magyar Horogkeresztesek Pártja, a Cserhalmi Kiss Ernő nyugalmazott vámőrparancsnok által 1931-ben alapított Nemzeti Szocialisták Országos Pártja, a Szüts Iván által ugyanebben az évben alapított Független Magyar Szocialista Párt, a Pásztly János budapesti törvényhatósági bizottsági tag által vezetett Magyar Nemzeti Szocialista Párt, a rövid életű Magyar Nemzeti Szocialista Fascista Párt, melyet Barcsay Árpád nyugalmazott csendőr alezredes hozott létre 1933-ben,²⁷⁸ valamint Hehs Aladár 1932-ben bejegyzett Nemzetiszocialista Néppártja.²⁷⁹

A sorban a legelső, Nemzeti Szocialista Párt ezeknél valamivel korábban, 1928-ban alakult meg, és jelentősége nemcsak időbeli elsőségében állt, hanem abban is, hogy ők nem a német náci párt magyarországi utánzására törekedtek, hanem már korábban kialakították az 1920-as évek szélsőjobboldali hagyományai alapján az önálló magyar nemzetiszocialista irányzatot. E párt mögött egy jelentős, fővárosi értelmiségi csoport sorakozott föl, benne olyan személyekkel, akik kapcsolatban álltak a többi hasonszórú mozgalommal. A Nemzeti Szocialista Pártot ugyanis a Bartha Miklós Társaság szélsőjobboldali érzelmű tagjai alapították, dr. Szüts Iván magántisztviselő (aki később innen kiválva próbálkozott önálló pártalapítással), Rátkay Kálmán újságíró, Könyves Tóth Kálmán író, Csomós Miklós ügyvéd, míg a párt vezetője Szász Béla író, történész volt.²⁸⁰ Ez a pártalakulat főként az értelmiség körében próbálta nézeteit terjeszteni, hangos propagandát nem fejtett ki, így akkor még kevés

²⁷⁸ MOL K 149. BM. res. 1934-7. Pártok, egyesületek kötete.

²⁷⁹ Hehs 1942. 11.

²⁸⁰ MOL XIX-J-1a. II/a. Sombor-Schweinitzer József: A magyar nemzetiszocialista mozgalmak története. V. ö. Borbándi 1983. 122-123.

követőre talált.²⁸¹ A párt az 1931-es országgyűlési választásokon Szász Bélát, Bell Miklós gyárost, Szabó Dezső írot, Opra Gábor orvost és Temesváry Lászlót szándékozta indítani, tervük azonban kudarcba fulladt.²⁸² A pártban tevékenykedő személyek közül többen a későbbiekben is felbukkantak a nyilas mozgalmak holdudvarában. Így például Ráttkay Kálmán újságíró rendszeresen publikált különböző szélsőjobboldali lapokban, 1938-ban pedig a nyilas Nemzeti Újság főszerkesztői tisztét töltötte be.

Az évtized folyamán a sok kis nemzetiszocialista párt körében jelentős mértékű volt a fluktuáció. A különböző pártváltások eredményeként az 1930-as évek közepére végül csak néhány nemzetiszocialista párt maradt, melyek jól kiépített szervezeti rendszerrel és széles – elsősorban vidéki – tagsággal rendelkeztek.

Az első olyan német nemzetiszocialista mintára szerveződő horogkeresztes párt, amelyik maga mögött széles társadalmi bázist tudott felmutatni, a Böszörmény Zoltán vezetése alatt álló Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt volt. A német náci párt nevének pontos átvételével létrejött szervezetet Böszörmény 1930 elején alapította, de az intenzív szervező munka csak 1931 decemberében indult el, Budapesten.²⁸³ A párt 1933-tól kezdte el magát Kaszáskeresztes Pártnak nevezni, s 1933 szeptemberétől a jelképe is a kaszáskereszt lett, miután a horogkeresztet a belügyminiszter – mint idegen állam hivatalos jelképét – 1933. szeptember 18-ai hatállyal betiltotta.²⁸⁴ Böszörmény pártja szervezkedését elsősorban az Alföldön, azon belül is a Tiszántúlon folytatta. A pártot az első komolyabb megrázkódtatás 1933 decemberében érte, amikor szervezetéből kivált az egyik legerősebb helyi csoportja, a debreceni. A Svaszta Gyula ügyvéd és Szedlár Vilmos iparosmester vezette csoport önálló pártot alapított, a Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártját, melynek befolyása kizárólag az alföldi cívisváros és közvetlen környezetére terjedt ki.²⁸⁵

A nemzetiszocialista szervezkedés 1932 nyarán vett újabb lendületet, amikor június 16-án Meskó Zoltán kormánypárti képviselő az országgyűlésben új nemzetiszocialista párt, a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt megalapítását jelentette be, és

²⁸¹ MOL XIX-J-1a. II/a.

²⁸² MOL BM. res. 1933-7-1590. Közli Márkus 1968. 179-180.

²⁸³ Szakács 1963. 34-35.

²⁸⁴ A horogkeresztes-jelvény használatának eltiltása. Belügyi Közlöny 1933. 566. A politikai pártok tagjainak egyenruha-viselését a belügyminiszter már korábban, 1932. augusztus 4-én betiltotta.

²⁸⁵ Programját lásd Magyarországi pártprogramok 2. 303-313. Bár a hivatkozott rölpap fejlécén Nemzeti Szociális Magyar Dolgozók Pártja elnevezés szerepel, a párt hivatalos neve Nemzeti Szociális Magyar Dolgozók Pártja volt, amit az is bizonyít, hogy a rölpap végén már ez a kitétel szerepel. Tévesen szerepel a Magyarországi pártprogramokban, hogy a pártot ifj. Balogh István alapította és vezette, hiszen ő az 1934. decemberi törvényhatósági választásokon még a kormánypárt színeiben jutott be Debrecen törvényhatósági bizottságába. Baloghot a nyilasok közvetlenül az 1935-ös országgyűlési választások előtt kérték fel képviselőjelöltnek, személyével igyekeztek ugyanis híveket szerezni a debreceni cívisek körében. Hajdú-Bihar Megyei Archívum, VE 82. Bézy István visszaemlékezései. (Bézy Svaszta Gyula helyettese volt.)

ismertette programját.²⁸⁶ Meskó kapcsolatban állt Böszörmény mozgalmával is, a két személy egy ideig a pártvezetői tisztségért is vetélkedett.²⁸⁷ Végül azonban az 1932 tavaszán folytatott tárgyalások nem vezettek eredményre, Meskó a parlamentben önálló párt megalakítását jelentette be.²⁸⁸ Mivel személyében a párt automatikusan országgyűlési képviselőnek is jutott, a szervezkedést is könnyebben kezdhették meg.²⁸⁹

Kezdetben Meskó mozgalma is a német náci pártot utánozta, az ő jelvényük is a horogkereszt volt. Néhány hónappal a pártalapítás bejelentése után azonban Meskó megegyezett a már korábban működő Szász Béla és Szüts Iván vezette Nemzeti Szocialista Párttal (valószínűleg már korábban is folytattak tárgyalásokat egymással), amelynek eredményeként lemondott a német utánzásról és átvette a másik párt nemzeti jelképrendszerét és szokásait. Így vált hivatalossá a barna helyett a zöld ing használata és a bátorság köszöntés. Új jelképet is létrehozta, egy pártvezetőségi ülésen Meskó fia, ifj. Meskó Zoltán ötlete alapján egyesítették a Szüts Iváné által addig használt kettős kereszt szimbólumot a horogkereszttel, így született meg a *nyilaskereszt*, mely nézetük szerint a lovas nomád magyar történelmi hagyományokra utalt.²⁹⁰ A párt vezetésében Meskó mellett Pálffy Fidél dunakiliti földbirtokos és kezdetben, a budapestiek képviselőjében Szüts Iván²⁹¹ vett részt, utóbbi azonban nem sokkal később – ismeretlen okból – kivált és ismét önálló pártot alapított.

Nem kellett sokáig várni egy újabb nemzetiszocialista párt megalakulására, 1933-ban ugyanis gróf Festetics Sándor 25000 holdas nagybirtokos, kormánypárti országgyűlési képviselő is szélsőjobboldali mozgalmat kezdett el szervezni. Kezdeményezése maga után vont a Gömbös Gyula miniszterelnök rosszallását, aki felszólította, hogy hagyjon fel a szervező munkával.²⁹² Ennek hatására Festetics kilépett a kormánypártból és megalakította a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot.²⁹³ A sajtóban 1933. augusztus 13-án jelentette be, hogy ő is híve lett annak a „nagy megmozdulásnak” és „nagy újjászületésnek, amelyet nemzeti szocializmusnak neveznek”.²⁹⁴ A helyzetét jelentősen megkönnyítette, hogy – ellentétben

²⁸⁶ Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi Napló (KN 1931-1935) 10. kötet, 31-34. Továbbá: A Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt kiáltványa és programja. In: Magyarországi pártprogramok 2. 268-273. Lásd még: Pesti Újság, 1932. június 17. (különszám)

²⁸⁷ Szakács 1963. 52-53.

²⁸⁸ Melynek ismertett programja azonban csaknem teljesen azonos volt Böszörmény programjával. Meskó azért szakított Böszörménnyel – a személyi ellentéteken túl – mert túl radikálisnak és szalonképtelennek tartotta.

²⁸⁹ BM. VII. res. 5977/1933. A belügyminiszter utasítása a közigazgatási hatóságok felé kizárólag a Meskó-párt részére engedélyez gyűléseket, a többi „horogkeresztes frakció” részére nem.

²⁹⁰ Hehs 1942. 12.

²⁹¹ Szüts az Első Magyar Általános Biztosító Intézet vezető tisztviselője volt. A cég hirdetései egyébként rendszeresen megjelentek a Pesti Újságban.

²⁹² Gömbös 2004. 588.

²⁹³ Gergely 2004. 232-233.

²⁹⁴ Mezőföld, 1933. augusztus 13. Tempora mutantur. [Eljött az idő.]

Böszörménytel és Meskóval – arisztokrata nagybirtokosként az anyagi lehetőségei messzemenően biztosították az önálló politizálás feltételeit.

A kérdéssel foglalkozó szakirodalmunk közli, hogy 1933-ban újabb nemzetiszocialista párt alakult meg, a Pálffy Fidél által megszervezett Egyesült Nemzeti Szocialista Párt, melynek programja is ismeretes.²⁹⁵ Az általunk ismert források azonban 1933 és 1935 között Pálffy pártalapításáról nem tudósítanak, sőt ilyen nevű pártot egyetlen – általunk áttanulmányozott – forrás sem említ.²⁹⁶ Ezzel szemben ebben az időszakban végig követhető Pálffy ténykedése Meskó Zoltán Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspártjában. A sajtó már 1933. január 8-án arról tudósított, hogy Győrben a Katolikus Körben lévő irodahelyiségben megalakult Meskó helyi csoportja, „akiknek Pálffy Fidél gróf, a nemzeti szocialista mozgalom nyugatvidéki szervezője tartott előadást.”²⁹⁷ 1933. január 29-én Magyaróvárott tartott a párt nagygyűlést, ahol Pálffy és Meskó is részt vett és felszólalt.²⁹⁸ Regionális zászlóbontó nagygyűlésekre a győri Lloyd nagytermében 1933. június 29-én került sor, ahol ugyancsak együtt jelent meg Meskó és Pálffy.²⁹⁹ Az 1933. november 3-án, a Vigadóban tartott országos pártgyűlésen Pálffy ugyan nem jelent meg, – levélben kimentette magát – a pártsajtó azonban arról tudósított, hogy a „dunántúli alvezér kezében nagy lelkesedéssel, harcra készen állnak a Dunántúl lelkes tömegei.”³⁰⁰ Ugyanakkor a november 26-án Győrben tartott nagygyűlésen ismét együtt szólalt föl a két vezér a dunántúli főkörület-vezetőkkel együtt. 1934 februárjában, a Vigadóban tartott pártvacsorán beszédében Pálffy a következő szavakat intézte párttársaihoz: „Én másfél évvel ezelőtt jöttem közétek és azt kérem [...], hogy folytassátok a munkát a győzelemig.”³⁰¹ Végezetül meg kell említeni a zalaegerszegi zászlóbontó pártgyűlést 1933. december 10-én, amelynek vezérszónoka ismét csak Pálffy volt, mint a Meskó-párt „dunántúli vezére”.³⁰² Mindezek mellett sorozatban jelentek meg cikkei Meskó lapjaiban, a Pesti Újságban és a Nemzet Szavában.

²⁹⁵ Az Egyesült Nemzeti Szocialista Párt programja. Magyarországi pártprogramok 2. 314-320. A pártleírás szerint a pártot Pálffy „1933-ban a Közép-Dunántúlon” kezdte szervezni. A párt megalakulásának tényét és évszámát a kérdéssel foglalkozó szakirodalom minden esetben így közli.

²⁹⁶ Így nem említ ilyen nevű pártot ebben az időszakban a belügyminisztérium bizalmas jelentése sem, mely a jobboldali mozgalmakról készített összefoglaló jelentéseket, ebben még a kisebb pártok tevékenységéről is olvasható rövid leírás. MOL BM. res. 1933-7-2029. A jobboldali mozgalmakról készített helyzetjelentés (1933. június 22.) valamint ugyanez BM. res. 1933-7-8337. (1933. október 5.) Feltehető az a kérdés is, hogy Pálffy miért nevezte volna el pártját egyesült nemzeti szocialistának, mire utalt az egyesülés?

²⁹⁷ Dunántúli Hírlap, 1933. január 8.

²⁹⁸ Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, (GYML) Győr vármegye főispánjának általános iratai, 58/1933.

²⁹⁹ Dunántúli Hírlap, 1933. július 2. A meghívó plakátját ld. Bana 2006. 41.

³⁰⁰ Pesti Újság, 1933. november 12.

³⁰¹ MOL BM. res. 1934-7-2004. A beszédek hivatásos gyorsírók rögzítették.

³⁰² Zalamegyei Újság, 1933. december 12.

Az 1933. évi egyesületi kataszter – amelyben minden hivatalosan bejegyzett egyesület és párt szerepelt – egyetlen Egyesült Nemzeti Szocialista Pártot említ.³⁰³ E pártot Budapesten 1933-ban Posta Sándor (korábbi kardvívó olimpiai bajnok, akinek már voltak különböző irányú pártalapítási kísérletei), Sály József katolikus hitoktató (volt Meskó-párti szervező) és Gáspár János egyetemi magántanár (aki később felbukkan a nyilas pártok holdudvarában) alapította. A leírás szerint a kizárólag Pestszenterzsébeten működő pártnak olyan munkások, főleg ifjúmunkások lettek a tagjai, akik kiábrándultak a Meskó-féle pártból is és a szociáldemokrata pártból is. A különböző irányokból érkezett tagok vegyes összetételére utalt a párt elnevezése. Posta Sándor 1933 februárjában lépett be Meskó pártjába,³⁰⁴ azonban valószínűleg elégedetlenség miatt szánta el magát még ugyanabban az évben új párt alapítására. Postáék jelentéktelen pártjához azonban Pálffy Fidélnek semmi köze nem volt. A Pálffy-féle, pontos elnevezéssel Egyesült *Magyar* Nemzeti Szocialista Párt tevékenységéről a források 1936 augusztusától tudósítanak, amikor Pálffy egy másik nyilas csoporttal egyesülve valóban önálló párttevékenységbe kezdett. Mindezek alapján azt feltételezzük, hogy a szakirodalmunk által ismertetett Pálffy-féle önálló nemzeti szocialista párt valójában 1936-ban alakult meg, sőt azt is valószínűsítjük, hogy az eddig Pálffynak tulajdonított 1933-as pártprogram valójában a budapesti Posta Sándor-féle párt programja. Nézetünket alátámasztja, hogy a nyomtatásban is megjelent és hivatkozott pártprogramon³⁰⁵ semmilyen utalás nem található magára a pártra vagy vezetőire, így arról könnyen vélelmezhető volt, hogy az az 1936-ban alapított Pálffy-féle párt programja.

1933-ban tehát Magyarországon három nemzetiszocialista párt folytatott intenzív – főként vidéki – szervezkedést, a Böszörmény-párt az Alföldön, Festetics Sándor és a Meskó-Pálffy-féle párt pedig a Dunántúlon. Ez a struktúra 1934 januárjában változott meg, amikor a két dunántúli szervezet fuzionált egymással, Meskó, Pálffy és Festetics között ugyanis – egy belügyi jelentés szerint a Budapesten, a Dunakorzó kávéházban zajló megbeszéléseken³⁰⁶ – megegyezés jött létre. Az egyesülés első demonstrációját egy Tapolcán szervezett nagygyűlés és pártvacsora keretei között kívánták megrendezni 1934. január 7-én, ahol fogadni kívántak olyan német vendégeket is, „akiknek érkezését az itteni nemzetiszocialista párt meglepetésnek szánja, mert állítólag olyan magasrangú német pártfunkcionáriusok érkeznek ide, akik a kongresszuson való jelenlétükkel dokumentálni fogják azt is, hogy a német nemzetiszocialista párt hivatalosan is elismeri testvérpártul a magyar nácikat” – szólt az eseményről a belügyi

³⁰³ MOL BM. res. 1933-7. Pártok, egyesületek kötete. 213.

³⁰⁴ Nemzet Szava, 1933. március 1.

³⁰⁵ Az Egyesült Nemzeti Szocialista Párt programja. Fráter és társa, Budapest, 1933.

³⁰⁶ MOL BM res. 1934-7-2004.

jelentés.³⁰⁷ Ez a rendezvény végül elmaradt, mivel a közigazgatási hatóságtól nem kapták meg rá az engedélyt, a hivatalos indoklás szerint „mivel a gyűléssel kapcsolatban rendzavarásokra volt kilátás”.³⁰⁸ A járási főszolgabíró az elutasító döntést azonban a belügyminiszter utasítására hozta meg, s ellene a párt egyenesen Horthyhoz nyújtott be panaszt.³⁰⁹ Ettől függetlenül az egység megvalósult, 1934 elejétől tehát a Dunántúlon már csak egy nyilas párt folytatta a szervezkedést, a Meskó, Pálffy, Festetics vezette Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt.

A párt megalakulása után felvette a kapcsolatot a német náci párttal, amelytől anyagi segítséget kapott. Meskó még 1933. április 1-jén Németországban járt, ahol Hitler és más náci vezetők fogadták. A pártvezér célja a német erkölcsi és anyagi támogatás biztosítása volt. A későbbiekben azonban éppen ez lett az egyik eleme a vezérek között felszínre kerülő ellentétnek is, Festetics Sándor ugyanis ellenezte a német pénzügyi támogatást, melyet Meskó gyakorlatilag egy személyben felügyelt.³¹⁰ Festetics, bár természetesen magánvagyonából komoly összegeket költött a párttevékenységre, azt hangoztatta, hogy a nyilaskeresztes mozgalom önkéntes és önfeláldozó személyek munkáján nyugszik, éppen ezen alapul a tekintélye. „Pénzzel a régi pártok dolgoztak és ennek megfelelő volt is az eredmény.” – hangoztatta.³¹¹ Ez a belső ellentét kiegészült a pártvezetők között folyamatosan meglévő személyi rivalizálással, a vezéri pozícióért folytatott látens küzdelemmel, melynek eredményeként az 1933 decemberében létrejött pártegység is felborult. 1934. július elsején Festetics Sándor kivált a pártból, és újra önállóan kezdett politizálni Magyar Nemzeti Szocialista Pártja élén.³¹² Neki sikerült először bővítenie szervezetét, 1934 júliusában ugyanis beolvasztotta a Böszörmény-pártból kivált debreceni csoportot, mely pártja tiszántúli főkerülete lett.³¹³

E folyamatok eredményeként 1935-re, az országgyűlési választásokra Magyarországon három jelentősebb nemzeti szocialista pártszervezet jött létre. A Meskó-

³⁰⁷ Uo. illetve ZML Zalaszentgróti fős. közig. iratai, 52/1934.

³⁰⁸ ZML Zalaszentgróti fős. közig. iratai, 52/1934.

³⁰⁹ Uo.

³¹⁰ MOL BM. res. 1934 – 7 – 2004 (2140.) A jelentés 60 ezer pengős összeget említ, kapcsolattartó személyként pedig a budapesti német birodalmi iskola egyik tanárát nevezte meg. A német pénzügyi támogatás tette lehetővé vélhetőleg a pártlap színvonalának emelését is, azonban egy országos méretű pártszervezet működtetéséhez ez önmagában jelentéktelen összeg. V. ö. Szakács 1963. 60.

³¹¹ MOL BM. res. 1934 – 7 – 2004 (7040.) Festetics levele a megalakulóban lévő miskolci pártszervezethez. A gróf egyik parlamenti felszólalásában is határozottan visszautasította a német kapcsolat gyanúját: „Amióta én vagyok a mozgalom egyik vezetője, ez a mozgalom sem német pénzeket, sem német irányítást nem fogadott el.” KN 1931-1935. 21. kötet (1934. április 6.) 120.

³¹² Téves a Magyarországi pártprogramok 2. megállapítása (268.), mely szerint ezt az elnevezést Meskó pártja viselte volna. Pártja mindvégig – még az 1939-es választásokon is – az eredeti elnevezést használta.

³¹³ Magyarországi pártprogramok 2. 303. és Tóth 1982. 199.

Pálffy-féle Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt, melynek megalakulását Meskó a parlamentben jelentette be. A másik Festetics Sándor Magyar Nemzeti Szocialista Pártja volt, amely 1934 júliusától tevékenykedett ismét önállóan, amikor kivált Meskóék pártjából, s a debreceni nyilas csoport révén befolyása már az Alföldre is kiterjedt. Végül a harmadik Böszörmény Zoltán kaszáskeresztes pártja, amely 1933-tól kezdve – miután vezetőinek és szervezeteinek egy része átlépett Meskó vagy Festetics pártjába – egyre gyengült és szerepe kezdett jelentéktelenné válni.³¹⁴

A pártok az 1935-ös választásokon összesen 17 egyéni kerületben tudtak jelölteket indítani, és három helyen állítottak listát. A jelöltállítások a pártok közötti erőviszonyokat tükrözték. Az egyéni jelöltek közül 12 fő a Meskó – Pálffy párt jelöltje volt, Festetics három, a kaszáskeresztesek pedig két főt tudtak indítani. A listák közül kettőt állított Budapesten a Meskó-párt, egyet pedig a Debrecenben a Festeticshez csatlakozott nemzetiszocialista csoport. Sikert két esetben értek el, mindkettő a Festetics párthoz köthető, a pártvezér saját választókerületében, Enyingen szerzett mandátumot, míg Debrecenben a listavezető ifj. Balogh István jutott be a parlamentbe.

A választások után a nyilas pártok rendszerében a választási eredményeknek megfelelő, jelentős átrendeződés kezdődött. Böszörmény kaszáskeresztes pártja gyakorlatilag elvesztette befolyását, egyre halványabb politikai szerepet játszott, a párt tagjai és vezetői sorban léptek át a nyilaskeresztes pártokba.³¹⁵ Meskó Zoltán, aki nem jutott be a parlamentbe, igyekezett mindent megtenni a túlélés érdekében, ezért egészen meglepő irányváltásokra is képes volt. 1935 végén újra kiegyezett Festetics Sándorral, mert abban reménykedett, hogy a gróf támogatásával képviselői helyet szerezhet. 1936 novemberében ugyanis az abádszalóki választókerületben – éppen Gömbös Gyula halála miatt – időközi választást tartottak, melyen Meskó indult Festetics támogatásával. A hatóságok azonban akadályozták a párt tevékenységét, Meskó ajánlásait pedig a választási bizottság végül nem fogadta el, így a kormánypárti képviselő egyhangú választással nyert mandátumot.

Meskó távozása után Pálffy Fidél egyedül vezette a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspártot. Mivel országgyűlési képviselőnek az 1935. évi választáson nem jutott, tevékenységét nagyban nehezítette az, hogy a hatóságok könnyebben tagadták meg tőle az engedélyt gyűlés tartására. Ez a helyzet akkor változott meg, amikor sikerült a

³¹⁴ V. ö. Tóth 1982. 199. és Szakács 1963. 102. Utóbbi szerző idézi a rendőrségi jelentést, mely szerint „1934 januárjában a rendőrség némi túlzással azt jelentette, hogy a Böszörmény-párt tulajdonképpen megszűnt, mert minden alvezér átlépett Meskóhoz.”

³¹⁵ „A volt kaszáskeresztesek mind beléptek a nyilaskeresztes pártba.” Jelentette például a főispán a belügyminisztériumnak 1937 elején a jánosalmi járásról. MOL BM. res. 1937-6-4007.

Debrecenben megválasztott, Festetics-párti országgyűlési képviselővel, ifj. Balogh Istvánnal megegyeznie, hogy az felvállalja a parlamentben pártja képviseletét. Az egyezség 1936 augusztusában kötött meg. A két fél között azért jött létre az együttműködés, mert Balogh elégedetlen volt pártvezérével, Festetics Sándorral. A pártban Balogh semmilyen vezetői szerepet nem kapott, csupán egyszerű képviselőnek számított, pedig fizetésének egy részét is minden hónapban leadta a pártiroda részére.³¹⁶ Sem országos szinten, sem tiszántúli vagy regionális szinten nem kapott tisztséget.³¹⁷ Az együttműködés folyományaként Balogh szakított Festeticccsel, és Pálffy Fidéllel önálló pártot alapítottak, az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártot, ahova Pálffy magával vitte régi pártját, mely ezzel névleg megszűnt. Ebben mindkét fél megkapta, amire vágyott: Balogh végre pártvezér lett, Pálffy pedig parlamenti legitimációhoz jutott, ami elsősorban a szervezkedéshez volt nélkülözhetetlen. A párt az elkövetkező években az ő vezetésével folytatta a szervezkedést és e néven indult az 1939. évi országgyűlési választásokon, azzal a különbséggel, hogy abban Balogh István már nem vett részt, mert 1937 októberében innen is kivált és belépett az akkor megalakuló Szálasi Ferenc és Széchenyi Lajos vezette nemzetiszocialista pártba.

Az 1930-as évek második fele a korai nyilas pártok lassú elsorvadását és az új nemzetiszocialista pártok megerősödését hozta. Utóbbiak közül a legjelentősebbnek Szálasi Ferenc pártja bizonyult, amely szintén többszöri átalakuláson ment keresztül. Az eredeti pártot Szálasi 1935. március 1-jén alapította Nemzet Akaratának Pártja néven. Ez 1937. április 15-ig működhetett, amikor azt a Darányi-kormány betiltotta. Az utódpárt Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven 1937. október 24-ben alakult meg, amikor Szálasi pártja egyesült a Széchenyi Lajos és Endre László vezette Fajvédő Szocialista Párttal, amelyhez több szélsőjobboldali csoport csatlakozott, így a Balogh István vezette frakció az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártból, az Irredenta Tábor nevű kisebb párt, valamint Festetics és a kaszáskeresztesek budapesti csoportja.³¹⁸ A létrejött párt azonban csak 1938. február 21-ig tevékenykedhetett, mert a Darányi-kormány ezt is betiltotta. 1938. március 27-től azonban újjáalakulhatott, ezúttal Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom néven, de ismét csak egy évig működhetett. Ezt már a Teleki-kormány oszlatta föl nem sokkal a parlamenti választások előtt, 1939. február 23-án. Néhány nappal később azonban a választások miatt a párt mégis újjászerveződhetett Hubay Kálmán vezetésével, 1939. március 15-én Nyilaskeresztes Párt néven. A párt parlamenti bejelentésekor vezetőinek sorában Hubay

³¹⁶ MOL BM. res. 1936-6-2503.

³¹⁷ Hajdú-Bihar Megyei Archívum, VE 82. Bézy István visszaemlékezései. A párt országos vezetésébe Debrecenből Svaszta Gyula emelkedett.

³¹⁸ Lackó 1966. 95.

Dobó István nyug. altábornagyot, Mokcsay Dezső nyug. vezérkari ezredest, Bogyai Artúr nyug. százárezredest és Halmai János nyug. századost nevezte meg, a párt tényleges irányítójának azonban nem ezek a személyek, hanem Hubay és Széchenyi Lajos számított. Maga Szálasi ezt a pártot már nem irányíthatta, mivel az 1937-es betiltás és nyomozás eredményeként letartóztatták, kihallgatták, majd novemberben 10 hónap fegyházra kapott, a jogerős ítélet azonban csak 1938. augusztus 26-án született meg, s már jóval súlyosabb lett, 3 évi fegyház, melyet az addig szabadlábon védekező Szálásinak ekkor kellett megkezdenie. Ez egyben azt is jelentette, hogy az 1939-es választások eseményeibe Szálasi nem tudott bekapcsolódni.

A szélsőjobboldali, nemzetiszocialista irányzat 1938-ban bővült ismét, amikor kifejezetten dunántúli szerveződésként létrejött a Keresztény Nemzeti Szocialista Front, amelynek vezetője egy zalai kereszténypárti országgyűlési képviselő, Meizler Károly volt. Az új pártalakulat a nemzetiszocialista és a keresztényszocialista irányzatot kapcsolta össze. Bár mind képviselőinek száma, mind országos szervezettsége mindvégig jelentéktelen maradt, mégis két okból komoly politikai tényezőnek kellett tekinteni. Egyfelől azért, mert megalakulásakor ismert és jelentős közéleti presztízzsel bíró politikusok vettek részt a párt vezetésében, másfelől azért, mert vezetői révén parlamenti képviselettel, illetve önálló médiummal rendelkezett, a Pesti Újsággal, amely 1939 elejétől a párt lapja lett.³¹⁹

A pártot – teljes nevén Keresztény Nemzeti Szocialista Front, Nemzeti Kisgazda-, Kisiparos- és Munkáspárt – 1938. június 14-én alapította meg nyolc parlamenti képviselő: Béldi Béla, Horváth Ferenc, Lang Lénárt, Matolcsy Mátyás, Meizler Károly, Mózes Sándor, Némethy Vilmos és Rakovszky Tibor. Az alapító képviselők különböző politikai irányokból érkeztek. Hat képviselő (Rakovszky, Matolcsy, Horváth, Lang, Mózes és Némethy) a Független Kisgazdapártból vált ki 1938 márciusában, mert nem értett egyet a párt mérsékelt politikájával. A kilépők akkor új pártot hoztak létre, a Nemzeti Földműves és Munkáspártot. Ehhez a politikai csoportosuláshoz csatlakozott Meizler Károly és Béldi Béla, előbbi a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt, utóbbi pedig a NEP szélsőjobboldalához tartozott. Legismertebb személyiségük Matolcsy Mátyás, közgazdász, gazdasági kutató volt, aki az 1930-as években sorozatban megjelent gazdasági elemzéseiben tudományos igénnyel kísérelte meg bizonyítani a szélsőjobboldali politikai alternatíva realitását.³²⁰ Rajta kívül

³¹⁹ A lap tulajdonosa és főszerkesztője Meizler Károly volt.

³²⁰ Főbb művei: A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon, Bp. 1933. Magyarország nemzeti jövedelme 1924/25 – 1934/35. Bp. 1936. Az új földreform munkaterve, Bp. 1934. Utóbbi munkájában egy saját maga által, tudományos igénnyel kimunkált földreform tervét vázolta föl. Matolcsyról lásd Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon, Bp. 2001. 462-463. és Ungváry 2001/a.

komoly ismertséggel és politikai kapcsolatrendszerrel bírt Béli Béla, aki Gömbös Gyula Nemzeti Egység Pártjában a propagandaosztály vezetői tisztét töltötte be.

Még 1936-ban alakult meg egy újabb – a Dunántúlon csak csekély befolyást szerző – párt, a Salló János tisztviseelő és Rajniss Ferenc újságíró által vezetett Nemzeti Front, Magyar Szocialista Néppárt. Mégis meg kell említeni, mert ez 1939. március 9-én egyesült a Keresztény Nemzeti Szocialista Fronttal, az utóbbi nevének átvételével. „Az egyesült párt a nemzetiszocializmus, mint világnézet alapján áll, de megállapítja, hogy annak a magyar lélek, a keresztény szellem és a magyar viszonyok által alakított formája a magyar szocializmus.”³²¹ – számolt be a sajtó az új párt jellegéről. A fúzió oka – s ezt a pártvezetők nem is rejtették véka alá – a kis pártok számára kedvezőtlen választási rendszer volt, melyet így próbáltak meg kivédeni.³²² Ezzel tulajdonképpen egy választási pártszövetség jött létre, a hivatalos elnevezés mögött azonban a két párt megőrizte önállóságát, jelöltjeik több esetben a régi párt nevéen indultak. A választási koalíció elnöke Meizler Károly, „politikai vezetője” Matolcsy Mátyás, „pártvezetője” pedig Salló János lett.³²³

Végezetül – mintegy visszakanyarodva a kezdetekhez – ismét meg kell említeni Meskó Zoltánt, aki 1938 elején kivált Festetics Sándor Magyar Nemzeti Szocialista Pártjából és felújította eredeti pártját, a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspártot. Rajta kívül a komoly szélsőjobboldali politikai múlttal rendelkező dr. Szemere Béla foglalt helyet a pártvezetésben, mellettük ki kell emelni az 1939-es választásokon induló egyik jelöltjüket, Magyar Kossa István Szolnok megyei földbirtokost, aki Horthy Miklós rokona volt.

³²¹ Pesti Újság, 1939. március 12.

³²² Uo.

³²³ Uo.

1. táblázat: A jelentősebb nemzetiszocialista pártok és alapítóik Magyarországon az 1930-as években

Elnevezés	Működésének ideje	Alapító személy(ek)
Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt	1931. május 4. – 1937.	Böszörmény Zoltán
Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt	1932. június 16. – 1936. augusztus	Meskó Zoltán, Pálffy Fidél
Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1933 – 1934. január 1934. július – 1939.	Festetics Sándor
Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártja	1933. december – 1934. július	Svaszta Gyula, Szedlár Vilmos
Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1936. augusztus – 1940. szeptember	Pálffy Fidél, Balogh István
Nemzet Akaratának Pártja	1935. március – 1937. április 15.	Szálasi Ferenc
Nemzeti Front	1936 – 1939. március 9.	Rajniss Ferenc, Salló János
Magyar Nemzeti Szocialista Párt	1937. október 24. – 1938. február 21.	Szálasi Ferenc, Széchenyi Lajos, Balogh István
Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom	1938. március 27. – 1939. február 23.	Szálasi Ferenc, Széchenyi Lajos, Hubay Kálmán
Keresztény Nemzeti Szocialista Front	1938 – 1944.	Meizler Károly
Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt	1938 – 1944.	Meskó Zoltán
Nyilaskeresztes Párt	1939. március 15. – 1945.	Hubay Kálmán

4. 2. A korai nemzetiszocialista pártok politikai tevékenysége és területi elhelyezkedése az 1930-as években

A Kaszáskeresztes Párt vezére, Böszörmény állástalan újságíróként azt a tipikus egzisztenciát képviselte, amelyből a szélsőjobboldal sok vezetője érkezett. Szerepe 1931 decemberétől vált jelentősebbé, amikor ismeretlen – akkori németországi utazásából valószínűsíthetően német – forrásból jelentősebb pénzösszegekhez jutott, s ez lehetővé tette számára az intenzív pártszervezést, valamint önálló újság alapítását. A német náci párt nevének pontos átvételével alapított pártját formailag Budapesten hozta létre, s ott adta ki annak 20 pontos programját is, azonban szervezeteit főként az Alföldön tudta létrehozni, legfontosabb központjaik a Duna-Tisza közén Nagykőrös régiójában, míg a Tiszántúlon Hajdú-Bihar és Békés megyékben jöttek létre.³²⁴ A párt követte a német testvérpárt jelképrendszerét és működésének elvét, így lett jelvénye a horogkereszt, míg a párttagok, köztük a rohamosztagosok barnainges egyenruhákban masíroztak.

A párt nevének kaszáskeresztesre történő megváltoztatását az is kézenfekvővé tette, hogy ekkora vált láthatóvá a párt társadalmi bázisának összetétele, amelyen belül elsöprő többséget képviselt a szegényparasztság, főként mezőgazdasági munkások, kubikusok, cselédek. Ez ellentétben állt a szélsőjobboldali mozgalmak addigi tapasztalataival, hiszen az 1920-as évek radikális jobboldali mozgalmainak tömegbázisát városi rétegek, főként a kispolgárság, valamint egzisztenciájában megrendült, lecsúszóban lévő középrétegek szolgáltatták, köztük nagy számban határon túlról érkezett, javaikat vesztett személyekkel. A parasztság, illetve Böszörmény esetében inkább az agrárproletariátus fogékonysága a nemzetiszocializmus eszméi iránt félelmetesen új lehetőségeket villantott fel a szélsőjobboldal számára, bár ennek hatását sokáig tompította a magyar társadalom konzervatív struktúrája és jellege, amely a legcsekélyebb presztízzsel ruházta fel e rétegeket. Böszörmény mozgalma sem tudott ebből a körből kilépni, az agrárszegénységen kívül más csoportok támogatását nem nyerte el, térnyerése megállt, amiből viszont további radikalizálódása következett. A párt elhalását végül az erőteljes hatósági fellépés, valamint az eredményezte, hogy szervezetei és

³²⁴ Szakács 1963. 61.

tagjai 1933-tól kezdve egyre nagyobb számban álltak át egy új szélsőjobboldali mozgalom, a nyilaskeresztes mozgalom mögé.³²⁵

Sokkal komolyabb politikai múlt állt az első nyilaskeresztes párt alapítója, Meskó Zoltán mögött. Az eredetileg katonatiszt végzettségű politikus 1917-ben került be a parlamentbe a kecei választókerületből, Apponyi-párti programmal. Az 1918-as őszirózsás forradalom után az új kormány Baja város főispánjává nevezte ki, ezt a tiszttét a szerb megszállásig tarthatta meg. 1920-ban a Friedrich-kormány államtitkára lett, a Nagyatádi-féle kispártban pedig alelnöki tiszteletet töltött be. A pártegyesülés után rövid ideig a Bethlen-féle Egységes Pártnak is egyik alelnöke volt. E pozíciók eredményeként komoly kapcsolatrendszert és befolyást szerzett magának, s ez jelentősen emelte tekintélyét, amit saját mozgalma megszervezésekor is kamatoztathatott. Szélsőjobboldali körökben való elismertségét mutatta, hogy még 1920-ban, Kecelen az Ébredő Magyarok Egyesületének díszelnökéül választották.

Meskó parlamenti fellépése, 1932. június 16. után indult meg a párt vidéki szervezése. A pártvezér már a következő hónapban hosszabb vidéki körútra indult a Dunántúlon, első szervezési főnökének, lovag Fehrentheil Tibornak a társaságában. A két férfi automobilon járta végig Esztergom, Győr,³²⁶ Sopron, Zala és Fejér megyék nagyobb településeit. „Ma még csak egy autó. Holnap egy sereg” – írta erről a pillanatról a párt lapja.³²⁷ Talán maguk sem gondolták, hogy ez igaz lehet, azonban az 1935. évi országgyűlési választások alkalmával szélsőjobboldali vagy nyilaskeresztes jelöltre az országban már összesen 75318 szavazatot adtak le.³²⁸ A legjobb eredményeket a pártvezérek érték el, akik valamennyien a Dunántúlon indultak. Az országosan egyéni választókerületben induló 17 nemzetiszocialista jelölt közül tizennégynek a választókerülete ugyancsak a Dunántúlon helyezkedett el, döntő többségüknek a Nyugat-Dunántúlon.³²⁹ A Zala megyében induló négy képviselőjelölt 17260 voksot szerzett, az országban leadott összes szavazat 23 százalékát, a Győr megyeiek 13474-t (18 %), a veszprémi jelöltek pedig 8174 szavazatot gyűjtöttek (11 %), tehát e három megyében adták le a nyi-

³²⁵ Böszörmény Zoltánt és 87 kaszákkeresztes társát a bíróság 1937. október 20-án államellenes felforgató tevékenység címén ítélte el. Böszörmény 2 év 8 hónapi börtönbüntetést kapott, a politikai életben többé nem játszott szerepet.

³²⁶ Győr megye hivatalos elnevezése korszakunkban Győr-, Moson- és Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye volt. A bonyolult összetétel helyett a továbbiakban a rövidített Győr (vár)megye kifejezést használjuk.

³²⁷ Magyar Horogkereszt és Pesti Újság, 1932. július 31. Horogkeresztes magyar zászló a Dunántúl földjén.

³²⁸ Hubai 2001. 1. kötet 58. ill. 2. kötet 104-109.

³²⁹ Sárbogárd (Fejér megye), Györszentmárton, Halászi, Magyaróvár, Rajka (mind Győr), Marcali (Somogy), Gyöng (Tolna), Vasvár (Vas), Enying és Ugod (Veszprém), Tapolca, Zalabaksa, Zalaegerszeg és Zalaszentgrót (mind Zala). Az egyéni kerületeken kívül listán indultak Debrecenben, Észak-Pesten és a Budapest-környéki választókerületben. Uo.

las vokok több mint felét. Ezek az adatok önmagukért beszélnek, bizonyítják, hogy a szélső-jobboldal egyik legerősebb bázisa az 1930-as évek közepén az országban a Nyugat-Dunántúl volt, és talán nem túlzás a nyilasoknak az a megállapítása sem, mely szerint mozgalmuk egyik őshazája Zala megye volt.³³⁰

A párt másik vezetője, Pálffy Fidél lakóhelye környékén, Győr vármegyében Meskó megbízásából 1932 augusztusa óta folytatta a nemzeti szocialista szervezkedést.³³¹ Ő már 1919-ben szerepet vállalt a szegedi ellenforradalmi kormány mellett, mint összekötő tiszt. Birtokai a határon túlra estek, Csehszlovákia területére, azért a gróf 1919 után nehéz anyagi helyzetbe került. Megmaradt vagyonából Dunakilitin vásárolt egy 600 holdas birtokot, a gazdasági világválság eredményeként azonban újra csődközeli helyzetbe került. Tipikus példája volt annak az agrárius szemléletű birtokos rétegnek, amely a tőkés gazdaság keretei között kialakult anyagi nehézségeiért a liberális gazdasági-társadalmi viszonyokat okolta.³³² Agrárius elveit Pálffy azután nemzeti szocialista irányba „fejlesztette tovább”. Tagja volt Győr vármegye törvényhatósági bizottságának, ahol aktív tevékenységet fejtett ki. A nyilaskeresztes szervezkedést 1932 augusztusában kezdte meg szűkebb pátriájában, Moson, Hegyeshalom és Magyaróvár községek illetve város régiójában,³³³ nézeteit 1933-ban kiadott könyvében foglalta össze.³³⁴ A kérdéssel foglalkozó kutatók Pálffyt általában mérsékeltebb, sőt bohém politikusnak tartották, főként a tévesen neki tulajdonított mérsékelt hangú pártprogram alapján.³³⁵ Pálffy Fidél politikai tevékenysége azonban ezt nem támasztja alá, hiszen a gróf vallásos, rideg és rendkívül szélsőséges felfogású, a nyilaskeresztes eszmeiségben mélyen hívő ember volt. Említésre érdemes Pálffy házassága is, amely a kor szokásrendje szerint rangon alulinak minősült, felesége ugyanis egy egyszerű tanítónő volt.³³⁶

A másik pártalapító gróf, Festetics Sándor 25 ezer holdas latifundium tulajdonosa volt, melynek birtokrészei Veszprém és Somogy megyékben terültek el, birtokközpontja, egyben a gróf kastélya is a veszprémi Dégen, Enying mellett volt megtalálható. Festetics, aki gróf Károlyi Mihály sógora volt, felesége, Károlyi Júlia révén, az őszirózsás forradalom után

³³⁰ Pintér 1999. 202.

³³¹ MOL BM. res. 1933-7-2590. (7794.) „A Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt szervezkedése Győrött megkezdődött. Meskó Zoltán országgyűlési képviselő gróf Pálffy Fidél földbirtokost, dunakiliti lakost bízta meg, hogy a győri és környéki szervezet vezetőségét kiépítse.”

³³² Lásd például Dunántúli Hírlap 1932. január 17. Pálffy Fidél: A magyar föld jajkiáltása. „Csak akkor lehetne jogunk [értsd: esélyünk – P. Z.] a földnek nagyobb hozadékára, ha kockázatos gazdálkodás bevezetésével, idegen pénzek bevonásával, vállalkozói mentalitással nagyobb nyereségre aspirálnánk, de annak fejében lemondanánk a biztonságról és a szolid földmunkát, mely szerény megélhetést ad a földmunkásnak, felcserélnők a vállalkozói munkával.”

³³³ Dunántúli Hírlap, 1932. augusztus 31.

³³⁴ Pálffy 1933.

³³⁵ Sipos 1997. 23. Lackó 1966. 122-123.

³³⁶ Pálffy feleségét Filipanits Irénnek hívták, aki Nagykanizsán született 1894-ben, s 1920-ban házasodtak össze.

néhány hétre az új kormány hadügyminisztere lett. Ebbéli tevékenységét később úgy mutatta be, mint hiábavaló kísérletet egy önálló magyar haderő létrehozására. Mikor ez kudarcot vallott, akkor mondott le pozíciójáról.

1933 decemberétől, Festetics bekapcsolódása után alakult ki az egyesült nyilaskeresztes párt struktúrája és szervezeti felépítése. Az élén háromtagú vezérő tanács állt, Meskó, Pálffy és Festetics. Az országot bánóságokra osztották fel, minden „vezérnek” volt egy-egy régiója. Így Pálffy a győri bánóság, Festetics az ún. mezőföldi bánóság, Meskó pedig a budapesti, központi bánóság élén állt. A hármas vezéri tanács tagjait az „Országos Vezér” titulus illette meg. Legfontosabb orgánumuk a Meskó által szerkesztett Pesti Újság lett, pártlapjuk a Nemzet Szava c. lap,³³⁷ míg a Mezőföld c. Enyingen kiadott hetilapot Festetics finanszírozta. Utóbbi a „Magyar Jövő új nemzeti mozgalmának vezérorgánuma” fejléccel jelent meg. A Mezőföld első nyilas lapszáma az 1933. évi karácsonyi szám volt, ekkortól alakult át az addig kedélyes vidéki hetilap nyilas politikai újsággá.

Festetics csatlakozása a nyilas mozgalomhoz kiváltotta a kormány és személy szerint Gömbös Gyula határozott ellenérzését is. A miniszterelnök úgy ítélte meg, hogy a szélsőjobbaldali mozgalom már távlati politikai terveit is keresztelheti. Nézeteit nem is rejtette véka alá, a három nyilas vezér 1934 januári egységes fellépésének hírére a következőképpen reagált: „Az olyan 40000 holdas urak, akik a horogkeresztes mozgalmat importálják, kezdjék önmagukon az általuk hirdetett szociális intézkedéseket. A magyar hitbizományokat nem azért adta az uralkodó, hogy azok élvezetében az utódok egy importált szocializmus jelszavait hirdessék olyan időben, amikor ennek a jelszónak a hirdetése az ország rendjére veszélyt rejt magában.”³³⁸ Gömbös nyilván érzékelte azt a veszélyt is, amelyet az okozhatott, ha a német nemzetiszocializmus mintáját követő magyar nyilas mozgalom elnyeri a németek szimpátiáját. A kormány külpolitikai téren a legjobb viszony kialakítására törekedett Németországgal, de ez a szituáció a nyilasokkal szembeni belpolitikai fellépést nehezítette volna meg, ami semmiképpen sem illeszkedett Gömbös centralizációs, a társadalom egészét mozgósító elképzeléseibe.

A párt programja már kezdettől fogva leginkább az agrárnépesség körében tudott híveket toborozni és tett szert népszerűsége. A meginduló mozgalom gyorsan túllépte a korszak szokásos pártszervezkedéseit, határozott ellenzéki, a törvényes kereteket is túllépő

³³⁷ A lap előzménye az 1932-ben, Meskó szerkesztésében kiadott Magyar Horogkereszt volt, jellegét tekintve inkább uszító röplap, mint politikai napilap. Ez az eredetileg egy oldalas „újság” alakult át a Nemzet Szava című lappá, amely 1933 folyamán több oldalas, igényesen szerkesztett, külföldi hírekkel teli újsággá változott.

³³⁸ Idézi Kónya 1968. 110. és Gömbös 2004. 588. A NEP sátorlajújhelyi zászlóbontó nagygyűlésén mondott beszéd részlete, 1934. január 16-án.

aktivitást tanúsítva.³³⁹ Ez a működés elsősorban a fennálló rendszerrel szembeni izgatásban, valamint vallásellenességben (antiszemitizmus) nyilvánult meg, mindez maga után vonta a hatóságok fellépését.³⁴⁰

A nyilas párt kialakult bányászati területi rendszere 1934 áprilisáig maradt meg, akkor – a hármass vezéri tanács fennmaradása mellett – az országot főkerületekre osztották, ezek élén álltak a főkerület-vezetők. A főkerületek kerületekre, ezek pedig községi szervezetekre oszlottak. 1934/35-ben a zalai főkerület vezetője dr. Árvay István ügyvéd, központja pedig Zalaegerszeg volt, a balatoni kerület elnöki tisztét dr. Zakariás Árpád tapolcai ügyvéd, a győrit dr. Hauer József ügyvéd, a tolnait Paks központtal dr. Tordai Béla ügyvéd, a Somogy megyeit Marcali központtal Erdős János erdőmérnök, a Vas megyeit dr. Kausz Gyula ügyvéd, a budapestit pedig Pászty János, postaműszaki tanácsos, budapesti törvényhatósági bizottsági tag töltötte be.³⁴¹ A főkerület-vezetők mellett egy-egy propaganda-főnök is dolgozott, aki a szervezéssel és a pártpropagandával foglalkozott. Ezeket a feladatköröket is minden esetben tanult, általában diplomás személyek látták el.³⁴² Már a kezdetektől szerveztek rohamcsapatokat is, melyeket élgárdának neveztek, ide csak a legrátermettebb és leghűségesebb – katonai szolgálatát letöltött – párttagok kerülhettek be. Az élgárdák egyik legfontosabb feladata a rendfenntartás volt, különösen a pártgyűlések és egyéb politikai események, rendezvények alkalmával. Az élgárdákat a budapesti élgárdaparancsnok felügyelte, ezt a pozíciót Barcsay Árpád nyugalmazott csendőr alezredes töltötte be, aki korábban Böszörményi mellett is hasonló funkcióban tevékenykedett. A párttagok hivatalos köszönése a „bátorság” felkiáltás volt. A párt ismerte és tudatosan felhasználta a német náci párt működésének elveit és gyakorlatát. Így például dr. Jandl Lajos „országos főszervező” több ízben járt Németországban, tanulmányúton.³⁴³

Érdekes kérdés, hogy milyen anyagi háttér segítségével sikerült megindítani a pártszervezést. Szüts Iván egy későbbi cikkében egyértelműen kijelentette, hogy a mozgalom

³³⁹ Vonyó 2001/a. 178-179.

³⁴⁰ Betiltották 1934-ben a párt zalaegerszegi és zalalövői gyűléseit az ott „elkövetett atrocitások miatt”. Ugyancsak a betiltás lett a sorsa az 1934. január 7-ére tervezett tapolcai nagygyűlésnek, míg a révfülöpi pártvacsorát a csendőrök oszlatták fel az elhangzó politikai beszédek miatt. Mindezt a Zala megyei főispán jelentette a belügyminiszternek 1934. június 4-én, majd így fejezte be: „Egyben tisztelettel jelentem, hogy a jövőben a Magyar Nemzeti Szocialista Párt gyűléseit engedélyezni szándékozom, mert ezzel egyrészt a párt szervezkedését könnyebben ellenőrizhetőnek vélem, másrészt remélem, hogy a titkos szervezkedés így teljesen meg fog szűnni.” ZML Főispáni biz. 50/1934.

³⁴¹ Mezőföld, 1934 áprilisi-májusi lapszámok.

³⁴² A zalai propagandafőnök például dr. Helmeczy István bölcsészdoktori végzettségű, állástalan középiskolai tanár volt.

³⁴³ Mezőföld, 1934. április 29.

megindítását „majdnem kizárólagosan az a jelentős felajánlás képezte, amit lovag Fehrentheil Tibor, a nagyobb mozgalom első országos szervezési főnöke tett.”³⁴⁴

A vezérek tevékenyen részt vettek a pártszervezésben, gyakran látogatták meg a területükön megalakuló új pártszervezeteket, és avattak fel a nagyobb településeken ún. „nyilas házakat”, melyek a párt helyi szervezetének irodái lettek. Festetics Sándor különösen szívügyének tekintette a mozgalmat, havonta több száz kilométert autózva kereste fel a helyi szervezeteket. Ő alkalmazta azt a szervezési módszert, mely szerint az új, meghódítani kívánt régióban kiválasztottak bizonyos befolyásos személyeket, akiknek a következő levelet küldték el: „Igen Tisztelt Uram! Tudomásomra jutott, hogy állítólag igen érdeklődik az új nemzeti mozgalom iránt, amelyet nyilaskeresztes mozgalomnak is neveznek. Amennyiben ez megfelelne a valóságnak, úgy nagyon kérem szíves válaszát, hogy a kapcsolatot Önökkel felvehessem. Hazafias üdvözlettel: Festetics Sándor, országgyűlési képviselő, Dég, Veszprém megye.”³⁴⁵ Amennyiben az illető válaszolt, a szervezés sikerült, de ellenkező esetben sem vesztettek semmit.

A szerveződő zalai nyilaskeresztes párt zalaegerszegi zászlóbontó nagygyűlését 1933. december 10-én tartotta a város legelőkelőbb szállójának, az Arany Báránynak a nagytermében. A gyűlésen, amelyen a sajtó beszámolója szerint kétezer fő vett részt, Pálffy Fidél tartott beszédet, Meskót dr. Bozóky Lajos volt szolgabíró képviselte.³⁴⁶ Beszédet mondott még a gyűlésen Pálffy helyettese, Csány Antal Aurél, aki a sajtó szerint az 1848/49-es kormánybiztos és miniszter, Csány László dédunokája volt.³⁴⁷ A gyűlésről tudósító újság szerint feltűnő volt, hogy „a hallgatók túlnyomórészt a 20-40 éves korosztályból kerültek ki, negyvenen felüli férfi aránylag kevés volt”.

A gyűlésen mondott beszédében Pálffy szerint „a nemzeti szocializmus a magyar vér, a magyar munka, a magyar föld mozgalma, a széles néprétegek élniakarásának kitörése. A nemzeti szocializmus is meglátja, mint látta Prohászka, a tömegek igazi problémáját.”³⁴⁸ Részletesen két témával foglalkozott, a zsidókérdéssel és a földkérdéssel. Utóbbiról mérsékeltten fogalmazott, egyfelől a városok felesleges népességének a falura való visszatelepítéséről beszélt, amelyet azért kell megtenni, hogy a városi gyökértelen munkásságot ismét megnyerjék a nemzeti eszme számára, illetve a falu földéhségét kell kielégíteni. „De ez nem jelenti,

³⁴⁴ Mezőföld, 1934. október 28. és november 4. A Magyar Nemzeti Szocialista mozgalom keletkezésének igaz története.

³⁴⁵ MOL BM. res. 1934 – 7 – 2004 (2839.)

³⁴⁶ Zalamegyei Újság, 1933. december 12.

³⁴⁷ Uo. Ez azonban nyilvánvaló tévedés vagy szándékos csúsztatás, hiszen Csány Lászlónak nem voltak gyermekei. Az elképzelhető, hogy a nyilas szervező a politikus testvérének volt leszármazottja.

³⁴⁸ Uo.

hogy egyholdas darabokra aprózza az országot” a nemzeti szocialista állam. Árvay István szerint „a nemzeti szocialista állam az istenfélelem, keresztény erkölcs, a hazaszeretet, a család és házasság elvén épül fel, tiszteletet követel a munka számára és a rendezett magántulajdonnak a híve”. A Meskót képviselő Bozóky Lajos a nemzetiszocializmus által meghirdetett „új világról” beszélt, amely „a társadalmi igazságosság elvén épül fel, megdönti a marxizmust és a nemzetközi kapitalizmust”.

A rendezvénynek komoly visszhangja támadt, ugyanis a vármegye törvényhatósági bizottságának az ülésén is téma lett a vasárnapi nagygyűlés és a nyilaskeresztesek térhódítása. 1933. december 12-én heves vita zajlott ez ügyben, akkor ugyanis Rosenthal Jenő, a zalaegerszegi zsidó hitközség elnöke szólalt fel és a főispánhoz fordulva, s az említett gyűlésre utalva védelmet kért a helyi zsidóság részére. A főispán válaszában azt mondta, hogy a jelentések szerint „a vasárnapi nemzetiszocialista gyűlésen semmi olyan dolog, illetőleg kijelentés nem történt, ami a felekezeti izgatást kimerítené”, ezért különösebb intézkedést nem tartott szükségesnek. Beszéde végét néhány bizottsági tag „bátorság” felkiáltással nyugtázta, ami arra utalt, hogy már e testületben is voltak hívei a mozgalomnak.³⁴⁹

Ebben az időszakban alakultak meg Zala megyében a falusi pártszervezetek, a kétezer lakosú Nemesapátiban például ugyancsak 1933 december közepén jött létre. A településen az Árvay István vezette gyűlésen 300 fő vett részt, akik közül 100 azonnal be is lépett a pártba.³⁵⁰ A falvakban tömegesen kiragasztott röpcédulák jól mutatták a párt ideológiáját és a programját, amelyek radikalizmusa meghaladta a szokásos politikai retorika formuláit: „Bátorság! Magyar Testvérek! Ha Ti is aggódtok Hazánk sorsáért és szeretitek magyar fajotokat, ha meg akarjátok menteni szegény Hazánkat a végromlástól és a becsületes dolgozó magyarok részére akarjátok újból elfoglalni Szent István király Magyarországot, akkor tömörüljete Ti is zászlónk alá és vegyetek részt abban a honfoglalásban, amellyel mi a Hazát az igazi Magyar Nemzet részére akarjuk visszafoglalni.”³⁵¹ Különböző rendezvényeiken a párt megyei vezetősége, valamint a falusi pártvezetők szólaltak fel, gyakori vendég volt Pálffy Fidél, míg a források szerint Meskó jóval ritkábban jelent meg a megyében.

Érdeemes Zala megyében megvizsgálni a mozgalom vezetőinek társadalmi helyzetét, ez ugyanis választ adhat arra a kérdésre, hogy a megye miért válhatott önálló nyilas centrummá. A helyi vezetők két családból kerültek ki, az Eitner és az Árvay családból, melyeknek fiatalabb férfi generációi lettek a zalai nyilas mozgalom fő szervezői. Eitnerék

³⁴⁹ Zalamegyei Újság, 1933. december 13.

³⁵⁰ Zalamegyei Újság, 1933. december 19.

³⁵¹ ZML Zalaszentgróti fős. közig. iratai, 3677/1933.

esetében (id. Eitner Sándor és két fia, ifj. Eitner Sándor és Eitner Ákos) jómódú földbirtokos famíliáról van szó, akiknek 2000 katasztrális holdas birtoka a Zalaegerszegtől kb. 12 km-re található Salomvár község határában terült el (településük a zalaegerszegi járáshoz és választókerülethez tartozott). Az Eitner név komoly tekintéllyel bírt a megyében. A német származású család felmenői közül Eitner József állítólag Deák Ferenc személyes barátságát bírta, míg Eitner Zsigmond a megye kormánybiztos-főispáni tisztét töltötte be 1919 ősze és 1921 között. Utóbbi testvére, id. Eitner Sándor, az „ismert, kitűnő gazda” – ahogy a vármegyei tudósító írta róla³⁵² – az 1920-as években tagja volt a megyei Gazdasági Egyesületnek, a Kereskedelmi Bank helyi fiókjának igazgatójaként, valamint a városi és a megyei törvényhatósági bizottság tagjaként a közéletben befolyásos embernek számított. Három fia közül a legidősebb, ifj. Eitner Sándor 1902-ben született Salomváron. A keszthelyi Gazdasági Akadémiát végezte el, majd gazdálkodással, a birtok igazgatásával foglalkozott. A család tulajdonában volt – a jelentős méretű földbirtok mellett – egy zalaegerszegi tűzifatelep és egy téglagyár is, melyek révén téglá, cserép, mész és cement kereskedelmével is foglalkoztak. Másik fia, a nézeteit tekintve jóval radikálisabb Eitner Ákos csak azért nem indult az országgyűlési választásokon 1935-ben, mert még nem érte el a törvényben előírt korhatárt.³⁵³

A párt másik helyi vezetője, egyben a főkerületvezető, dr. Árvay István ügyvéd a kezdetekkor szintén fiatalember (1898-ban született), apja Zalaegerszeg „egyik legelőkelőbb ügyvédi irodáját”³⁵⁴ vezette. Dr. Árvay László is tevékeny szerepet játszott a közéletben, megyei és városi képviselőtestületi tag volt. Az ügyvédi irodát két fiával vezette, ifj. Árvay László szintén tagja volt a megyei és városi törvényhatósági bizottságnak, emellett egy ideig a MOVE helyi szervezetét is vezette. Az Árvay család a legismertebb zalai nemesi családok közé tartozott, a família legnevesebb tagja, Árvay Lajos 1906 és 1917 között a vármegye alispáni tisztét töltötte be.

Meg kell említeni még a párt helyi vezetéséhez tartozó dr. Helmeczi Istvánt, aki a propagandafőnöki funkciót látta el, ő okleveles középiskolai tanár végzettséggel rendelkezett. A megye másik pontján, Tapolcán és Balatonfüreden balatoni főkerületvezetőként dr. Zakariás Árpád füredi ügyvéd vezette a helyi pártszervezetet. Összegezve tehát elmondható, hogy a szélsőjobboldali párt vezetősége olyan iskolázott, komoly presztízsű személyekből

³⁵² Békássy 1930. 145.

³⁵³ Eitnerék tántoríthatatlan nyilasok voltak, 1939-ben már mindkét Eitner fiú indult a választáson és be is jutottak a parlamentbe.

³⁵⁴ Békássy 1930. 140.

állt, akik végzettségük, családi kapcsolataik révén jelentős közéleti befolyással és reprezentációval rendelkeztek.

Győr vármegyében a főispán 1933. május 18-án azt jelentette, hogy a hatósága területén a horogkeresztes mozgalom alkalmas talajra talált és annak terjedésével kell számolni.³⁵⁵ Itt is megfigyelhető a pártszervezetek gyors kiépülése, és ugyancsak elsősorban a falvakban. 1933 végén például Bácsán, Gyórszentivánon, Kunszigeten és Héderváron 200 főt meghaladó helyi szervezet működött, további tucatnyi faluban pedig 100 fős tagsággal tevékenykedtek.³⁵⁶

A szerveződő párt előszeretettel rendezett monstre nagygyűléseket, ahol a látványosság nem elhanyagolható részét képezte az eseménynek. Így például az 1934. március 25-én tartott komáromi gyűlésen több száz zöldinges, karszalagos, egyenruhás nyilas párttag vonult fel dübörögve.³⁵⁷ A mozgalom zalai közéleti súlyát és jelentőségét 1934 elején egy rendkívüli esemény demonstrálta. A korszakban minden év májusának utolsó vasárnapján zajlottak a hősök napi megemlékezések, amikor a világháború áldozatairól emlékeztek meg. E napon Zalaegerszegen is hivatalos, a polgármesteri hivatal által szervezett ünnepség zajlott le, amelyen részt vett a nyilaskeresztes párt is. Először két beszéd hangzott el, a fölkért szónokon kívül Helmeczy István, a nyilas párt propagandafőnöke szólalhatott fel.³⁵⁸ A beszédek után a koszorúzási ceremónián virágot helyezett el a polgármester, a helyőrségparancsnok, a Vitézi Szék megyei küldöttsége, valamint a „megyei nemzeti szocialista párt nevében dr. Árvay István megyevezető”.³⁵⁹ Az ünnepséget díszmenet zárta, amelyen felvonult a helyőrség katonai alakulata, a leventék és a cserkészek csoportja, végül a díszfelvonulást a nyilas párt 400 fős zöldinges egyenruhás menete zárta. Az esemény jól mutatta a nyilaskeresztes párt kezdeti társadalmi elfogadottságát és támogatottságát helyi szinten.

1934 nyarán, a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárton belül bekövetkezett szakadás után a Meskó-Pálffy-csoport és Festetics között megindult a harc, hogy a vidéki szervezetek fölött kiterjesszék befolyásukat. A két legerősebb vidéki szervezet, a győri és a zalai végül megoszlott, az előbbi egy része Hauer főkerületvezetővel és Csányi Antal propagandafőnökkel Festetics, míg a zalai Meskóék mellett maradt. A győri kerület legszervezettebb része, a moson-magyaróvári régió Pálffy vezetésével ugyancsak Meskót támogatta. A párttevékenységet illetően a továbbiakban Festetics mérsékeltebb politikát

³⁵⁵ Bana 2006. 43.

³⁵⁶ Markotabögöte 130, Pinnyéd 155, Öttevény 150, Pázmándfalva 120, Bőnyréta 132 stb. Bana 2006. 51.

³⁵⁷ Mezőföld, 1934. március 25.

³⁵⁸ Zalamegyei Újság, 1934. május 29. és ZML Főisp. biz. 4/1934.

³⁵⁹ Uo.

folytatott.³⁶⁰ Megkísérelt például pártszervezetet létrehozni Pécsen, melyet a lehető legtörvényesebb módon igyekezett levezényelni. 1934 novemberében a városba utazott, ahol látogatást tett a főispánnál, a polgármesternél és a rendőrkapitánynál. Tájékoztatta őket mozgalma törvényes jellegéről és támogatásukat kérte.³⁶¹ Egy dunántúli nagyvárosban pártszervezet létrehozása és működtetése azonban támogatók híján ekkor még kudarcba fulladt.³⁶² Hasonló törekvés látható Győr esetében is, ahol 1933 folyamán a párt folyamatosan tartotta gyűléseit, ám azokon csak kevés érdeklődő jelent meg.³⁶³

Az évtized második felében, az 1935-ös választásokon a vártnál gyengébb eredményeik dacára a nyilas mozgalom alapító vezetői, Meskó, Pálffy és Festetics is aktívan tovább politizáltak, s bár tekintélyük hanyatlott, a következő parlamenti választásig a szélsőjobboldal vezéralakjainak számítottak. A megosztottság és a folytonos belharc azonban jelentősen gyengítette a mozgalmat, és mindvégig akadályozó tényezőként hatott. 1935/1936-ban a pártok közötti erőviszonyokat a választási eredmények határozták meg. Ennek köszönhetően Festetics Sándor Nemzeti Szocialista Pártja jelentősen megerősödött és 1936 végéig a legtekintélyesebb magyar nemzetiszocialista pártnak tekinthető. Vélhetően ezt ismerte fel Meskó Zoltán is, amikor csatlakozott hozzá. A Magyar Nemzeti Szocialista Párt az országgyűlésben két képviselői hellyel rendelkezett, a debreceni szervezet csatlakozásával pedig megvetette a lábát az Alföldön, ezzel országos párttá vált. 1935 második felében és 1936-ban folytatni tudta expanzióját, és főként a volt Böszörmény csoportok csatlakozásával egy sor településen hozott létre új szervezeteket.³⁶⁴ A Dunántúlon a bázisának számító Fejér, Veszprém és Somogy megyék mellett Tolna és Vas megyében jöttek létre a pártnak kiépített helyi szervezetei. A nyilas pártok 1936. évi tevékenységét összegző, a csendőrség nyomozó osztálya által készített jelentés szerint³⁶⁵ pártja főként ezen a régi bázisterületen tartott nagyobb pártgyűléseket, ezen kívül Hajdú megyében Püspökladányban és Nyírbátorban, a Szabolcs megyei Encsencsen és a Szolnok megyei Tiszaroffon. Utóbbi települések azért kapcsolódhattak a párthoz, mert 1936-ban, Meskó Zoltán átállásakor magával vitte az általa

³⁶⁰ Programját lásd Szakács 1989. 95-101. illetve Barbácsi Simon Ferenc: Az enyingi „nyilas ház”. Festetics nyilaskeresztes vezér vallomásai. Enying, 1935. 52-56.

³⁶¹ Mezőföld, 1934. november 4.

³⁶² A nyilas pártiroda Pécs belvárosában, az Anna u. 5. sz. alatt nyílt meg, azonban a továbbiakban sem a nyilas sajtóban, sem a forrásokban nem található utalás a pécsi tevékenységre, így feltételezhető annak elsorvadása.

³⁶³ GYML Főisp. ált. iratok, 330. 332. 343. 352. 361. 373/1933. A résztvevők száma a taggyűléseken 50-70 fő volt, munkások és napszámosok.

³⁶⁴ Így például Kecskeméten és környékén a később a hungarista mozgalomban komoly szerepet játszó Maczák János vezette a Festetics párti szervezeteket. A jelentés szerint 1936 nyarán Kunágótán, Medgyesházán, Medgyesbodzáson, Magyarbánhegyesen és Eleken 200 fő körüli tagsággal működtek a nyilas pártszervezetek. MOL BM. res. 1936-6-2503.

³⁶⁵ MOL BM. res. 1937-6-4148.

megszervezett és tőle függő Jász-Nagykun-Szolnok megyei csoportokat. 1937-ben a Festetics pártnak az Alföldön működött a Délmagyarországi Főkerülete, dr. Fehér István ügyvéd vezetése alatt, a Nagykun Főkerület Karcag központtal és az Északmagyarországi Főkerület dr. Herman Imre irányítása alatt.³⁶⁶ Új területet jelentett Sopron megyei Egyházasköves és Nagygeresd, ahol szintén tartottak rendezvényt, ugyanakkor például a pécsi csoport megszűnt.³⁶⁷

Az általa vezetett nemzetiszocialista párt hanyatlása akkor kezdődött el, amikor 1936 augusztusában a debreceni Balogh István kilépett és követőivel Pálffyhoz állt át. Az idézett csendőri jelentés a következőképpen összegzi az 1936 szeptembere utáni állapotot: „A pártszervezet ifj. Balogh István kiválása óta folyton gyengült. Központi irányítás alig van. Festetics közönyös. Anyagiakat nem áldoz. Röpiratokat nem nyomtatnak. Röpiratterjesztés csak ritkán és szórványosan észlelhető. A csoportok szervező tevékenységet alig fejtenek ki. Jellemző, hogy még a budapesti pártközpont (Mátyás utca 13.) is jóformán csak névleg szerepel. A párthelyiség bérét hónapokig nem tudják kifizetni. Festetics pártvezér fényképét a falról leszedték és összepiszkolták.”³⁶⁸ A beszámolóból kivehető, hogy Festeticset megtörte Balogh árulása, s ez a mozgalmi és pártmunka hanyatlásával járt együtt.

A választások után történt politikai térnyerése tehát rövid ideig tartott, és az általa vezetett párt tekintélyének gyengülése megállíthatatlannak bizonyult. 1938-ban befolyása a Dunántúlon már csak a régi „Mezőföldi bánág” területére terjedt ki, Fejér, Veszprém és Somogy megyék egyes községeire. Ezeket egyetlen helyen tudta bővíteni, Vas megyében, ahol az 1939-es választásokig a Festetics-féle nemzetiszocialista párt megőrizte befolyását.³⁶⁹ A hanyatlás magyarázata azonban nemcsak a Balogh-féle pártszakadásban rejlett, hanem abban is, hogy az újra együtt politizáló Meskó és Festetics a választások után határozott politikai irányváltásba kezdett. Felhagytak addigi radikalizmusukkal mind retorikájukban, mind a pártszervezésben, és jóval lojálisabb ellenzéki magatartást tanúsítottak. Ennek okát a hatósági megfigyelők abban találták meg, hogy a két politikus félt a betiltástól és a hatósági intézkedésektől.³⁷⁰ Festetics még a formaruha viselését is megtiltotta párttagjai részére, a

³⁶⁶ Nyilaskereszt, 1937. június 1.

³⁶⁷ Erre abból következtetünk, hogy egyetlen forrás sem tesz említést a pécsi pártszervezet működéséről.

³⁶⁸ MOL BM. res. 1937-6-4148.

³⁶⁹ Katona 2005. 192-195. ill. MOL BM. res. 1937-6-4007. Utóbbi jelentés szerint Vas megyében a Festetics féle „mérsékelt árnyalat” terjed.

³⁷⁰ „Mindeztől, amíg a Magyar Nemzeti Szocialista Párt Szolnok megyei illetve kunhegyesi szervezetei felfőbb vezetése gr. Festetics Sándor és Meskó kezében vannak, a társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló törekvésektől tartani nem kell, mert nevezettek a csoport vezetők kilengéseit nem engedik meg és mérséklésre intik. Festetics Sándor ezideig minden alkalommal alkalmazkodott a kiadott korlátozó rendelkezések pontos betartásához, ha magasabb érdekek azt szükségessé tették.” MOL BM. res. 1937-6-8814.

rendőri jelentés szerint hívei ezért egyre elégedetlenebbek vele, és várható, hogy előbb utóbb egy radikálisabb csoporthoz fognak csatlakozni.³⁷¹ Festetics Balogh István távozása után is ragaszkodott a lojálisabb hangnemhez, végül ez a politika vezetett a két nyilas vezér, Meskó és Festetics pártjának további gyengüléséhez, amely 1937 folyamán – párhuzamosan az új nyilas pártok megerősödésével – vált visszafordíthatatlanná. „Festetics kezéből lassan kicsúszik a mozgalom országos irányítása. Ez esetben a mozgalom nem lesz olyan passzív, mint eddig volt, ha az újonnan alakult ifjúsági csoportok vezetői kezébe megy át a hatalom és a vezetés.”³⁷² S mivel a gróf politikája az 1939-es választásokig nem is változott,³⁷³ ez együtt járt azzal, hogy a vidéki pártszervezetek sorra leváltak és egy másik, főként a Szálasi vezette párthoz álltak át. Ugyanígy tettek Festetics alvezérei is, míg végül 1938-ban Meskó is cserbenhagyta, s önálló pártot alapított.

Mindezt persze Festetics is érezte és vélhetően ezért kezdett tárgyalásokat a feltörekvő hungarista mozgalom vezetőjével egy esetleges fúzióról. 1937 nyarán Szálasi Ferenc Székesfehérváron járt, ahol Festetics megbízottaival tárgyalt, azonban mindkét fél olyan feltételeket támasztott, amelyek elfogadhatatlannak bizonyultak a másik számára. Ezek szerint Festeticsnek írásban kellene lemondania a vezéri tisztről, és ugyancsak írásban kellett megígérnie, hogy később sem fog új pártot alapítani.³⁷⁴ A megalázó feltételeket a gróf természetesen visszautasította. Festetics viszontajánlata Szálasi részére a párt vezérkari főnöki tisztség betöltésére vonatkozott, ezt viszont Szálasi utasította el, így a tárgyalás eredménytelenül végződött.

Az 1937 októberében létrejött Szálasi-féle párt megalakulásakor Festetics távol maradt, ennek okát kiáltványban közölte: „Mindenki tudja a pártban, hogy közel 2 esztendő óta milyen agitáció folyt a különböző árnyalatú nemzeti szocialista pártok és kisebb csoportok egyesítésére. Ezen hangulatot ellenfeleink kihasználták arra, hogy két esztendőn keresztül személyem ellen támadjanak azzal, hogy én vagyok az egyedüli akadály a nemzeti szocialista egység megvalósításának. Ebben a helyzetben nem tehettem mást, mint azt, hogy a legnagyobb frakcióval, a Szálasi-Hubay párttal érintkezésbe lépjek, hogy közös erővel megteremtsem a nemzeti szocialista egységet.”³⁷⁵ Festetics a továbbiakban azt írta, hogy a megállapodás megszületett azzal, hogy területeiket elkülönítik egymástól, a vezéri poszt pedig

³⁷¹ MOL BM. res. 1936-7-sz.n. Másolat a 7411/1936. VII. res. BM. iktatmányból.

³⁷² MOL BM. res. 1937-6-4148.

³⁷³ PML Főispáni biz. 15/1938. „Közöltem, hogy az úgynevezett nyilas mozgalmak közül legenyhébb formában jelentkezik a Festetics vezetése alatt álló párt és az állam rendje és biztonsága szempontjából a Szálasi Ferenc és társai vezetése alatt működő csoportot kell legveszélyesebbnek tekinteni.” Jelentette a főispánnak kalocsai főszolgabíró 1938. március 9-én.

³⁷⁴ MOL BM. res. 1937-6-12220.

³⁷⁵ FML Főisp. biz. 42. tsz. 48/1938.

betöltetlen marad. Végül a megállapodás mégsem lépett érvénybe, melyet a gróf azzal magyarázott, hogy belátta a személyi ellentétek elsimításának lehetetlenségét, valamint a programok összeegyeztethetlenségét. Ezért úgy határozott, hogy „az új párttól teljesen távol tartom magam és a jövőben, mint pártonkívüli nemzeti szocialista szolgálom tovább eszménk diadalra jutását. [...] a vezetésem alatt álló Magyar Nemzeti Szocialista Párt, bármit írjanak is egyes újságok, továbbra is fennáll.” Festetics a továbbiakban elkeseredetten támadta a hungarista mozgalmat, Szálasit és Hubayt. Lapjaiban a legképtelenebb vádakat fogalmazták meg, például 1938 decemberében azt, hogy Szálasit valójában cseh ügynök, aki 160 ezer pengőt kapott bomlasztó tevékenységéért.³⁷⁶

Festetics 1937 és 1938 folyamán sorra vesztette el helyi szervezeteit, 1937 októberében a Szálasit párt létrejöttékor például a budapestit, amely csatlakozott az új párthoz. A budai szervezet átállása után Festetics a hozzá végsőkig hű Dücső Jánosné bízta meg új fővárosi csoport létrehozásával 1938 októberében, de ez már nem sok eredményt hozott.³⁷⁷ Ugyancsak 1938 októberében állt át a hungarista mozgalomhoz több Vas megyei szervezete is, például a sárvári.³⁷⁸ Festetics, a „fáklyahordó főúr”³⁷⁹ végül – miután Pálffy, Meskó és Balogh is elhagyta – magányosan folytatta harcát Magyar Nemzeti Szocialista Pártja élén, és készülődött a választásokra. Befolyási övezete egyre szűkült, és már csak az egykori „Mezőföldi bánóság” területére, azaz Veszprém, Fejér, Somogy és kisebb mértékben Vas megyére korlátozódott.

Az 1935. évi választási eredményekből egyenesen következett Meskó Zoltán tekintélyvesztése. A pártalapító vezér nem jutott be a parlamentbe, pártvezetői pozícióját pedig még saját hívei is megkérdőjelezték. A pártszervezkedésben kizárólag az Alföldön, főként Szolnok megye területén tudott eredményt elérni. 1938 júliusában ismét megüresedett az abádszalóki választókerület mandátuma, Meskó ekkor újra kísérletet tett a képviselői hely megszerzésére. Ezúttal sokkal több eséllyel indulhatott, hiszen a hatóságok már 1937-ben jelezték, hogy a térségben „a nemzeti szocialisták tábora nagyon megerősödött.”³⁸⁰ Meskó a választáson valóban jó eredményt ért el (43 %), de ezúttal sem választották meg. Ellenfele egyébként Rátz Jenő honvédelmi miniszter volt.

Az 1939-es választások előtt Meskó igyekezett mindent megtenni a siker érdekében. Az erősebb nyilas pártokat konjunktúra-politikával vádolta, és látványos akciót indított, a régi

³⁷⁶ Nyilaskereszt, 1938. december. Lásd még az 1939. januári számot, amely vezércikkben támadta Hubayt.

³⁷⁷ Nyilaskereszt, 1938. december.

³⁷⁸ Nyilaskereszt, 1938. december. Ezeket a tényeket tehát Festetics saját lapja ismerte be.

³⁷⁹ Mezőföld, 1933. december 24. Utalás A síró magyar föld örök Tiborcai között a fáklyahordó főúr nyomában c. cikkre.

³⁸⁰ MOL BM. res. 1937-6-8814.

– 1935 előtt párttag – nyilasokat emlékéremmel tüntette ki.³⁸¹ Programjának lényege az volt, hogy az igazi nemzetiszocialista mozgalmat csak az „1932-es nyilasok”, azaz az 1932-ben létrejött nyilas pártok képviselik. Ez azonban sok eredményt nem hozott, a nyilas mozgalom alapítója végleg a másodhegedűs szerepébe kényszerült.

Pálffy Fidél 1935-ös választási kudarca ellenére a Dunántúl talán legjobban szervezett pártcsoportjai fölött rendelkezett. Ez különösen két vármegyére volt igaz, Győr és Zala megyékre. Szűkebb pártiájában, Győr vármegyében ő maga vezette a helyi szervezetet, míg a zalai vezetők, Árvay István és az Eitner fivérek mindvégig hűségesek maradtak hozzá, még az 1940-es években, parlamenti képviselőként is őt követték. Ennek következtében, amikor Meskó 1935 végén kilépett a pártból és átlépett Festetics pártjába, ezek a szervezetek Pálffyval maradtak, aki így egyedül vezette az 1932-ben, Meskó által alapított Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspártot. Pálffy 1936 elején azzal a trükkel is megpróbálkozott, hogy agitátorait biztosítási ügynöki igazolvánnyal látta el, így azok hatósági engedély nélkül is könnyen és feltűnés nélkül mozoghattak.³⁸² 1936 őszén Pálffy alföldi körutat tett, hogy a volt Böszörmény párti kaszáskereszteseket megszervezze, és csoportjaikat pártjához kapcsolja.³⁸³ Sikert is pártgyűlést szerveznie az egyik korábbi kaszáskeresztes központban, Dévaványán, valamint a Békés megyei Csorváson.³⁸⁴ Valószínűleg ekkor csatlakozott hozzá a volt kaszáskeresztes alvezér, Sárdy-Stréhn Károly nyugalmazott százados is,³⁸⁵ akinek szélsőséges felfogása már 1935-ben megmutatkozott. Akkor ugyanis elindult a választásokon a jánoshalmi kerületben a Böszörmény-párt színeiben, s a hatóságok jelentése szerint választási beszédében arra biztatta hallgatóságát, hogy amint lehetőségük lesz rá, „minél több zsidót gyilkoljanak meg”!³⁸⁶ Pálffy számára azonban az igazi nyereség az országgyűlési képviselő, Balogh csatlakozása volt, hiszen azt remélte a fúziótól, hogy az ő jól megszervezett dunántúli szervezetei kiegészülnek a Balogh által hozott tiszántúli szervezetekkel, így pártjuk országos jelentőségre tehet szert. Utóbbiban csalódnia kellett, a tiszántúli szervezetek többsége ugyanis – ha időlegesen is – hű maradt Festeticshez.³⁸⁷ Ennek ellenére az így létrejött új párt bizonyult 1939-re a „régí nyilasok” közül a legerősebbnek,

³⁸¹ Nemzet Szava, 1939. április 16.

³⁸² MOL BM. res. 1936-7. sz. n. 1.

³⁸³ Uo.

³⁸⁴ MOL BM. res. 1937-6-4148.

³⁸⁵ MOL BM. res. 1937-6-4432. és 4007. „Eredetileg a nyilaskeresztesek együtt voltak az ún. Böszörmény-féle kaszáskeresztesekkel, mikor azonban a párt kettészakadt, s később az ún. Böszörmény párt fel is oszlott, a Sárdy-Stréhn vezetése alatt álló nyilaskeresztesek vették át az előbbieket szerepét is, s a volt kaszáskeresztesek mind beléptek a nyilaskeresztes pártba.” Sárdi az EMNSZP bácskai főkerületvezetője lett.

³⁸⁶ MOL BM. res. 1935-4-5300.

³⁸⁷ Uo.

hiszen három rendkívül erős vidéki centrummal rendelkezett: a győri régió, Zala megye és Debrecen nyilas szervezeteivel, illetve azok egy részével.

A már idézett csendőri jelentés szerint 1936 első felében a „Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt (gróf Pálffy Fidél pártja)” az ország területének négy megyéjében tartott gyűléseket, a mintegy tucatnyi zalai település, valamint a szűkebb bázisának tekinthető győri régió négy települése (Magyaróvár, Lébény, Halászi és Gyórszentmárton) mellett a Pest megyei Pécelen és a Szatmár megyei Darnózselin.³⁸⁸ A jelentés tudósít a Festetics párt szakadásáról és a Balogh – Pálffy egyesülésről. Az egyesült párt kezdetben súlyos pénzügyi nehézségekkel küzdött, mivel nagyszámú vidéki pártszervezeteiket anyagiak híján nehezen tudták propagandaanyagokkal ellátni: „Az emberekben van érdeklődés. A központ a kérelmeket anyagiak hiánya miatt csak szórványosan tudja teljesíteni. Nincs a pártnak rendes sajtója. Ha van pénz, abból időszaki lapot adnak ki. A lapok »Bátorság«, »Kitartás« és »Győzelem« cím alatt jelentek meg az utóbbi hónapokban. [...] Ez a helyzet áll fenn mindaddig, amíg a pártok vezetősége anyagiakhoz nem jut. Ha pénz lesz, a csoportok ismét megmozdulnak.”³⁸⁹

Ugyancsak ez a jelentés tért ki arra, hogy a munkásság körében is megjelent az érdeklődés a nemzeti szocializmus iránt, azonban a spanyol polgárháború és az általa kiváltott baloldali munkásszolidaritás visszafordította ezt a folyamatot. „Baloldali propaganda hatásaképpen vagy anélkül is azt gondolták, hogy a spanyol marxisták győzelme biztos lesz és nekik, mint munkásoknak baloldalon a helyük, mert így itt Magyarországon is csak baloldali szervezetben biztosíthatják érdekeik védelmét és igényeik kielégítését.” Ebből a későbbiekre nézve az is következett, hogy a spanyol népfront bukásával a munkásság körében kiábrándulás következhetett be.

Az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt egysége nem sokáig maradt meg, hiszen Balogh új szövetségesét is cserbenhagyta, amikor 1937 októberében belépett Szálasiék akkor megalakuló új pártjába. Távozása után az EMNSZP vezetőségét Pálffy mellett Dániel Sándor budapesti ügyvéd,³⁹⁰ a később Szálasihoz átlépő Gruber Lajos, valamint a zalai körzet vezetői, Árvay István és ifj. Eitner Sándor alkották.

Balogh távozása és a szakadás azonban – ellentétben a Festeticsnél látottakkal – nem törte meg a pártot, annak ellenére, hogy ezáltal újabb veszteségek is érték. 1936 végén, 1937 elején még sikeresen növelte befolyását a Dunántúl olyan területén is, ahol korábban nem

³⁸⁸ MOL BM. res. 1937-6-4148.

³⁸⁹ Uo.

³⁹⁰ Dániel az 1920-as években az ÉME vezetőségi tagja volt. Zinner 1979. 570.

létezett nyilaskeresztes szervezet. Ez történt Sopronban, ahol 1937 januárjában kezdődött meg a szervezőmunka. A helyi vezető Lehoczky Andor soproni postamérnök lett, aki a városban az első nyilas pártcsoportot létrehozta, tagjai „minden társadalmi osztályból” toborzódtak.³⁹¹ A városi szervezet létrehozása után kezdtek meg a környező falvakban is a pártépítést, melynek eredményeként 1939-re a vármegyében és a városban erős nyilas csoport alakult. A választások idején azonban a soproniak már nem tartoztak Pálffy irányítása alá, ugyanis a Balogh-gal történt szakítás eredményeként a Lehoczky-csoport is kivált, és csatlakozott Szálasi Ferenc pártjához. A hatósági jelentés szerint 1937 őszén Sopronban már 800 fős nyilas pártszervezet létezett, amely csatlakozott az akkor megalakuló új párthoz.³⁹² Ez a magyarázata annak, hogy a Nyilaskeresztes Párt 1939-ben prominens tagjait (Széchenyi Lajost és Vágó Pált) indíthatta itt az országgyűlési választásokon.

Hasonló helyzet alakult ki a Komárom-Esztergom vármegyében is. Itt már 1935 előtt léteztek nemzetiszocialista szervezetek, 1934 márciusában például a párt nagygyűlést tartott Komáromban, ahol az akkor még egy pártban tevékenykedő Festetics, Meskó és Pálffy is felszólalt.³⁹³ A gyűlésen a helyi alvezérek között helyet foglalt a komáromi és a tatai kerületvezető, ez tehát arra utal, hogy e két településen létezett nyilas pártcsoport. Itt a Nyilaskeresztes Párt 1939-re ismét úgy került hegemon szerepbe, ahogy Sopronban, azaz a Pálffy-párt helyi szervezeteinek átlépésével. Ez a választásokon is megmutatkozott, mivel itt indult Pálffy korábbi helyettese, Gruber Lajos, aki 1938 decemberében váltott pártot, és lépett át Szálasi hungarista mozgalmába.³⁹⁴ Ugyancsak az Egyesült Nemzeti Szocialista Pártban kezdte nyilas pályafutását Serényi Miklós gróf is, aki 1938-ban még a párt váci főkerületének vezetője volt, később ő is átlépett a hungarista mozgalomba.

Fejér és Veszprém megyékben a kezdetektől Festetics kizárólagos hegemoniája érvényesült, a betörést 1937 folyamán kísérelte meg, és igyekezett szervezeteit kiépíteni Pálffy Fidél. Egy jelentés szerint Fejér megyében ekkor még Festetics rendelkezett nagyobb befolyással, a gróf mozgalma 10938, Pálffy pártja pedig 6034 taggal rendelkezett.³⁹⁵ Ebben a megyében elősegítette a nyilas szervezkedést, hogy több megyei birtokos is szimpátiával fordult feléjük, így Haám Artúr és Jurcsek Béla, valamint a nagybirtokosok közül, gróf Pálffy Daun József is, akik valamennyien országgyűlési képviselők is voltak. Utóbbi már 1936-tól

³⁹¹ MOL BM. res. 1937-6-4007.

³⁹² MOL BM res. 1937-6-13049.

³⁹³ Mezőföld, 1934. március 25.

³⁹⁴ Sombor-Schweinitzer 32.

³⁹⁵ MOL BM. res. 1937-6-4148.

fogva határozott nyilas agitációt fejtett ki.³⁹⁶ Nézetéről jól tanúskodik az az eset, amikor 1937-ben Nagy Lajos durói evangélikus lelkész feljelentette a választói nagygyűlésen mondott szélsőséges, antiszemita tartalmú beszédéért. Az országgyűlés mentelmi bizottságának jelentése szerint Pálffy Daun a következő kijelentéseket tette: „A nemzeti vagyon 98 százaléka zsidó kézen van, de a zsidók csak uzorakamatra adnak kölcsönt a magyarnak, a magyart kiszipolyozzák.” „A magyarok csak rabszolgái a zsidóknak” illetve „büdös, piszkos zsidók...”³⁹⁷ Pálffy Daun korábban Festeticcsel működött együtt, 1938-tól kezdve azonban már – kihasználva a Frontharcos Szövetség járási szervező tiszti pozícióját – Hubay Kálmán mellett folytatott nyilaskeresztes propagandát.³⁹⁸ Egy hatósági jelentés Pálffy-Daun Józsefről és az ugyancsak kormánypárti Festetics Domonkos képviselőről 1937-ben a következőképpen fogalmazott: „Köztudomású, hogy mindkettőnek felfogása antiszemita és nemzeti szocialista, akik a nemzeti szocialistákkal több esetben együtt szerepeltek.”³⁹⁹

Festetics Sándor fokozatos politikai gyengülése és háttérbe szorulása azt eredményezte, hogy – miként azt már láttuk –, területeire a konkurens pártok lecsaptak, és igyekeztek azt maguknak megszerezni. Ebből a folyamatból profitált Pálffy is, akinek sikerült szervezeteit kiépítenie Veszprém, Fejér és Komárom-Esztergom megyék – főként Győr megyével határos – területein.

Legerősebb szervezete azonban természetesen otthonában, Magyaróváron volt, ahol 1938 júliusában 1000 fő rendelkezett pártigazolvánnyal, míg a párttal rokonszenvezők számát a tagokkal együtt összesen 2000-2500 főre becsülte a jelentést tevő rendőrkapitány.⁴⁰⁰ Ez a város 8000 fős népességéhez viszonyítva igen jelentős szám. A helyi szervezetet Parzer József orvos vezette, aki kiáltványában a város munkás és földműves lakosain kívül az iparosokat és a kereskedőket igyekezett megszólítani, valamennyien személyre szóló felhívást kaptak.⁴⁰¹

Ugyancsak Pálffy Fidél tett kísérletet arra, hogy mozgalmába beszervezze a munkásságot is. Ők már a kezdetektől figyelmet fordítottak erre a társadalmi csoportra, hiszen a párt Győr városi szervezete már 1933. május elsején propagandát indított körükben, hogy

³⁹⁶ Farkas 1980. 211-212.

³⁹⁷ FML Főisp. biz. 42. tsz. 88/1936. Különnyomat a Képviselőház mentelmi bizottságának jelentéséről. (A bizottság nem látta szükségesnek a képviselő mentelmi jogának felfüggesztését.) Egy másik gyűléséről a főszebőbíró a következőket jelentette: „A gyűlés tárgya csak a zsidóság szidalmazásában merült ki. Állítólag most vasárnapra gróf Pálffy Daun József képviselő úr több bicskei fiatalembert hívott meg magához a birtokára, ahol is fasiszta kiképzésben óhajtja őket részesíteni.” Uo.

³⁹⁸ FML Főisp. biz. 42. tsz. 51/1938.

³⁹⁹ MOL BM res. 1937-6-12083.

⁴⁰⁰ GyML Főisp. biz. 5/1938.

⁴⁰¹ Uo. Részlet a felhívásból: „Áttanulmányozva a magyaróvári iparosok és kereskedők listáját arra a meggyőződésre jutottam, hogy Magyar Testvérem mindez ideig nem tett eleget hívó szavunknak, ezért ezúton utoljára személyesen is fordulunk Testvérünkhöz, hogy teljesítse magyar nacionalista kötelességét.”

tűzzék ki a nemzeti szalagot és a horogkeresztet.⁴⁰² Ennek érdekében propaganda füzetet is kiadtak, „Május elseje a mi napunk” címmel.⁴⁰³ Ahogy azt korábban láttuk, 1936-ban megindult a munkásság áramlása a nyilas pártok irányába. 1938 nyarán az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt kiadta az Új Népszava című lapot, amely megkísérelt konkurálni a régi szociáldemokrata munkásmozgalmi lappal, de nyilas alapon. A lap főszerkesztője Pálosy István volt, a párt sajtóosztályának vezetője. A lap megjelent néhány számában feltűnően sok cikk foglalkozott a BSZKRT-al, ami arra utal, hogy a vállalat dolgozói között a pártnak sok szimpatizánsa lehetett. Ez azért érdekes, mert 1938 végén a fővárosi közlekedési vállalatok több tisztviselője is vezető pozíciót töltött be Szálasi pártjában (Csia Sándor, Dabosfalvi Illés), és feltételezhető, hogy ők magukkal vitték beosztottaikat is. Pálffy kísérlete a munkásság beszerzésére azonban nem sok sikerrel járhatott, a források sehol nem utalnak arra, hogy bármilyen eredményt értek volna el, ezt a feladatot nagyobb sikerrel végezte el a hungarista mozgalom.⁴⁰⁴

4. 3. Szálasi Ferenc fellépése és politikai mozgalma

A már többször idézett részletes csendőri jelentés szerint 1936 végén az országban összesen 80 ezer beszervezett nyilas párttag tevékenykedett, mely szám a következő években nyilvánvalóan tovább emelkedett.⁴⁰⁵ S bár ezek a csoportok még az első nyilas pártok működésének köszönhetően jöttek létre, mégis az 1935-ös választások utáni szélsőjobboldali átrendeződés legfontosabb eseményei nem hozzájuk, hanem egy új párt megjelenéséhez kötődtek. Az új párt a Szálasi Ferenc által alapított Nemzet Akaratának Pártja (NAP) volt, amely 1935 és 1939 között többszöri átalakuláson ment keresztül.

Bár Szálasi pártját közvetlenül az 1935-ös választásokat megelőzően alapította, a választásokon nem indult. 1936 nyarán azonban már az ország több pontján kísérleteztek párt-szervezéssel. „A mozgalom még egészen kezdetleges állapotban van, mégis – minthogy egyrészt radikális és szocialisztikus színezetű, másrészt, mert Békés vármegye mindig termékeny

⁴⁰² Bana 2006. 42.

⁴⁰³ Uo.

⁴⁰⁴ Lackó 1966. 69. A csendőri jelentések szerint 1937 elején a Pálffy-párt több munkás aktivistája lépett át Szálasi pártjába.

⁴⁰⁵ MOL BM. res. 1937-6-4148.

talaja volt az ily fajta, sokszor inkább romantikus, mint veszedelmes, de mindig káros megmozdulásoknak” a főispán a belügyminiszter állásfoglalását kérte a párttal kapcsolatban.⁴⁰⁶ Ugyanebben az időben már létezett a NAP miskolci szervezete, a rendőri szervek pedig azt is jelentették, hogy „a pártnak különösen a hatvani és gyöngyösi járás területén nagy talaja van. Legközelebbi terv Sopron környékén a szervezkedést megindítani.”⁴⁰⁷ Mindezek mellett Szálasi személyesen járt Szentendrén, Salgótarjánban és Jászárokszálláson. A felsorolt települések jelzik azokat a pontokat az országban – Budapesten kívül –, ahol a NAP az országos szervezkedést sikeresen megkezdte, és első szervezeteit kiépítette.⁴⁰⁸ Pártjának első alvezérei és szervezői a következők voltak: Csia Sándor BHÉV-tisztviselő, Tímár András borbélysegéd, Oláh Árpád újságíró, Kapus György magántisztviselő, Unghváry Sándor kaposvári tanár, Török András munkás, Hlatki Gyula és Erdélyi Kálmán állástalan diplomások. Közülük Török, Oláh és Hlatki már a korábbi nyilas pártokban is tevékenykedtek (Hlatki például a Meskó-párt kerületvezetője volt a pestkörnyéki régióban), Kapus György és Tímár András pedig a Pálffy-párt vezető beosztású szervezői voltak.⁴⁰⁹ Ezek a személyek mind a városi kispolgárság és a középosztály bizonytalan egzisztenciájú csoportjaiból kerültek ki.

Rendhagyó módon, még a nemzetiszocialista pártokhoz képest is sajátos módon zajlott a párt szervezése. Szálasi tudatosan törekedett arra, hogy pártját jól kiépített, centralizált mozgalmi szervezetté fejlessze.⁴¹⁰ Egy új belépőnek a teljes jogú tagság eléréséig hosszú procedúrán kellett keresztülmennie. Aki kijelentette, hogy a párt tagja akar lenni, azt egy hónapi próbára bocsátották. Amennyiben egy hónap után is fenntartotta szándékát, fogadalmat kellett tennie. A fogadalmat mindig az illető település hősi emlékművénél kellett letenni. Ezután a fogadalmat tett tagnak a párt érdekében három hónapig intenzíven kellett dolgoznia, ez után esküt tehetett. Az eskütétel szövege azonos volt a fogadalomtétellel, a különbség abban volt, hogy ezt a feszület előtt kellett letenni. Ennek kulcsmondata így hangzik: „Hiszek az Ősföld életszövetségnek meg nem alkuvó harcában, igaz győzelmében.” Ezeket az esküket Szálasi minden tagtól megkövetelte, ő maga is rendszeresen eskette szűkebb környezetéhez tartozó híveit. Egy rendőri jelentés így írta le ezt az eseményt:

⁴⁰⁶ MOL BM. res. 1936-6-2503.

⁴⁰⁷ MOL BM. res. 1936-6-2503.

⁴⁰⁸ V. ö. Sipos 1997. 31. A szerző a Szálasi 1945-ben zajló büntetőügye kapcsán keletkezett vallomások és iratok alapján 1935-ben létező szervezeteket említi a fenti területek mellett Győr, Vas, Veszprém és Zala megyékben. Ezekben azonban az általunk vizsgált források egyike sem említi 1935 vagy 1936-ban Szálásit vezérének tekintő nemzetiszocialista csoportot, Szálasi neve fel sem bukkan a helyi hatóságok irataiban, jelentéseiben. V. ö. Lackó 1966. 73. Lackó Miklós is ugyanezt tapasztalja a szociáldemokrata párt által 1937 áprilisában készített vidéki jelentések elemzése révén, Szálasi neve ezekben sem bukkan fel.

⁴⁰⁹ Kitarás, 1936. december.

⁴¹⁰ Sipos 1997. 26.

„Szálasi a belső szobában félkörben állította föl a fogadalmat tevőket és háromszor öt másodperces szünetekkel megismételte, hogy aki a fogadalmat nem akarja letenni, lépjen ki. Nem lépett ki senki. Szálasi elrendelte, emelje mindenki eskühöz a kezét és Szálasi olvasta az eskümintát kb. 3-4 percig. A Hungária ösföldek visszaszerzésére, minden parancs teljesítésére, titoktartásra, hazaszeretetre tettek fogadalmat. Ezután sorban kezét fogott [velük].”⁴¹¹ A tag ekkor bekerült az úgynevezett hűségkörbe, azaz a párt elfogadott tagja lett. Általában 20-30 fő alkotott egy hűségkört. Ezeknek a kis csoportoknak valamelyik tag lakásán minden héten egyszer titkos összejövetelen kellett részt venni, ezt hívták suttogónak. Egy suttogó tehát egy összetartozó csoport – például kisebb falusi szervezet – által megtartott titkos gyűlést jelentett. A tagok beszerzésénél minden esetben ügyeltek arra, hogy a volt frontharcosok és vitézek előnybe kerüljenek. A csoportok vezetői alkották a településen a tizek tanácsát, azaz a csoportvezetők gyűlését, akik egy helyi vezető, az ún. zászlósúr tanácsadó testületét, munkatörzsét képezték. Az egy választókerületben található zászlósúrok közül került ki a zászlósfő, aki összefogta és irányította a választókerületben élő párttagságot. A suttogókon mindig a zászlósúrok és a zászlósfő elnökölt, személyüket a pártközpont jelölte ki.⁴¹²

A párt működését illetően Szálasi egy jelentős újdonságot vezetett be. Már a kezdetektől mozgalmának tagsága két részre oszlott. Egyfelől ott volt a párttagság, mint tömegmozgalom. Ők voltak a hivatalosan regisztrált, általában a nyilvánosság által ismert, párttagsági igazolvánnyal ellátott személyek. Mellettük azonban létezett egy titkos tagság is, a hungarista mozgalom, amely egyfajta „minőségi tagságot” jelentett, azaz oda csak a legrátermettebb és legmegbízhatóbb párttagok kerülhettek be. Utóbbi csoport célja az volt, hogy a hatalom átvétele után a párt rendelkezzen egy olyan hűséges vezető gárdával, amely képes az államhatalom irányítására. Az elitcsoportok tagjainak névsora még a párttagság előtt is titkos volt, csak számok alapján tartották őket nyilván. Ennek a csoportnak az irányítója 1938-tól a főszéktartó volt, ezt a pozíciót ebben az időszakban Málnási Ödön töltötte be, az első titkos csoportot azonban még 1937-ben Kassai-Scallmayer Ferenc szervezte meg. A párt működését így kétfelé lehetett választani, a hivatalos párttevékenység azokat a célokat és elveket követte, amelyeket a párt hivatalosan hirdetett. Ez a hatalomnak és a nyilvánosságnak szólt. A titkos tagság azonban tudatosan és szervezeten készült a hatalom átvételére. „A párt tehát a nyilvánosság előtt folytatott működése mellett egy második, az elsővel fedett élettevékenységet is kifejtett, azért, hogy Szálasi Ferenc vezér uralmát és az annak alapját

⁴¹¹ MOL BM. res. 1937-6-13049.

⁴¹² Sipos 1997. 26.

képező »egy párt« rendszert megvalósítsa.” Írta a szélsőjobboldali mozgalmakról készült elemző tanulmányában Timkó Zoltán koronaügyész 1939-ben.⁴¹³

A titkos mozgalom 1937-38-ban egyre inkább intézményesült, s tagságát több, különböző elnevezésű, eltérő feladatokra specializálódott csoport alkotta. Ilyen volt a Fekete Front, amely nyomozó és hírszerző tevékenységet végzett a párt számára, valamint olyan kompromittáló anyagokat gyűjtött különböző ismert és befolyásos személyekről, amelyeket azután politikai zsarolásra lehetett felhasználni. Ez adta volna a hatalomátvétel esetén Szálasi testőrségét is. Nagyobb létszámú volt az Országos Pártrend és Pártvédelmi Osztály, röviden a rendvédelmi csoport (Rv). Ezt 1938 júniusában alapította meg Dalbosfalvi Pítia Illés, BSZKRT tisztviselő. Feladata „a párt rendjének fenntartása, a párttagok és a pártvagyon védelme, nagy tömegmegmozdulások esetén azok fegyelmezett levezénylése” volt.⁴¹⁴ A tagság a katonai gyalogság hierarchiája szerint épült fel, azaz léteztek szakasz, század és zászlóalj formációk. Előiskolája az Ifjúsági Csoport volt, ahova a fiatalabb generációt toborozták, s onnan léphettek tovább a legmegbízhatóbb párttagok. Az Ifjúsági Csoport tizenéves tagjai rendezték a legtöbb rendbontást országszerte, falfirkákat, verekedéseket, zsidó boltok és lakások kirakatbetöréseit stb. A többnyire iskolázatlan, különböző antiszemita nézeteken szocializálódott fiataloknak ez jó hecc volt, de egyben a bátorságukat is tudták vele fitogtatni. Végül létezett az Eszmevédelmi Vonal, amelyet 1938 októberében alapítottak meg, vezetői Balthazar Ferenc és Jókedvű (eredeti nevén Jurisztovszki) Miklós volt. Ennek a csoportnak – ahogy a neve is mutatja – a pártba beszivárgott ellenséggel kellett leszámolnia. Végül 1938 decemberében jött létre egy kis létszámú kommandó, amelyet Mester Iván budapesti gázgyári tisztviselő vezetett, s amelynek a feladata terrorakciók végrehajtása volt. Ennek tagjai lebukásuk esetére öngyilkosságot fogadtak, s már előre megírták búcsúlevelüket.

A titkos mozgalom mellett azonban a pártstruktúra és a parlamenti választókerületi rendszer összehangolása arra utalt, hogy Szálasi kezdetben nem vetette el azokat a lehetőségeket, amelyekkel a rendszer keretei között tudott a hatalomhoz közelebb kerülni. Ezt legfőképpen az bizonyította, hogy 1936 tavaszán kísérletet tett arra, hogy mandátumot szerezzen: elindult a Pomázon zajló időközi országgyűlési választáson. Ellenfelei Ember Sándor kormánypárti és Grieger Miklós legitimista jelölt volt. Szálasi a választáson kudarcot vallott, a leadott 12051 szavazatból csupán 942-t szerzett meg (7,8%). A választáson való elindulása, az ajánlások sikeres összegyűjtése azonban azt mutatta, hogy ebben a régióban már vannak hívei. Ez a választási kudarc változást hozott Szálasi politikai elképzeléseiben. A

⁴¹³ MOL BM. res. 1939-6-7100.

⁴¹⁴ Uo.

hagyományos politikai térnyerés lehetetlenségét belátva ezután más eszközzel kísérletezett a hatalom megszerzésére. 1936 őszén memorandumot intézett Horthyhoz, amelyet Keresztes-Fischer Lajoson, a kormányzó kabinetirodájának vezetőjén keresztül kísérelt meg eljuttatni hozzá.⁴¹⁵ Levelében arra kérte Horthyt, hogy álljon a nemzetiszocialista fordulat élére azzal, hogy a napi politikán felülemelkedve kinevezi a megfelelő embert, aki ezt a fordulatot véghezviszi. Megfelelő embernek természetesen önmagát gondolta. Kérése nem talált meghallgatásra, így Szálasi számára nem maradt más hátra, mint az, hogy politikai előretörését mozgalmi úton, lépésről lépésre próbálja meg felépíteni, fáradságos munkával. „... fáradhatatlanul hordoztuk körül az országban azt a zászlót, amire az ő neve volt fölírva. Lassan-lassan bejutottunk a gyárakba, a műhelyekbe, megfigyelőket küldtünk és robbantó sejteket a többi pártokba. A szocdemek őszinte megdöbbenésére már a szakszervezetekbe is felbukkantunk. De a legnagyobb érdeklődés mégis csak az elárvult nyilaspártok felől mutatkozott.” – írta erről az időszakról Szálasi korai híveinek egyike, Török András.⁴¹⁶ Ekkortól kezdve fokozták radikalizmusukat is. 1937 januárjában Szálasi pártjába belépett Barcsay Árpád nyug. csendőr alezredes, régi nyilas aktivista, aki még Böszörmény alatt kezdte a szervezkedést, majd onnan átlépve Meskóék rohamosztagainak vezetője lett. Összekülönbözve Meskóval is és Festeticcsel is, most Szálasi oldalán folytatta ugyanazt a tevékenységet. Belépése Szálasi nagy nyeresége, hiszen az új vezető lendületet adhatott a mozgalomnak, régi kapcsolatait és szervezeteit most megkísérelhette az új párt érdekében hasznosítani.

A párt radikális fordulata összefüggésben állhatott azzal is, hogy Szálasi 1936. október 13-án Csia Sándor társaságában néhány hétre Németországba utazott. A jelentések arról számoltak be, hogy a két politikus Berlinben, Nürnbergben és Münchenben járt, a pontos programjuk azonban nem ismeretes.⁴¹⁷ A felsorolt városok nevei azonban minden esetben a német náci párt korai történetével és tevékenységével hozhatók szoros összefüggésbe, így nem tévedhetünk nagyot, ha azt feltételezzük, hogy Szálasiék az NSDAP tevékenységével ismerkedtek.

A NAP politikai fordulata nem sokat késlekedett, 1937 márciusában ugyanis megjelent a párt mozgalmi harci utasítása, amely világossá tette, hogy a mozgalom a továbbiakban nem a hagyományos politikai eszközökkel – azaz parlamentáris úton – akarja a hatalmat megszerezni, egyáltalán nem is fogadja el a hagyományos parlamentáris politika

⁴¹⁵ Lackó 1966. 66. és Sipos 1997. 28.

⁴¹⁶ Török 1941. 29-30.

⁴¹⁷ MOL BM. res. 1936-7. sz.n. 1. V. ö. Lackó 1966. 67.

kereteit. „Elvetjük a parlamentben való politizálásnak még a gondolatát is, mert a parlament munkáját a legnagyobb népcsalásnak tartjuk. Szabad csatamezőn, az életben akarjuk és fogjuk a magyarság ellenségeit harcra kényszeríteni és velük véglegesen leszámolni. Mi a hatalom birtokosai és nem részesei akarunk lenni.”⁴¹⁸ Ez a politikai lépés volt az, amely kiváltotta a hatóság ellenakcióját. 1937 áprilisában Szálasit letartóztatták, majd tíznapi fogház után szabadlábbon védekezhetett. Az eljárás eredményeként a Nemzet Akaratának Pártját 1937. április 16-n a belügyminiszter feloszlatta.

Pártja betiltásáig Szálasi a jelentéktelenségből nem tudott kitörni, a nevét is éppen csak ekkor kezdte megismerni a nyilvánosság. A közvélemény figyelmét két tényező keltette fel az új mozgalom iránt. Az egyik annak radikális volta, egyben ez volt az, ami a hatóságok fokozott figyelmét is magára vonta. A párt röplapjai nemcsak szélsőséges hangvételükkel, de tartalmukkal is újdonságot jelentettek. A hatalom megszerzésének látványos kinyilatkoztatása közéleti bombaként robbant, és nemcsak a hatóságok figyelmét irányította a párt felé. Ismertségüket ugyanis paradox módon a liberális sajtó segítségével tudták növelni. A liberális lapok cikkeikben igyekeztek leleplezni és támadni a szélsőséges mozgalmakat, de ezzel azt is elérték, hogy a közönség egyre szélesebb rétegei előtt váltak ismertté.⁴¹⁹ Pethő Sándor újságíró plasztikus képet festett erről a kérdésről a Magyarország 1938. februári számának vezércikkében: „Szálasi árnyéka egyre nő. Ma már a legtöbbet emlegetett ember Magyarországon. Róla sutognak rémüldözve zsidó polgári családok zsúrjain. Róla szól a daliás ének a bürök asztalai és aktahegyei mellett. Őt idézik némi borzongással a társaskörök, kaszinók és szalonok bridzs és römipartijai közepette, s valami ádáz hittel és reménykedéssel a jobboldali összejövetelek és seregszemlék dumaváraiban. [...] Íme, ilyen ördögi félistent vagy félisteni ördögöt csinált a Hungária Egyesült Földek és Gyepük prófétájából a pletyka, a propaganda, a divat, a mítosz, s nem utolsósorban a törvényszéki csarnok, amelyből legtöbbször mint elítélt távozott ugyan, de jelentőségében és népszerűségében emelkedve és fölmagasztosulva, aránylag nagyon is olcsón jutva hozzá a mártíri dísszel járó részvéthez, az üldözött ártatlanság és igazság nimbuszához.”⁴²⁰

„Szálasit a tömeghisztéria vezérnek fogadta el, annak ellenére, hogy zagyva programját saját magán kívül senki nem érthette meg.” – fogalmazott jóval prózaiban, de

⁴¹⁸ Sombor-Schweinitzer 12.

⁴¹⁹ „Sikerünknek az volt a titka, hogy az egész sajtó kíméletlenül támadott bennünket és a tömegekben az a nézet kezdett kialakulni, hogy azért írnak annyit rólunk, mert nekünk van igazunk.” „Szálasi nem egyszer jegyezte meg, hogy neki tulajdonképpen az ellenségei csinálják a legnagyobb propagandát.” Írja erről Török András. Török 2001. 35. 38. „Magyarországon a liberális sajtó ellenszenves, türelmetlen és prepotens hangja a legjobb talajgyegetője a horogkeresztes és a nyilas gondolatok terjesztésének.” Lingauer Albin: Jelenségek. Vasvármegye, 1938. január 12. Idézi Katona Attila 2005. 189.

⁴²⁰ Magyarország, 1938. február 2. Pethő Sándor: Szálasi 1938! V. ö. Lackó 1966. 102.

hasonlóképpen a már többször idézett Sombor-Schweinitzer rendőrtanácsos.⁴²¹ Rendkívül tanulságos az is, ahogy ugyanebben az időszakban jellemzi a szélsőjobboldalt és benne Szálasit: „A szélsőjobboldali táborban már megindult az erjedés, az új bálványok imádása és az a lappangó, misztikus tömeghisztéria, mely előre vetítette a későbbi események árnyékát és a külföldi példa nyomán »vezéri« hatalmat ígért az ismeretlenség homályából előbukkanó dilettáns kalandor politikusnak, aki sem átfogó programmal, sem a nemzet vezetésére predestináló képességekkel nem rendelkezett, hanem csupán féktelen nagyravágyással és néhány száz mindenre elszánt bérenccel, akik az új vezér oldalán akartak bemaszírozni a hatalomba.”⁴²² Az a várakozás, amely Gömbös kinevezésekor a miniszterelnök felé irányult, most új célpontot keresett magának, a társadalom egyes csoportjai körében pedig már-már misztikus vágyakozássá fajult. Pontosan ezt a vágyat elégítette ki a nyilas mozgalom, amely megváltó küldetésudattal jelentkezett, és különösen alkalmas volt ezeknek az igényeknek a kielégítésére Szálasit mozgalma, amelynek mind programja, mind szervezkedésének jellege tele volt különleges és misztikus elemekkel.

Szálasit tekintélye és politikai súlya tehát a bírósági eljárás eredményeként növekedett meg, főként az azt követő médiavisszhang révén. A nyilas sajtó 1938 elejétől kezdve erre tudatosan rájátszott. Az Összetartás c. lap 1937 decemberétől folyamatosan nyomon követte Szálasit bírósági tárgyalását, idézte beszédeit és részletes életrajzot adott róla.⁴²³ Ettől kezdve Szálasit rendszeres szereplője lett a lapnak, vagy szerzőként, vagy egy tudósítás alanyaként. 1938. augusztusában pedig, amikor Szálasit jogerősen 3 évi börtönre ítélték a lap fejlécén a mártíromságra utalva a következő mondat jelent meg: „Nagypéntek nélkül nincs feltámadás!”

Összességében ez volt az a folyamat, amely Szálasit a szélsőjobboldal „szakrális vezérévé” avatta, mind a köztudatban, mind a szélsőjobboldali politikai táborban elfoglalhatta a vezéri szerepet. Börtönbe vonulása elősegítette a folyamatot, így ugyanis alvezérei sem törtek ellene, hiszen a valós vezetést maguknak tudhatták, míg elzártsága következtében Szálasit sem követhetett el olyan hibát, amely lerombolta volna nimbuszát.⁴²⁴

Mindezek mellett a közvéleményben lejátszódó jelenség mellett Szálasit számára a gyakorlati politikai előrelépést az hozta meg, amikor 1937. október 24-én megalakult a Magyar Nemzeti Szocialista Párt. E párt két legtekintélyesebb tagja Endre László és a közel 3000 holdas földbirtokos, gr. Széchenyi Lajos volt, akik addig a Magyar Fajvédő Szocialista

⁴²¹ Sombor-Schweinitzer id. mű.

⁴²² Uo.

⁴²³ Összetartás, 1937. december 26.

⁴²⁴ Lackó 1966. 55.

Párt vezetői voltak.⁴²⁵ Most pártjukkal együtt beléptek az új szervezetbe, amelybe sikeresen integráltak több kisebb szélsőjobboldali csoportot. A már vázolt körülmények között csatlakozott a párthoz az állandóan elégedetlen Balogh István is. Ő keményfejű és a politikához nem értő ember volt, aki mivel saját képességeivel nem volt tisztában, sorra váltogatta pártjait. Belépett továbbá az új pártba Festetics Sándor budapesti csoportja, az Irredenta Tábor nevű kisebb párt,⁴²⁶ valamint egy kisebb kaszaskeresztes csoport. A Magyar Nemzeti Szocialista Pártnak ezzel komoly bázisa, valamint négy vezető politikusa lett: Endre, Széchenyi, Balogh és Szálasi. Közülük azonban Endre László Pest vármegye alispáni tisztére pályázott, ezért a napi politikától visszavonult. Balogh István vezetői szerepre teljesen alkalmatlan volt, amit legjobban egy nem sokkal később elkövetett óriási baklövése fényesen bizonyított is. 1937 novemberében, egy debreceni nyilas gyűlésen Balogh javaslatára a jelen lévő nyilas aktivisták Horthyt I. Miklós néven Magyarország királyává kiáltották ki. Ez a lépés a belpolitikai viszonyok félreértéséről tanúskodott, és Baloghot teljesen nevetségessé tette. A pártból ezek után Baloghot ki is zárták.⁴²⁷ Így maradt meg a párt élén a két vezető: Széchenyi Lajos és Szálasi Ferenc, akik a pártot a továbbiakban tevőlegesen is irányították.

Az egyesülés után az új nemzeti szocialista pártnak önálló sajtója is lett. A Borbíró Hugó, majd Fiala Ferenc szerkesztésében megjelenő, addig jelentéktelen Összetartás c. lap példányszáma növekedni kezdett, és 1938 elejére már elérte a heti ötvenezer darabot. Az újságban a szélsőjobboldal olyan prominens figurái publikálták nézeteiket, mint Oláh György, Hubay Kálmán, Temesváry László, Rajniss Ferenc, Endre László, Makkai János vagy Bosnyák Zoltán. A lap, ahogy láttuk teret adott Szálasi bírósági tárgyalásának, a pártvezért egyre inkább a mozgalom mártírjának beállítva. Szálasi bebörtönzése automatikusan kiküszöbölte a rivalizálás lehetőségét is, hiszen őt minden nyilas politikus nyugodtan vallhatta vezérének, mivel börtönben ült, csupán jelképes vezérnek számított.

A párt népszerűségének növekedését félreérthetetlenül jelezte a lovasberényi választás. 1938. február 28-án ugyanis elhunyt az ismert legitimista politikus, Grieger Miklós, a lovasberényi választókerület képviselője. A megerősödött szélsőjobboldali pártok úgy érezték, hogy ebben a nyilas hagyományokkal rendelkező régióban lehetőségük nyílt a mandátum megszerzésére. Hasonlóképpen gondolkodtak más pártok is, a választáson ugyanis a térségben jelen lévő valamennyi politikai erő képviseltette magát, a kormánypárton kívül a

⁴²⁵ Sipos 1997. 32.

⁴²⁶ A Magyar Irredenta Tábor 1937. májusában alakult meg, az ismert szélsőjobboldali politikusok és agitátorok egy csoportja alakította meg: Balogh István, ifj. Meskó Zoltán, Uy Károly újságíró, Kémeri Nagy Imre állástalan tanár, Vannay László, Szász József.

⁴²⁷ Összetartás, 1937. december 3. A lapban közölt kizáró határozatot Szálasi és Széchenyi aláírása jegyezte.

legitimista párt és a kisgazdapárt jelöltje is elindult. A választás így egyfajta erőfelmérésé alakult, amely megmutathatta a felsorolt politikai erők befolyását. Kimenetelét azonban meghatározta az a kapcsolatfelvétel, amely Darányi Kálmán és Szálasi között jött létre közvetlenül a választások előtt. A miniszterelnök a nyilas mozgalom leszerelése érdekében ajánlatot tett Szálasinak, mely szerint elősegíti jelöltjük megválasztását, sőt további mandátumokat is ígért nekik.⁴²⁸ Cserébe azt kérte, hogy a hungarista párt hagyjon fel a szélsőséges politizálással és tevékenységét parlamentáris úton fejtse ki. Ilyen előzmények után a március 20-án tartott választás eredménye nem jelent meglepetést:

Fitz Artúr (Egyesült Keresztény Párt) 3848 (25,3 %)

Hubay Kálmán (pártonkívüli) 5298 (34,9 %)

Nagy Ferenc (Kisgazdapárt) 3116 (20,5 %)

Sigray István (kormánypárt) 2927 (19,3 %)

A választás feszült politikai légkörben zajlott, hiszen néhány nappal korábban történt meg az Anschluss. Az esemény a szélsőjobboldali táborban eufórikus hangulatot keltett, míg a mérsékelt jobboldalon megdöbbenést okozott.⁴²⁹ Ez az esemény is arra ösztönözte Darányit, hogy keresse a megegyezés lehetőségét a nyilasokkal. Ráadásul a nyilas jelölt, Hubay Kálmán személyében a kormánypárt számára is elfogadhatónak tűnt, hiszen az újságíróként dolgozó Hubay korábban a kormánypárt hivatalos lapjának, a Függetlenségnek volt főszerkesztője, így nem tűnt túl radikálisnak.⁴³⁰ A pótválasztást Hubay határozott fölényrel meg is nyerte Fitz Artúrral szemben:

Hubay 9161 (59,4 %)

Fitz 6272 (40,6 %)

Mivel a választás „tisztá” körülmények között, tehát hatósági beavatkozás nélkül zajlott, alkalmasnak tekinthető arra, hogy a különböző pártok közötti valós erőviszonyokat tükrözze. Az első forduló eredményei alátámasztani látszanak a reális helyzetet, hiszen a pártok között nincs nagy eltérés, a térség ismeretében csupán a kormánypárti jelölt gyenge szereplése okoz némi meglepetést, az nem, hogy a kereszténypárt és a nyilasok jól szerepeltek. A végeredmény pedig egyértelműen azt mutatja, hogy a nyilas mozgalom a térségben jelentős erőket tudott felvonultatni. A megválasztott Hubay, a Darányival történt megbeszélés eredményeként néhány nappal később a parlamentben bejelentette a betiltott párt helyett

⁴²⁸ Sipos 1970. 33.

⁴²⁹ Zsitvay 1999. 179-180.

⁴³⁰ Lackó 1966. 105-106.

megalakuló Nemzeti Szocialista Magyar Párt megalakulását.⁴³¹ Mint országgyűlési képviselő ezután a megyében nyugodtan folytathatta a pártszervezetek kiépítését és a terjeszkedést. A Fejér megyei főispán 1938 októberében kapta meg erről a jelentéseket, melyre reagálva a főszolgabírók részére kiadott utasításában Hubay szervezkedésének „a legéberebben való megfigyelését” és „a legcsekélyebb megmozdulást a legnagyobb szigorral” történő elfojtását írta elő. A helyzet kényes voltára utalt ugyanakkor, hogy a főispán mindezt a legnagyobb titokban végeztette, így például megtiltott a főszolgabíróknak bármilyen írásos jelentést vagy utasítást, kizárólag szóbeli intézkedéseket látott jónak.⁴³²

Szálahasi pártja 1939-re a szélsőjobboldali táboron belül kétségtelenül a legerősebb politikai erővé vált. Ezt legfőképpen annak köszönhető, hogy 1937 októbere, vagyis a Magyar Nemzeti Szocialista Párt megalakulása után a szélsőjobboldali értelmiségi és aktivista tábor java e párt mögé sorakozott föl. Társadalmi bázisát is ez a mozgalom tudta szélesíteni, amely abból következett, hogy az országban már meglévő nyilas pártszervezetek jelentős része az új mozgalomhoz csatlakozott. Ennek révén gyengült meg a kormányzattal lojálisabb Festetics- és Meskó-féle párt.

Ugyancsak nagy jelentősége van annak, hogy a hungarista mozgalom tudott először olyan új társadalmi csoportokat megszólítani, amelyek addig távol álltak a nyilasoktól. A társadalmi bázis átrendeződésére, pontosabban kiegészülésére jó példa a két dunántúli nagyváros, Pécs és Győr esete, ahol a nyilas mozgalom csupán 1938-ban jelent meg. Az alföldi nagyvárosokban, mint Szegeden vagy a nyilas pártalapító székhelynek számító Debrecenben már korábban létrejöttek a szervezetek, ezek esetében a városok paraszti jellege, a kapcsolódó tanyakörzetek nagy szerepet játszottak abban, hogy aktivitásban megelőzték a dunántúli nagyvárosokat és a fővárost. Pécsen fiatal értelmiségiek és egy vállalkozó kezdte el szervezni Szálahasi pártját 1938 elején.⁴³³ A helyi pártszervezetet budapesti ösztönzésre és támogatással alapították meg, a pártirodán és a kirakatban is Szálahasi Ferenc portréját helyezték el. A párt betiltásakor zajló bírósági tárgyaláson azt vallották, hogy azért léptek be a pártba, „mert látták a nemzeti szocializmus külföldi sikereit, s kötelességüknek érezték a magyar és szociális célt kitűző párthoz való csatlakozást.”⁴³⁴

A Magyar Nemzeti Szocialista Párt betiltása után gyakorlatilag ugyanazok a személyek szervezték újjá a Hubay Kálmán által alapított új pártot. Ez a szervezet már irodát

⁴³¹ Uo. 106.

⁴³² FML Főisp. biz. 42. tsz. 48/1938. „Jelen rendeletem végrehajtásában csakis szóbeli intézkedéseket tegyen és kerüljön minden írásbeliséget és ügyeljen arra, hogy a megfigyelés minden feltűnés nélkül történjen.”

⁴³³ Dunántúl, 1938. október 12. A párt első vezetői egy fényképész vállalkozó, egy orvosgyógyászati hallgató és egy jogszigorló voltak.

⁴³⁴ Uo.

nyitott munkáskörzetekben is, így a Pécshez közeli Vasason, ahol bányászok és bányamunkások éltek.⁴³⁵ Ekkortól látható, hogy a párt tudatosan folytatta agitációs tevékenységét a munkásság körében is. A városi munkásság körében való pártszervezéssel – ahogy azt láttuk – Pálffy Fidél is komolyan kísérletezett, a tények azonban azt mutatják, hogy itt csak Szálasiék értek el eredményeket.⁴³⁶ Ennek több magyarázata is van. Egyfelől Szálasi pártaktivistái már a kezdetektől fogva tipikus városi figurák voltak, akik jobban szót értettek a munkássággal, mint Pálffy kifejezetten agrárfasiszta irányzatának hívei. A másik ok a szisztematikus szervezés, amely során egy-egy városban annak munkásságát igyekeztek a pártba beszervezni, s melynek részleteit jól mutatják be a források egy másik dunántúli város, Nagykanizsa kapcsán: „A város 11 körzetre osztatott fel. Egy-egy körzet élére körzetvezető kerül. [...] Nyert értesülés szerint a helyi szervezet egyik fő célja a szociáldemokrata párt gyengítése, onnan igyekeznek tagokat megnyerni a nemzeti szocializmusnak.” – foglalta össze a városi rendőrkapitány a párt tevékenységének jellemzőit.⁴³⁷ Ez a szervezkedés ráadásul egybeesett a munkásmozgalom hagyományaival, s a kevésbé iskolázott munkások közül sokakat átcsábított a szociáldemokratáktól a nemzetiszocialistákhoz. Mindennek eredményeként tudott a nyilaskeresztes párt a városi munkásság körében rendkívüli gyorsasággal, gyakorlatilag 1938 második felében népszerűsége szert tenni, és komoly bázist kiépíteni. Jól példázza ezt a folyamatot a nyomozó hatóság jelentése a csepeli munkásságról, amely az ország talán legnagyobb létszámú szervezett munkásbázisát jelentette. Az 1938. februári jelentés, amely a Csepelen hódító politikai irányzatok közötti erőfelmérést vázolta, arról tudósít, hogy „a szervezett munkásság kitart a Népszava mellett”.⁴³⁸ Majd a folyamatos havi jelentések egyre inkább a nyilaskeresztesek előretörését regisztrálták, s végül az 1938. decemberi jelentés egyértelműen leszögezte: „Csepelen a szervezett munkásság nagy része a nemzeti szocialista alakulatok híve lett.”⁴³⁹ (Meg kell jegyezni azonban azt is, hogy Budapest mellett a legeredményesebbnek az alföldi mezővárosi jellegű településeken bizonyultak, melyek vizsgált területünkön, a Dunántúlon nem jellemzőek. Így például Kalocsán csak 1938 márciusában alakult meg a helyi hungarista szervezet, amely az első népgyűlését április 6-án tartotta, egy évvel később pedig már elhozta a város mandátumát.⁴⁴⁰ Hasonló helyzet játszódtott le Cegléden is.)

⁴³⁵ BML Főisp. biz. 59/1938. Az ottani párttitkár Fritz András vasasi főaknász volt.

⁴³⁶ Lackó 1966. 71.

⁴³⁷ ZML Főisp. biz. 7/1938.

⁴³⁸ PML Főisp. biz. 13/1938.

⁴³⁹ Uo.

⁴⁴⁰ PML Főisp. biz. 15/1938.

A Hubay Kálmán által vezetett hungarista mozgalom dunántúli szervezettségéről, közvetlenül az 1939. évi választásokat megelőzően, képet kaphatunk azokból a forrásokból, amelyeket a nyomozó hatóságok jelentettek 1939. február 25- és 26-án, a Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom betiltásakor. A belügyminiszter ugyanis a rendelet meghozatalakor utasítást adott, hogy a párt valamennyi helyi szervezetében február 24-én tartsanak rajtaütéses házkutatást, foglalják le az ott talált dokumentumokat és pénzeszközöket. Ennek végrehajtásáról jelentettek a közigazgatás tisztviselői, ami alapján rekonstruálható a párt vidéki szervezeteinek hálózata, sőt sok esetben feltüntették a párt helyi vezetőinek és a tagság létszámának adatait is. A dunántúli jelentésekben csupán a Fejér, Tolna, Veszprém és Zala megyei beszámolók nem szerepelnek, melyek közül a zalai és a Fejér megyei helyzetkép más forrásokból pontosítható és jól kiegészíthető.

2. táblázat: A hungarista párt vidéki szervezetei a Dunántúlon 1939. február 24-26-án⁴⁴¹

Megye	Járás	Községi szervezet (taglétszám)	Vezetőség
Baranya megye	Baranyavári járás	Magyarbóly (143)	Területi vezető egy volt joghallgató és egy állatkereskedő, Magyarbólyban egy malomtisztviselő
		Ivándárda (35)	tojáskereskedő
		Villány (27)	főlözmester
	Hegyháti járás	nincs szervezet	
	Mohácsi járás	nincs szervezet	
	Pécsi járás	Vasas	Fritz András bányász
	Pécsváradi járás	nincs szervezet	
	Siklósi járás	Siklós	Területi vezető Keck Antal ügyvéd
		Harkány (33)	
		Máriagyűd	
	Szentlőrinci járás	Sellye	Szabó Imre földbirtokos
Pécs		Lotzner József ügyvéd	
Esztergom megye	Esztergomi járás	Dömös, Piszke, Nyergesújfalu, Csév, Csolnok, Dorog, Tokod, Tát, Bajót	
	Párkányi járás	nincs szervezet	
Komárom megye		nincs szervezet	
Győr megye		csak Győrben van egy jelentéktlenebb csoport	
Somogy megye	Lengyeltóti járás	Fonyód	Területi vezető Simon István balatonboglári ügyvéd
		Boglárlelle	

⁴⁴¹ Forrás: MOL BM. res. 1939-6-7100.

Megye	Járás	Községi szervezet (taglétszám)	Vezetőség	
Somogy megye		Balatonboglár		
		Lengyeltóti (a három településen összesen 150)		
	Barcsi járás	Barcs, Erdőcsokonya, Somogyvisonta, Bolhó, Drávatamási	Vezetőség: Geleta István, gr. Széchenyi Lajos gazdatisztje, a somogyvisontai református lelkész, a babócsai magánorvos és egy nyug. csendőrtiszthelyettes	
	Csurgói járás	Csurgó, Zákány	Vezető a csurgói takarékpénztár igazgatója, helyettesei: egy csurgói ügyvéd, a csurgói református lelkész, több takarékpénztári tisztviselő és egy tanító	
	Kaposvár		Vezetőség: Sárdy-Stréhn Károly nyug. százados, megyevezető. Helyettesei: egy nyug. csendőrtiszthelyettes, a városi kertész, egy kocsmáros, egy állástalan magántisztviselő és egy műszerességéd	
Sopron megye	Csepregi járás	8 falu	Járási vezető egy szolgálaton kívüli őrnagy, helyettese két kisiparos	
	Csornai járás	csak Farád község		
	Kapuvári járás	13 falu		
	Soproni járás	Lövő (82)		Vezető egy sertéskereskedő és egy malomtulajdonos
		Völcsej (30)		
		Sopronhorpács (30)		
		Fertőboz		
Sopronkövesd (160)				
Kópháza				

Megye	Járás	Községi szervezet (taglétszám)	Vezetőség
Sopron megye		Sopronbánfalva	
		Ágfalva	
Vas megye	Körmend	161 tag	Vezető egy okleveles erdész, helyettesei egy kertész és egy nyug. csendőrtiszthelyettes
	Sárvári járás	Bögöt	
		Porpác	
		Zsédény	
	Kőszegi járás	csak Kámon község	
	Vasvári járás	Csehimindszent	
		Sorkikisfalud	
	Szentgotthárdi járás	Szentgotthárd	Járási vezető egy vasúti vendéglős, helyettesei egy joghallgató és egy állástalan személy
		Vasszentmihály	
		Alsószölnök	
		Felsőszölnök	
	Celldömölki járás	Nagysimonyi	
		Celldömölk	
		Csönge	
		Vönöck	
		Kemenesszentpéter	
	Írottkői járás	nincs szervezet	

Szembeötlő, hogy a vidéki szervezetek túlnyomó többsége falusi szervezet, vagyis a hungarista mozgalom bázisát a korábbi nyilas mozgalmak mintájára, a paraszti népeiségre építette. Kivételt képezett Pécs, ahol a városban illetve Vasason bányászok és bányamunkások között tudott tagságot toborozni, valamint működő szervezete volt Kaposváron, Székesfehérváron és Nagykanizsán, az előbbi kettőről azonban a források keveset

tudósítanak, ezért arra következtethetünk, hogy jelentéktelen csoportok voltak. Erős és kiterjedt szervezete volt azonban Nagykanizsán, elsősorban a földművesek által lakott Kiskanizsán.

A párt helyi vezetői között néhány jellemző típust láthatunk: ügyvéd, vállalkozó (kereskedő, malomtulajdonos, vendéglős), valamint a fegyveres testületek nyugalmazott tagjait (csendőrtiszthelyettes, katonatiszt). Rajtuk kívül meglepően magas számban találunk egyházi személyeket, elsősorban protestáns lelkészeket a mozgalom vezetői között, akikhez még hozzá kell számolni a Fejér megyében képviselőjelöltként is fellépő református lelkészt.⁴⁴²

A jelentések egybehangzóan tudósítanak arról is, hogy a vidéki szervezetek gyakorlatilag semmilyen törvénytelen akcióban vagy tevékenységben nem vettek részt. Ezek csoportok a törvényi feltételeknek megfelelően működő, szokványos pártszervezetek voltak. Ez arra utal, hogy a hungarista mozgalmat bizonyos kétarcúság jellemezte, jelentős eltérés volt ugyanis a vidéki tagság és annak működése, valamint a budapesti között. A titkos mozgalmi jelleg és annak szervezeti kiépülése megítélésünk szerint inkább csak a fővárosban volt jellemző.

A táblázatból hiányzó Fejér megyei szervezkedés mértékéről a helyi források tudósítanak részletesen. Ezek szerint a hungarista mozgalomnak az adonyi járásban Kisapostagon, Érden, Iváncsán Rácalmásán, Adonyban és Dunapentele községben működött helyi szervezete. Itt a vezetőséget egy kisbirtokos, egy szabósegéd és egy gépszerező alkotta.⁴⁴³ A jelentés kiemelte, hogy a kisapostagi szervezet eredetileg Festeticshez tartozott, tőle pártoltak át Szálasihoz. Bicskén kezdetleges állapotban volt a szervezkedés, itt Pálffy-Daun József gazdatisztje szervezte a mozgalmat, azonban ifj. Balogh István kizárása után felhagyott a tevékenységgel, munkáját egy trafikos igyekezett folytatni.⁴⁴⁴

A székesfehérvári járásban, Lepsényben egy nyugalmazott csendőr vezetésével alakult meg a helyi szervezet, Velence községben a párttagok létszámát a főszolgabíró 280-340 főre becsülte.⁴⁴⁵ Székesfehérvár városban a mozgalom terjedéséről szemléletesen számolt be a városi rendőrkapitány 1937 novemberében írott jelentése: „A nyilaskeresztes mozgalom szervezkedése azonban tovább tart. Szervezkedésük eredménye is egyre láthatóbb. Bár

⁴⁴² Az evangélikus lelkészek körében nyilas agitációt fejtett ki Pröhle Vilmos lelkész, aki több társát be is szervezte a pártba, így például az alsódörgicsei (Zala megye) Böröcz Sándor evangélikus lelkészt, akit ezért főhatósága el is helyezett Egerbe. Ugyancsak aktív tevékenységet fejtett ki a zalaegerszegi környéki falvakban Pöör Lajos református lelkész, aki magát nyilas papnak nevezte és a falvakat járva agitált.

⁴⁴³ FML Főisp. biz. 1/1938. tsz. 42.

⁴⁴⁴ FML Főisp. biz. 46-48/1938. tsz. 42.

⁴⁴⁵ FML Főisp. biz. 1/1938. tsz. 42.

taglétszámuk számszerűleg alig szaporodik, de a mozgalmukkal lélekben erősen rokonszenvezők száma egyre gyarapodik. A Szálasy féle mozgalom szervezkedése a múlt hóban nem volt észlelhető. [...] Azonban, ezen frakció az utóbbi időben, mint a nyilas mozgalom egyik ága jelentkezik és a város lakossága közül sokakra erős lelki befolyást gyakorol. Bár még a párthívek nyíltan nem foglalnak a mozgalom mellett állást, de az ezen mozgalommal rokonszenvezők száma is erősen megszorodott.”⁴⁴⁶ Székesfehérváron Platthy Béla erdőmérnök, fakereskedő vezette a hungarista szervezetet. A városban egy 1938. szeptember 18-ai gyűlésen „mintegy 200 főnyi tagsági igazolvánnyal ellátott közönség vett részt”, „jórészen kisiparosok és iparossegédek, jelen volt néhány földműves is”.⁴⁴⁷

„Seregélyes, Lovasberény és környéke ma is nyilas érzelmű és minden körülmények között csakis nyilaskeresztes képviselőjelöltre adják le szavazatukat. A vezetők többnyire vidéki földbirtokosok”, például Salczgruber Ferenc seregélyesi földbirtokos. – írta jelentésében a helyi főszolgabíró.⁴⁴⁸ A jelentés utal arra is, hogy ezek a személyek és községek döntő szerepet játszottak Hubay Kálmán megválasztásában.

Móron „a hungarista mozgalom valóban terjed, amit megakadályozni nem lehet. A párt vezetője P. Ábrahám János móri ref. lelkész, ki mindent elkövet a mozgalom kiszélesítése érdekében.” A jelentést író járási főszolgabíró tudomása szerint közvetlenül a választásokat megelőzően, 1938 decemberében a településen a tagság létszáma 725 fő.⁴⁴⁹

A váli járásban Diósd (40 fő), Tárnok és Sóskut községben működött pártszervezet. (Bicskén 1938 júniusában Pálffy Daun József képviselői beszámolóján részt vett Festetics Sándor is, aki ennek keretében akart nyilas gyűlést tartani, de ezt a jelen lévő főszolgabíró megakadályozta.⁴⁵⁰)

Fejér megyében tovább erősítette a szélsőséges tendenciákat, hogy három kormánypárti képviselő gyakorlatilag nyilassá vált: Haám Artúr hivatalosan is átlépett a Nyilaskeresztes Pártba, Pálffy Daun József, aki már az évtized első felében is együttműködött a mozgalommal, 1939-ben ismét belépett a kormánypártba, hogy mandátumot szerezzen, de nézeteit nem hazudtolta meg.⁴⁵¹ A harmadik személy Jurcsek Béla volt, aki mindvégig a kormánypárt soraiban maradt, de annak radikális szélsőjobboldalához tartozott.

⁴⁴⁶ FML Főisp. biz. 1/1937. tsz. 42.

⁴⁴⁷ FML Főisp. biz. 48/1938. tsz. 42.

⁴⁴⁸ FML Főisp. biz. 1/1939. tsz. 42.

⁴⁴⁹ FML Főisp. biz. 46-48/1938. tsz. 42.

⁴⁵⁰ FML Főisp. biz. 1/1938. tsz. 42.

⁴⁵¹ Farkas 1980. 171.

4. 4. A nyilas pártok struktúrája Zala megyében és a Keresztény Nemzeti Szocialista Front megalakulása

A Zala megyei helyzet áttekintésekor már a többi nyilas párt tevékenységének bemutatására is ki kell térnünk, mivel ebben a megyében valamennyi nyilas frakció megjelent, intenzív tevékenységük demonstrálja és foglalja össze legjobban a hasonló dunántúli folyamatokat. Zala megyében – mint láttuk – a legkorábban, már 1933-ban megindult a Meskó-Pálffy-féle korai nyilaskeresztes szervezkedés. Az 1935-ös választásokon a párt jelöltjei négy választókerületben tudtak indulni, s eredményeik minden esetben meghaladták a 30 %-ot. Az 1935-ös választások után a nyilas mozgalom egy időre lecsendesedett.⁴⁵² A legnagyobb aktivitást továbbra is az ismert vezetők fejtették ki, így a megyében három nyilas központ alakult ki: Zalaegerszeg környékén az Eitnerék és Árvay István irányítása alatti csoport Pálffy Fidélt követte, Nagykanizsán Festetics Sándor tudott szervezetet alapítani, képviselője kezdetben Szabó Gyula kereskedő, városi képviselőtestületi tag, majd Szerecz László kereskedő volt. Végül Balatonfüreden dr. Zakariás Árpád ügyvéd vezetésével működött a helyi szervezet, amely kezdetben szintén Festetics-párti volt, azonban az 1939-es választások előtt átállt Meizler Károly nemzeti szocialista frontjához. A pártok aktivitása – különösen a zalaegerszegi járásban – 1937 nyarán élénkült meg erősen, amikor a községi képviselőválasztásokat tartották. A választásokon a járásban 257 nyilas képviselő jutott be a testületekbe, elöljárói tisztségbe 70 fő, községbírói állásba pedig 12 nyilas jelölt került.⁴⁵³

1938-ban a nemzetközi és az országos politikai változásokkal párhuzamosan a pártok tevékenysége élénkülni kezdett. A paletta ekkor színesedett tovább, ugyanis Nagykanizsán megjelent a Salló János és Rajniss Ferenc által 1936-ban alapított Nemzeti Front, mely párt azonban jelentős eredményt felmutatni a későbbiekben itt nem tudott. Vezetője dr. Makó Gábor, a helyi Hangya szövetkezet elnöke lett, helyettesei pedig Bárány István ékszerész és gr. Batthyány Ilona somogyszentmiklósi földbirtokos. Tagjaikat elsősorban a középosztályból próbálták meg toborozni, iparosokat, kereskedőket, (magán)tisztviselőket, tevékenységük

⁴⁵² „Tisztelettel jelentem, hogy a nyilaskeresztesek az 1935 április hóban lefolyt képviselő választás óta általában csendesen viselkednek, egyenruhát nem viselnek és a zöld inget is csak szórványosan lehet látni.” „A „nyilas” mozgalomra vonatkozólag jelenthetem, hogy a pártnak a járás területén nagy talaja van, azonban a közelmúltban (választások alkalmával) szerepet betöltő vezetők, ifj. Eitner Sándor, Eitner Ákos és Árvay István ezidőszertől különösebb tevékenységet nem fejtenek ki. Izgatás nem folyik. Megállapításom szerint a csend csak látszólagos, éppen ezért a mozgalom a legéberebben ellenőriztetik, habár kilengés ezidőszertől nem történt.” Az első jelentést a zalaszentgróti járás főszolgabírója tette 1937. januárjában, az utóbbit pedig a zalaegerszegi 1935. május 25-én. ZML főisp. biz. 42/1936 és 6/1937..

⁴⁵³ ZML Főisp. biz. 6/1937.

gyakorlatilag csak Nagykanizsára korlátozódott. A Front a választásokon a megyében önállóan indulni nem tudott, végül csatlakozott a szélsőjobboldali közös listához, anélkül azonban, hogy arra saját jelöltje felkerült volna.

A másik nagykanizsai csoport 1938-ig a Festetics Sándor-féle nyilas párthoz tartozott. Maga Festetics is több ízben járt Nagykanizsán.⁴⁵⁴ 1936-ban, amikor Pálffy egyesült Balogh István pártjával és létrehozták az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártot a zalaegerszegi csoport ismét követte Pálffy. Ennek vezetői, az Eitner fivérek mindvégig, tehát a kezdetektől 1944-ig, ismereteink szerint hűek maradtak Pálffyhoz, s a győri régióval együtt annak igen erős háttérét képezték.

1937-ben, a Szálasi-féle Magyar Nemzeti Szocialista Párt megalakulása után a források utalnak rá, hogy az nagy befolyással volt a zalai nyilas csoportokra. A Festetics-csoporttal kapcsolatban egy rendőri jelentés 1938 augusztusában arról tudósít, hogy a „megindult elégetlenség nem szűnt meg. A tagok szivárgása folytatódik a Hungarista Mozgalomba.”⁴⁵⁵ Tehát itt is az országos folyamatokkal azonos módon hanyatlott Festetics mozgalma, és erősödött meg a hungarista mozgalom. Végül 1938. október 21-én a helyi Festetics csoport testületileg belépett a Hubay vezette Nemzeti Szocialista Magyar Pártba. „Azzal, hogy a Festetics csoport helyi szervezete megszűnt és a Hungarista Mozgalomba olvadt, a szervezet jelentékenyen megerősödött.”⁴⁵⁶ De nemcsak megerősödött, hanem erőteljesen radikalizálódott is. A helyi pártszervezetnek ezután vitéz Ferencfalvy József nyugalmazott őrnagy lett a vezetője, Szerecz pedig a helyettese. A mozgalom radikalizálódását az is jelezte, hogy egyre többet vettek át a német „testvérpárt” szokásaiból. A zöld inget és a nyilas karszalagot már a kezdetektől hordták a párttagok, majd 1938-ban a nagykanizsai csoport rohamosztagot is szervezett. Ez a Rendvédelmi csoportnak nevezett alakulat a legmegbízhatóbb párttagokból, mintegy 50-60 főből állt, vezetője vitéz Hámory József tartalékos főhadnagy, civilben temetkezési vállalkozó volt. Feladatuk szerint a különböző rendezvényeken, demonstrációkon kellett a rendet biztosítani. Egyenruhájuk zöld ingből, karszalagból, zöld svájci sapkából és barna bőrkabátból

⁴⁵⁴ „Ezzel kapcsolatban tisztelettel jelentem, hogy gr. Festetics Sándor a nyilaspárt vezére folyó évi április hó 25-én kb. fél 12 óra tájban a BA- 463 rendszámú gépjárművel egy férfi és a gépjárművezetővel [sic] Nagykanizsára érkezett. Elsősorban megnézte a Magyar utca 2. sz. alatt lévő nyilashelyiséget, ahol kb. 10 percig maradt, onnan Szabó Gyulával a Pannóniába ment, ahol ebédeltek. A Pannóniában du. 3 óráig tartózkodtak majd vitéz Tóth Béla fűszerkereskedő Sugár út 40 sz. alatti lakoshoz mentek. Fél órai tartózkodás után Kiskanizsára autóztak. Kiskanizsán a párthelyiségben kb. 150-200 egyén várta a „vezért”. A helyiségből az asztalt és padokat kivette az udvarba ott átnézte a helyi csoport könyveit, majd elbeszélgetett néhány egyénnel.” – jelentette Festetics látogatásáról a nagykanizsai rendőrkapitány. ZML Főisp. biz. 6/1937.

⁴⁵⁵ ZML Főisp. biz. 7/1938.

⁴⁵⁶ Uo.

állt. A csoportot terveik szerint 200 főre akarták felfejleszteni.⁴⁵⁷ A nagykanizsai pártcsoport tagsága a vezetőket leszámítva szinte kivétel nélkül földművesekből és városi munkásokból állt, valamint egy Begidsán Emil nevű ügyvédből, aki a párt ügyeit intézte.

A Keresztény Nemzeti Szocialista Front is zalai gyökerű nyilas párt, ugyanis alapítója és első számú vezetője Meizler Károly volt, aki már az 1930-as évek eleje óta a legitimista kereszténypárt – akkori nevén Keresztény Gazdasági és Szociális Párt – aktivistájaként tevékenykedett. Indult az 1931. évi választásokon is, azonban akkor alulmaradt. Radikális politikai magatartása kivívta a hatóság ellenszenvét, már 1934-ben és 1935-ben több ízben tiltották be rendezvényeit.⁴⁵⁸ A következő választásnak azonban, 1935-ben a keszthelyi választásnak országos visszhangja támadt. Meizler politikai ellenfele a NEP jelöltje, Oetl-Pálffy Dénes volt, akinek választási győzelmét hivatalosan ki is hirdették. Meizler azonban visszaélésekre és hatósági beavatkozásra hivatkozva a bíróságon támadta meg az eredményt. Beadványát siker koronázta, a Közigazgatási Bíróság a keresetnek helyt adott, a választás eredményét megsemmisítette és Meizlert automatikusan képviselőnek ismerte el.⁴⁵⁹ Meizler Károly rendkívüli népszerűségét annak köszönhető, hogy az 1930-as években, a háttérben szívósan dolgozva, mint a keresztényszocialista párt ügyintézője és a Katolikus Népszövetség aktivistája építette kapcsolatrendszerét. Jobboldali radikalizmusát soha nem tagadva, több esetben is a parasztság sérelmeinek az ügyében lépett fel. Így például abban az évekig tartó perben is, amelyet a sármelléki és környező falvak lakói indítottak a keszthelyi Festetics-uradalom ellen 1930-ban. A mintegy 300 kigazda által létrehozott érdekképviseleti tömörülés sérelmezte, hogy az uradalom egy 1200 holdas birtoktestet alacsonyabb árért adott el egy úri birtokosnak, mint amennyit ők ígértek érte, ráadásul az új tulajdonos sem maga kívánt gazdálkodni a birtokon, hanem kiadta bérbe. A gazdaszövetség a bérletből sem tudott részesülni, mert annak lehetőségét egy másik földbirtokos kapta meg egyben (mellesleg ismét alacsonyabb árért). Ebben az ügyben Meizler ingyen képviselte a gazdákat, s bár sikert nem ért el, mégis kialakult mögötte egy tántoríthatatlan paraszti tábor.⁴⁶⁰ Az esetnek komoly politikai felhangja volt, ugyanis a birtokot Örfly Imre országgyűlési képviselő, a kormánypárt

⁴⁵⁷ ZML főisp. biz. 78/1938. A jelentés a következőket említi még a nagykanizsai pártvezetőről, Ferencfalvyról: „Vitéz Ferencfalvy József a pártvezetőség átvétele óta foglalkozik csak magyar politikával. Ferencfalvy – mint nyugállományú közös tiszt és mint német anyanyelvű – a magyar nyelvet alig és csak törve beszéli, kizárólag csak német nyelvű újságokat olvasott és olvas, minek következtében gondolkodása erősen német nemzeti szocialista (Hitler) irányzatú.”

⁴⁵⁸ ZML főisp. biz. 83/1934. A főispán a kereszténypárt vezetőjéhez, Ernst Sándorhoz írt magyarázkodó levelében kifejti, hogy a fellépés nem a pártnak vagy a Katolikus Népszövetségnek szól, hanem kizárólag Meizler személyének.

⁴⁵⁹ Az ügyet lásd részletesen: Ruszoly 1995. 282-284.

⁴⁶⁰ Zalavármegye, 1931. február 24. Az ügyet részletesen lásd Paksy 2006. 15-16.

prominens alakja vásárolta meg, tőle pedig Reischl Richárd volt kereszténypárti képviselő, keszthelyi földbirtokos bérelte ki. Az ügy kapcsán továbbá figyelembe vehető az is, hogy Meizlernek olyan módosabb gazdák lettek a hívei, akik jelentős szerepet játszottak falujuk közvéleményének formálásában. Olyan elkötelezett tábor jött így létre, melynek tagjai az 1935-ös, látszólag vesztes választás után sem adták fel a harcot, hanem aláírásukkal támogatták a petíciót, vállalván az ezzel járó esetleges hatósági zaklatást. Ezek a támogatók a következő választáson sem hagyták el, s talán ez a magyarázata annak, hogy miért Meizler lett 1939-ben a legnagyobb fölényrel választási győzelmet arató szélsőjobboldali képviselő az országban.

A párt tagjai közül szintén jelentős politikai múlttal bírt Béldi Béla volt országgyűlési képviselő, aki a Gömbös által felemelt újgenerációs politikusok közé tartozott. Ő volt a Nemzeti Egység Pártja propaganda osztályának vezetője. Befolyásos pozíciója azt jelentette, hogy Gömbös közvetlen munkatársi köréhez tartozott.

A KNSZF képviselői tehát már jelentős politikai tőkét halmoztak fel, amelyet most az új párt javára kívántak kamatoztatni. Meizler és Béldi kilépésüket a kereszténypártból illetve a NEP-ből azok megalkuvó politikájával indokolták.⁴⁶¹ Nézetük szerint a Gömbös Gyulától várt nagy reformok a miniszterelnök elhalálása miatt elmaradtak, utána pedig a pártot ismét el-lepték a „nagybirtokos és főúri elemek”, akik semmilyen változásban nem voltak érdekeltek. Szerintük a Kisgazdapárt is és az Egyesült Kereszténypárt is opportunistá politikát folytatott, a létrehozott új párt ezért radikális ellenzéki politikát hirdetett meg. Hovatartozásukat Béldi egyértelműen megfogalmazta, amikor ahhoz a „jobboldali eszméhez” sorolta a pártot, amelyet „a különböző nemzeti szocialista pártok képviseltek ezideig. Most a mi általunk alapított új párt, a KNSZF egyszerre 8 képviselővel kapcsolódik be ebbe a jobboldali mozgalomba”.⁴⁶² Béldi garanciaként a képviselők politikai múltját hozta fel, melynek során igaz, hogy megjár-tak már több pártot, de mindig ugyanazt képviselték, a „népi politikát”. Az így létrejött új nyi-las párt ezzel 1938-ban a szélsőjobboldal legnagyobb parlamenti képviselőjét teremtette meg.

A KNSZF nem tudott országos méretű mozgalommá válni, sem ideje, sem anyagi le-hetőségei nem voltak már ahhoz, hogy a közelgő választásokig kiépítse szervezeteit, ezért azok főként egy-egy személyhez kötődtek, akik lakóhelyük környékén hoztak létre pártcsoportot. Kapcsolati rendszere – ahogy az a pártvezetők esetében is látható – a kisgazdapárt és a keresztény szélsőjobboldalához tartozó személyeket érintett. Leginkább a Nemzeti Fronthoz

⁴⁶¹ OSZK Aprónyomtatvány-tár, 7465/1938. Béldi Béla képviselői beszámolója.

⁴⁶² Uo.

hasonlítható, az ismertebb politikai vezetők mögött ott sem épült ki tömegbázis. Ezért nyilván nem véletlen, hogy a két párt az 1939-es választások elején fúzióra lépett egymással.

5. A szélsőjobboldali mozgalmak ideológiája és programja

A különböző nemzetiszocialista orientációjú szélsőjobboldali pártok közül az első, amelynek a programja is ismeretes, az 1922-ben alapított Országos Magyar Nemzeti Szocialista Párt volt.⁴⁶³ Ez a szakirodalomban teljesen ismeretlen szervezet 1922 januárjában alakult meg, kifejezetten, mint munkáspárt. Elnöki tisztét Pleyer Lajos, az ügyvezető igazgatóit pedig Nógrádi Gyula töltötte be, míg Vangel G. Viktor országos társelnökként szerepelt, tehát a vezetői olyan a politikában ismeretlen személyek voltak, akik később sem kerültek előtérbe. A párt céljaként a nemzeti érzelmű munkásság összefogását tűzte ki, megfogalmazása szerint azért, hogy a „becsempészett, csak pusztítani tudó szélsőséges nemzetközi politikai irányzatot minden rendelkezésre álló fegyverrel letörhessük, hogy aztán a félrevezetett munkástevéinket darabokra tépett hazánk újjáépítésének munkájához megnyerhessük.”⁴⁶⁴ További célkitűzései közül a legfontosabbnak az „ezeréves Nagy-Magyarország területi teljességének visszaszerzését” nevezte, s e célból kívánta az „ipari-, föld- és szellemi munkásságot nemzetépítő magas céljával megismertetni” valamint „harcképessé tenni, hogy az integritásért és gazdasági jobblétért folytatandó küzdelemben megállhassa a helyét”. A párt célja tehát kettős volt, a szociális célok mellett hangsúlyos szerepet kapott az irredentizmus. A két célt logikailag is összekapcsolta azzal, hogy szociális követeléseit a nemzeti érzelmű munkásság hazafias áldozatvállalása legitimálja, amikor utóbbiért cserébe elvárja, hogy „a magyar államnak, mi munkások ne mostoha gyermekei legyünk”, hanem valósuljon meg a „társadalmi egyenlőség”, a „politikai és társadalmi jogok egyenlőségén” keresztül, utóbbi alatt értve az általános és titkos választójogot is. Mindezeket túl követelte a földreformtörvény kiterjesztését a munkásságra is, a házhelyjuttatás keretében, valamint a hadikárosultak kárpótlását. A párt sarkalatos programpontjának nevezte az állami munkás nyugdíjtörvény megalkotását, melyet a munkásság legfontosabb szociális követelésének nevezett, jobb ellátásuk biztosítása érdekében pedig a megoldást az élelmiszer és áruzsora letörésében látta. Fel kívánta venni a kapcsolatot „azokkal az idegen munkáspártokkal”, amelyek nemzeti alapon szervezettek, sőt „a külföld nemzeti alapon szervezkedett szocialistáival közös munkára” való törekvést is meghirdette.

⁴⁶³ Politikai röplapját lásd a História: Kik voltak a nyilasok? című számának 45. oldalán.

⁴⁶⁴ Az Országos Magyar Nemzeti Szocialista Párt programja [sic!] és szervezeti szabályzata. Budapest, 1922. (Levéltári forrás: MOL K 468 – B/1 – 1922.)

A párt minden településen szervezetet akart alapítani, mégpedig az országos–vármegyei–választókerületi és községi hierarchia alapján. A pártéletet az egyes szinteken a tervezet szerint a tanács intézi. A párton belül létre kívánták hozni az ún. politikai osztályt, amelynek tagjait – meglepő önbizalomról tanúskodva – a párt leendő nemzet- és országgyűlési képviselői, felsőházi tagjai, valamint főispánjai alkották volna! Indulni kívántak az 1922. évi választásokon, a program meghirdetése is az erre való felkészülést szolgálta, ám a párt a választásokon végül nem ért el számottevő eredményt és a továbbiakban a jelentéktelenségbe süllyedt.

Érdekességként megemlíthető, hogy a párt tagjai egymást az összetartozás jeleként testvérnek szólították, ez a „fajtestvéri”, vagyis nemzettestvéri összetartozást jelképezte, a szélsőjobboldal későbbi hasonló szóhasználata nézetünk szerint innen eredt.

Az Országos Magyar Nemzeti Szocialista Pártról összegzésként elmondható, hogy sok tekintetben különbözött a későbbi nyilas pártoktól. Programja nem tartalmazta a nemzetiszocialista ideológia elveit, például a vezérelvet, és radikalizmusában is messze mögötte marad. Egy hangsúlyozottan nacionalista alapon álló munkáspártnak tekinthető, amely igyekezett beilleszkedni az 1920-as évek politikai rendjébe, és nem hirdette annak radikális megváltoztatását. Érdekérvényesítését a hagyományos úton, azaz a parlamenti választásokon keresztül szerezte volna biztosítani, programja ezt kifejezetten hangsúlyozta is. Ugyanakkor azonban erőteljesen, sőt szélsőségesen fogalmazta meg a nemzeti és a szocialista jelszavakat illetve tartalmakat. Különösen az utóbbi jelentett újdonságot, abban az értelemben, ahogy a közösség primátusát hangsúlyozta az egyén felett, utóbbiba beleértve az ekkor a politikai érdekérvényesítés perifériájára szorult munkásságot is.

Az 1918/1919-ben formálódó szélsőjobboldal másik pártprogramot is hirdet, a nemzeti és szociális eszméket erőteljesen vegyítő irányzata a keresztényszocialista táboron belül jött létre. A Magyarországi Radikális Keresztényszocialista Párt 1919 szeptemberében jött létre Wagner Antal mérnök és Katona Imre újságíró vezetésével. Csoportjuk az egységes kereszténypártból, a Keresztény Szociális és Gazdasági Pártból azért lépett ki, mert nem értett egyet annak mérsékelt programjával. Programjuk alapját a harcok antikommunizmus és antiszemitizmus jellemezte. Legfontosabb ellenfelüknek a „vörös imperializmust” nevezték, mellyel szemben ők képviselik az igazi szocializmust: „a mi radikális szocializmusunk az igazi szocializmus”.⁴⁶⁵ Ez nézetük szerint a nagyvállalatok államosítása és a dolgozói résztulajdon bevezetése mellett valósulhat meg, amely egyben megoldja a munkanélküliséget is. Ennek érdeké-

⁴⁶⁵ Gergely 1972. 1058.

ben le kell számolni a zsidó tőke és a zsidó munkásvezérek közös uralmával. Ugyancsak harcot hirdettek a „zsidó bankokrácia” ellen is. A program a legszélsőségesebb álláspontot a zsidókérdésben vallotta. A parlamenttől olyan zsidótörvény megalkotását követelték, amely kimondja „az összes zsidó vagyonok lefoglalását, a zsidók politikai jogainak megfosztását, egyetemi és egyéb főiskolákról való kitiltását, árusítási engedélyek és igazolványok visszavonását, valamint a zsidó tömegeknek az országból való sürgős eltávolítását”.⁴⁶⁶

Mindemellett azonban a párt nem követelte a politikai és társadalmi rend átalakítását, hiszen a program kimondta, hogy „elismerjük a történelmi osztályok tradicionális jogait, elismerjük a magántulajdont”, s fő céljuk a „belső rend és nyugalom megóvása”. Ugyancsak konzervatív álláspontot foglaltak el a földreform kérdésében, helytelenítették a „szétdarabolási politikát” és a többtermelés érdekében a nagyüzemi gazdálkodás, azaz a nagybirtok fennmaradása mellett tették le a voksukat.

Sajtójában ugyanakkor a párt még a programban megfogalmazott elveknél is radikálisabb fellépésre uszított, pogromot és leszámolást hirdetett a zsidókkal szemben. Követelték az árdrágító „zsidó lánckereskedők felakasztását”, olyan numerus clausust akartak, amely a zsidókat nemcsak az egyetemekről, hanem a középiskolákból is kitiltaná, az összes politikai jogtól megfosztaná, az állami hivatal viselésétől és a sajtótól eltiltaná. „Új honfoglalást” hirdettek a keresztény magyarok nevében a zsidókkal szemben, nézetük szerint ugyanis a két faj között élet-halál harc folyik.⁴⁶⁷ „Az egyesek feladata itt csak az, hogy minden zsidóban alattomos viperát lássanak!” – hirdette lapjában.⁴⁶⁸

Közéleti tevékenysége is ennek megfelelően alakult, a párt a legszorosabb kapcsolatot az ÉME-vel tartotta. Tagjai részt vettek 1919 decemberében a Népszava és Az Est szerkesztőségei elleni támadásban. A Horthy féle nemzeti hadsereget felszabadítóként üdvözölték és helyeselték a fehérterrort a „tartozik – követel elv alapján”, így például a Héjjas különítmény vérengzéseit is szükségesnek és helyesnek tartották.⁴⁶⁹

Összességében tehát az 1920-as évek elején működő, magukat nemzeti-szocialistának valló pártok megfogalmaztak egy sor olyan követelést, amelyet az 1930-as évek nyilas pártjai is a magukévá tettek, ezért ennyiben az előzményeiknek tekinthetők. Programjuk ugyanakkor sok tekintetben nélkülözötte a koherens világnézetet, az utcai pogrom-antiszemizmus, az anti-kapitalizmus és az antikommunizmus nem alkotott egységes ideológiát. Ahogy e kifejezések-

⁴⁶⁶ Uo. 1059.

⁴⁶⁷ Uo. 1060.

⁴⁶⁸ Népakarat, 1919. november 24. Intézzük el a zsidókat! Idézi Gergely 1972. 1060.

⁴⁶⁹ Gergely 1972. 1061.

ből is látható, programjuk inkább a tagadásra épült és kevés megoldási javaslattal szolgált, sőt a radikális keresztényszocialista párt ezeket még a demagógia szintjén sem fogalmazta meg.

Az 1930-as években meginduló nemzetiszocialista mozgalmak két párhuzamos szálon kezdtek el szervezkedni. Az egyik mozgalom a német minta pontos és hű másolását jelentette, ebből jött létre a Böszörmény Zoltán vezette Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt. Az azonosulás megmutatkozott a párt szimbólumaiban és külsőségeiben, így a horogkereszt és a barna ing átvételében, a párt szervezeti felépítésében, vagyis a vezér feltétlen tiszteletében, éljen Böszörmény köszöntésében, a katonás hierarchiában és a rohamcsapatok szervezésében, valamint a DAP-tól átvett programjában. Az önálló arculat kialakításának nehézségeiben kétségtelenül szerepet játszott a párt vezetőségének igen alacsony szellemi színvonala is.

Ezt különösen a propagandája bizonyítja, különösen annak gazdasági, pénzügyi gondolatai.⁴⁷⁰ Böszörmény pártja még a nemzetiszocialista pártok közül is kirítt szélsőségességével, demagógiájával és elképesztően alacsony intellektuális színvonalával. Értékítélete a végletekig leegyszerűsítő volt, nélkülözötte az árnyalt gondolkodás minimumát is. Hirdetői szerint például a magyarországi „népnyomor” oka „az idegen erkölcsű és szellemű üzerek hosszú évtizedes gazdasági és szellemi garázdálkodása és harácsolása”, akik Magyarországot „sémita paradicsommá” változtatták.⁴⁷¹ Vagy egy másik példa szerint az októberista kormány „demokrata-cionista” összeesküvés, a tanácsköztársaság pedig „talmudista rémuralom” volt.⁴⁷²

A párt 20 pontos programját 1931 decemberétől kezdve kezdték terjeszteni. E pontok közül 12 foglalkozott közvetlenül vagy közvetve a magyar nemzet életére bomlasztó hatású tevékenységekkel, jelenségekkel, melyek a korabeli szélsőjobboldali szóhasználat egyértelműen a zsidósághoz kötött. Már az elején tisztázta, hogy a magyar nemzet tagja, azaz „néptárs csak turáni vagy árja származású személy lehet”. Az „idegenek” és „nem néptársak” jogai korlátozandók, az üzérkedés, az árdrágítás, az uzsora, a lánckereskedelem, a kamatabszolgaság letörendő, a „nem normális” úton szerzett (?) vagyon, az újonnan szerzett földbirtokok, a „nagyáruházak” és a hadinyereségből származó vagyonok pedig elkobzandók illetve államosítandók. Az ezekből befolyt jövedelmet a magyar társadalom megsegítésére fordítaná a program, hosszú lejáratú állami kamatmentes kölcsön folyósításával. A társadalom megsegítésének egyéb módzatairól nem beszél a program, földreform kapcsán kizárólag

⁴⁷⁰ Szakács 1989. 89.

⁴⁷¹ Magyarországi pártprogramok 2. 230.

⁴⁷² Uo. 231.

azokat az 500 katasztrális holdon felüli birtokokat kobozná el, amelyek nincsenek két emberöltőnél régebben a család tulajdonában.

A párt programja alapvetően az NSDAP, illetve az annak elődjét jelentő DAP 1920-ban meghirdetett programjának csaknem szó szerinti átvételén alapult. Mindkét program első mondatai a területi revíziót és országaik régi határainak visszaállítását követelte, valamint a világháborús béke megváltoztatását. Ezen túlmenően bizonyos szövegrészek szó szerint átvételre kerültek, s csak bizonyos pontokon került sor módosításra.⁴⁷³ Ezek az eltérések a magyar társadalmi sajátosságok figyelembe vételével kerülhettek be a kaszáskeresztes programba. Ilyen különbség az általános és titkos választójog követelése, valamint a földreform, amelyet a német párt a részletek említése nélkül említ, míg a Böszörmény-párt annyiban konkretizálja, hogy azokat az 500 holdnál nagyobb földbirtokokat, amelyek két emberöltőnél régebben nincsenek a család tulajdonában vagy azt a tulajdonos nem a magyar nemzet érdekében kifejtett tevékenységéért kapta, az állam sajátítsa ki.

A pártprogramon túlmenően a Magyar Nemzeti Szocialista Munkáspárt saját lapjában és kiáltványokban ismertette elképzeléseit. Ezek egyike szerint a magyar gazdasági válságot hatalomra kerülése esetén 24 óra alatt megoldja. Ez a kiáltványuk a racionalitás és a realitás-érzék teljes hiányára utalt, mégis alkalmas volt arra, hogy megnyerje magának a tömegeket.⁴⁷⁴ Ebből is látható, hogy követői olyan személyek voltak, akik a társadalmi és gazdasági folyamatok tárgyilagos megértésére képtelenek voltak, fogékonyak a demagógiára és igényelték a radikális politikai megnyilvánulásokat.⁴⁷⁵

A német azonosulás másik legszembetűnőbb példája a vezérelv átvétele és használata volt, bár annak gyakorlatát is rendkívül szélsőséges formában valósították meg. Ennek eredményeként lett a pártvezér, Böszörmény Zoltán „egy óriási nagyság és fensőbbeségtől sugárzó emberi lény”, egy „isteni elhivatottságú személy”, aki egyedül képes arra, hogy Magyarország válságát megoldja.⁴⁷⁶ Ezek a megfogalmazások is az intellektuális színvonal alacsony szintjét mutatják, mégis alkalmasak voltak arra, hogy Böszörményt a párttagok ezrei számára tegyék politikai profétává, népvezérré. Ugyancsak a német testvérpárt utánzását mutatta a párt felépí-

⁴⁷³ A két program közötti azonosságra csak egyetlen példát idézünk, a Böszörmény-párt 5. pontja szerint: „Követeljük, hogy állampolgár csak néptárs lehessen. Néptárs pedig csak turáni és árja származású egyén, tekintet nélkül a vallásra. Ezek szerint zsidó nem lehet néptárs.” Ugyanez az NSDAP programjának 4. pontjában a következőképpen szerepel: „Állampolgárságot csak néptárs kaphat, néptárstól pedig a vérségi alapon német származásúak minősülnek, természetesen vallásra való tekintet nélkül. Ebből kifolyólag zsidó származású egyének nem minősíthetők német néptárssá és nem kaphatnak német állampolgárságot.” A programpontok ugyanolyan sorrendben követik egymást. Forrás: Szeltner 2006. 30-36.

⁴⁷⁴ Vonyó 2004/b. 48-49.

⁴⁷⁵ Uo. 47.

⁴⁷⁶ Szakács 1963. 39-40.

tése és működése. E szerint a tagságot katonai fegyelem és hierarchia fűzte egybe, egyenruhát hordtak, s létrejött a pártvezér körül a rohamosztag is, mint a párt elitalakulata. Előszeretettel éltek a látványos demonstrációk eszközével is, amelynek segítségével igyekeztek népszerűségüket növelni. Ezeken a szélsőséges hangvételű beszédek mellett az egyenruhás tagság zászlós, zenekaros felvonulással és díszmenettel vett részt.⁴⁷⁷

Böszörmény mozgalmával párhuzamosan azonban már az 1920-as évek végétől több, attól eltérő jelleget mutató, kisebb nemzetiszocialista párt is létrejött, melyet budapesti személyek szerveztek meg. Ezek közül 1931-ben kiemelkedett egy csoport, amely önálló magyar arculatot és ideológiát kísérelt meg felmutatni, s melynek vezetői az 1928-ban létrejött Szász Béla-féle pártból, valamint Szüts Iván követőiből kerültek ki. Ez a párt vezette be a zöld ing használatát, a párttagságon belül pedig a testvér megszólítást és bátorság köszöntést, jelvényük pedig a kettőskereszt volt. Szervezetük néhány hónappal később egyesült Meskó Zoltán pártjával, a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárttal, így került be annak vezetőségébe a „budapestiek” képviselő Szüts, valamint a dunántúli alvezéri címet elnyerő, s a szervezkedést ott megindító Pálffy Fidél.⁴⁷⁸

Programja meghirdetésekor Meskó ügyelt arra, hogy Böszörménnyel ellentétben ő túlságos radikalizmussal ne tegye magát szalonképtelenné. Ennek legfeltűnőbb jele, hogy a parlamentben meghirdetett programjában a „zsidó” szó egyetlen egyszer sem fordult elő, annak ellenére, hogy az ott vázolt ellenségkép minden szempontból a korabeli fajvédő gondolkodás által megformált „zsidóra” illett. Hangsúlyozta a párt „építő” jellegét és a magyar haza érdekében kifejtett tevékenységét.⁴⁷⁹

A pártprogramban ugyanakkor a mozgalmi jelleg és a radikális követelményrendszer is jól kivehető. Ezt leginkább a lelkesítő, mozgósító jelzők tették nyomatékosná: „Sorakozzatok a magyar horogkeresztes lobogók alá!”, „halál helyett életet”, „nyomor helyett jólétet” stb. Ideológiájának központi eleme volt az a gondolat, mely szerint az egész világ a magyarság ellen esküdött össze, ezért ennek kivédésére kell mozgósítani minden erőt. Az egész program arra épült – egyben ebből következett mozgalmi jellege is –, hogy a magyar nemzet végveszélyben van, a kivezető utat kizárólag a nemzeti szocializmus jelentheti, amely felhagy a hagyományos politikai módszerekkel.

Ellenségképét a következőképpen körvonalazta: a „népnyomor előidézői és vámszedői”, „forradalmi országvesztők és koncleső csatlósai”, „nemzetközi imperialista

⁴⁷⁷ Uo. 36. és 62-63.

⁴⁷⁸ Hehs 1942. 10-11.

⁴⁷⁹ Szakács 1989. 91-95.

érdekuralmak”, „idegen elemek”, „nemzetközi nagytőke”, ill. „a nemzet erkölcsi és eszmevilágától teljesen idegen népelem nemzetpusztító és elsorvasztó hatalma”. A kifejezések többsége mögött megnevezés nélkül is látható a zsidóságra való utalás szándéka, különösen az utóbbi körülírás árulkodik erről a „zsidó” vízióról. A program írója egyértelművé tette a kérdést, egyben álláspontját is a zsidóságot illetően azzal, hogy szerinte magyar állampolgár csak „nemzettag” lehet, azt pedig már korábban tisztázta, hogy nemzettag csak „turáni vagy árja származású egyén” lehet.

Követendő értékrendjét négy pontban lehet megragadni. Egyfelől középpontban álltak a magyar faj pozitív tulajdonságai, amelyekből erőt lehet meríteni, építeni lehet rá: „ősi magyar erő”, „magyar élni akarás” stb. Megjegyzendő, hogy – amint azt alább részletesen is látni fogjuk – a nyilaskeresztes mozgalom önlegitimációjának középpontjába legszívesebben a történelmi múltra való hivatkozást állította. Ezeket a jellemvonásokat szerintük kizárólag a nemzeti szocializmus tudja a felszínre hozni, a mozgalom éppen azért szerveződött, hogy ennek a kihívásnak megfeleljen. Értékrendjének második nagyon fontos pontja, egyben politikai cselekvésének meghatározója a „közérdek az önérdek előtt” elv, vagyis a közösség érdekeit mindig az egyén érdekei elé kell helyezni. Ezt a mozgalom legfontosabb jelszavának nevezte. A vallással kapcsolatban „pozitív kereszténységet” hirdetett, amely a keresztény erkölcs szerinti életet, valamint a harcot jelentette a kereszténység ellenségeivel szemben. Szó sincs tehát arról, hogy tagadnák a vallás fontosságát, a nyilas csoportok az 1930-as években következetesen a kereszténység védelmezőjének tüntették fel mozgalmukat. Ezt még a katolikus egyház is elismerte, sőt e kérdésben, vagyis a nyilasokhoz való viszony kialakításában, 1937-ben külön konferenciát is tartottak, amely kimondta, hogy a „nyilaskeresztes mozgalom általában nem bír vallásellenes, papellenes színezettel”.⁴⁸⁰

Végezetül a negyedik elem, mely szintén állandó velejárója a különböző nyilas pártok ideológiájának: mozgalmukat az erkölcs és a becsület zászlóvivőjének tekintették, sőt a későbbiekben a nyilas vezetők gyakran nyilatkoztak úgy, hogy mozgalmuk túlságosan erkölcsös és nem elég pragmatikus.

A pártprogram – valószínűleg ismét a szalonképesség érdekében – kezdetben csak korlátozottan támadta a nagybirtokot. Egyedül a hitbizományokkal kapcsolatban fogalmazott határozottan, amikor követelte annak megszüntetését, ugyanakkor a nagybirtokot csak „okszerű kisbirtok-politika céljaira” lehetne igénybe venni. Kimondta továbbá azt is, hogy földet csak magyar állampolgár birtokolhat, és mivel korábban már tisztázta, hogy magyar

⁴⁸⁰ Balogh 1998. 68. A konferencián felszólalt a nyilasok tevékenységét testközelből jól ismerő Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi plébános is.

állampolgár csak turáni vagy árja származású „nemzetta” lehet, ez a pont a zsidóság földtulajdonlásának teljes megszüntetését jelentette.

Meskó programjának egy része a Böszörmény-párt programjának átvétele, ennyiben szintén az NSDAP nézeteinek hirdetője, azonban már sok új elem is található benne. Mégis a legfontosabb nézetek forrása továbbra is a német testvérpárt ideológiája, hiszen annak két alapelve a Meskó-féle programban is allappillérként szerepel. Az 1926-ban kiadott német program szerkesztője ugyanis a program ismertetése után a következő megjegyzéseket fűzte a szöveghez: „Programunk két alappillérét Adolf Hitler személyes utasítására a szövegben vastag, dőlt szedéssel emeltem ki: A közérdek az egyéni érdekek elé való helyezése az egész program szellemiségét áthatja. A kamatrabszolgaság megszüntetése a nemzetiszocialista mozgalom szívügye, a nemzetiszocializmus megvalósulásának alapfeltétele. Mindkét fő célunk a valódi állam, az univerzalista társadalmi rend győzelmét jelenti a mai individualista állam-, nemzet-, és gazdaságalkotó – de inkább bomlasztó, semmint alkotó – társadalmi berendezkedés felett.”⁴⁸¹ Ez a két tétel valamennyi magyar nemzetiszocialista párt programjában is hangsúlyos szerepet kapott.

Az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt 1936-ban történt megalakulásakor „magával vitte” a Meskó-párt eredeti, 1932-es pártprogramját, de ez nem meglepő, hiszen Meskó kiválása után Pálffy tulajdonképpen ezt a pártot egyesítette a Balogh-csoporttal.⁴⁸² A fent ismertetett pártprogram tehát 1936-tól kezdve Pálffy pártjának programja lett.

Festetics Sándor sem bajlódott új pártprogram megalkotásával, pártja ugyanis 1933-ban, a Meskó-pártból való kiválása után, a Debrecenben megalakult Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártja által meghirdetett programot vette át.⁴⁸³ Ez 57 pontban foglalta össze követeléseit, közjogi és közigazgatási (14 pont), mezőgazdasági (19 pont), ipari (8 pont), pénzügyi (9 pont) és szociálpolitikai (7 pont) alfejezetekre tagolva. Már a program elején tisztázta, hogy a legfontosabbnak a szociális problémák és a zsidókérdés megoldását tartja. Politikai vonatkozású követelése egyértelműen fogalmaznak: követeli a parlamentáris kormányforma eltörlését és „az ősi magyar prezidenciális kormányforma visszaállítását demokratikus alapon és ezzel a törvényhozó és a végrehajtó hatalom teljes szétválasztását”. Ezt a kérdést a továbbiakban nem tisztázza, így nem világos, hogy ezen mit ért, mire utal az ősi magyar prezidenciális államforma, valamint hogyan lehet az demokratikus. Vélhetően a

⁴⁸¹ Szeltner 2006. 38.

⁴⁸² MOL BM. res. 1937-6-4007. szám alatt található a „Kivonat az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt programjából” című dokumentum. Az itt olvasható program szó szerint azonos Meskó eredeti pártprogramjával.

⁴⁸³ Magyarországi pártprogramok 2. 303-313. Ezt broszúrában is megjelentette: Festetics Sándor orsz. gyűl. képviselő vezetése alatt álló Magyar Nemzeti Szocialista Párt részletes programja [sic!] címmel (Debrecen, 1935.)

régi magyar fejedelmi hatalomra céloz, amelyben a vezért a törzsek maguk választották. Ezzel szemben a részletekbe menően pontosítja választójogi követeléseit, valamint az országgyűlés tagjaira vonatkozó szabályokat. (Nyilvánvaló az ellentmondás: mi szükség van erre, ha már az első pontban követelte a parlamentáris államforma eltörlését?) A külpolitikai kérdések között Nagymagyarország kompromisszum nélküli visszaállításának és a trianoni béke revíziójának igényét fogalmazta meg, valamint a „zsidónagyítóke érdekképviseleti” szervének nevezett Nemzetek Szövetségéből való kilépést. Hosszú felsorolás foglalkozik a program szerzője által tisztességtelennek tartott jövedelmek felszámolásával, ide sorolja az álláshalmazból, tőzsdei manőverekből, hitel és uzsoraügyletekből, lánckereskedelemből, hadseregszállításból, bármilyen gyanús gazdasági műveletből stb. származó vagytonokat. Követeli egyben ezeknek a bűncselekményeknek a jóval szigorúbb elbírálását és megtorlását, egyben félreérthetetlenül közli, hogy ezeket „túlnyomó részt zsidók követik el”. Nemzeti szempontjait faji alapon fogalmazza meg, e szerint a programban megfogalmazott minden jog és kedvezmény csak néptársat illethet meg, aki kizárólag „turáni vagy árja leszármazású egyén lehet, zsidó leszármazású egyén néptárs nem lehet”, sőt az ország területén „intellektuális és vállalkozási tevékenységet” is csak néptárs végezhet.

Ahogy a pontok száma is mutatja, a legrészletesebb a mezőgazdasági fejezet, melynek középpontjában a földbirtokreform áll. A program meghirdeti a nagybirtok felosztását, minden hitbizomány és egyéb nagybirtok 500 hold elsőrendű szántóföld egyenértékével azonos földterületet tarthat meg, a többi kártalanítás mellett a Nemzeti Földalap tulajdonába kerül, amely azt kisbirtok formájában szétosztja. A kártalanítás földkötvény formájában történik, évi 4 százalékos kamattal. A földhöz juttatottak körét szűken, két réteget megnevezve szabja meg, a mezőgazdasági munkásokat és a gazdasági cselédeket. Ők annyi földben részesülhetnek, amennyit maguk és családjuk meg tudnak művelni. A földhöz járadékirtok formájában juthatnak, amelyet 15 éven át kell törleszteni, a pontosan fizető birtokos ez után a tehermentes telek tulajdonosává válik. Az egyházak és más jogi személyek birtokai kis- és középbérlet formájában kerülnek kiosztásra, azaz itt tulajdonreform nem történik. Mentésülnek a földreform alól a „nemzeti szocialista állam által elismert jogi személyek és erkölcsi testületek” – ezeket azonban nem ismerteti –, valamint a vitézi telkek.

A program a továbbiakban a kisbirtokosok és a földműveléssel foglalkozók gazdasági előnyben részesítését, védelmét és műveltségük emelését szolgáló intézkedéseket fogalmaz meg. Nem okoz meglepetést, hogy ezúttal is tisztázza azt a kérdést, mely szerint „akik néptársak nem lehetnek, (így a zsidó származású személyek) föld, általában ingatlan tulajdonnal nem bírhatnak”. Az ő tulajdonaik kártalanítás nélkül kisajátítandók.

A program ipari és pénzügyi része is radikális, antikapitalista intézkedéseket fogalmaz meg, amely a közösségi tulajdon prioritását és a gazdasági szektor addigi elemeinek vegyes szocialista – feudális eredetű intézményekre való felváltását mutatja. Követeli a nagyüzemek, a gyár- és bányaipar, valamint a pénzintézetek államosítását, a néptárs tulajdonos kártalanítása mellett, nem néptárs tulajdonos esetében anélkül. A gyárak, bányák és üzemek vezetésében és irányításában a munkások bizottságaik révén beleszólhatnak, gyakorlatilag ellenőrizhetik. A kis- és középipar esetében meghirdeti a céhszervezethez való visszatérést, ahogy az a munkások és iparosok érdekképviselői és piacszabályozó szerveként működött. Követeli a tőzsde, valamint az aranyalapú pénzügyi rendszer megszüntetését. Mind a hitelműveletek, mind a munka után járó jövedelmek esetében bonyolult rendszert fejt ki, amelyek lényege, hogy nem piaci alapon, hanem központosított szabályozott módon működnek. Végezetül a szociálpolitikai fejezet az egészségügyi ellátás részleteivel foglalkozott, azon belül kiemelten a falvak és a szegényebb rétegek ellátásával.

Festetics – illetve az azt kidolgozó debreceni nyilasok⁴⁸⁴ – programja a nemzetiszocialista pártok között a legrészletesebbnek és legalaposabbnak tekinthető. Az elején megfogalmazott zsidókérdésre a program külön pontban nem tér ki, de az egyes fejezetek utalásaiból körvonalazódik a párt elképzelése, amely a magyarországi zsidóság teljes jogfosztását, minden vállalkozásának, termelő üzemének és földingatlanának kártalanítás nélküli kisajátítását jelenti. Festetics pártjának programja ebben különbözik Meskóétól, jóval egyértelműbben fogalmaz, nyíltan támadja a zsidóságot, és az állam átalakítására tett javaslatai is radikálisabbak. Minden másban a két program erős hasonlóságot mutat, mind a felvázolt célok, mind a megoldási javaslatok vonatkozásában.

Valamennyi nyilas pártra jellemző mindezek mellett az a tény, hogy alapvetően mozgalmi jellegűek voltak, ebből következően nem a hivatalosan vett pártkeretek között tevékenykedtek. Politikai cselekvésüket kevéssé a hivatalos program, inkább a szervezkedés és a társadalmi térhódítás igénye jellemezte, melynek érdekében mindent eszközt igénybe vettek. Ennek következtében programjuk sem volt gyakorlatias, inkább ideológikus. Az egyetlen kérdés, amelyben mindig egyértelműen fogalmaztak, a zsidókérdés volt. Ugyancsak feltételezhető, hogy a magyarországi nemzetiszocialista pártok is magukévá tették a német testvérpárt azon szimbólikus döntését, mely szerint pártprogramjukat soha nem változtatják

⁴⁸⁴ A debreceni nyilas párt programját 1933 decemberében Szilicei Váradi Gyula esperes plébános lakásán dolgozták ki, a munkában részt vett Svaszta Gyula ügyvéd, Szentpály Kálmán újságíró és dr. Redl Károly orvos, egyetemi tanár is. HBMA VE 82. Kozma Mihály beszélgetése Bézy Istvánnal, a Festetics-féle nyilaspárt propaganda főosztály helyettes vezetőjével. (kézirat) V. ö. Tóth 1982. 200.

meg.⁴⁸⁵ Ezzel a mozgalom az eredeti célkitűzéseket akarta megkerülhetetlenné tenni és azokat mindenáron végrehajtani, valamint ezzel igyekezett az opportunizmus elkerülni.

A nemzetiszocialista szervezkedés lényege a pártprogramokon jóval túlmutató ideológiája segítségével érthető meg. Meskó pártjának megalakulásával egyidőben jelent meg dr. Némethy Béla: *Hol vagy magyar Hitler?* című könyve.⁴⁸⁶ E könyvből megismerhetők azok a gondolatok és érzések, amelyek a magyar értelmiség és középosztály azon tagjaiban kavaroztak, akik képtelenek voltak a gazdasági válság hatásait és a változó társadalmi-politikai körülményeket elfogadni. Nézetük konklúziója a liberális-kapitalista világ, minden velejárójával – így a demokráciával – együtt való tagadása és elvetése volt. „A jelenlegi liberális kapitalista gazdasági és társadalmi rend megbukott, s egy újnak, egy jobbnak, egy igazságosabb gazdasági rendnek kell jönnie. A javak elosztását az egyéni haszon és az egyéni tulajdon alapján álló liberális kapitalizmus igazságosan, helyesen és a köz érdekében elosztani nem tudja, – de nem is akarja. Ez a kiindulási oka a jelenlegi nyomornak, munkanélküliségnek.”⁴⁸⁷ A liberális gazdasági-társadalmi rend a szerző szerint kizárólag a „nemzetközi kufárok” számára kedvező, „akiknek egész lelki struktúrája – bármennyire hirdetik is ennek ellenkezőjét – a liberális kapitalizmus lényegével összeforrt, akik évezredek óta a munkanélküli jövedelemszerzés prototípusai voltak, s akik évezredek óta nem a javak termelésével, nem az értékek teremtésével, hanem csak ezek cseréjével foglalkoztak.” Némethy szerint a megoldást a kollektív állam eszméje jelenti, amely a magyar léleknek ismerős, hiszen évszázadokon keresztül így élt, a Szent Korona eszme kötelékében. Vissza kell térni ezért az ősi alkotmányosság keretei közé, melyhez az utat a nemzeti szocializmus mutatja meg: „A magyar nemzeti szocializmusnak a magyar Szent Korona diktatúráját kell proklamálnia.”⁴⁸⁸ Ezek a nézetek a szélsőjobboldal mögött álló értelmiségi csoportok gondolatai voltak, melyek összecsengtek a Meskó-párt vezéreinek elméleteivel is.

A hármas vezéri tanács létrejötte után a másik két vezér nemcsak a pártszervezésből, hanem az eszme terjesztésének feladataiból is kivette a részét. Míg Meskó a parlamentben, fia, ifj. Meskó Zoltán, valamint Festetics és Pálffy könyvekben és a sajtóban, vezércikkekben fejtették ki a nyilaskeresztes ideológiát, meglehetősen alaposan és részletesen.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ Szeltner 2006. 37.

⁴⁸⁶ Némethy 1932. V. ö. Lackó Miklós eltérő értelmezését, Lackó 1966. 19-20. A szerző a gondolatmenet zavarosságát, logikátlanságát és érthetlenségét igyekszik bizonyítani.

⁴⁸⁷ Némethy 1932. 3-4.

⁴⁸⁸ Uo. 9. Némethy szerint ehhez már csak a vezér hiányzik, erre utalt a könyv címe.

⁴⁸⁹ Mindezek mellett a nemzeti szocializmus már ekkor komoly könyvészeti irodalommal büszkélkedhetett. Néhány példa ezek közül: Bézy István: *Szervezési és ügyviteli útmutató*, Svaszta Gyula: *Nemzeti szocializmus országútján*, N. Schultz József: *Nemzeti szocialista pártépítés*, Bosnyák Zoltán: *Két világ harca*, uő: *Fővárosunk elzsidósodása*, ifj. Roósz József: *Pénz vagy becsület. A kamatrabszolgaság eltörlése*. uő: *Kapitalizmus vagy*

Legfontosabb feladatuknak annak bizonyítását tartották, hogy a nemzetiszocializmus jelenti a kivezető utat a magyar társadalom válságából. Ebben az egyik legnagyobb gondot az okozta számukra, hogy mind a hatóságok, mind a köztudat mozgalmukat pángermán jellegűnek minősítette. Ez pedig erősen ellenkezett a korabeli nacionalista felfogással és rendkívül káros kihatással lehetett volna a mozgalom népszerűségére. Ezért igyekeztek mozgalmukat a magyar történelem szerves fejlődésének kereteibe illeszteni. Nem titkolták, hogy a nyilaskeresztes mozgalom olasz és német minta alapján indult meg, azonban úgy látták, hogy a fasizmus egy olyan civilizációnak az alapja, amely új korszakot hoz az európai történelemben. Nézetük szerint a feudalizmust felváltó liberalizmusnak elérkezett a vége, új világrend van kialakulóban: a nemzeti szocializmus. „Ez az összeomló civilizáció az a társadalmi és politikai rendszer, amely Európában a francia forradalommal kezdődött 1789-ben (minálunk 1848-ban), és egészen mostanáig tartott. A korszak teremtette meg azt a liberális-parlamentáris rendszert, amely a hűbéri rendszert váltotta fel.”⁴⁹⁰ Az új világrendnek vannak bizonyos közös alapelvei, azonban minden országnak a saját hagyományai alapján kell kialakítani a nemzeti szocialista rendszert. Így a nyilaskeresztes mozgalom is – hangsúlyozták cikkeikben a vezérek – az ősi magyar alkotmányosságon alapul. Sőt, fejtette ki Pálffy Fidél, valójában a nyilaskeresztes mozgalom áll az ősi magyar alkotmányosság talaján, az ország az, amely egy ideje letért róla.⁴⁹¹ „A liberalizmus meghamisította magyar alkotmány helyébe az ősit kívánjuk, időszerű újításokkal kiegészítve. Mi állunk az ősi alkotmány alapján, nem ellenfeleink!” – írta ifj. Meskó is.⁴⁹² A magyar alkotmányosság alapjait nézetük szerint ugyanis a vérszerződés, a szent korona tan és a királyi felségjogok rendszere alkotják, s természetesen a keresztény világnézet. A szent korona tan szerint a nemzet egyenlő az állammal, sőt az tartja kezében a „közösség legfőbb tulajdonját is”. 1848 előtt a király és a nemesség alkotta a nemzetet, utána a „magyar népegész”. Ebbe a „népegészbe” azonban a liberalizmusnak köszönhetően idegen elemek kerültek bele, a nemzet „bebocsátotta államunk fájába a szút”, és ezzel letérítette az országot a liberalizmussal az alkotmányosság útjáról. „A gazdasági sors, a szabad verseny, a katonai és pénzügyi ellenőrzés, banktitok, kivitel-behozatal, kamatmarzs, ezek a mai kor léleknélküli jegyei a fajkeveredettségek degeneráltságának e gyalázatos korszakában.”⁴⁹³ Ahogy a szerző más

kommunizmus parasztszemüvegen, Csányi Antal: A liberál kapitalizmus szülte munkanélküliség és nyomor leküzdésének elgondolása a nemzeti szocialista program alapján, stb.

⁴⁹⁰ Mezőföld, 1933. augusztus 27. Ami engem igazol! Festetics a parlamentáris demokráciát következetesen demo-liberális rendszernek nevezi Mussolini nyomán.

⁴⁹¹ Mezőföld, 1934. június 10. Alkotmányosság. (írta Pálffy Fidél)

⁴⁹² Meskó 1937. 164.

⁴⁹³ Mezőföld, 1934. június 10.

írásaiból is kivehető, a gróf Magyarország legnagyobb problémájának a liberális pénzvilág okozta „elnyomorodást és kamatrabszolgaságot” tartotta.⁴⁹⁴ Álláspontja szerint a piaci kényszerre épülő világot fel kell váltania a faji összetartásra és szolidaritásra épülő új világnak. A liberális gazdaságot pusztító és öncélú rendszernek tartotta, amely a megsemmisülés felé visz. A közösségi állam ideája a kivezető út, mellyel kapcsolatban Marx megpróbálta tévútra vinni az államokat, de Mussolini és Hitler megmutatta a helyes utat.

Nézetük alátámasztására hozták fel példának a modern gazdaság egyik legfontosabb intézményét, a tőzsdét, hiszen ott részvények formájában, név nélkül cserélnek gazdát a vagyonok. Holott a magyar alkotmányosság fontos eleme az ősiség, a név nélküli vagyon elveszti a legitimitását. A nyilaskeresztes mozgalom ezért vissza akarja állítani az ősi magyar alkotmányosság elemeit. Nézetük szerint a nyilaskeresztes mozgalom ötvözi az ősi magyarság, a lovas nomád nép szellemiségét és a harcos kereszténységet: „Hangom az urali hegyek visszhangja és a csodaszarvast űző harcosok riogatása. [...] Jöttem a nyíllal, amelyet Rómában keresztbe tettem, amelynek tanításait befogadtam, de a nyilam négy hegyét megtartottam.”⁴⁹⁵ Ez utóbbi nagyon fontos állítás, hiszen így próbálták felmenteni a mozgalmat, a szélsőjobboldal egyházellenes megnyilvánulásai nyomán megfogalmazott vallásellenesség vádjá alól. Az idézett cikk szerzője a továbbiakban az új idők és körülmények által keltett szükségletéről beszél, amely életre hívta a mozgalmat. „A támadóból védő lett. Az Ural alján nem szól többé a dal győzelmekről, hanem a Duna táján sír a nóta egy nép küzdelméről.” Megfogalmazta, hogy az egyetlen kivezető utat a nemzeti öntudat felerősödése jelenti, amely „ott rejtőzik e fajban.” Megvan a népben az őserő, a harckészség és a régi erkölcs is, a nyilas mozgalom feladata, hogy ezeket a felszínre hozza. Ennek a történelmi hivatásnak akar eleget tenni, tagjai vagy hívei ezért kizárólag „fanatikus hívők” lehetnek, „nem fráziskészlet, nem könnyűszerrel elsajátítható rutin, nem is jól adminisztrálható nevekre van szükségünk, hanem bátor, becsületes harcosokra.”⁴⁹⁶ Gondolkodásuk totalitárius jellegét mutatta, hogy az embereket is meg akarták változtatni: „Át akarjuk gyúrni, formálni az egyedek énjét, amely közelebb van az állathoz, mint az emberhez. Az önző emberből önzetlent akarunk.”⁴⁹⁷

Konzervativizmusukból adódott, hogy tiszteletben tartották a hagyományos intézményeket, így a család szentségét is. Igaz ehhez politikai tartalmat is kapcsoltak: aki nem

⁴⁹⁴ A „kamatrabszolgaság” kedvelt kifejezése a szélsőjobboldalnak, alatta a földbirtokra nehezedő adóterheket, valamint az esetleges banki kölcsönök kamatterheit kell érteni. Ezek a terhek gyakran nagyobbak voltak, – különösen a gazdasági válság eredményeként – mint a föld által megtermelhető jövedelem.

⁴⁹⁵ Nemzeti Harc, 1937. november 1.

⁴⁹⁶ Uo.

⁴⁹⁷ Uo.

tud beilleszkedni egy kis családba, az nem tud a nagyba (t.i. a nemzetbe) sem. A családi harmóniát a keresztény erkölcs teremtette meg, ezért ezzel szemben áll minden, ami nem keresztény, főként a zsidóság.⁴⁹⁸

Pálffy Fidél 1933 tavaszán kiadott könyvében foglalta össze nézeteit a nemzeti szocializmusról, melynek tézisei egybevágóak a többi nyilas vezér által hangoztatott elméletekkel.⁴⁹⁹ A nemzeti szocializmus és egyház c. részben ő is a mozgalom vallási elkötelezettségét mutatta be: „Maga az evangélium az ideális szocializmus tana”, melynek elvei a híres Rerum novarum kezdetű pápai enciklikában is megjelentek. „A felekezetek papjait anyagi gondoktól mentesíteni akarjuk, hogy híveikkel összhangban kizárólag fenséges hivatásuknak, a lelki kultúra szolgálatának élhessenek. Kimondottan politikai tevékenységet ne fejtsenek ki, ellenben társadalmilag neveljék fel és tartsák meg idealizmusukban az öntudatos magyar és keresztény generációkat.” – írta másutt.⁵⁰⁰

Festetics Sándor arra is kísérletet tett, hogy párhuzamot vonjon a keresztényszocializmus és nemzetiszocializmus között. A Quadagesimo anno alapján hasonlította össze a két ideológiát, és két fontos pontján is teljes összhangot talált. „A mi mozgalmunk alapelveit az képezi, hogy a közérdek (közjó) érvényesüljön a magánérdek előtt. Amit mi akarunk, az a szociális igazságosság megvalósulása az egész vonalon. E tekintetben teljesen azonos alapokon állunk a Quadagesimo anno tanáival.”⁵⁰¹ (A két irányzat összekapcsolására Meizler Károly tett később kísérletet, amikor 1938-ban ezeken az elveken nyugvó pártot alapított.) Ugyancsak azonosságot talált Festetics a tőke és a munka megítélésében, e szerint mindkettőnek azonos a társadalmi hasznossága és az egyenjogú képviselő elvén kell működjenek.

Kifejtett elméleteik alapján körvonalazhatók a nemzetiszocialista állam berendezkedésének vezérelvei. Ennek alapját a „közérdek az önérdek előtt” elv, vagy más szóval a korlátozott magántulajdon elve határozza meg, amely – ahogy kiderült a pártprogramokból is – a szélsőjobboldal egyik sarkalatos tézise volt. Hogy az elméleti kinyilatkoztatáson mit értettek a konkrét gyakorlatban, arról Festetics Sándor egyik későbbi parlamenti interpellációja tudósít. Festetics 1935. december 4-én arról kérdezte az iparügyi minisztert, van-e tudomása arról, hogy a Transdanúbia vállalat tulajdonában lévő enyingi gőzmalmot veszteséges működés miatt bezárják, és 52 dolgozója elveszti munkahelyét. „Itt

⁴⁹⁸ Uo.

⁴⁹⁹ Pálffy 1933.

⁵⁰⁰ Pálffy 1933/b. 159.

⁵⁰¹ Mezőföld, 1934. június 3. Quadagesimo anno. „Az én mozgalmam a Rerum Novarum és a Quadagesimo anno álláspontját száz százalékig magáévá tette és teszi.” Mondta Meskó egyik parlamenti beszédében 1934. május 28-án. KN 1931-1935. 23. kötet 306.

van éppen a fontos elvi kérdés, amelyre rá kívánok térni és ez az, hogy itt tipikus példáját látjuk a demoliberalis gazdasági rendszernek, ahol a vállalatok egyedül a haszon elvén alapulnak, de teljesen háttérbe szorul az úgynevezett szolgálati elv, vagyis az a nagy gondolat, amelyért a nemzetiszocializmus mindig küzdött és küzdeni fog, hogy t. i. egy ilyen vállalat elsősorban ne csak a maga hasznát nézze, hanem azt nézze, hogy üzemének fenntartásával a közérdeknek és a népnek tesz szolgálatot.”⁵⁰² Festetics tehát egy olyan gazdasági-társadalmi struktúrát képzel el, amely nem a piac törvényei szerint működik, ezért az nem kapitalizmus, hiszen a gazdasági racionalitás számításait a „közérdek” szempontjai felülírják. Ugyanezt mások is egyértelműen kifejtették: „Az ellentét, amely áthidalhatatlan a liberális kapitalista világfelfogás és a nemzeti szocialista világfelfogás között az alapelvben van, amely az emberi cselekvéseket a gazdasági és társadalmi életben irányítja. A liberális kapitalista világfelfogás szerint a gazdálkodás célja – a korlátlan magánhaszon, s ennek megszerzési módja és eszköze a spekuláció, amely sohasem nézi a közérdeket, a társadalom, a nemzet javát. [...] A nemzeti szocialista világfelfogás a gazdálkodás célját – a köz anyagi és kulturális szükségleteinek lehető tökéletes kielégítésben látja. Eszköze: a termelő munka és a javak igazságos cseréje. Senki sem gazdagodhat a köz rovására spekuláció útján, senkisémet tehet szert nagy munkanélküli jövedelemre a termelő munka és a reálvagyon – a földbirtok – kárára. A liberális kapitalista gazdasági és társadalmi rend irányítúje az életben a profit, a nemzeti szocialista gazdasági és társadalmi rendé a közérdek és a közjó.”⁵⁰³

Ennek az új társadalmi-gazdasági rendnek a kialakítását a magántulajdoni viszonyokba való beavatkozással képzelték el, amelyet ugyancsak igyekeztek a történelmi alkotmányosságból levezetni. E szerint a magyar társadalom minden ingó és ingatlan vagyona tulajdonképpen a Szent Korona tulajdona, „és mint ilyen, a Szent Korona hatalmával utaltatik egyeseknek, a Cél irányában közreműködőknek birtokába, vagyis nem korlátlanul.”⁵⁰⁴ Tehát a magyar nemzet minden tagja a javait a Szent Koronától kapta, s mindaddig birtokolhatja, amíg az a nemzet üdvére válik. Abban a pillanatban, ahogy ennek nem tesz eleget, tulajdonától megfosztható. „A közérdek védelme szükségessé teszi tehát a nemzet élete irányítóinak azt a jogát, hogy mindennemű nagyüzembe imperatívve beavatkozhassanak akkor, ha ott a közérdek sérelme akár csak közvetve is előáll. A Magyar Nemzeti Szocialista Párt e sarkalatos alaptételét akkor is érvényesíteni kell, ha az merev ellentétben van a szabadverseny és a laissez-fair, laissez-passez – elv világszerte dédelgetett rendszerével. Alapvető tétele a

⁵⁰² KN 1935-1939. 4. kötet 379.

⁵⁰³ Migray 1936. 14.

⁵⁰⁴ Meskó 1937. 103.

magyar nemzeti szocializmusnak, hogy a nemzet pénzügyi felségjogát elsősorban a saját nemzeti értékei és ne a nemzetközi arany érdekében vesse latba.” – írta Pálffy.⁵⁰⁵ Meskó tömörebb megfogalmazásában: „A Szent Korona elmélete szerint is: korlátozott magántulajdont akarunk.”⁵⁰⁶ Ezek a kitételek tehát azt jelentik, hogy a nemzetiszocialista állam sajátos gazdaságpolitikai céljai elérése érdekében a tulajdoni viszonyokba is beavatkozott volna, azaz hatalmi nyomással kényszerítette volna ki a kapitalista, piaci viszonyok megváltoztatását.

Ennek az államberendezkedésnek a politikai alapját a liberális alkotmányosságot jelképező parlamentarizmus elvetése jelentette, melynek helyébe a vezérelv kerül. Ezt a kérdést Festetics Sándor választa fel. Definíciója szerint a nemzetiszocialista állam nem azonos sem a diktatúrával, sem a monarchiával.⁵⁰⁷ Az élén álló vezér esetében ugyanis a hatalmának forrása a népben rejlik, míg a másik két esetben egy „népen kívül álló” hatalom kezében van. A diktátor teljhatalmú, de felelőtlen egyén, ezzel szemben a vezér teljhatalmú és felelős egyén, hiszen felhatalmazását a néptől kapta. Ezért nem lehet Magyarországon Gömbös Gyula a vezér, ő legfeljebb diktátor lehet. Gömbös ugyanis diktátor akar lenni, hogy majd azután hozza létre a nemzeti egységet. Ezzel szemben a nemzeti szocializmusban a nemzeti egység emeli magasba a vezért. Gömbös már csak azért sem lehet vezér, – mondja Festetics – mert a nemzetnek már van vezére, Horthy Miklós személyében. Tehát a vezér csak az lehet, akit a nemzet egyöntetű lelkesedése emel ebbe a méltóságba. Az ő szerepe ettől kezdve az kell legyen, hogy hatalmával élve, végrehajtsa a nemzetiszocialista állam kiépítését. Horthy vezéri szerepét a nyilas lapok több magasztaló hangvételű cikkel is erősíteni próbálták.⁵⁰⁸ Festetics Sándor 1934. február 9-én kihallgatást is kért a kormányzótól, ahol „jelentést tett a mozgalomról”. Festetics kormányzó iránti lojalitásából és Szálasi Ferenc későbbi hasonló gondolkodásából feltételezhető, hogy felkérte Horthyt erre a vezéri szerepre,

⁵⁰⁵ Pálffy 1933/b. 154.

⁵⁰⁶ Meskó 1937. 107.

⁵⁰⁷ Mezőföld, 1933. október 8. november 19. és 1934. március 11. és 18.

⁵⁰⁸ Pesti Újság, 1933. december 10. Mezőföld 1933. november 19. december 31. 1934. március 11. november 25. stb. Nemzet Szava 1935. március 5. Ezt Meskó parlamenti beszédeiben is többször világossá tette, így »Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom ideiglenes rendezéséről« szülő 1920. I. tc. módosításának vitája során is, melyet pártja nevében elfogadott, hogy ezzel is kifejezze „a nemzeti szocialista magyar népmozgalom részéről annak a meleg szeretetnek, határtalan tiszteletnek és hűségnek” a kinyilvánítását, mellyel a „kormányzó úr személye iránt” viseltetnek. KN 1931-1935. 17. kötet (1933. július 7.) 595. V. ö. Meskó audienciáját a kormányzónál, valamint 1934. februári Vigadóban elmondott beszédét. Pesti Újság, 1933. november 12. Idézi Szakács 1963. 56-59. A debreceni pártszervezet még azt a végzetes ballépést is elkövette, hogy 1937 novemberében Horthyt egy nyilas nagygyűlésen I. Miklós néven királynak kiáltotta ki. Ifj. Balogh István ezzel kompromittálta és nevetségessé tette magát.

amitől az nyilvánvaló módon elzárkózott. A gróf a találkozóról utólag azt nyilatkozta, hogy „a kormányzó úr előadásomat kegyesen hallgatta meg.”⁵⁰⁹

A vezérelv egyébként Festetics szerint ugyancsak az ősi magyar hagyományok része, hiszen a magyar hazát is az Árpád vezér által vezetett törzsek foglalták el, nélküle a magyarok elsüllyedtek volna a szláv tengerben. Szent István is a vezéri elv alapján határozta meg az ország további sorsát és választott kelet és nyugat között, megteremtve a keresztény eszmére épülő magyar királyságot. Mátyás király is a vezéri elvre hivatkozva erősítette meg hatalmát és teremtett rendet a szézüllött országban. Végül a trianoni Magyarországot is Horthy „vezér mentette meg a biztos pusztulástól”, a „vezéri gondolat, tehát magyar gondolat” szűrte le a konzekvenciát.⁵¹⁰

A földkérdés ügyében a probléma gyökerét ismét a zsidóság tevékenységében lelték meg: „A nemzet alapját szolgáló kisgazda társadalom kezeiből lassan-lassan kicsúszott a haza földje. Idegen fajtájú, karvalyszellemű népség foglalta el azt, akár vétel, akár végrehajtás útján.”⁵¹¹ Bár nyíltan vállalták a szegényparasztság érdekeinek képviselését, mégis igen óvatosan fogalmaztak (a választási kampányt nem számítva) a földreformról. Nézetük szerint a nemzeti szocialista földbirtokpolitika elveit, a „belenyúlás mérvét, a közérdek határozza meg.”⁵¹² A cél tehát nem az, hogy „megnyugtassanak bizonyos néprétegeket”, hanem a „nemzet és a magyar faj érdeke, a termelés és a fogyasztás fokozása, a magyar nép életstandardjának általános emelése”. Ennek útjában áll a kapitalista gazdasági rend, ugyanis hiába osztanának földet a kisgazdáknak, hiszen azoknak az „ilyen földhöz juttatása mást nem jelent, mint a tőke bármi formája új rabszolgájának teremtését.”⁵¹³ „Nem a kis, 4-5-6 holdas törpebirtokok számát kell szaporítani.”⁵¹⁴ Ezért kell először átalakítani a kapitalista gazdasági rendet, utána lehet szó a földreformról. Fontos tehát hangsúlyozni, hogy a nyilas mozgalmak – és ez érvényes később Szálasi mozgalmára is – soha nem hirdették meg a nagybirtokrendszer felszámolását, kizárólag a zsidó kézen lévő birtokokkal illetve esetenként a hitbizományokkal kapcsolatban fogalmaztak meg tulajdonváltást.⁵¹⁵ A földbirtokreformhoz „csakis a zsidó nagybirtokosok, idegen állampolgárok kezén lévő birtoktesteket lehetne

⁵⁰⁹ Mezőföld, 1934. február 18.

⁵¹⁰ Mezőföld, 1934. szeptember 2.

⁵¹¹ Pesti Újság, 1932. július 17.

⁵¹² Mezőföld, 1933. december 31. Pálffy Fidél: Nemzeti szocialista földbirtokpolitika.

⁵¹³ Uo.

⁵¹⁴ Pesti Újság, 1932. július 17.

⁵¹⁵ Ahogy láttuk a debreceni nyilas pártprogramban található óvatos reformelképzelés a kérdéssel kapcsolatban, a leghatározottabban azonban az 1938-ban alakult, Matolcsy Mátyás és Meizler Károly vezette Keresztény Nemzeti Szocialista Front fogalmazott, amely követelte az 500 katasztrális holdnál nagyobb birtokok parcellázását és részben tulajdonba adását, részben olcsó kisbérletekben való kiosztását. Pártprogramok 2003. 417-418.

felhasználni.” Magyar földbirtokos földjéhez csak büntetésből lehetne hozzányúlni, például akkor, ha zsidó bérlőnek adta ki a birtokát.⁵¹⁶

A nyilas ideológia másik központi eleme a zsidókérdés volt. Ezzel kapcsolatban abból a premisszából indult ki, hogy azok világuralomra törnek, így az antiszemitizmus nem más, mint fajvédelem, jogos önvédelem. Ezt a nézetet a szélsőjobboldali mozgalmak előszeretettel hangoztatták, de ugyanezt fogalmazták meg már a századelőn a politikai katolicizmus képviselői is, Bangha Béla és Prohászka Ottokár. E szerint a nemzet valamennyi sérelméért a zsidóság a felelős, mely faj alapvetően saját világuralmi céljait követi, valamint idegen szokásaival és értékrendjével bomlasztóan hat bármely más népre. A magyar nemzetnek is védekeznie kell a hatalomra törő ellenség ellen, ebből következően minden eszköz megengedhető velük szemben. Ezért foszthatók meg az országban birtokolt minden tulajdonuktól is, hiszen – ahogy azt korábban láttuk – Magyarországon minden tulajdonnak a közérdek érdekében kell működnie, márpedig a zsidók nem így működtetik termelőeszközeiket, hanem piaci alapon, haszonelven.

A nyilaskeresztesek ezen túlmenően már egyértelműen a biológiai fajelmélet alapjaira helyezkedtek, amely szerint a zsidóság olyan különálló faj, amellyel a keresztény magyar társadalom együttélése lehetetlen. Ugyanakkor érdekes módon a faji jelleg állandó hangsúlyozása mellett a magyar származást egyáltalán nem tartották kritériumnak, sőt még csak fontosnak sem. A magyar érzés az, ami szerintük a döntő, ez bármilyen idegen eredetű, de magyarrá vált emberben meglehet (kivéve a zsidókat, mert azok saját faji tulajdonságaik miatt képtelenek az asszimilációra). „Nem a név magyarságától függ a testvéreink magyar volta, hanem a szív, a lélek, a világnézet az, amely magyarrá tesz. [...] Válasszatok! Melyik kell? A magyar nevű nem magyar, vagy a nem magyar nevű magyar?”⁵¹⁷ Utóbbi megjegyzéssel a magyarosított nevű zsidókra célzott a cikk szerzője. Itt azzal a problémával kellett szembenézniük, hogy a magyar nemzet a történeti időkben erősen keveredett különböző népelemekkel (török, szláv, germán stb.) Ezért a magyarországi nyilas fajelmélet – szemben a némettel – nem is kívánta meg a tiszta magyar (azaz turáni) származást, ellenben elsősorban Méhely Lajos munkássága eredményeként megkülönböztetett előnyös hatású vérkeveredést és negatív következményekkel járókat, melyek között természetesen a legrosszabb, katasztrofális hatásúnak a zsidót láttatta.⁵¹⁸ Ebből logikusan következett a „faji

⁵¹⁶ Pesti Újság, 1932. július 17.

⁵¹⁷ Nemzeti Harc, 1937. november 1.

⁵¹⁸ Sipos 1971. 731.

megújulás” útja is, mely szerint a negatív következményekkel együtt járó érintkezést, illetve az azt okozó fajokat kell kirekeszteni a magyarságból.

Ezek a nézetek összességében azt mutatják, hogy a szélsőjobboldali eszmerendszer korábbi hagyományaira támaszkodva, azokat új keretek között újíttotta meg, a német eredetű nemzetiszocializmus eszméivel vegyítve. E mellett a Magyarországon uralkodó keresztény-nemzeti ideológia elemeire is támaszkodott, azon belül is elsősorban az ún. szegedi gondolat által megalapozott jobboldali radikalizmusra.⁵¹⁹ Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a nyilas lapok folyamatosan jelentettek meg részleteket olyan szerzőktől, akik igen népszerűek voltak a politikáló közvélemény körében. Így összefüggő részeket idéztek Szekfü Gyula Három nemzedék c. könyvéből,⁵²⁰ idéztek Bangha Béla és Prohászka Ottokár beszédeiből,⁵²¹ valamint lelkesen üdvözölték Szabó Dezsőt.⁵²²

Ezeket a nézeteket azután a szélsőjobboldali táboron belül fellépő Szálasi Ferenc tudta jelentős újításokkal színesíteni. Első röpiratát már 1935 elején kiadta, ebben az ideológiájának alapvetését jelentő Ösföld-elméletet vázolta, azonban ennek a kiadványnak nagy visszhangja nem támadt. Szervezkedését sajátos új módszerrel folytatta, melynek legfontosabb vonása, egyben Szálasi gondolatainak is központi tényezője a hatalom akarása, a hatalom minden áron való megszerzésének igénye. 1937-es bírósági tárgyalásán Szálasi vallomásában nem titkolta, hogy „a párt egész felépítésében olyképpen szerveződött meg, hogy egyrészt a hatalom átvételét szervezze meg, másrészt pedig a hatalom átvételének pillanatától kezdődően a pártszervezet részeiből az új államrendszer épüljön meg.”⁵²³ Ebből a vallomásból tehát kitűnik, hogy Szálasi kezdettől a hatalom teljes megszerzésére törekedett, nézete szerint azért, mert „meg vagyunk arról győződve, hogy országunkat és népünket csak azokkal a célkitűzésekkel lehet megmenteni, amelyeket mi lefektettünk.” A vallomásból az is kitűnik – és ezt a megállapítást alátámasztják a későbbi, 1944. október 15-e utáni események is – hogy a totális pártállam megvalósítására törekedett. Céljai megvalósítását csak abban az esetben látta biztosítottnak, „ha a hatalomban egyedül vagyunk és tervünk végrehajtásáért is egyedül

⁵¹⁹ Cáfolni látjuk ezzel Lackó Miklós megállapítását, aki szerint „zagyva, komolytalan, az olasz és főleg a német mintát másoló programok és mozgalmak ezek, nincs mögöttük semmiféle, akárcsak valamelyest is kidolgozott ideológiai rendszer.” Lackó 1966. 21.

⁵²⁰ Mezőföld, 1934. június 10. és a következő számok.

⁵²¹ Magyar Horogkereszt, 1932. július 31. szeptember 25. Pesti Újság 1932. szeptember 25. Prohászka Ottokár már évekket ezelőtt hirdette a diadalmas nemzeti szocializmus eljövételét! c. cikk. Továbbá: Küzdés 1934. áprilisi és 1937. áprilisi szám, utóbbiban egész oldalas Prohászka emlékszáma.

⁵²² Magyar Horogkereszt, 1932. szeptember 25. és Pesti Újság, 1932. október 16. „És akiket szívedbe mártott írásaiddal tápláltál, megnőttünk és most harcra készen állunk!” 1932. október 19. Hej Nagyúr! Nagyúr! Az említettekben kívül Kossuth Lajos, valamint Meskónál Nagyatádi Szabó István, Festetics lapjában pedig Széchenyi István neve bukkan föl időnként a példaadó személyek sorában.

⁵²³ MOL BM. res. 1937-6-4966. Részletek Szálasi vallomásából, amelyet 1937. április 15-én tett a Sombor-Schweinitzer József rendőrfőtanácsos vezetete kihallgatáson.

vállalunk felelősséget”. Hangsúlyozta ugyan azt is, hogy a hatalmat a fennálló törvényes keretek között igyekszik megszerezni, ezt a kijelentését azonban néhány mondattal odébb már hiteltelenné tették azok a megállapításai, amelyekben a parlamentet „népcsalásnak” nevezte, olyan alkalmatlan eszköznek, amellyel az ország bajain segíteni nem lehet.

Azoknak a pártoknak a programja, amelyekben Szálasi részt vett, minden esetben azon az ideológián alapult, melyet ő a kezdetekben meghirdetett. Egyik nyilatkozatában politikai érdeklődésének kezdeteit a következőképpen idézte föl: az első impulzusokat a politika irányába, a katonai pályafutása során végzett tanulmányai alkalmával hallott előadások adták számára. Így például, amikor az egyik előadó a magyarországi egyke-problémáról beszélt, Szálasi arra jött rá, hogy ez miért súlyos katasztrófa a nemzet számára. A válasz mutatja Szálasi szűk látókörű, igaz gyakorlatias katonai gondolkodásmódját. „A jövő háború a totalitás jegyében fog lezajlani és az eddigi előjelek szerint csak azok a népek indulhatnak a küzdelembe, ahol a fronton harcoló hadsereg mögött egységes nemzeti alapon álló tömegek vannak.”⁵²⁴ Szükség van tehát egy egységes nemzetre, amely minden energiáját a háborúra tudja fordítani, az emberanyag biztosításától a korlátlan hadianyag termelésig bezárólag. „Gondolkozni kezdtem és rájöttem, hogy ha például a háború kitörése esetén a szociáldemokrata párt vezetősége alatt álló munkásság sztrájkba lépne, akkor már el is vesztettük az akármilyen lelkesedéssel megindított önvédelmi harcot. Foglalkozni kezdtem az annyira fontos társadalmi szociográfiával is és ekkor ismertem meg a különböző világnézeteket, ekkor mélyültem el a biblia örök igazságaiban és ekkor fedeztem fel a marxizmus szörnyű veszedelmét.”⁵²⁵ Arra is rájött, hogy téves politika az, amely csak a trianoni Magyarország szintjén foglalkozik a politikával, azzal ugyanis kizárólag történelmi perspektívában, a régi nagy Magyarország szintjén és annak problémáival komplexen szabad foglalkozni.⁵²⁶ „Ekkor született meg bennem a hungarizmus gondolata, melynek vezérlő elve a régi magyar birodalom területén élő magyarságnak a nagy magyar gondolatért való összefogása volt.”⁵²⁷

A hungarizmus ideológiája kétségtelenül különbözött a korábbi nyilas elméletektől, önálló, komplex egységet alkotott, látszólag kevésbé kapcsolódott a keresztény-konzervatív eszmerendszerhez. „A Hungarizmus ideológiai rendszer. A nemzetiszocialista világnézet és korszellem magyar gyakorlata. Nem Hitlerizmus, nem Fascizmus, nem antiszemitizmus,

⁵²⁴ Összetartás, 1937. december 26.

⁵²⁵ Összetartás, 1937. december 26.

⁵²⁶ V. ö. Ungváry 1998. 117-118.

⁵²⁷ Összetartás, 1937. december 26.

hanem Hungarizmus”⁵²⁸ – határozta meg Szálasi elmélete helyét a szélsőjobboldali eszmerendszerekben. Hangsúlyozta, hogy az „nem a Csonkaország, de nem is csupán a magyar nép testére van szabva, hanem a Kárpátok ölelte Dunamedence területén fekvő ezeréves Nagy-Hazára és az abban élő összes honképes és talajgyökeres népcsaládokra, melyek a magyar nép vezetése és irányítása alatt azzal együtt jelentik a magyar nemzet erkölcsi, szellemi, anyagi és politikai, gazdasági és társadalmi egységét.”⁵²⁹ Lényegét a következőképpen foglalhatjuk össze. A magyar állam 1867-ig meg tudta építeni az államot a nyugati államépítési modellek, minták alapján, amire kizárólag egyedül volt képes a Kárpát-medence népei közül. Egy nagyon fontos tényezőben azonban elmaradt a nyugati államokhoz képest. Nyugaton az államok „erkölcsileg, szellemileg, anyagilag, vérségi származás és nyelviség szempontjából belső egységüket már elérték, rendszerátültetéseknel⁵³⁰ tehát csupán belső életük erőtegyezőinek egymásra hatását, vagy egymáshoz való viszonyát kellett csak megváltoztatniuk, már egységes nemzetté szerveződtek, ha kezdetleges formában is, de egységes nemzeti akaratot tudtak kifejezésre juttatni. Állami célkitűzéseikben nemzetük egységes erő kifejtését biztosítani tudták, az államhatalom célkitűzéseit a nemzet nemcsak elfogadta, hanem magáévá is tette és az államhatalom akaratának és irányításának megfelelően tudatosan végre is hajtotta, az államcél és nemzetcél minden kialakult és elfogadott rendszerben egy tudott lenni.”⁵³¹ Ezzel szemben Magyarország meg tudta ugyan építeni a nyugati mintájú államot „anélkül azonban, hogy az államiságunkat képező népcsaládokat az államiság szerves részévé tudta volna tenni.” Népcsaládok alatt Szálasi a történelmi Magyarország területén élő nemzetiségeket értette. Fontos tehát, hogy nézete szerint e népcsaládok *együtt* alkották a történelmi magyar birodalmat. A lemaradásból illetve eltérő helyzetből azután a történelem során több súlyos következmény származott. Az egyik az volt, hogy a különböző külső támadó erők ezeket a népcsaládokat kijátszhatták egymás ellen. Súlyosabb következmény volt azonban az, hogy „nem tudtunk Hazát adni és e Hazában Hont a népcsaládoknak.” Ez volt az a legfontosabb különbség, amely elválasztotta a magyar államképződést a nyugati államoktól. Szálasi megfogalmazásában: „Mi magyarok nem a Haza valóságát építettük meg, hanem csupán ennek hatalmi keretét az államot.” Ezek után érthető, ha a különböző népcsaládok oda igyekeznek, ahol a „Haza és az állam egy”. Csakhogy ez a széthúzás nem következhet be, ugyanis Szálasi szerint a Kárpát-medence olyan

⁵²⁸ Szálasi 1959. 3.

⁵²⁹ Uo.

⁵³⁰ Rendszerátültetésen Szálasi a nagy történelmi korszakváltásokat, például a feudalizmusból a liberalizmusba való átmenetet érti.

⁵³¹ Összetartás, 1938. május 8.

földrajzi egységet képez, amely részekre tagolva életképtelen. A népcsaládok ugyanis olyan szimbiózisban élnek, melyből ha az egyik kiszakad, az összes elpusztul. „Az egyes népcsaládok tájrészlet szerint helyezkedtek el. A szláv népcsaládok a hegyvidéki, a német népcsaládok a dombvidéki, a román népcsaládok az alpesi jellegű hegyvidéki, a magyar népcsaládok a síksági területeken kaptak biztos talajt sajátos népi életformáik kialakításához.” „Egymásra utaltságuk nem vitás.” Mindebből következik, hogy a Kárpát-medence egységét helyre kell állítani. A Kárpát-medence, azaz a történelmi Magyarország Részföldrre oszlik. Központi, legnagyobb, magyarok lakta területe a Magyarföld, a Felvidék a Tótföld, Kárpátalja a Ruténföld, Erdély az Erdélyföld, a burgenlandi nyugat-dunántúli régió a Nyugat-Gyepű nevet kapta Szálasi elképzeléseiben, melyhez hatodikként a Horvát-Szlavónföld járult. Ezek egyesülése hozza létre a Hungária Egyesült Földek-et, amely tulajdonképpen a történelmi Magyarországgal azonos. Ennek restaurálása Szálasi szerint kizárólag a hungarizmus jegyében történhet meg, mert csak ennek keretei tudják biztosítani a népcsaládok harmonikus együttélését. Így például a nemzeti szocializmus olyan földreformot fog végrehajtani, amely biztosítja a népcsaládok egységét. A hungarizmus minden népcsaládnak autonómiát fog juttatni, hogy sajátos kultúrájukat zavartalanul kifejleszthessék. Ez a kultúraautómia. A hungarista állam mindent megad a népcsaládoknak, hogy mindent követelhessen tőlük. Ebből fakadóan sajátos kultúrájukat korlátozás nélkül építhetik, majd azt a népi közösség javára kell bocsátaniuk, melyet örömmel meg is fognak tenni, hiszen bőven profitálnak az így megerősödött és fejlődő birodalom által visszajuttatott javakból. A rész és az egész harmonikus kapcsolatára utal a hungarizmus egyik jelmondata: „Adok, hogy adj!”⁵³²

A népcsaládok együttműködésük eredményeként végül el fognak jutni a magasabb szintű „hungarisztikus” kultúrába. A megvalósult hungarista államban létrejön az állam és a nemzet egysége, az államcél és a nemzetcél eggyé válik. „A hungarista állam biztosítja az államépítő közerkölcsöt, a közjót”, valamint „megbonthatatlan népi egységbe” kovácsolja „a nemzettartó parasztot, a nemzetépítő munkást, a nemzetvezető értelmiséget és a nemzetvédő katonát”.⁵³³

A Kárpát-medence egységét azonban kizárólag önerőből lehet megvalósítani, mert ha ez külső segítséggel valósul meg, akkor „a népcsaládok olyan állami és népi rendszerbe kerülnének, melyet nem az ő akaratuk, hanem az érdekelt nagyhatalmak közös akaratára szentesített. Ez viszont belső meggyőző tartalom hiányában oda vezetne, hogy az így keretek közé kényszerített és szorított népcsaládok egymást állandósult belső viszállyal

⁵³² Uo.

⁵³³ Szálasi 1959. 10.

emésztenék a szerint, hogy az államot létrehozó és biztosító nagyhatalmak mely népcsaládon keresztül kísérelnék meg felsőbbségüket erkölcsi, szellemi és anyagi vonatkozásban biztosítani.”⁵³⁴ Ezt az egységet kizárólag a hungarizmus tudja megvalósítani és a magyar nemzet, mert csak ezek képesek ezt a történelmi küldetést teljesíteni. Szálasi szerint erre a „népcsaládok” is előbb-utóbb rá fognak jönni, főként akkor, ha kialakulnak a saját nemzetiszocialista szervezeteik, amelyek rávezetik őket erre az útra. Ezért mondta ki nyugodtan, hogy a Kárpát-medence egységesítését „szabad akaratmegnyilvánuláson alapuló népszavazással fogják szentesíteni a Kárpát-Dunamedence területén élő népcsoportok”.⁵³⁵

Gazdasági szempontból a Kárpát-medence önfenntartó, de mezőgazdasági jellegű. Ezt figyelembe kell venni a társadalmi rend felépítésekor, ezért beszélt Szálasi minden alkalommal arról, hogy „iparral rendelkező, magas fokon álló parasztállamot akarunk, nem paraszttal rendelkező, alacsony fokú iparállamot” kíván felépíteni.⁵³⁶ A gazdaság átalakításának ügyét azonban „e csonka hazában nem lehet a zsidókérdés megoldása nélkül megvívni. A magyar nemzeti szocialista rendszer megvalósítása és a zsidókérdés megoldása elválaszthatatlanok, egyik a másikból folyik.”⁵³⁷ A hungarista államban a közösségi tulajdon prioritást kap, de szociális érzékből gondoskodik minden dolgozó tagjáról. Ez a szociálnacionálé. A munkához mindenkinek joga van (munkajog). „A szociálnacionálé rendszerében a dolgozó nemzet erkölcsi testületet, szellemi egységet és anyagi közösséget alkot. A szociálnacionálénak ennél fogva nemcsak anyagi vonatkozásai, hanem erkölcsi és szellemi tényezői is vannak. E három együttesen alkotja szerkezetét, lényegét, tartalmát, gyakorlatát. Az anyagelvűség alapjait minden vonatkozásban elveti.”⁵³⁸ Utóbbi megállapításaival Szálasi vélhetőleg a marxizmust kívánta meghaladni, bizonyítva a nemzeti szocializmus felsőbbrendűségét. A tőke által termelt haszonnak is van egy felső határa, amely már nem az egyén tulajdonát képezi, hanem a nemzetét. „A nemzeti szocialista államhatalomnak tehát joga van ahhoz, sőt kötelessége is, hogy az így közös erővel felhalmozott tőke termelésébe, értékesítésébe, hasznosításába, jövedelmezésébe és vagyont adó élvezetébe szabályozóan befolyást gyakoroljon és a tőke áldásos hasznából az összegyűjtésben részt vevőknek megfelelő részt juttasson oly módon, hogy ez a részjuttatás a népi közösség anyagi érdekein keresztül erkölcsi és szellemi érdekeit szolgálja.”⁵³⁹ Ez a

⁵³⁴ Összetartás, 1938. május 8.

⁵³⁵ Szálasi 1959. 22.

⁵³⁶ Ez a kitétel szerepel mind a Cél és követelésekben (Magyarországi pártprogramok 2. 326.), mind a hungarista párt 1938-ban kiadott programjában (Uo. 374.)

⁵³⁷ Összetartás, 1938. május 22.

⁵³⁸ Összetartás, 1938. május 29.

⁵³⁹ Összetartás, 1938. június 5.

nemzetkapitalizmus. Ebben minden állampolgár egyenjogú és „képességének megfelelő termelői munkakörben dolgozik.” Nehéz Szálasi érvelésében nem észrevenni a marxista hatást, legtöbb esetben azon a kényszerúségen keresztül, ahogy igyekszik azt meghaladni. Érdekes azonban, hogy soha nem cáfolni akarja, hanem meghaladni.

Az általa elképzelt hungarista állam felépítését tekintve három részre oszlik, a tervező, a végrehajtó és az ellenőrző részre. A tervező hatalmi ág élén a nádor áll, aki tulajdonképpen a miniszterelnöki funkcióhoz hasonló feladatkört lát el. A nádor vagy máshol vezető politikus az „egyetlen felelős politikus” az államban, mindenki más csak szakember. A nádor és tanácsadói, az államvezérkar dolgozza ki az állam vezetésére vonatkozó tervrendszert. A végrehajtó hatalom mindazt végrehajtja, amit a nádor és testülete eltervezett, míg az ellenőrzést egy alkotmánybíróság végezné, amely a korabeli közigazgatási bíróság szervének felel meg.

A zsidókérdésben vallott nézeteit még az ismert antiszemitákhoz képest is a szélsőség jellemezte. Betegesen gyűlölte a zsidókat, a „zsidót” minden rossz és baj okozójának nevezte és, fordítva, minden probléma mögött a zsidók kezét vélte felfedezni. A hitleri fajelmélettel azonos módon gondolkodott róluk, számára a zsidó egy alacsonyabbrendű, ráadásul kártékony fajta: „A zsidót azért teremtette a jó Isten, hogy a társadalom magasabb szerkezete: a nemzet tudja, mikor piszkos, mikor van nagytakarításra szüksége. Ugyanaz a nemzet testében, mint a sváb[bogár], poloska, tetű, bolha, rüh az egyéneken vagy a környezetében.” – írta naplójában.⁵⁴⁰ A zsidó soha nem is változik meg, mindig ilyen volt, „kutyából nem lesz szalonna, zsidóból meg igaz keresztény”. A külsőségeket mind elsajátítják, belsőleg ocsmány marad.”⁵⁴¹ Ezért elutasított minden asszimilációt, sőt az antiszemitizmust is. Nézete szerint utóbbi mindig csak a „kis” zsidók ellen irányult, soha nem azok ellen, akik hatalmon voltak vagy részesültek belőle. Szálasi *minden* zsidót el akart távolítani a magyarság közeléből, hogy többé ne fertőzzenek.⁵⁴² Ezt nevezte ő aszemitizmusnak, azaz zsidónélküliségnek, zsidómentességnek. „Az antiszemitizmus még nem nemzetiszocializmus, a nemzetiszocializmus nemcsak antiszemitizmus. [...] Az antiszemitizmus valami negatív, mint minden, ami anti. A nemzetiszocializmusban a hungarizmus nem antiszemita, tehát zsidóellenes, hanem aszemita, zsidónélküliséget hirdető.”⁵⁴³ „Mondják: a svábot, poloskát, bolhát, tetűt, bacillust [sic], rüht, pincebogarat nem lehet kiirtani teljesen, mert felbomlik a teremtés egyensúlya. Helyes. Nem is lehet kiirtani. De el lehet érni, hogy a saját házamban –

⁵⁴⁰ Szálasi 1997. 62.

⁵⁴¹ Uo. 70.

⁵⁴² Karsai 1996. 18.

⁵⁴³ Szálasi 1997. 75.

Hazámban ne legyen és ami van a pár, azt ki lehet irtani és ki kell irtani, ha egészséges, tiszta életet akarok élni.”⁵⁴⁴ Kivitelezését akkor látta megoldhatónak, amikor a nemzetiszocializmus győz Európában, ennek idejét 1948 körülre tette, akkor jöhet a „Zsidók írmagostul való kiirtása.”⁵⁴⁵ Erre már csak azért is „feltétlenül szükség van”, mert ők a nemzetiszocializmus engesztelhetetlen ellenségei, akik a világ folyamatait irányítják. Megfogalmazása szerint, a „világzsidó” mozgatja az országok politikáját, elsősorban Angliáét és Franciaországét. Ezért is kell Magyarországnak Németország és Olaszország mellé állni, mert ezekben az országokban a zsidók már elvesztették a befolyásukat. „Ha magyar fegyver el fog dördülni németek vagy olaszok ellen: magyar nép örökre elbukott és Magyarország sohasem lesz és törölni fogják a történelemből még azt is, hogy volt!”⁵⁴⁶

Külpolitikai értelmezésében a Kárpát-medence kiegyensúlyozó erő Olaszország, Lengyelország, Németország és a Balkán között. Ezért nézete szerint a térségben lévő kis államoknak egymással szövetségben kell létezniük, egymással tilos háborúzniuk.⁵⁴⁷ A közép-európai hatalmak felett állnak a „túlsúly tényezők”: Anglia, Franciaország és Oroszország, amelyek ezeket befolyásolni próbálják. Ezért szükséges a belső körnek nemzetközösségi rendben élőnek lenni, azaz kognacionalitásban lévőnek, ami gyakorlatilag a népek közötti egyensúlyi-együttműködő állapotot jelenti, természetesen a nemzetiszocializmus keretei között. Nézete szerint kizárólag ez a rendszer képes biztosítani ezen országok békés egymás mellett élését. Ha ez megvalósul, a külső kör erői nem tudják érdekeiket érvényesíteni, befolyás alá vonni őket: „Hazám és népei ellen imperialisztikus törekvések merülhetnek fel a német, az orosz, az olasz államhatalom részéről. Ellensúly, a hungarizmus nemzetközösségi elvének gyakorlatba ültetésével a közösség népeinél.”⁵⁴⁸

Szálasi programjának néhány eleme újdonság volt az addig megszokott nyilas ideológiához képest. Feltétlenül ennek tekinthető a totális állam eszméje: „Az állam egész rendszerét a politika irányítja”⁵⁴⁹, illetve az a pártállami struktúra, ahogyan a pártból a hatalom átvétele után kinő a hungarista állam. Szálasi ideológiájában a nyilas mozgalmak szellemiségének legtöbb eleme megtalálható, de egyedi – sok esetben gyerekesnek tűnő – stílusban és összefüggésben. A vezérelvet például Szálasi a következőképpen vezette be: A

⁵⁴⁴ Uo. 80.

⁵⁴⁵ Uo. 61.

⁵⁴⁶ Uo. 63.

⁵⁴⁷ Ungváry 1998. 122-123.

⁵⁴⁸ Szálasi 1997. 179. Idézi Ungváry 1998. 123. Hogy ezt Szálasi mennyire komolyan gondolta, bizonyítja a Nyilaskeresztes Párt 1940. június 7-én beterveztett nemzetiségi törvényjavaslata, amely széles körű kulturális és közigazgatási jogokat adott volna a Kárpát-medence területén élő népcsoportoknak. A törvényjavaslatot és hátterét részletesen ismerteti Tilkovszky 1965.

⁵⁴⁹ Magyarországi pártprogramok 321. V. ö. Lackó 1966. 48.

politika alkotóelemei „az állam történelem-, földrajz-, erőforrás-, nép- és társadalomjogi helyzete, valamint egyetlen koponya, mely a tények helyes felismerése alapján idejében meglátja, hogy az államnak mi a hivatása, ...” Hasonlóan azonosság fedezhető fel a kapitalizmus-ellenességben és a magántulajdoni viszonyokba való beavatkozás vonatkozásában.

A korai nyilas pártokhoz hasonlóan Horthy szerepét ő is tiszteletben tartotta, 1944-ig a kormányzó személyét pártja soha nem is támadta. Ugyancsak azonosságot mutattak a többi nyilas programmal a földreformmal kapcsolatos elképzelései is. Ebben a kérdésben a hungarista vezér sem állt elő konkrét javaslattal, megfogalmazásai homályosak és kétértelműek. A Cél és követelések alapján 1935-ben meghirdetett pártprogram egyáltalán nem is tartalmazott semmilyen földreformtervet, ezt a kérdést csupán néhány – a program különböző pontjain elejtett – utalás érintette. Így követelték az 1900 után vásárolt ingatlanok tulajdoni felülvizsgálatát, ami a zsidóbirtokok ellen irányult, a „mezőgazdaság korszerű újjáépítését” az állam segítségével, „paraszttelepítést”, valamint „földbirtokrendezést, a hitbirtokosítás törvényesítését”.⁵⁵⁰

Minden politikai program azért születik, hogy megjelölje az általa elérni kívánt célt és megmutassa a hozzá vezető utat. Szálasi igazi célja nem volt más, mint a magyar állam, a magyar birodalom nagyságának visszaállítása. Ahogy arra a kutatók rámutattak, nála szó sincs szociális reformokról, a társadalmi igazságtalanságok megszüntetéséről, ezek legfeljebb eszközök a végső cél eléréséhez, vagyis az állam hatékony működésének megteremtéséhez.⁵⁵¹ Őt egyáltalán nem a magyar társadalom szociális problémái érdekelték és nem is ezekre keresett választ. Az ő célja a magyar állam hatalmi helyzetének restaurálása, a kárpát-medencei magyar hegemonia visszaállítása volt. Programja nem a magyar *társadalom*, hanem a magyar *állam* válságát kívánta megoldani.

Szálasi ideológiájáról megoszlanak a kutatói vélemények, többféle nézet alapján. Az egyik szerint az általa alkotott ideológia és eszmerendszer nem sokban haladta meg az addigi magyar nemzeti szocialista produktumot, sőt az ő elméletei inkább egy paranoid pszichopata zavaros fantazmagóriái.⁵⁵² A másik nézet szerint Szálasi eltérően az addigi nyilas vezérektől, a hungarizmus ideológiájával képes volt megalkotni a német nemzeti szocializmus eredeti magyar változatát. Ez az elmélet képes volt a magyar gazdasági és társadalmi problémák nemzeti szocialista válaszát megfogalmazni, ennek köszönhetően válhatott Szálasi igazi

⁵⁵⁰ Pártprogramok 328-331.

⁵⁵¹ Lackó 1966. 48.

⁵⁵² Lackó 1975. 326. illetve Lackó 1966. 47.

népvezérré.⁵⁵³ Szálasi valóban önálló ideológiát fogalmazott meg, nem másolta a német pártprogramot, ahogy elődeinek jelentős része, azonban nézetünk szerint nem ez tette őt a szélsőjobboldal elfogadott vezérévé. Ideológiája nem zagyvaság, nagyon is érthető, logikus elképzelés, ugyanakkor egy rendkívül leegyszerűsített, szinte meseszerű okfejtés, amely éppen ezért vált érthetővé követői számára. Olyan önálló arculattal bír, amely markánsan különbözik a korabeli szélsőjobboldali pártprogramoktól, így új szint tudott hozni a nemzeti szocialista értelmezésekhez képest. A legnagyobb probléma azonban az, hogy elgondolásai nélkülöznek minden reálpolitikai alapot, minden gyakorlati érzékkel rendelkező ember előtt világos, hogy megvalósítása lehetetlen.⁵⁵⁴ A Szálasi megelőző nemzetiszocialisták jóval reálisabbnak tűnő, részleteiben kidolgozott – valójában ugyancsak megvalósíthatatlan – programot vázoltak föl az elképzelt nemzetiszocialista Magyarországról.

Szálasi jellemének egyik fontos eleme, hogy képtelen volt vágyait és álmait megkülönböztetni a reális valóságtól.⁵⁵⁵ Terveinek illuzórikus mivoltát – a cinikus karrieristákon kívül – a mozgalom legtöbb híve politikai iskolázatlansága miatt nem ismerte fel. A lényeg azonban nem a program tartalmi mondanivalóján van, hanem – és ez a Szálasi-jelenség legfontosabb eleme – társadalmi-politikai funkcióján.⁵⁵⁶ A hungarista vezér elméletei ugyanis valójában nem azért váltak jelentőssé, mert egyes társadalmi csoportok számára valós vagy elfogadható válaszokat adtak a korabeli Magyarország társadalmi-politikai problémáira, hanem azért, mert abszurd mivoltukban olyan misztikus benyomást keltettek, amely kielégítette az egzisztenciális válságban élő tömegek irracionális iránti igényét.⁵⁵⁷ Szálasi egész mozgalmát és tevékenységét egyfajta misztikus légkör vette körül, ehhez a program tökéletes alapul szolgált. Így a mozgalom és az ideológia együttesen sokak szemében a bizonyítottan sikertelen napi politikai racionalitáson fölülemelkedve, egyfajta nemzetmegváltó szerepbe kerülhetett. Szálasi esetében további különbséget jelentett, hogy szemben több nyilas agitátorral, ő az ideológiáját valóban komolyan gondolta, szilárdan hitt benne.⁵⁵⁸ Ez azonban csupán a saját tevékenységét határozta meg, a tömegeket nem. Maga a pártszervezet politikai tevékenységét nem a program alapján koordinálta, nem az azokban

⁵⁵³ Gyurgyák 2001. 451-457. valamint Gergely 1987/b. 86-87.

⁵⁵⁴ Szálasi valóságérzékelésének teljes hiánya és az őt körülvevő világ racionalitásától való elrugaszkodása a legszemléletesebben 1945-ben lepleződött le, amikor a népbíróság előtt továbbra is Magyarország nemzetvezetőjének képzelte magát, valamint ajánlatot tett Tildy Zoltánnak és Rákosi Mátyásnak, hogy együtt tisztázzák az ország jövőjéről alkotott terveiket. Sipos 1997. 11.

⁵⁵⁵ Karsai 1996. 22.

⁵⁵⁶ Uo. 14. V. ö. Ungváry 1998. 119. Egyetértünk a szerzőkkel abban, hogy Szálasi programja lehet egy örült monológja, de akkor is a kor termékének kell tekinteni és ebben az összefüggésben kell értelmezni.

⁵⁵⁷ V. ö. Karsai 1996. 14.

⁵⁵⁸ V. ö. Ungváry 1998. 119.

megfogalmazott célok teljesítésén volt a hangsúly, hanem mozgalmi jellegén, a társadalmi térhódítás és tömeges cselekvés elérésének igényén, melyet a vezér által meghirdetett és beígért végső cél, a hatalom megszerzése motivált. Ez a magyarázata annak is, hogy a szimpatizánssá váló tömegeket cseppet sem zavarta, hogy a programban nem szerepelt semmilyen konkrét megoldási javaslat szociális problémáikra. Az ő nézetüket az az irracionális képzet uralta, hogy az „új világban” majd minden megoldódik.

Végezetül a Dunántúlon szerveződő és tevékenykedő nyilas pártok sorában ki kell térni a Keresztény Nemzeti Szocialista Frontra, annál is inkább, mivel e párt kifejezetten helyi jelleggel jött létre. Programjában, eltérően az eddigi nyilas pártoktól, új ideológiai elemet vezetett be, a „keresztény és nemzeti szocialista” állam eszméjét. Ennek pontos körvonalazására azonban nem tértek ki, a keresztény jelző inkább csak az 1919 óta megszokott politikai kirekesztésre utal. Meghirdetett pártprogramjukban⁵⁵⁹ javarészt a már megismert nyilaskeresztes ideológia ötvöződött a konzervatív legitimizmus egyes elemeivel: „A Keresztény Nemzeti Szocialista Front a keresztény és nemzeti alapon átszervezett új magyar állam (Szent István birodalma) megvalósításáért küzd.” Megfogalmazta a munka tőkével szembeni elsőbbségét, annál is inkább, mivel az utóbbi kizárólag „idegenek és dologtalanok” kezén van. A közérdek az önérdek előtt elvet jelenítette meg a magántulajdon – ezúttal is a Szent Korona tanból levezetett – korlátozását kimondó programpont, mely szerint „egy család bőséges ellátásán felül” kizárólag a nemzet érdekei szerint rendelkezhet tulajdonával az egyén. A „zsidókérdést” illetően olyan követelésekkel álltak elő, amelyekben gyakorlatilag megfogalmaztak minden olyan elképzelést, amely a magyarországi zsidótörvényekben 1944-ig meg is valósult. Így a zsidóság foglalkoztatottságának hat százalékos korlátait minden területen, teljes politikai jogfosztottságukat, földbirtokaik kisajátítását, a zsidó-nemzsidó házasság érvénytelenítését, végső stádiumként pedig a magyarországi zsidóság teljes kivándoroltatását.

Radikális ellenzéki állásfoglalásuk leginkább a földkérdést illetően látható. Követelték a hitbizományok azonnali megszüntetését és valamennyi egyházi birtok olcsó kisbérletté történő átalakítását. 500 katasztrális holdon felül felosztandónak ítélték minden földbirtokot, melyekből Európa „leggazdagabb parasztállamát” kívánták megteremteni. Az adók és hitelek ügyében a hagyományos követelésekkel álltak elő, a progresszív adózással és az olcsó, hosszú lejáratú kölcsönök lehetőségének biztosításával. Nem fogalmaztak meg újdonságot a kereskedelmet és tőkepiacot érintő programpontjai sem. Ezek szerint korlátozni kell a

⁵⁵⁹ Magyarországi pártprogramok 2. 415-423.

nagyvállalatok uralmát és piaci befolyását az állami beavatkozás eszközeivel, a kartelleket azonnal meg kell szüntetni. Szűkíteni kell az agrárrollót és támogatni kell a kisipart. A program szociális fejezetében is – akár az egész tervezetben – a demagóg szólamok keveredtek a „kisember érdekében megfogalmazott” konkrét életszerű követelésekkel: „Követelünk munkát a munkanélküliek számára!” „Szűnjön meg a látástól vakulásig való munka!” Illetve: „Kis vagyonú ember kénytelen eltitkolni a betegségét, mert ha kórházba viszik, a költségekre rámegegy a kis vagyona és a családja földönfutóvá válik.”

A politikai jogok vonatkozásában követelték az általános és titkos választójogot minden 21 éven felüli személy számára, valamint a közigazgatási reformot. A hadsereget és annak presztízsét minden vitán felül állónak ismerték el. Végül külpolitikai téren a Berlin-Róma-Varsó tengely mellett tették le a voksukat.

6. A nyilaskeresztes pártok részvétele az 1930-as évek politikai küzdelmeiben

A nyilas mozgalom első erőpróbáját az 1934-es községi választásokon tarthatta. A választásokon való részvételük térképszerűen mutatta meg a Dunántúlon a mozgalom elterjedtségét. Számottevő eredményeket a vezérek „szállásterületeinek” közvetlen szomszédságában, valamint Tolna, Vas és Zala megyében értek el. Pálffy Fidél szervezési területe a kezdetektől a lakóhelye és birtoka szomszédságát jelentő Moson és Magyaróvár települések régiója volt. Kísérletet tett pártszervezet létrehozására Győrben is, de ahogy Festetics Sándor Pécssett, ő is kudarcot vallott.⁵⁶⁰ A városban kizárólag a külvárosok területein tudott híveket szerezni fiatal munkások és munkanélküliek körében, de ezek inkább heccnek vették a horogkeresztes propagandát, mint tudatos pártválasztásnak.⁵⁶¹ A szélsőjobboldali szimpatizánsok nagy számban a két mezővárosból,⁵⁶² valamint a környező falvak lakói közül kerültek ki. Nem véletlen, hogy a párt itt rendezte első nagyszabású nyilvános gyűlését 1934. február legelején, ahol mindhárom vezér részt vett és felszólalt.⁵⁶³ Ez a terület a magyaróvári választókerülethez tartozott, így várható volt, hogy Pálffy Fidél az elkövetkező országgyűlési választások alkalmával itt fogja jelöltetni magát. Hasonló helyzet alakult ki Veszprém megyében, ahol az enyingi járásban (és választókerületben) lévő Dég község lett a „vezérség” központja. Az 1934 novemberében zajló községi választásokon a nyilas jelöltek Dég, Szilasbalhás és Lajoskomárom községben, valamint néhány környező, kisebb községben jutottak be a képviselőtestületekbe.⁵⁶⁴

A Veszprém és Fejér megyékben lévő falvak közül sok már egyöntetűen a nyilasokat támogatta, Fejér megyében például 1934-ben 2438 párttagot regisztráltak. A járási főszolgabíró 1934 áprilisi jelentése szerint csak Sárbogárd községben 700 nyilaskeresztes párttagot szerveztek be és láttak el igazolvánnyal.⁵⁶⁵ Annak ellenére azonban, hogy gyakorlatilag már teljes községek voltak nyilas szimpatizánsok (Sárbogárd mellett Cece, Igar,

⁵⁶⁰ Dávid 1971. 488.

⁵⁶¹ Dunántúli Hírlap, 1933. június 25. és Győri Hírlap 1933. június 27.

⁵⁶² Moson nagyközség és Magyaróvár város 1939-ben egyesült.

⁵⁶³ Mezőföld, 1934. február 18.

⁵⁶⁴ Mezőföld, 1934. november 18. A lap szerint a nyilasok a térségben összesen 1790, míg a kormánypárt jelöltjei 431 szavazatot kaptak.

⁵⁶⁵ FML Főisp. biz. 20. tételszám, 1/1934.

Lovasberény, Mór, Sárosd, Seregélyes, Velence, Vereb, stb.),⁵⁶⁶ Fejér megyében egyetlen faluban sem sikerült az 1934-es községi választásokon a községi képviselői helyek többségét megszerezni. Ennek magyarázatául szolgál a főispán és a közigazgatási hatóságok egyértelműen ellenséges magatartása a nyilasokkal szemben. A mozgalom Fejér megyei megindulásakor, 1933 augusztusában gr. Széchenyi Viktor főispán a következőképpen foglalta össze nézeteit a kérdésben: „A nemzeti szocialista mozgalom semmiféle módon nem támogatandó, ellenben mint keresztény és nemzeti alapon álló megmozdulás, ellene semmiféle erőszakos eljárást követni nem szabad. Meggyőződésem az, hogy itt szalmalánggal van dolgunk, amely pillanatnyilag fellángol, de csakhamar lelohad és komolyabb, maradandó következményei nem lesznek. Egyik szomszéd vármegyében csendőrszuronyokkal próbálták e mozgalmat elfojtani, amivel éppen az ellenkezőt érték el, ti. azt, hogy tömegesen csatlakoztak olyanok is, akik erre különben nem gondoltak volna. Tehát inkább lebeszéléssel és a meggyőzés fegyverével kell ellene küzdeni.”⁵⁶⁷ A főispán helyzetértékelése nem bizonyult helyesnek, a mozgalom nem lanyhult, s ebből az is következtethető, hogy a hatóságok fellépései is keményedtek, különösen választások idején.⁵⁶⁸ A győri főispán ugyanezt a kérdést 1934. januárjában szabályozta hatósága területén: „Tekintettel a tapasztalat szerint a horogkereszteseknek a gyűléseken kifejtett káros agitációjára, a magam részéről minden horogkeresztes gyűlést a fontos gyűlések fogalma alá tartozónak kívánok a jövőben tekinteni, és ezért ez úton arra kérlek fel, hogy minden egyes engedélyezett horogkeresztes gyűlésen vagy Te, vagy pedig szolgabírád lássa el a hatósági tisztet. Abban az esetben, ha akár hivatalos, akár egyéb okokból kifolyólag a biztosi tisztet nem tudnád ellátni, úgy a gyűlést ne engedélyezd, természetesen az én előzetes álláspontom kikérése után. A magam részéről a Te és a szolgabírád elfoglaltságát igen jó ürügynek találom arra, hogy ezek a gyűlések, különösen az exponált községekben (német községek) ne engedélyeztessenek minden egyes esetben, hanem a lehetőségekhez képest az engedélyezések kissé redukáltassanak.” – szöveg a körrendelet a főszolgabírónak.⁵⁶⁹

Tolna megyében Gyöngyös, Udvari és Szakadát települések környéke lett a nyilasok által leginkább megszervezett terület. A legeredményesebbnek azonban Zala megyében bizonyultak. Az 1934 novemberében zajló községi választások során a zalaegerszegi járás területén 27 község képviselőtestületébe vagy előljáróságába jutottak be nyilas jelöltek, ezen

⁵⁶⁶ Farkas 1982. 174.

⁵⁶⁷ FML Főisp. biz. 275. tsz. 3/1933.

⁵⁶⁸ „A Nemzeti Szocialisták előretörése tovább tart. Ezen mozgalmat élénken figyelem és a rendelkezésemre álló eszközökkel csírájában igyekszem elfojtani.” Jelentette a székesfehérvári járási főszolgabíró a sárbogárdi és a móri választókerülethez tartozó falvairól 1934. február 4-én. Uo. 20. tsz. 1934/1.

⁵⁶⁹ Bana 2006. 50.

belül 8 községben 50 százalékban vagy azt meghaladó arányban.⁵⁷⁰ Az ugyanekkor lebonyolított törvényhatósági bizottsági választás pedig megyei szerepükről és befolyásukról tudósít: itt a választott tagok 13,6 százaléka, a póttagoknak pedig a 28,4 százaléka került ki a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt delegáltjai közül.⁵⁷¹

A nyilas pártok szervezetei tehát 1934-ben Fejér, Győr, Veszprém és Zala megyék nagyobb részén, egyszerre több járásban, Somogyban Marcali környékén, Tolna megyében Gyöngyös régiójában, Vas megyében pedig Vasvár környékén jöttek létre, és működtek intenzíven. Ezekben a szervezetekben az aktív párttagok létszáma 1935-ben már a tízezres számot is meghaladhatta. A legnagyobb taglétszám és a legszervezettebb csoport Zala megyében tevékenykedett, ahol már 1933 elején megindult a nyilas szervezkedés. Az alispán 1933. április 24-én kelt rendeletében hívta fel első ízben a hatóságok figyelmét a „horogkeresztesek” magatartására, amellyel szemben „az állam és társadalom rendjét, s általában a közrendet feltétlenül meg kell védeni.”⁵⁷²

A községi és a törvényhatósági választások azonban csupán egyfajta erőfelmérést jelentettek a nyilasok számára a valódi téttel bíró országgyűlési választások előtt. Az 1935-ös parlamenti választás azonban nem a nyilasokról szólt elsősorban. Az országnak ekkor olyan miniszterelnöke volt Gömbös Gyula személyében, aki a Bethlen István által meghatározott politikai kereteket radikális jobboldali reformok útján kísérte meg átalakítani. E tevékenységében nagyrészt annak az újgenerációnak a tagjaira támaszkodott, akik 1919/20-ban kerültek be a politikai közéletbe és a konszolidált rendszer szélsőjobboldali kritikáját hangoztatták. Ők Gömbös révén újra előtérbe kerülve, szűkítették azt a középosztályi bázist, amely a feltörekvőben lévő nyilas mozgalom vezetői-értelmiségi garnitúráját adhatta volna. Ezek az emberek mindaddig Gömbös mögött álltak, amíg úgy látták, hogy a miniszterelnök készen áll a szélsőjobboldali fordulatra. Hogy ez bekövetkezett volna-e vagy sem, azt már senki nem tudhatta meg, hiszen Gömbös 1936. október 6-án, betegségben elhunyt. Az őt követő miniszterelnökök fő célja már az volt, hogy az országot visszavezessék az 1920-as években kialakított társadalmi és államrendhez. Ezek után semmi meglepő nincs abban, hogy a vezér nélkül maradt szélsőjobboldali csoportok egyre nagyobb arányban találtak utat a nyilasokhoz. Vizsgált területünkön egy sor példát láthatunk ennek igazolására. Fejér megyében a következő parlamenti választáson, 1939-ben már két volt gömbösista politikus indult újra valamelyik nyilas párt színeiben (Haám Artúr és Bély Béla), két volt veszprémi

⁵⁷⁰ Vonyó 2001/a. 153. A kétezer lakosú Nemesapáti község elöljáróságának például valamennyi tagja nyilas volt.

⁵⁷¹ Uo. 154.

⁵⁷² ZML Alisp. eln., 48/1933. illetve főisp. eln. 43/1933.

képviselő pedig „kriptonyilasként” a kormánypárt radikális jobbszéléhez tartozott (gr. Pálffy Daun József⁵⁷³ és Jurcsek Béla). Zala megyében is a Nemzeti Egység Pártjának két vezető politikusa sodródott a szélsőjobboldalra. Zsidó Sándor ügyvéd, korábbi megyei NEP főszervező 1939-ben szerzett mandátumot a kormánypárt színeiben, de már 1940-ben átlépett Imrédy Béla Magyar Megújulás Pártjába, Huszovszky Lajos pedig, Gömbös közeli munkatársa – zalai képviselő 1935-ben és 1939-ben is – 1944-ben a Sztójay-kormány politikai államtitkára lett, egyben egyik kezdeményezője a kormánypárt és a nyilasok Zala megyei regionális pártfúziójának.⁵⁷⁴ Ugyancsak Fejér megyében, Székesfehérváron működött az 1930-as évek közepén az ún. Magyar Jövő Csoport, amelynek tagjai egyetemi hallgatók, állástalan tanárok, orvosok és ügyvédek voltak. Vezetőjük Rakáts Lajos, a Fejérmegyei Napló főszerkesztője – tehát a közvélemény formálásában jelentős szerepet játszó személy – volt. Ez a társulat teljes mellszélességgel támogatta Gömbös törekvéseit, a miniszterelnök tevékenységének elégtelenségét látva azonban 1934-ben tárgyalásokat kezdtek a nyilasokkal az együttműködésről.⁵⁷⁵ Rakáts hajlott volna a váltásra, a tagság azonban végül nem támogatta, mert még bízott Gömbösben.

Ezek a tényezők gyengítették a nyilasok pozícióit, továbbá az, hogy Gömbös semmilyen együttműködést nem vállalt velük, a miniszterelnök kizárólag a személyéhez és politikájához hű, megbízható képviselőket kívánta mandátumhoz juttatni. 1935-ben tehát a különböző szélsőjobboldali áramlatok egymással szemben állva készülődtek a választásokra. Különösen jól látszott ez a helyzet Zala megyében, ahol a miniszterelnök régi harcostársát, Tabódy Tibort a választások előtt nevezték ki a megye főispánjának, aki meg is tett mindent a kormánypárti képviselők sikeres szerepléséért, néhány esetben a törvénytelenég határát súrolva, sőt át is lépve. Így tehát a nyilas pártoknak, vagyis a Meskó-Pálffy csoportnak, valamint Festetics nemzeti szocialista pártjának határozott közigazgatási nyomással kellett szembenézniük. Ez már a képviselőjelöltek indulásakor, az ajánlások összegyűjtésekor kiderült. A nyilasoknak végül az országban összesen 17 egyéni kerületben és három listán sikerült jelöltet állítaniuk. A két pártszervezet egyébként a választások előtt fegyverszünetet kötött, és elhatárolva egymástól érdekszféráikat, a békés egymás mellett élésről döntött. Az egyetlen ütközés Vas megyében, a vasvári választókerületben történt, ahol Meskóval szemben indulni szándékozott Festetics helyi pártvezetője, Urbanovics Ottó is. Végül kettejük

⁵⁷³ Pálffy Daun kitűnő német kapcsolatai miatt lett a NEP kiemelt jelöltje. A gróf nagy csodálója volt a német náci pártnak, rendszeresen látogatta a nürnbergi pártnapokat. Farkas 1982. 187.

⁵⁷⁴ A pártfúzióról részletesen lásd: Degré 1964. Huszovszky a háborút végsőkéig folytatni kívánó, Törvényhozók Nemzeti Szövetsége nevű nyilas szervezet végrehajtó bizottságának is a tagja lett 1944-ben.

⁵⁷⁵ Farkas 1982. 174.

párharcából Meskó került ki győztesen, Urbanovics, miután látta, hogy esélytelen, visszalépett.⁵⁷⁶

3. táblázat

Nyilas jelöltek a dunántúli választókerületekben (1935)

Név	Foglalkozás	Választókerület	Megye
v. Bonyhády János	nyug. százados	Rajka	Győr
gr. Pálffy Fidél	földbirtokos	Gyórszentmárton	Győr
gr. Pálffy Fidél		Magyaróvár	Győr
Vutskits György	ügyvéd	Halászi	Győr
Biharvály Gusztáv	? (nyilas pártszervező)	Sárbogárd	Fejér
gr. Festetics Sándor	földbirtokos	Enying	Veszprém
Deák Ferenc	?	Ugod	Veszprém
Meskó Zoltán	nyug. katonatiszt, tisztviselő	Vasvár	Vas
ifj. Eitner Sándor	földbirtokos	Zalaegerszeg	Zala
id. Eitner Sándor	földbirtokos	Zalabaksa	Zala
Árvey István	ügyvéd	Zalaszentgrót	Zala
Zakariás Árpád	ügyvéd	Tapolca	Zala
Erdős János	agrármérnök	Marcali	Somogy
Jandl Lajos	orvos	Gyönk	Tolna

Nyilas jelöltek, akiknek nem sikerült az ajánlást beadni vagy elfogadtatni:

Dücső Jánosné, Pacsa (Zala)⁵⁷⁷

Békássy István, Letenye (Zala)⁵⁷⁸

Pálffy Fidél, Győr város

dr. Hauer József, Öttevény (Győr)⁵⁷⁹

Farkas Ferenc, Tamási (Tolna)

dr. Tordai Béla, Paks (Tolna)

Berényi Attila, Adony (Fejér)

dr. Jandl Lajos, Barcs (Somogy)

⁵⁷⁶ Vasvármegye, 1935. március 19. 20. 23. A mérleg serpenyőjét itt az billentette el a Meskó-párt javára, hogy a helyi vasvári nyilas szervezet a közeli, jóval erősebb zalai – Meskó-párti – csoportok befolyása alatt álltak.

⁵⁷⁷ Dücső Jánosné egy budapesti törvényszéki titkár felesége volt a nyilas pártban a „zászlóánya”. A többgyermekes hölgy fáradhatatlanul tevékenykedő agitátor volt, aki minden térítés nélkül, meggyőződésből hirdette a nemzetiszocializmus tanait, rendszeres szervezve és előadva a nyilas rendezvényeken.

⁵⁷⁸ Békássy István ezer holdas bezerédi (Zala megye) földbirtokos.

⁵⁷⁹ Hauer József ajánlásai közül a választási bizottság 987-t hitelesített, a választáson való induláshoz 1000 szükségeltetett. GYML Győr-Moson-Pozsony köz. e. e. vármegyék törvényhatósági bizottságának központi választmánya iratai, 1935. választási iratok.

vitéz Jászapáthy Ferenc, Vác (Pest)

Kádár Ferenc, Gyömrő (Pest)

Mátrai István, Sárvár (Vas)

dr. Kausz Gyula, Szombathely

A választáson való indulás meghiúsulásának három alapvető oka volt. Egyrészt a hatóságok akadályozó tevékenysége (gyűlési engedélyek megvonása, aktivisták letartóztatása, az ajánlási listák megrostálása stb.), mellyel már az ajánlások összegyűjtését is igyekeztek megakadályozni. A jelöltek egy része azonban nem a közigazgatás beavatkozása miatt nem tudta összegyűjteni ajánlásait, hanem azért, mert ellenjelöltjei között volt olyan szélsőjobboldali felfogású személy, aki programjával kifogta a szelet a nyilas pártiak vitorlájából. Ilyen eset volt az adonyi, ahol Haám Artúr, a kormánypárt jelöltjeként fejtett ki antiszemita propagandát, elhódítva ezzel a nyilas jelölt bázisát.⁵⁸⁰ Végül a harmadik ok, amely főként a városok esetében figyelhető meg, a pártok gyökértelensége, a támogatók – köztük is elsősorban a szavazati joggal bíró – szimpatizánsok hiánya volt.

A pártvezérek be akarták magukat biztosítani, ezért egyszerre több kerületben is indultak. Pálffy saját megyéjében, ahogy előre várható volt, a megszervezett területét érintő két választókerületben, Meskó ellenben az ország ellentétes pontjain, Budapesten, Vasváron és az Alföldön, Karcagon is jelöltette magát. A pártalapító kénytelen volt vidéken is vállalni a választás kockázatát, ugyanis a budapesti pártszervezés nem hozott olyan eredményeket, amilyeneket a pártvezér várt. Ezt a fővárosi nyilas lista gyenge eredménye fényesen igazolta is.⁵⁸¹ Festetics bízott a sikerben, ő egyéni jelöltként csupán a lakóhelyét és birtokközpontját is magában foglaló enyingi választókerületben indult, továbbá Debrecenben a párt listavezetőjeként. A jelöltek között többnyire a főkerületek vezetőinek nevei láthatók (Erdős, Árvay, Zakariás), valamint néhány megbízható felső vezető neve. Nem sikerült kiharcolni az indulás jogát a győri és a paksi főkerületvezetőnek (Hauer és Tordai), valamint Pálffy Fidélnek sem, aki Győrben is szeretett volna indulni. Tordai Béla a belügyminiszternél hivatalosan panaszt is tett a fősolgabíró ellen, aki nyolc gyűlésre vonatkozó kérvényéből egyetlen egyet sem engedélyezett. A belügyminiszter a nyilvánvaló törvénytelenséget orvosolandó, utasította a dunaföldvári járási fősolgabírót néhány gyűlés engedélyezésére. A fősolgabíró ezek után további hat választási gyűlést engedélyezett számára, „... bár vérző

⁵⁸⁰ V. ö. Vonyó 2001/a. 167. illetve Farkas 1980. 184-185.

⁵⁸¹ A három lehetséges fővárosi választókerület közül a pártnak csupán az észak-pestiben sikerült listát állítania, amelyet Meskó és a főkerületvezető, Pászty János vezetett. A nyilas lista 1584 voksot kapott (1,8 %). Hubai 2001. 2. kötet 109.

szívvel, mert nemzeti szempontból a nyilaskeresztes párt tevékenységet hazánkra károsnak vélem.” – írta a főszolgabíró a belügyminiszternek tett jelentésében.⁵⁸²

Érdeemes megfigyelni a nyilas képviselőjelöltek társadalmi státuszát, mely éles ellentétben állt a tagság szociális összetételével. Annak ellenére, hogy a mozgalom célcsoportja a paraszti népesség volt, mégsem találunk egyetlen kisgazdát sem a jelöltek között. A nyilas politikusok valamennyi esetben középosztályi, értelmiségi csoportokból, sőt mint a vezérek esetében láttuk, a régi arisztokráciából kerültek ki. A leggyakoribb pálya az ügyvéd és a földbirtokos, de több olyan személyt is találunk, akik aktív korukban erőszakszervezetnél tevékenykedtek, tehát nyugalmazott katona- és csendőrtiszteket (Pálffy Fidél is eredetileg Ludovikát végzett, hivatásos katonatiszt volt.) Személyes motivációjuk egyéntől függően az érvényesüléstől és karriervágytól a küldetéstudaton át a nemzetmentő forradalmi hevületig tartott.

A táblázatból látható, hogy egyetlen dunántúli nagyváros sem szerepel a nyilas választókerületek listáján. Az előforduló nagyobb települések vagy városok (Magyaróvár, Zalaegerszeg) esetében tudni kell, hogy választókerületük mindig magában foglalta a környező falvak népességét is, amelyek általában a választópolgárok többségét adták. Így például a zalaegerszegi választókerület két részből állt, a 13 ezer lakosú Zalaegerszegről, valamint további 70 falu népességéből.

A mozgalom a jelöltállításban a legnagyobb sikert Zala és Győr megyékben érte el, előbbi helyen a hat induló közül négyen sikerrel gyűjtötték össze a szükséges ajánlásokat. Zala megye esetében már megismertük a párt helyi vezetőit, látható, hogy 1935-ben is ők irányították a helyi pártszervezetet és indultak képviselőjelöltként.

Somogy megyében, amely egyébként a Független Kisgazdapárt bázisának számított, a munkája révén Festeticsel is kapcsolatban álló agrármérnök, Erdős János lett a főkerületvezető, egyben a marcali képviselőjelölt. Erről a választókerületről tudni kell, hogy Festeticsnek jelentős birtokrészei terültek itt el (erdőbirtokok is), aminek az ajánlások összegyűjtésében és a pártszervezésben vélhetőleg komoly szerepe volt. Ő, valamint a Veszprém megyei jelöltek tartoztak Festeticshez, a többiek a Meskó-féle párt emberei voltak.

A választási kampányban a nyilaskeresztes pártok politikai agitációjának egyik legfontosabb célcsoportja kezdettől fogva az agrárnépesség volt. Agitációjukat rendkívüli sokoldalúság és agresszivitás jellemezte. Rendszeresen tartottak kisebb, engedély nélküli gyűléseket, sok esetben éjszaka, házról házra és faluról falura járva terjesztették nézeteiket.

⁵⁸² MOL BM. res. 1935 – 4 – 5300.

Rengeteg röplapot és más rajzos ábrázolást ragasztottak ki vagy festettek a házak falára. 1935 márciusának végén Zala megyében a hatóság már határozottan fellépett az egyre intenzívebb agitációt folytató párttal szemben, rendőrségi házkutatást tartottak Zalaegerszegen Árvay István irodájában, ahol 10 000 nyilas röplapot foglaltak le.⁵⁸³ Felekezeti izgatás miatt eljárás indult Árvay, a három Eitner, Helmeczi, valamint a párt néhány más tagja ellen. A vád szerint szóban és írásban kifejtett beszédek a zsidó hitfelekezet elleni izgatást, valamint a fennálló társadalmi rend elleni lázítást tartalmaztak.⁵⁸⁴ Április 2-án a hatóság tömegesen tartóztatott le zalai nyilas vezetőket és tagokat. A mintegy száz főt Zalaegerszegre szállították, kihallgatták, majd néhány napos fogva tartás után szabadon engedték őket.⁵⁸⁵

Az 1935-ös választási kampányban hirdetett programjukból rekonstruálható az a – mai kifejezéssel élve – „üzenet”, amit a párt aktivistái a választók felé közvetíteni akartak. Ideológiájuk és cselekvési tervük primitív, de hatásosan felépített volt, s ami a legfontosabb, a célcsoport nyelvén szólt. Olyan pragmatikus kérdéseket tartalmazott, amely a hallgatóság, jelen esetben az iskolázatlan földművesek tömegei számára érthető és kézzelfogható ígéretekkel foglalt magába. Korteszédésük során azokat a problémákat vették elő, amelyek a mindennapi életben érezhetőek voltak az emberek számára. A Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt több száz példányban sokszorosított programfüzetét⁵⁸⁶ ifj. Meskó Zoltán írta, első oldalán tartalmazta a párt országosan is nyilvánosságra hozott programjának rövid kivonatát.⁵⁸⁷ Fő részében azonban a *Nyilaskereszttel a magyar föld népéért* címmel egész más stílusban, a földművelőkhöz szólt. A nyilas mozgalmat, mint a magyar falu megmentőjét mutatta be, amelynek feladata, hogy felrázza azt tespedtségéből és a befelé fordulásból. Részletesen kifejtette, milyen okok vezettek oda, hogy a magyar parasztnak nyomorúságos körülmények között kell élnie. Ezek között legfontosabbnak a liberális

⁵⁸³ A Zalaegerszegen nyomtatott röplapokon a következő szöveg állt:

„Nyilasok vezére, értünk foly a vére, Mert ő nem áll félre, esküszünk nevére.

Az Árvay doktor értünk harcolt sokszor, Ő lesz a követünk, akit mi követünk.

Éljen szeretett képviselőjölöttünk Dr. Árvay István! Bátorság!” ZML VEIGY. 5962. sz.

⁵⁸⁴ A bírósági megfogalmazás szerint: „A zsidó világralmi törekvésekre, továbbá a zsidóságnak a kommunizmussal való kapcsolataira célzó nyomda útján többszörösített képes ábrázolások és röpiratok [...]” miatt. Uo.

⁵⁸⁵ Részletek a körlevélből, amit Árvay intézett választókerületének aktivistáihoz: „Magyar Testvéreim! Bizonyára értesültek arról, hogy személyes szabadságunktól vezető testvéreimmel együtt több, mint négy napon keresztül meg voltunk fosztva. ÁLLJUK A HARCOT RENDÜLETLENÜL. [...] Úgy az elkövetkező napokban, mint a választáskor a legnagyobb rendet és fegyelmet tanúsítsátok. Eszetekbe se jusson a hatóságok törvényszerű rendelkezéseivel szembehelyezkedni. [...] Rendkívül fontos, hogy A NYILAS MAGYAR TESTVÉREK A SZAVAZÁSRA MÁR REGGEL 8 ÓRAKOR MINDENÜTT JELENKEZZENEK A SZAVAZÓ HELYISÉGEKNÉL, nehogy a késedelemből hátrány származhassék.” (Kiemelések az eredetiben) Részletesen kifejtette még híveinek, hogy a szavazó szabad választását a törvény védi, és aki befolyásolni akarja azt büntetés sújtja. Ismertette a párt bizalmi személyeinek szerepét és funkcióját, mi a feladatuk és hogyan készüljenek fel a visszavetésekre. Uo.

⁵⁸⁶ Uo.

⁵⁸⁷ V. ö. Magyarországi pártprogramok 2. 314-318.

gazdaságot láttatta, amelyben minden befolyás a zsidóké. Hosszan fejtegette a zsidó nagytőke és kereskedelem különböző machinációit, amelyek szerintük a kiscgazdák eladósodását, földjük elárverezését, s ezzel elnyomódásukat okozta. A felsorolt gazdasági okok között egy sor valós, a közgazdaságtanban jól ismert elem található (infláció, magas kamatok és adók, a kartellek szerepe stb.), ezek mögött azonban a szerző minden esetben nemzetközi zsidó manipulációt sejtetett. Hasonlóképpen éltek vissza a valóságban megtörtént – egyébként valóban visszás – esetek propagálásával. Egy konkrét eset példázatában egy kiscgazda háza leégett, bankkölcsönt vett fel, hogy újjá tudja építeni. A gazdasági válság következtében azonban a részleteket nem tudta fizetni, az 500 pengős hátralék miatt árverésre került a sor. Mivel a végrehajtás során senki sem jelentkezett vételre, (a faluban senkinek nem volt ennyi pénze, a módosabb gazdáknak pedig már volt házuk, egyébként is mit kezdtek volna egy szegény házzal) így a 4000 pengő értékű ház és házhely 500 pengőért a bank tulajdonába került.⁵⁸⁸ A történet nyilas interpretációja szerint a „zsidó bank” így tette rá a kezét a kiscgazda vagyonára.

Ugyanakkor a kiscgazda másik ellensége a nagybirtok, „amelynek árnyékában halálra ítélt sorvad el a magyar földművelő.”⁵⁸⁹ Valójában azonban a nagybirtok is csak úgy „ugrál, ahogy a zsidó tőke fűtyül”. Példának hozta fel a Teleki-kormány földreformját, amelyet a zsidóság érdekeinek megfelelően hajtottak végre. A földhöz jutott kiscgazdáknak ugyanis eszközökre, állatokra, vetőmagra volt szükségük a megnövekedett birtok megmunkálásához, aminek az előteremtéséhez a szükséges tőkével általában nem rendelkeztek. Ekkor végérvényesen a bank karmai közé kerültek, az adósságot visszafizetni nem tudták és birtokukat elveszítették. „Végeredményben az ország kisbirtokainak igazi tulajdonosa a zsidó nagytőke” – írta a szerző. Ezt a „játékot” a zsidóság egyszer már eljátszotta, amikor a nemesi birtokokra tette rá a kezét ugyanígy, a 19. század végén. Bizonyos megállapításai azonban nélkülöztek minden demagógiát és a valós helyzetet mutatták be: „Rossz volt ez a földreform, mert a községtől legmesszebb eső földeket adta a földet igénylőnek. Az új gazda teljesen tönkretette lovát, kocsiját, szerszámját, hiszen naponta több kilométert kellett megtennie, ha becsületes munkával akarta megmunkálni földjét.” Ilyen világos és egyértelmű beszédet politikusoktól a földművesek ritkán hallottak, tökéletesen értették, és ebben komoly meggyőző erő rejlett. A program részletesen kitért a javasolt megoldásokra is, amelyben tulajdonképpen az országos programot ismertette egyszerű, közérthető nyelven. Az aktuális politikai kérdésekre is röviden kitért, megvádolva a Független

⁵⁸⁸ GYML Főisp. ált. 154/1936. Valós eset a gazdasági felügyelő beszámolójából.

⁵⁸⁹ ZML VEIGY. 5962.

Kisgazdapártot, hogy együttműködik a kormánnyal (Gömbös-Eckhardt egyezség). A többi ellenfelet gyorsan elintézte: „A keresztényszocialisták sorait megbontja a királykérdés!” és „A szociáldemokraták vezetői zsidók!”. Több szót nem is vesztegetett ezekre.

A programfüzet tartalmát „Mit akarunk?” kezdetű röplapokon is terjesztették, rövidített formában. A nyilas propaganda eszköztárában ugyanakkor rendkívül szélsőséges tartalmú ígéretek és állítások sora is megjelent. Az ígéretek elsősorban a földreformra vonatkoztak, amelynek jó táptalaját jelentette a helyi társadalmak gerincét alkotó törpe- és kisbirtokos parasztság. A Győr megyében lévő Rábapatona község lakói például 1935 elején 239 aláírással ellátott kérvényt adtak be az Országos Telepítési Hivatalhoz, „telepítési eljárás megindítását” kérve.⁵⁹⁰ A két és félezer lakosú község lakói túlnyomórészt földnélküliek és törpebirtokosok voltak.

Röplapjaik és rajzos karikatúráik – melyeket a párt a választások idején nagy számban szórt szét, illetve ragasztott ki a házfalakra – főként a zsidóságot vették célkeresztbe. A „Melyiket akarjátok?” c. röplapon két évszám alatt, két rajz volt látható, az „1919” jelzés alatt egy kivégzést láthatunk, amelyet kommunisták hajtanak végre, az „1934” évszám alatt pedig egy görnyedező paraszt, munkás és egy polgár hátán trónoló és pénzes zacskót szorongató zsidó férfit. Egy másik rajzon egy zsidó férfi egy lépvesszőt tart, amelyről emberek lógnak le, a vessző felirata: „Szabadság, egyenlőség, testvériség.” Ehhez járultak egyéb olyan rajzos plakátok, amelyek egyértelműen a parasztságot szólították meg.⁵⁹¹ A Zsidók Izrael népe c. röpirat azt tudatta olvasójával, hogy a zsidóság az új Judeát a Duna-Tisza közén akarja megteremteni. A versek közül szemléltetésnek a „Lángban áll az ország, felgyújtotta a zsidóság,” kezdetűt emelhetnénk ki, de a sort a hasonló színvonalú propagandaanyagokkal még hosszan folytathatnánk.⁵⁹² A választások során terjesztett röplapjaik és sajtótermékeik már a címükben is jelzik tartalmukat:⁵⁹³

„Azt kérdeled miért bántjuk a zsidót?”

„A magyar föld dolgozóihoz, gazdáihoz, földműveseihez, munkásaihoz!”

„Bátorság! Vesszen Trianon!”

„Aki zsidónál vásárol a magyar faj gyilkosa!”

„Ébredj magyar!”

⁵⁹⁰ GYML Főisp. ált. 85/1935.

⁵⁹¹ Az egyik Zalaegerszezen készített plakáton például egy középkorú parasztember látható, amint széthúzza mellén az ingét és büszkén mutatja, ahogy a nyilaskeresztes szíve dobog. ZML VEIGY. 5962.

⁵⁹² Uo. Az iratok leírását lásd: Németh – Paksy 2004. 244-250.

⁵⁹³ MOL Bm. res. 1936-6-6119. Kimutatás a nyilas sajtótermékekről.

„Vida Jenő”⁵⁹⁴

„Akarjuk és megvalósítjuk Nagy-Magyarország maradéktalan visszaállítását!”

„Nemzeti szocializmus és a falusi nép!”

Felhasználták és beépítették propagandájukba azokat az információkat is, amelyek Németországból érkeztek. Az egyik levél ugyanis arról tanúskodik, hogy Budapestről több példányban megkapták Göbbels legutóbbi, a „zsidó bolsevizmus ellen mondott beszédét”, míg Győr megyében egy Hitler rádiószózatát tartalmazó füzetet terjesztettek.⁵⁹⁵

A legforróbb választási hangulat Zala megyében alakult ki, melynek következtében a hatóság a zalaegerszegi választókerületben elrendelte, hogy a képviselőjelöltek nem hagyhatják el lakóhelyüket, tehát nem is mehettek el szavazni. Ezt a rendeletet a főszolgabíró a főispán utasítására hozta meg, aki attól tartott, hogy a képviselőjelöltek találkozási választóikkal olaj lesz a tűzre, és zavargások törhetnek ki. A feszültség háttérében egyértelműen a nyilasok és a hatóságok szembenállása húzódott meg. A nyilasok tervezett akciója lett volna például a választást megelőzően egy demonstratív, zászlós-egyenruhás bevonulás Zalaegerszegre, amit végül szintén betiltottak (a tiltó határozatot kihirdető küldöncre az egyik faluban ismeretlen tettesek pisztollyal rálöttek).⁵⁹⁶ A feszültséget mutatta a kivezényelt karhatalmi alakulatok száma is, amely Zala megyében igen magas volt, a jóval nagyobb Pest megye után ide vezényelték, illetve itt mozgósították a legtöbb rendfenntartó csendőri alakulatot.⁵⁹⁷

A nyilasok politikai programjához radikális hangvétel „illett”, hiszen ez is a tartalom hitelességét bizonyította. Szóhasználatukra jellemző volt, hogy kerültek a patetikus, – a korszak hivatalos nyelvezetére egyébként oly jellemző – sallangos és sablonos kifejezéseket, néven nevezték a dolgokat. Kilépve a hagyományos politikai cselekvés keretei közül, nem rettentek vissza semmilyen tabu ledöntésétől sem céljaik érdekében.

Különösen igaz ez a két zalai mozgalmár, Árvay István és Eitner Ákos esetében, akik személyesen vettek részt nemcsak a pártgyűlések levezénylésében, de a röpiratok és hirdetmények éjszakai kiragasztásában, terjesztésében vagy az agitációs munkában is. Beszédeikben semmilyen tabu ledöntésétől nem rettentek vissza: „Ha a nagy bankok nem

⁵⁹⁴ Vida Jenő zsidó nagyiparos, vezérigazgató, felsőházi tag.

⁵⁹⁵ ZML Veigy 5962. ill. MOL BM. Res. 1936-6-6119. Ugyancsak megtalálta az ügyészség Helmeczy propagandafőnök iratai között a Weltienst c. német nyelvű füzetkét, melynek tartalma azt magyarázza el, hogy miért volt a zsidóságnak nagy üzlet az első világháború és milyen további veszedelmet jelentenek az emberiség számára.

⁵⁹⁶ Zalai Napló 1935. március 27. és ZML Zala Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai, 1121/1936.

⁵⁹⁷ MOL BM. res. 1935-4-5300. Pest megye: 964 fő, Zala: 860 fő, Somogy: 605 (itt főként a kisgazdapárt miatt), Vas: 407 fő, Tolna: 344 fő. Az összes többi megyében 200 fő körül.

akarják kinyitni a pénzszekrényeket, majd mi kinyitjuk. A Szabadság téren még elfér három akasztófa a bankvezérek számára.” Mondta Árvay István egyik választási beszédében.⁵⁹⁸ „Ha nincs magyar paraszt, akkor éhen döglenek a vasalt nadrágos urak. Annak a fényes autónak az árát a te bőrödből nyúzták le. Ha a bankok kezéből visszavesszük azt a földet, amelyet eloroztak, elloptak tőlünk, akkor csak jogos tulajdonukat vesszük birtokba, mert azt nekünk szerezték az őseink. Ha csak 3 kartellvezért felkötöttek, mindjárt megszűnik a kartell. Ha felakasztatok 3 bankárt, mindjárt lesz pénz.”⁵⁹⁹ Eitner Ákos pedig a következő kijelentéseket tette: „Gömbös Gyula miniszterelnök és Kállay Miklós földművelésügyi miniszter gazember, mert Gömbös öt, míg Kállay 52 fizetést húz.”⁶⁰⁰ 1935. március 17-én Zalaszentgróton tartott népgyűlés alkalmával Árvay ismét a bankárok felakasztásáról beszélt. A szolgabíró beszámolója szerint Árvay „annyira izgatja a lakosságot, hogy a pártjához tartozók kijelentették, hogy majd kiegyenesítik a kaszákat és ezzel juttatják érveiket érvényre.”⁶⁰¹ A jelentés szerint Árvay „magatartása következtében a Magyar Nemzeti Szocialista Párt ottani [zalaszentgróti] vezető tagjai sorozatosan követik el a kihágásokat és vétségeket és ellenük titkos gyűlések tartásáért, engedély nélküli röpiratterjesztésért, s a választási törvénybe ütköző vétségekért mintegy 15 egyén ellen van eljárás folyamatban”. A helyi körjegyző védelmet kért testi épsége védelmére a főszolgabírótól, mivel személye „a nyilaskeresztes párt részéről állandóan fenyegetésnek és inzultusnak van kitéve”. Beszámolója szerint a nyilasok „napról napra gyűléseznek és éjjeli összejöveteleket tartanak. A többi választókat megfenyegették, hogy felgyújtják azoknak a házát, megforgatják abban a kést, aki más jelöltre mer szavazni, mint a nyilas.”⁶⁰²

Vélhetően ez a túlzó radikalizmus és a már-már parasztfelkelés rémét idéző tevékenységük okozta térhódításuk megtorpanását, és elidegenítette a párttól a polgári rétegeket, melynek eredményeként a mozgalom az adott keretek között egyelőre képtelen volt bázisát szélesíteni. Ez egyben megkönnyítette ellenük a hatósági fellépést is.

A nyilaskeresztesek népszerűségét ugyanakkor a falusi lakosság körében jól mutatta az országgyűlési választásokat megelőzően ismét megélénkült mozgalom. Ilyen esemény volt a zalalövői nagygyűlés 1935. március 17-én, amelyet a helyi szálló nagytermében rendeztek. A párt felhívására – a kirendelt csendőrparancsnok részletes beszámolója szerint⁶⁰³ – 1500 személy gyűlt össze a környező településekről. A terembe be nem fért mintegy ezer főt ekkor

⁵⁹⁸ Zalai Közlöny, 1935. március 30.

⁵⁹⁹ ZML Zalaszentgróti fős. közig. iratai, 1021/1935.

⁶⁰⁰ MOL BM. res. 1934-7-2004.

⁶⁰¹ ZML Zalaszentgróti fős. közig. iratai, 1021/1935.

⁶⁰² ZML Zalaszentgróti fős. közig. iratai, 1075/1935.

⁶⁰³ ZML Zalaszentgróti fős. közig. iratai, 941/1935.

oszlásra szólították fel, azok azonban nem voltak hajlandó távozni, sőt „bátorság, bátorság” felkiáltásokkal válaszoltak. Ezután a csendőrpáncsnok szuronyrohamot rendelt el és széteszlatta a tömeget. Az események leírása bizonyossá teszi, hogy a nagygyűlésen nem kíváncsiskodók jelentek meg, ahogy az sok párt esetében előfordult, hanem szimpatizánsok, akiknek feltűnően nagy száma a párt népszerűségére, a hatósággal való szembeszegülésük pedig elszántságukra utalt.

A falusi lakosság körében való sikeres terjeszkedésről és a városi térhódítás kudarcáról tanuskodnak a győri alvezér, Hauer Antal szavai is, melyet egy 1934. decemberi pártgyűlésen mondott: „A vidék már tántoríthatatlanul áll mögöttünk, a városi lakosság körében azonban vannak még, akik azt mondják, hogy minden fenntartás nélkül csatlakoznának hozzánk, csak egy aggályuk van, már annyiszor csalódtak, nem fognak-e csalódni megint.”⁶⁰⁴

A nyilas propaganda központi gondolata a hatalom kritikája volt. Kifejezéseik alkalmasak voltak arra, hogy a fennálló rendszer a kisember számára ellenszenves vonásait pellengérré állítsák, hogy végre valaki kimondta azt, amit ők még végiggondolni sem mertek. Ezek a mondatok alapjaiban rengették meg a társadalmi kapcsolatrendszer szervilis és álszent tiszteletre épülő vonásait. Nem tisztelték, sőt rombolták azokat az eszményeket, amelyeket az akkori elfogadott társadalmi normák felemeltek és kultizáltak.

Megfigyelhető emellett náluk is a minden szélsőséges mozgalomra oly jellemző stílus, a győzelemre törő, elsőprő lendületű hangvétel, aminek alapja az elhivatottság érzése és a küldetéstudat, az igaz út felismerésének mámore. Egyik kedvenc mondásuk Mussolinitől származott:

„Ha előre megyek kövessetek,
Ha meghátrálok öljetek meg,
Ha meggyilkolnak, bosszuljatok meg...”⁶⁰⁵

A nemzeti szocializmust követőinek egyik része olyan új „koreszmének” vélte, amelynek ők az apostolai. „Ennek a mozgalomnak nem erkölcsi támogatókra van szüksége, hanem szerzetesekre van szüksége, akik lemondanak a világ örömeiről, mint Kapisztrán János és Savonarola, és egész erejüket ennek a mozgalomnak a szolgálatába állítják. És ezek álljanak össze és lobogjanak a zászlók, és peregjenek a dobok, és harsogjanak a kürtök, és szuronyt szegezve előre a győzelemre!” – harsogta Festetics Sándor 1934. december 16-án,

⁶⁰⁴ Bana 2006. 53.

⁶⁰⁵ ZML Főispáni biz.ir. 6/1937. ill. Mezőföld 1934. január 14. Részlet egy Somogyban terjesztett röplapból: „Megérdemlik nyomorult sorsukat azok, akik megrettenve siránkoznak és nem férfiak módjára cselekszenek. Testvérek! Keljete fel a gyalázatból, amelybe a magyarsággal ellentétes nemzetközi szellem taszított le benneteket! Védjétek meg keresztény faj jellemeitek méltóságát! Sorakozzatok a diadalmas győzelem gondolatával és akaratával a nyilaskereszt zászlója alá!” MOL BM. res. 1936-6-6119.

egy győri nagygyűlésen.⁶⁰⁶ Erejüket látványos felvonulásokkal szerették demonstrálni, a nagyobb ünnepeken, a választások előtt március 15-én, vagy korábban a Szent Jobb körmeneteken, a hatóságok azonban rendre megtagadták az engedélyt.

Bár nem nyilaskeresztes jelöltként indult el a választáson Meizler Károly, hanem a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt színeiben, szélsőjobboldali felfogása nem változott, kampánymódszerei és programja pedig a nemzetiszocialistákéhoz hasonlított. „Agitációjuk abban állott, hogy a kortesei a népet a legvalótlanabb híresztelésekkel áltatták, nevezetesen a községekben lépten-nyomon azt beszéltek, hogy dr. Meizler Károly képviselőségével a testvériség és egyenlőség elve fog uralkodni, megszűnik az urak hatalma, nem kell adót fizetni, mindenki egyformán élhet, a jegyzőt, a papot belefojtják a pöcegödörbe, a főbíró ki lesz rúgva a főispánnal együtt, a kormány mehet a fenébe. A Meizler párt kinevezte magát a szegények pártjának, szemben a kormánypárttal, amely az urak pártja, úgyhogy a választási küzdelem tulajdonképpen társadalmi osztályok közti küzdelemmé fajult és az így bekövetkezett állapot az 1918-as időket megelőző eseményekre engedett a járás területén következtetni. Korteszédéseik következtében a tekintélytisztelet meglazult, az emberek szemtelen és erőszakos fellépésűekké váltak, mert ismeretlen részről be volt nekik ígérve, hogy minden eddigi hatalom megszűnik és ezután az ő uralmuk következik.”⁶⁰⁷ Láthatóan tehát Meizler sem politikai programot, hanem demagóg és irracionális ideológiát hirdetett, amely az elégedetlen paraszti tömegek megnyerésére irányult.

Ehhez a választási propagandához fontos hozzátenni, hogy a választók jelentős része – és éppen a párt által megcélzott szegényparasztság – csak 1920 óta rendelkezett választójoggal, azaz kevés politikai tapasztalattal bírt. Az egyébként is iskolázatlan, a közéleti ismeretek minimumával sem rendelkező paraszti tömegek számára a világosan megfogalmazott és egyszerű propaganda volt a leghatásosabb, függetlenül annak valóságtartalmától. Ezek az emberek először találkoztak valódi ellenzéki – ráadásul radikálisan ellenzéki – párttal, és ha ehhez hozzávesszük azt, hogy a párt helyi vezetői általában harmincas éveikben járó, ambíciózus, iskolázott emberek voltak, akik lakóhelyük térségében családnevüknek és anyagi hátterüknek köszönhetően nagy ismertséggel bírtak, megérthető propagandájuk eredményessége, mely könnyebben tette eszméiket „eladhatóvá” az egyszerű emberek körében. Szemléletesen jellemzi ezt a helyzetet az egyik Győr megyei nyilas falu jegyzője: „Mikor [Pálffy Fidél 1935. márciusában] folyó hó 21-én estefelé végigment községemen, az utcán egyszerű napszámos emberek »testvér«-nek szólították, s

⁶⁰⁶ Bana 2006. 53.

⁶⁰⁷ ZML Főisp. biz. 39/1935. A keszthelyi járási főszolgabíró jelentése a főispánnak 1935. április 12-én.

valami földönkívüli boldogság sugárzott az arcukon.”⁶⁰⁸ Ugyanerről az attitűdről írt szemléletesen Pörneczy József pusztaválicikai földbirtokos is, aki egy zalai nyilas falu életét mutatta be, illetve kereste a magyarázatot az „újpogányság” népszerűségének okaira. Cikke 1936 szeptemberében jelent meg a katolikus folyóiratban, a Magyar Kultúrában.⁶⁰⁹ A szerző hívő katolikusként arról értekezik, hogy a politikai katolicizmusnak miben kellene megújulnia és hogyan szerezhetné vissza falusi bázisát: „Az eredmény azon dől el, hogy a falu világnézeti választójainál az újkori pogányság csalogatásaival szemben milyen eszközökkel tudjuk a néplelket a magyar katolicizmusnak a kilencszáz éves szentistváni eszme jegyében megtartani! [...] A krisztusi gondolatért való küzdelem ellenfele a modern pogányság, a sokféle kereszties mozgalom. Ez a mozgalom terjed, szélesedik, terül egyik falutól a másikig.” Ennek kapcsán Pörneczy szemléletesen mutatja be egy nyilas falu, talán éppen saját faluja életét, egy vasárnapján keresztül: „Vasárnap délelőttje az ilyen falunak sajnos, nem igen van. A templom messze nyolc-tíz kilométerre. Ki kívánhatja meg a vasárnapi szentmisét? Papot csak temetéskor látnak. Tanítója van a falunak egy-két év óta, de egymaga egy eszmeáramlattal szemben nem sokat tehet. A leventekoron felüliek pedig még írni-olvasni se igen tudnak, ilyen analfabéta falu főfészke a nyilasmozgalomnak. Vasárnap délelőtt eltelik tisztálkodással és öltözködéssel, hogy délután a magyar melleket már a zöld ing borítsa. Délután autókon berobognak a nyilas vezérek. Sorbaállítás, üdvözlés, karfeltartással és hangos „bátorság” köszöntéssel. Ez tetszik a népnek! Kapufélfán, korcsmán ott a nyilas jelvény meg a jelszó. Ha végigrobogsz autóval a falun, a gyerekek a hidakon állanak és már az ötéves korosztály felemelt karral és hangos „bátorsággal” üdvözli a tova robogó autót. A most pötyögő gyerekek hallanak-e „Dicsértessék”-et? A még nem nyilas szülők gyermeke előbb tudja a „bátorság” jelszót, mert mindig azt hallja társaitól. Délután valamelyik nyilas polgártársnak temetik az anyósát. A plébános messze van, csak a kántor jelenik meg, de kivonul az egész nyilas társadalom zöld ingben, hogy a szegény halott utoljára hallhassa a földi boldogságot jelentő „bátorság”-ot. Egy nyilas temetés utáni héten az eddig ingadozók mind belépnek a zöldinges táborba, mert ez kell a magyarnak! Este mulatság, ott van a vezérkar.”

Rátérve a választás eredményeire láthatjuk, hogy vizsgált térségünkben kizárólag négy politikai irányzat illetve párt áll egymással szemben. A kormánypárt és a nyilasok mellett a Dunántúlon hagyományosan erős keresztény legitimista párt, valamint a kisgazdapárt állított

⁶⁰⁸ Bana 2006. 55.

⁶⁰⁹ Magyar Kultúra, 1936. szeptember 5. Pörneczy József: Krisztus a magyar faluban.

jelöltek. A választás végeredménye csalódást hozott a nyilas mozgalom számára, hiszen a Dunántúlon csupán egyetlen jelöltnek, Festetics Sándornak sikerült bejutnia a parlamentbe.

4. táblázat

A nyilas jelöltek választási eredményei a dunántúli választókerületekben (1935)⁶¹⁰

Kerület	Jelölt	Párt	Eredmény	
			fő	%
Vasvár	Roszner István	NEP	7818	52,4
	Vargha Gábor	KGSZP	4187	28,1
	Meskó Zoltán	NSZMFMP	2900	19,5
Györszentmárton	Csíkvándi Ernő	NEP	8403	48,5
	Kelemen András	Független Kisgazdapárt	398	2,3
	Pálffy Fidél	NSZMFMP	8508	49,2
Halászi	Gallasz Ágost Rudolf	Független Kisgazdapárt	1602	64,2
	Hortobágyi Ernő	Nemzeti Legitimista Néppárt	278	11,2
	Vutskits György	NSZMFMP	615	24,6
Magyaróvár	Kühne Lóránt	NEP	5419	64,0
	Pálffy Fidél	NSZMFMP	3053	36,0
Rajka	Pintér László	NEP	2705	59,0
	Török Árpád	Független Kisgazdapárt	580	12,7
	Bonyhády János	NSZMFMP	1298	28,3
Enying	Nagy István	NEP	6125	47,8
	Festetics Sándor	Nemzeti Szocialista Párt	6698	52,2
Ugod	Kolozsváry László	NEP	7602	53,8
	Lakos Béla	Független Kisgazdapárt	1479	10,5
	Fitz Artúr	KGSZP	3573	25,3
	Deák Ferenc	Nemzeti Szocialista Párt	1476	10,4
Sárbogárd	Jurcsek Béla	NEP	8129	60,3
	Füredy Jenő	Független Kisgazdapárt	2601	19,3
	Biharvály Gusztáv	NSZMFMP	2754	20,4
Marcali	Horváth Lajos	NEP	5122	32,8
	Erdős János	Nemzeti Szocialista Párt	5115	32,7
	Strausz István	Pártonkívüli	5389	34,5
Pacsa	Bosnyák Andor	Független Kisgazdapárt nyilaskeresztes támogatással	4294	48,8
	Huszovszky Lajos	NEP	4502	51,2
Tapolca	Esterházy Móric	KGSZP	5220	59,9
	Zakariás Árpád	NSZMFMP	3489	40,1

⁶¹⁰ A párthovatartozást illetően v. ö. Hubai 2001. 1. kötet 56.

Kerület	Jelölt	Párt	Eredmény	
			fő	%
Zalabaksa	Némethy Vilmos	Független Kisgazdapárt	5087	63,3
	id. Eitner Sándor	NSZMFMP	2954	36,7
Zalaegerszeg	Árvátfalvi Nagy István	NEP	6031	37,5
	ifj. Eitner Sándor	NSZMFMP	5450	33,9
	Farkas Tibor	pártonkívüli	4585	28,6
Zalaszentgrót	Gyömörey Sándor	KGSZP	9557	64,1
	Árvay István	NSZMFMP	5367	35,9
Gyönk	Pesthy Pál	NEP	7094	56,0
	Ritter Péter	Független Kisgazdapárt	3277	25,9
	Jandl Lajos	NSZMFMP	2295	18,1

A táblázatban látható (pacsai választókerület, Zala megye) a kisgazdapárti Bosnyák Andor is, aki hivatalosan a Független Kisgazdapárt jelöltjeként indult, de nyilaskeresztes támogatással. Ebben a kerületben indult volna ugyanis Dücső Jánosné, akinek ajánlási íveit a választási bizottság nem fogadta el. Ezek után jött létre egyezség a 800 holdas földbirtokos Bosnyák⁶¹¹ és a nyilas főkerületvezető, Árvay között az együttműködésről: „Ismételen kijelentem, hogy amennyiben Ti Pacsán vagy a pacsai kerületben engem támogattok, megválasztásom esetén belépek a nyilaskeresztes pártba és a parlament első ülésén zöld ingben fogok megjelenni.” – írta Bosnyák Árvaynak, aki ezek után nyilas szervezeteivel teljes mellszélességgel támogatta Bosnyákot.⁶¹²

5. táblázat

A pótválasztások eredményei a dunántúli kerületekben (1935)

Kerület	Jelölt	Párt	Eredmény	
			fő	%
Györszentmárton	Csikvándi Ernő	NEP	9372	51,64
	Pálffy Fidél	NSZMFMP	8777	48,36
Marcali	Strausz István	Pártonkívüli	7853	52,91
	Horváth Lajos	NEP	6988	47,09
Zalaegerszeg	Árvátfalvy Nagy István	NEP	8227	60,11
	Ifj. Eitner Sándor	NSZMFMP	5459	39,89

⁶¹¹ Bosnyák Andor misefai földbirtokos apja nem volt más, mint Bosnyák Géza volt zalai főispán (1917-1918), egyben a vármegye felsőházi tagja!

⁶¹² ZML Főispáni biz. 39/1935. A levél, amelyet Bosnyák a 'Bátorság!' nyilas köszöntéssel zárt, Árvayék letartóztatása és a házkutatás alkalmával került elő. V. ö. Vonyó 2001/a. 159.

Az eredményeket látva elhamarkodott dolog lenne a szélsőjobboldali mozgalom kudarcáról beszélni. A korszak választási rendszere egy sor olyan szűrőt tartalmazott, amely egy ellenzéki pártnak vagy jelöltnek rendkívül megnehezítette a választási győzelmet.⁶¹³ A sikerre kizárólag abban az esetben lehetett esélye, ha a helyi népesség körében hathatós, a választási győzelem számszerű arányait messze meghaladó támogatást tudhatott maga mögött. A nyilas pártok esélyeit tovább rontotta, hogy követőik abból a társadalmi rétegből kerültek ki, amely a legkisebb érdekérvényesítő képességgel rendelkezett. Nem kell sok fantázia annak belátásához, hogy a nyílt szavazás rendszere milyen lehetőségeket adott a korabeli közigazgatásnak a voksolásra váró, levett kalapjukat morzsoló, alázatosan sorban álló földművesekkel szemben.⁶¹⁴ A választási eredményeket ebből a szemszögből értékelve elmondható, hogy a pártok képviselői általában jól szerepeltek, szavazataik aránya a legtöbb esetben 30-40 százalék körül alakult. Eredményeik jelentőségét tovább növeli, hogy nem akármilyen ellenfelekkel álltak szemben. Zala megyében, a tapolcai kerületben Zakariás Árpádnak, a volt miniszterelnökkel, egyben a kerület korábbi képviselőjével, Esterházy Móriccral kellett megküzdenie, akinek az itt található családi birtokai is jelentős segítséget jelentettek. Ugyanez volt a helyzet – a közjogi méltóságot leszámítva – a szomszédos zalaszentgróti kerületben, ahol a volt zalai főispán⁶¹⁵ testvére, egyben az egyik legősibb zalai nemesi család sarja, Gyömöre Sándor indult, aki az előző két választáson egyhangúlag, tehát ellenjelölt nélkül lett itt képviselő. Zalabaksán id. Eitner Sándor ellenfeleként az a Némethy Vilmos indult, aki az előző választáson a lenti-i választókerületben egy 1932-ben tartott időközi választáson szerzett mandátumot hatalmas harcban úgy, hogy ellenfelét, az erősen támogatott kormánypárti képviselőt a választás napján visszaléptették a blamázs elkerülése érdekében.⁶¹⁶ Ezúttal alku jött létre a NEP és – az egyébként szélsőjobboldali felfogású – Némethy között, mely szerint az ellene indított kormánypárti jelöltet, dr. Zsidó Sándor ügyvédet visszaléptették, viszonzásul Némethy nem indult régi választókerületében, ahol Bíró György nyugalmazott katonatiszt megválasztását szerették volna minden áron biztosítani. A negyedik eset, a nyilas párt „fészke”, a zalaegerszegi választókerület volt azonban a

⁶¹³ A választójogosultak korlátozott száma, a nyílt voksolás, ajánlások gyűjtése, mely során egy választó csak egy jelöltet ajánlhatott, állandó hatósági részvétel és kontroll a választási gyűléseken, vidéken az ellenzéki sajtó teljes hiánya stb.

⁶¹⁴ Lásd a 618. sz. jegyzetet. Szemléletes példának hozható fel még a zalaegerszegi választókerületben lejátszó-dó eset, amikor néhány faluban a választási bizottságok elnökei több tucat szavazónak utasították vissza a voksát azzal, hogy nem mondták ki rendesen ifj. Eitner Sándor nevét. (Azt mondták, hogy „Eitner fiatalúr”, „Eitner uraság” vagy rosszul ejtették.) ZML IV. 403. b. Zala Vármegye Központi Választmányának iratai. Zalaegerszegi választókerület, 1935. Választási jegyzőkönyvek és iratok, Gellénháza, Kávás (visszautasítottak: 23 és 44 fő).

⁶¹⁵ Gyömöre Sándor Zala vármegye főispánja 1926 és 1935 között. Az ő helyét foglalta el közvetlenül a választások előtt Gömbös miniszterelnök egyik régi harcostársa, Tabódy Tibor.

⁶¹⁶ Paksy 2004/b. 45-50.

legkeményebb dió. Az itt induló Árvátfalvy Nagy Istvánt, Gömbös Gyula bizalmasát a hatóság tüzzel-vassal támogatta, hiszen Árvátfalvy is azon személyek közé tartozott, akik lojális képviselőként mindenben támogatták volna a kormányt, ezért parlamentbe kerülése „országos érdek” volt. Itt három jelölt indult, a harmadik személy, dr. Farkas Tibor helyi földbirtokos, a megye egyik legtevékenyebb közéleti-politikai figurája, aki 1921 óta volt már tagja a képviselőháznak. Őt támogatta, a kerület egyik legbefolyásosabb embere Pehm (Mindszenty) József zalaegerszegi apátplébános is. Itt az első fordulóban nem is született eredmény, pótválasztásra került sor, amelyben végül a Nemzeti Egység Pártjának jelöltje szerezte meg a győzelmet.⁶¹⁷ A zalai választási kudarcot a nyilasok egyértelműen Tabódy Tibor főispán kíméletlen politikájának tulajdonították.⁶¹⁸ A pártvezetőség szerint a megyéből több mandátumot is el lehetett volna hozni, ha nincs a közigazgatási nyomás. „A pártközpontban nyíltan hangoztatják, hogy a Tabódy-féle erőszakért a zalai nyilasok százszorosan meg fognak fizetni!” – kapta kézhez a főispán a választások után a figyelmeztetést a belügyminisztériumból.⁶¹⁹

A hatósági visszaélésekre utal a nem szavazók magas aránya is. Zalaegerszegen a választók 27,2, míg Zalaszentgróton 24,5 %-a maradt távol a voksolástól.

A választás nagy vesztesének mégis Pálffy Fidél tekinthető, aki a győrszentmártoni választókerületben nyolc és félezer voksot gyűjtve, csupán százegynéhány szavazattal maradt le arról, hogy már az első fordulóban biztosítsa mandátumát. A második fordulóban azonban a kormánypárti földbirtokos, Csikvándi Ernő tudott több szavazót mozgósítani, így a nyilas vezérnek le kellett mondania a képviselői helyről. Pálffynak meg kellett osztania energiáját és figyelmét a két választókerület között, így nem csoda, hogy a magyaróvári kerületben már gyengébb eredményt ért el az ismert mosoni gépgyártulajdonossal, Kühne Lóránttal szemben. Esélyét ebben a kerületben egyébként az is javította, hogy a választáson indulni szándékozó kiscigazda képviselőjelöltnek az ajánlásokat nem sikerült összegyűjtenie.⁶²⁰

Meskó Zoltán vasvári eredménye is a zalaihoz hasonló Vas megyei helyzet miatt lett gyengébb. A közigazgatási hatóságok lehetőségeiről tudósít a Nemzeti Egység Pártja vasvári

⁶¹⁷ A választás részleteiről lásd Paksy 2004. 88-106.

⁶¹⁸ A választások után Zala megyében a Közigazgatási Bíróság két választás eredményét is megsemmisítette. A keszthelyi választókerületben induló Meizler Károly – ekkor még kereszténypárti, később nyilas – jelöltet a kormánypárti Oetl-Pálffy Dénessel szemben automatikusan képviselőnek nyilvánította, a pacsai kerületben pedig Bosnyák Andor panaszát elfogadva, a bíróság bizonyítottan látta a hatósági beavatkozást. Ezért itt Hunyady László szolgabíró 500 pengő, három választási bizottsági elnököt pedig 116, 200 és 400 pengő bírságra ítélte és elrendelte a választás megismétlését. A választási visszaélések sorában szerepelt például az, hogy a csendőrök tömegesen akadályozták meg a választókat szavazatuk leadásában vagy a voksuk leadására érkező ellenzéki szavazókat összeterelték, majd órákig várták a zuhogó esőben. ZML Főisp. biz. 23/1938.

⁶¹⁹ ZML Főisp. biz. 51/1935. Másolat a 6776/1935. VII. res. BM. iktatmányból.

⁶²⁰ GYML Főisp. ált. 2/1935.

elnökének brutális őszinteséggel megírt levele, melyet az előző évben tartott községi választások kapcsán írt: „Az ellenzék az egész vonalon a legnagyobb kíméletlenséggel [kell] megfélemlíteni. [...] A nyilasok névjegyzékét, a győrvári választókerület 12 községéből január 8-án megkapod. [A levél a főispánnak íródott. – P. Z.] Addig az időpontig érintkezésbe kellene lépni a pénzügyigazgatósággal, hogy a nyilasok adótartozása, (főleg a védettekénél) azonnali behajtása iránt intézkedjenek. Be kell szüntetni a korcsma, trafik, darálási, őrlési jogokat, melyek nyilasok kezében van. (Finánc, egészségügyi kihágást ellenőrző orvos és malomellenőr bevonásával.) A nyilasok kezén lévő tejcarnokok is ide tartoznak. El kell járni és azonnal felfüggeszteni a közalkalmazotti minőségben álló nyilasokat, mint tűzoltóparancsnokokat (Egerváron, Felsőoszkón), bábát, s mezőőröket, községbírókat, továbbá kényszeríteni a községeket, hogy a nyilas községi mesterembereknek mondjanak fel (pl. Andrásfai községi kovács). [...] Ha kitartás, konzekvencia, kíméletlenség (folyó trágyalé, hiányos tűzrendészeti felszerelés, nyitott kút, stb. szintén hasznos dolgok) fog érvényesülni [t.i. az ezek miatt kirótt büntetések – P. Z.] akkor az ellenzék megretten, s mi dolgozhatunk.”⁶²¹ A levelet író kerületi kormánypárti szervezet elnöke – melyben egyébként a nyilasok falusi támogatóiról is sok információ olvasható – nem volt más, mint vitéz Roszner István báró, földbirtokos, aki a parlamenti választáson Meskó ellenfele lett a vasvári kerületben. Roszner maga is szélsőjobboldali felfogású egykori katonatiszt, igazi gömbösista politikus volt.⁶²² Bár a választás lefolyásáról a hiányos források miatt keveset tudunk, könnyű elképzelni, hogy Meskót milyen fogadtatás várta a hatóságok részéről. A lefolyt vasi választás eseményeibe azonban bepillantást enged, egyben a Független Kisgazdapárt hasonló helyzetéről számol be a párt megyei elnökének sajtóban megjelentetett nyílt levele.⁶²³ Dr. Pászthory István ügyvéd, vármegyei törvényhatósági bizottsági tag tiltakozott a kisgazdapárt elleni „választási terror” miatt, mely során tucatnyi faluban a választások egész ideje alatt letartóztatásba helyezték a helyi vezetőket, többnyire jómódú gazdákat, a megyei vezetőket pedig, így őt és egy másik megyegyűlési tagot Szombathelyen, feltűzött szuronyú csendőrök kísérték végig kihallgatásra.⁶²⁴

A nyilas mozgalom Tolna megyei súlya is messze meghaladta a választási adatokból vélelmezhető szervezettséget és befolyást. Jandl Lajos nyilas jelölt valós választási esélyéről a

⁶²¹ VaML Főisp. ált. 371/1935.

⁶²² Vonyó 1990. 149-163.

⁶²³ Nyugatmagyarország, 1935. április 8.

⁶²⁴ A kérdéssel foglalkozó irodalom több ízben utalt arra, hogy a nyilas mozgalom a kormányzattól burkolt támogatást kapott. V. ö. Szakács 1963. 47-48. 57-58. és Magyarország története 8. 690-691. Adataink ennek az ellenkezőjét bizonyították. Megítélésünk szerint ezek a megállapítások a marxista történetírás azon törekvését tükrözték, amely szerette volna a Horthy-rendszer egészét és benne Horthyt is fasisztának láttatni.

vármegye főispánjának 1937. január 4-én kelt bizalmas jelentése tudósít: „A nyilaskeresztes mozgalomnak vármegyében – ugyanúgy, mint távoli megítélésem szerint több dunántúli vármegyében – határozottan talaja van és a nyilaskeresztes gondolat itt gyökeret vevén, azzal számolni kell. Mutatja ezt már az is, hogy a legutolsó képviselőválasztáson a gyönki választókerületben 3000 szavazat esett, egy a választás előtt csak 8 nappal kiállított jelöltre.”⁶²⁵ A főispán a mozgalom terjedésének okairól is kifejtette véleményét: „A nyilaskeresztes mozgalom terjedésének magyarázatát kettőben látom. Először a hangzatos jelszavak, le a nagybirtokkal és le a zsidókkal, ami itt a nagybirtokok vidékén nagyon tetszetős. Másrészt pedig abban, hogy az elégedetlenség az alsó néprétegben emelkedik, orvoslást egyik politikai párttól sem remélnék, hanem a legradikálisabb irány felé tolnak el.”

Rendkívül izgalmasan alakult a Somogy megyei választás, ahol három jelölt küzdött a mandátumért. Itt Erdős János mindössze 7 szavazattal maradt le a pótválasztásról. Az eredményt a Festetics-párt a bíróságon támadta meg. „A választásoknál elképzelhető minden törvénytelenység és lélektiprás alkalmazásával jelöltünket 7 szavazattal elütötték a pótválasztásokba való jutástól.” – írták a beadványban, melyet több mint 300 választó jegyzett.⁶²⁶ A Közigazgatási Bíróság a petíciót végül formai okok miatt elutasította. Meskó Zoltánnak harmadik választókerületében, Karcagon elért eredménye (31,2 %) is kevésnek bizonyult a parlamentbe jutáshoz. Az alföldi választókerület eredményének számba vételekor figyelemre méltó a nem szavazók aránya, a karcagi választókerületben ugyanis, annak ellenére, hogy három jelölt indult (egy kispárti is), a választásra jogosultak 41 százaléka nem adta le a voksát. Így csupán egyetlen nyilas képviselőnek sikerült a parlamentbe jutnia egyéni kerületből, Festetics Sándornak.⁶²⁷ Az ő mandátuma sem bizonyult azonban biztosnak, ugyanis vesztes ellenfele a bíróságon támadta meg a választást. Festetics – saját elmondása szerint – az úriember ízlése szerinti megoldást választva, lemondott a képviselői helyről és a megismételt voksoláson újra indult. A november 11-én tartott időközi választáson azonban

⁶²⁵ MOL BM. res. 1937-6-4007.

⁶²⁶ Új barázda, 1935. november 3.

⁶²⁷ Festetics valójában két mandátumot szerzett, a másikat Debrecenben, ahol ő vezette pártja listáját. Itt a Festetics-Balogh-féle párt a Lázár Andor igazságügy miniszter vezette kormánypárti listával közel azonos számú szavazatot kapott. Böszörmény kaszaskeresztes pártja – melynek élén maga a pártvezér állt – ugyanakkor az ajánlásokat sem tudta összegyűjteni. A Független Kispárt óvása miatt azonban az ügy ott is bírósági szakaszba került, a választást meg kellett ismételni. Az újbóli voksoláson Festeticsék ismét sikeresen szerepeltek, ezért amikor a gróf az enyingi megismételt választáson is győzött, a debreceni listás mandátumról lemondott, így került be a parlamentbe a listán öt követő ifj. Balogh István. Sipos Péter tévesen említi, hogy a nyilas párt Debrecenben kizárólag azért tudott mandátumot szerezni, mert a kispártot kizárták a választásból, ezért aki ellenzéki érzelmű volt és nem akart a szociáldemokratákra szavazni, a nyilasokra szavazott. Sipos 1995. 24. és Sipos 1999/a. 172. A megismételt választáson ugyanis nemcsak a kispárt, de az ellenzéki Kossuth-párt is indult, így négy ellenzéki párt közül jutott mandátumhoz Festetics pártja.

kormánypárti ellenfele mégsem akadt, csupán egy kispárti. Ez arról árulkodott, hogy a NEP képviselői is tisztában voltak azzal, hogy egy tiszta választáson a gróftól nehezen lehet elvenni a mandátumot. Az eredmény valóban erre utalt: Festetics 7562, Dinich Ödön (kispárti) 2899 szavazatot kapott.

7. A nyilas mozgalom társadalmi bázisa az 1930-as évek első felében

A választókerületek népességének jellegéből valamint a kampány tartalmából egyértelműen láthatóvá vált, hogy a szélsőjobboldal társadalmi bázisát az agrárnépesség képezte. A kérdéssel foglalkozó történészek ezeket a nyilas pártokat több esetben agrárfasiszta jellegűnek minősítették, erre azonban inkább a programjuk, semmint társadalmi bázisuk ismerete adott alapot.⁶²⁸ A pártok támogatóinak pontosabb meghatározására vizsgáljuk meg a zalaegerszegi választókerület szavazóinak megoszlását. Ez a kerület ugyanis két jól elkülöníthető részből állt, a 13 ezer lakosú Zalaegerszeg városból, valamint a környező 70 falu népességéből. A választókerületben 22078 személy rendelkezett szavazójoggal, melynek kétharmad része a falusi népesség köréből került ki.

6. táblázat

A választások eredménye a zalaegerszegi választókerületben, 1935-ben (első forduló)⁶²⁹

	Kormánypárt (Árvátfalvy)		KGSZP (Farkas)		Nyilas (Eitner)		Összes	Nem szavazott	
	fő	%	Fő	%	Fő	%		fő	Fő
Zalaegerszeg	2401	39,8	1194	26,0	194	3,6	3789	1518	28,6
Vidék	3630	60,2	3391	74,0	5256	96,4	12277	4494	26,8
Összes	6031	100,0	4585	100,0	5450	100,0	16066	6012	27,2

A nyilas Eitner Sándor a városban – Zalaegerszegen – mindössze 194 voksot kapott, ez összes saját szavazatának nem egészen a négy százaléka, az ő szavazói szinte teljes egészében a falusi lakosságból kerültek ki. A párt bázisát tehát majdnem kizárólagosan az agrárnépesség alkotta. A szavazás nyíltan, vagyis a voksot leadók nevének regisztrálásával történt, így lehetőség adódott a pártra szavazó személyek társadalmi helyzetének megállapítására.⁶³⁰ Ha a szavazók közül kivesszük az inaktív és emiatt társadalmilag nem behatárolható személyeket (háztartásbeli, nyugdíjas, ismeretlen foglalkozású), a nyilaskeresztes jelölt szavazói közül fennmaradt az 5450 főből 3427. A korszak ismeretében

⁶²⁸ Lackó 1966. 38. Gergely – Pritz 1998. 97. 107. ill. Gergely 2004. 533.

⁶²⁹ ZML IV. 403. Zala Vármegye Központi Választmánya iratai, választási jegyzőkönyvek 1935.

⁶³⁰ A társadalmi helyzetre a választói névjegyzéken minden választójogosult polgár neve mellett látható foglalkozási bejegyzés alapján következtettünk.

az leszűrhető, hogy a női szavazók általában követték férjeik választását, így a hiányzó voksok többségét a kereső férfiak feleségeinek szavazataiból kell kiegészíteni. (Falun például minden asszonyt és leányt háztartásbeliként jegyeztek be.) A keresők foglalkozás szerinti megoszlása a következő:⁶³¹

7. táblázat

A nyilas szavazók foglalkozási megoszlása a zalaegerszegi választókerületben (1935)

Foglalkozás	Fő	%
Földműves	2999	55,0
Kisiparos	220	4,0
Falusi napszámos	99	1,8
Gazdasági cseléd	63	1,2
Városi munkás	30	0,6
Földbirtokos	15	0,3
Gazdatiszt	7	0,1
Falusi tanító	8	0,1
Házicseléd	3	0,1
Értelmiségi	2	0,0
Magántisztviselő	1	0,0
Altiszt	1	0,0
Tisztviselő	0	0,0
Egyéb (kocsmáros, boltos, fuvaros, molnár, pincér stb.)	53	1,0
Háztartásbeli	1829	33,6
Ismeretlen	120	2,2
Összes	5450	100,0

Az eredmény láthatóan markáns tendenciákat tükröz. A szélsőjobboldali jelöltre sem állami-vármegyei vagy városi-községi tisztviselő (hivatalnokok, jegyzők, hivatali beosztottak, egyéb tisztviselők), sem értelmiségi, sem egyéb, a középosztályhoz tartozó társadalmi csoportból nem szavazott gyakorlatilag egyetlen személy sem. A két értelmiségi nem más, mint a főkerületvezető Árvay István apja és testvére, a magántisztviselő pedig az Eitner-féle

⁶³¹ ZML IV. 403. Zala Vármegye Központi Választmányának iratai. Zalaegerszegi választókerület, 1935. Név- jegyzék és szavazóköri választási jegyzőkönyvek. Földműves a saját földdel rendelkező parasztot jelenti, a kis- birtok nagyságától függetlenül.

téglagyár vezetője.⁶³² A szélsőjobboldalra szavazók bázisa – és ez érvényes a városban is – az agrárnépesség köréből került ki, melynek legnagyobb többségét a parasztság, illetve a hozzá hasonló életkörülmények között élő kisiparosok alkották. Láthatunk ugyanakkor földbirtokosokat is, ezek a 100 holdnál nagyobb birtokkal rendelkezőket jelentette, akik közül 15 fő választotta a nyilas jelöltet. A falvakban néhány esetben elsöprő volt a nyilas jelölt támogatottsága, amelyik faluban pedig feltűnően kevés szavazatot kapott, ott jó eséllyel fellelhető volt valamelyik riválisának, vagy támogatójának földbirtoka.⁶³³ Mindebből leszűrhető, hogy a radikális jobboldalnak sikerült befolyását a döntően törpebirtokosokból álló parasztságra kiterjesztenie. A forrásból az nem derül ki, hogy a leszavazott földműves mekkora földbirtokkal rendelkezett, más adatokból azonban rekonstruálható, hogy a párt szimpatizánsai a parasztság mely rétegeiből kerültek ki. Fontos hangsúlyozni, hogy azok az arisztokrata nagybirtokok, amelyek a megye illetve a Dunántúl más részein nagy területeket hasítottak ki, a választókerületet alkotó Zalaegerszeg környéki, központi régióból teljesen hiányoztak. Ebből következően azok az agrárrétegek, amelyek a nagybirtokok környezetében éltek, tehát a gazdasági cselédek és napszámosok, ezúttal jóval alacsonyabb arányt képviseltek. A térség mezőgazdasági népességét itt elsősorban a törpe- és kisbirtokos parasztság képviselte.

A zalaegerszegi választókerület négy olyan településén, ahol a szavazatok többé-kevésbé egyenletesen oszlottak meg a jelöltek között, a korabeli birtokívek alapján megvizsgáltuk Eitner Sándor szavazói közül, a földművesek ingatlanviszonyait. A szavazati arányok a következőképpen alakultak:

8. táblázat: A szavazati arányok megoszlása a négy településen

település	Árvátfalvy	Farkas	Eitner
Boncodfölde	8	22	59
Szenterzsébethegy	44	40	51
Ságod	49	42	106
Ebergény	117	3	33

⁶³² Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ezekben a csoportokban ne lettek volna a nyilas mozgalomnak szimpatizánsai és támogatói. A tisztviselői, értelmiségi köröket azonban egyenlőre erősen kötötték azok a társadalmi elvárások, amelyek akadályozták, hogy egy szélsőséges politikai irányzathoz csatlakozzanak. Ezt a falat a hungarista mozgalom tudta ledönteni az 1930-as évek második felében, amikor a társadalmi elvárások változásával párhuzamosan, egyre nagyobb számban jelentek meg szimpatizánsaik e csoportokból.

⁶³³ A nyilasokat leginkább támogató falvak többsége az Eitner-család salomvári birtoka közelében feküdt (Salomváron a 331 nyilas szavazattal 26 állt szemben, a szomszédos Budafán 115-12, Káváson 62-28, Zalacsében 136-34, Zalaszentgyörgyön 134-30, stb.) Kivétel ez alól a szintén itt található Felsőbagod, ahol Farkas Tibor birtoka terült el (itt Farkas 104, ellenfelei együtt 6 voksot szereztek). Uo.

9. táblázat: A nyilas párt földműves szavazóinak földbirtokmegoszlása a négy településen⁶³⁴

település	1 hold alatt	1 - 5	5 – 10	10 – 20	20 fölött	ismeretlen	Összes
Boncodfölda	2	18	7		3	6	36
Szenterzsébethegy	2	16	9	1		4	32
Ságod	12	31	8	1		2	54
Ebergény	7	12	2			5	26

Ez a kimutatás természetesen hibalehetőséget rejthet magában, azonban a tendencia talán megrajzolható. A táblázatból látható, hogy a birtoknagyság szerint csoportosított választók gerincét az 1-10 hold földdel rendelkezők adják, vagyis az említett törpebirtokos parasztság alkotta. Ez széles réteg, hiszen az alsó határa a napszámosokkal közel azonos szinten élő parasztot, felső határa azonban már az önálló egzisztenciával bíró kiskgazda kategóriáját jelentette (a föld minőségétől, a művelés módjától stb. függően). Láthatunk azonban ennél több földdel rendelkezőket is, ugyanakkor a legszegényebb földműves kategória minden falu esetében a birtokosoknál csekélyebb arányt mutat. Mivel azonban ezek száma magasabb a 10 holdnál nagyobb birtokosokénál, a bázis inkább lefelé bővül, azaz legszélesebb rétegét a földnélküliek és a néhány holddal rendelkező kis- és törpebirtokosok alkották. Végezetül az ismeretlen azokat jelöli, akik a névjegyzék szerint rendelkeztek földdel, a birtokíveken azonban nem szerepeltek (másik falu határában volt a földjük vagy más néven szerepeltek).

Egy másik forrás is segítségünkre van a kérdés megválaszolásában. A forró hangulatú választás hevében – ahogy azt már korábban említettük – a zalaegerszegi járás főszolgabírója megtiltotta a három képviselőjelöltnek, hogy a szavazás napján lakóhelyüket elhagyják, és letartóztatott egy sor nyilas aktivistát. Ennek az ügynek az iratanyaga áll a rendelkezésünkre,⁶³⁵ amelyben láthatóak a nyomozás során kihallgatott személyek adatai. 99 személyről volt szó, 35 faluból hoztak be a csendőrök 2-5 főt, mint nyilas pártaktivistát (tehát gyakorlatilag a választókerület minden második településéről). Ezt a csoportot tekinthetjük egyfajta „mintának”, amely reprezentálja a nyilas párt mögött álló társadalmi bázist. Esetükben nem feltétlenül a párt községi vezetőiről volt szó, de nagy részük bizonyosan közülük került ki. A 99 személy társadalmi arculata a következőképpen alakult.

Valamennyien magyar anyanyelvűek és római katolikus vallásúak voltak. Életkoruk eltérő, a legfiatalabb 24, a legidősebb 70 éves volt (az átlagéletkoruk 39,5 év).

⁶³⁴ Földbirtok tulajdoni viszonyok: ZML V. 1704. 1770. 1791. Andrásidai, ságodi és teskándi körjegyzőségek iratai, birtokívek.

⁶³⁵ ZML Zala Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai, 1121/1936.

Foglalkozásukat tekintve 82 földműves, 2 napszámos, 8 kisiparos, 4 kisipari segédmunkás, 1 szatócs, 1 kocsmáros és 1 magánzó volt köztük. Földbirtokviszonyt a földművesek és a két napszámos esetében vizsgálhatunk, utóbbiak nem rendelkeztek töredékbirtokkal sem. Rajtuk kívül további 25 személy volt földnélküli, ezt a megállapítást azonban fenntartással kell kezelnünk, ugyanis itt olyan fiatalabb emberekről volt szó, akik apjuk gazdaságában is tevékenykedhettek. Ezt bizonyítja, hogy nem napszámosnak, hanem földművesnek tüntették fel őket, egyébként az életkoruk is fiatalabb (az ő átlagéletkoruk 32,4 év). Saját földtulajdonnal tehát 59 fő rendelkezett, a következő megoszlásban:

1 hold alatt 13 fő

1-5 hold között 23

6-10 hold között 10 fő

10 holdnál nagyobb méretű birtokkal 13 személy rendelkezett.

Utóbbiak közül a legtehetősebb egy 38 holdas gazda volt, a legjellemzőbb azonban a 10-15 hold közötti birtok.

A „mintát” elemezve látható, hogy az minden szempontból alátámasztja a korábban jelzett tendenciákat. A falusi lakosságon belül a földművesek találhatók meg a legnagyobb számban, gerincét a törpe- és kisbirtokos parasztság alkotja (1-15 hold), de megtalálható az agrártársadalom minden rétege.

A mezőgazdasági népesség támogatása a Dunántúl egész területén megfigyelhető. Győr megye nyilas szimpatizánsairól egyik Magyaróváron tartott választási nagygyűlésük hallgatóságának leírása is tudósít: „A gyűlésen kb. 300-350 főnyi hallgatóság jelent meg, akiknek legnagyobb része, illetve zöme a környékbeli falvak mezőgazdaságával foglalkozó lakosságából került ki. A helybeli lakosság szemmel láthatóan távol maradt, akik mégis megjelentek, azok inkább a munkás réteghez tartoztak.”⁶³⁶ A munkások alatt nyilvánvalóan mezőgazdasági munkásokat kell érteni. Ez a beszámoló azért is fontos, mert érzékelteti itt is azt a határvonalat, amely a társadalomban húzódott a nyilasokat támogató agrárnépesség és más csoportok között.

Ha más választókerületek eredményeit elemezzük, akkor látható, hogy azokban is van sok olyan falu, ahol a nyilasok 50 százalékot meghaladó eredményt értek el.

⁶³⁶ MOL BM. res. 1935 – 4 – 5300.

10. Táblázat: Pálffy Fidél választási eredménye a gyórszentmártoni választókerületben⁶³⁷

	NEP		Nyilas		Kisgazda	
	fő	%	fő	%	fő	%
Bőnyrétafalap	573	67,8	220	26,0	52	6,2
Csíkvád	313	78,6	50	12,6	35	8,8
Felpéc	179	30,9	393	67,8	8	1,4
Gyarmat	133	20,5	514	79,2	2	0,3
Gyömöre	443	100,0	0	0,0	0	0,0
Gyórsszonyfa	39	19,1	126	61,8	39	19,1
Gyórság	288	71,5	112	27,8	3	0,7
Gyórszemere	222	34,3	398	61,4	28	4,3
Gyórszentmárton	649	62,2	394	37,7	1	0,1
Kajár	198	38,0	299	57,4	24	4,6
Kisbarátfal	48	26,8	125	69,8	6	3,4
Kisbaráthegy	107	21,8	378	77,1	5	1,0
Kispéc	197	78,8	46	18,4	7	2,8
Mezőörs	442	93,2	32	6,8	0	0,0
Mórichida	175	35,9	311	63,7	2	0,4
Nagybarátfal	60	18,8	259	80,9	1	0,3
Nagybaráthegy	60	14,1	366	85,9	0	0,0
Nyalka	81	27,4	211	71,3	4	1,4
Nyúlfal	396	68,9	166	28,9	13	2,3
Nyúlhegy	213	33,4	420	65,8	5	0,8
Ómalomsok	80	74,8	19	17,8	8	7,5
Pázmándfal	121	32,0	251	66,4	6	1,6
Pázmándhegy	64	27,7	165	71,4	2	0,9
Pér	494	50,1	490	49,7	2	0,2
Rábaszentmiklós	0	0,0	50	100,0	0	0,0
Ravazd	359	58,8	246	40,3	6	1,0
Sokorópátka	10	2,3	418	97,7	0	0,0
Szerecseny	236	55,8	179	42,3	8	1,9
Táp	265	55,8	204	42,9	6	1,3
Tápszentmiklós	265	56,7	192	41,1	10	2,1
Tényő	329	54,7	259	43,0	14	2,3
Tét	731	43,1	952	56,1	14	0,8
Újmalomsok	366	73,5	3	0,6	129	25,9
Összes	8136	48,4	8248	49,0	440	2,6

11. Táblázat: Pálffy Fidél választási eredménye a magyaróvári választókerületben

	NEP		Nyilas	
	fő	%	fő	%
Árok	68	81,9	15	18,1
Horvátkimle	108	33,1	218	66,9
Lébény	437	34,8	818	65,2
Magyarkimle	165	56,7	126	43,3
Magyaróvár	1869	75,2	617	24,8
Máriakálnok	127	45,8	150	54,2

⁶³⁷ A táblázat a források hiánya miatt nem tartalmazza valamennyi község adatait.

	NEP		Nyilas	
	fő	%	fő	%
Mecsér	142	38,8	224	61,2
Moson	1764	91,1	173	8,9
Mosonszentmiklós	427	46,6	490	53,4
Mosonszolnok	294	57,2	220	42,8
Összes	5401	63,9	3051	36,1

12. Táblázat: Bonyhád János választási eredménye a rajkai választókerületben

	NEP		Nyilas		Kisgazda	
	fő	%	fő	%	fő	%
Bezenye	318	56,8	238	42,5	4	0,7
Dunacsún	134	51,1	127	48,5	1	0,4
Dunakiliti	134	33,8	261	65,9	1	0,3
Feketeerdő	71	58,7	45	37,2	5	4,1
Hegyeshalom	790	66,6	38	3,2	359	30,2
Horvátjárfalu	164	51,6	152	47,8	2	0,6
Levél	269	54,3	150	30,3	76	15,4
Oroszvár	338	69,7	40	8,2	107	22,1
Rajka	497	64,5	248	32,2	25	3,2
Összes	2715	59,1	1299	28,3	580	12,6

A táblázatban láthatunk 70 százalékot is meghaladó nyilas szavazati arányokat, sőt néhány falu esetében – Rábaszentmiklós, Sokorópátka – 100 százalékos eredményeket is.

Az agrárnépesség vonatkozásában szerzett zalai tapasztalatok azonban nem tekinthetők egységesen érvényesnek az egész Dunántúlra. Más megyékben ugyanis jelentős eltérés figyelhető meg a mezőgazdasági népesség összetételében. Fejér és Veszprém megyékben éppen a nagybirtokok léte és túlsúlya indukál a zalaegerszegitől merőben más agrárcsoportokat. A mezőgazdasági népességen belül itt magas arányt képviselt a napszámosok és gazdasági cselédek serege, hiszen például amíg Zala megyében a gazdasági cselédek számaránya a mezőgazdasági népességen belül 8,5 százalék volt, addig Veszprém megyében 13,5, Fejérben pedig 19 százalékot tett ki.⁶³⁸ Ezeken a területeken tehát a nyilas tábor is kiegészült a napszámosok, zsellérek és gazdasági cselédek közül kikerült szimpatizánsokkal. Ez lehet a magyarázata annak, hogy az 1934-es községi választásokon nem értek el olyan eredményeket, mint zalai párthíveik. Ez a társadalmi csoport az érdekérvényesítés minimumával sem rendelkezett, munkaadóik részéről politikai cselekvésük

⁶³⁸ Az 1930. évi népszámlálás. 198-199.

könnyen befolyásolható volt,⁶³⁹ s ami a legfontosabb közülük kevesebben is rendelkeztek szavazati joggal.⁶⁴⁰

Ugyanakkor támogatóik nem csak a szegényparasztság soraiból kerültek ki. A 13. táblázat néhány Győr megyei falu birtokviszonyait, a 14. táblázat pedig a szavazatok megoszlását mutatja ugyanott. A négy település közös jellemzője, hogy a jómódú gazdák, valamint az általunk legfontosabb bázisnak tartott törpebirtokosok kifejezetten magas arányt, míg az agrárproletariátus csekély, például Mosonszolnok községben gyakorlatilag elhanyagolható hányadot képviselt a falu lakói között:

13. táblázat

A földbirtokcsoportok megoszlása négy Győr megyei faluban (százalék)⁶⁴¹

	0-1			1-5		
	birtokosok száma	aránya (%)	átlaga (k. hold)	birtokosok száma	aránya (%)	átlaga (k. hold)
<i>Dunántúl</i> <i>átlaga</i>	289165	38,5	0,5	277535	37,0	2,4
Bezenye	79	28,1	0,4	95	33,8	2,6
Levél	67	15,4	0,3	175	40,2	2,6
Mosonszolnok	48	6,7	0,4	318	44,5	2,7
Rajka	174	26,4	0,5	262	39,8	2,3

	5-50			50-100		
	birtokosok száma	aránya (%)	átlaga (k. hold)	birtokosok száma	aránya (%)	átlaga (k. hold)
<i>Dunántúl</i> <i>átlaga</i>	174866	23,3	12,5	3860	0,5	68,2
Bezenye	96	34,2	27,8	7	2,5	64,7
Levél	169	38,9	16,3	21	4,8	65,7
Mosonszolnok	287	40,1	18,1	55	7,7	67,3
Rajka	176	36,7	17,8	32	4,9	63,6

⁶³⁹ Az 1935-ös választáson Fejér megye hat választókerületének valamennyi mandátumát a NEP képviselői nyerték el, két esetben egyhangúan. Hubai 2001. 2. kötet 105. V. ö. Vonyó 2001/a. 167.

⁶⁴⁰ A korszakban a házicselédék mellett a napszamosok és a gazdasági cselédék körében volt a legalacsonyabb a választójogosultak aránya. Hubai 1997. 124.

⁶⁴¹ Magyarország földbirtokviszonyai 1935. 30. A falvak közül csak Mosonszolnok határában volt 1000 holdnál nagyobb birtok.

14. táblázat: A vokсок százalékos megoszlása a négy faluban (1935)

	Nyilas		NEP		Kisgazda	
	fő	%	fő	%	fő	%
Bezenye	238	42,4	318	56,9	4	0,7
Levél	150	30,3	269	54,3	76	15,4
Mosonszolnok	220	42,8	294	57,2	nem indult	
Rajka	248	32,6	497	64	25	3,3

A táblázatokból látható, hogy a jobb módú gazdák által lakott településeken is magas arányt értek el a nyilas jelöltek, hiszen, bár az 5 holdnál kevesebb földdel rendelkezők mindegyik faluban viszonylag széles táborot alkottak – különösen az 1-5 holdas törpebirtokosok –, figyelembe kell venni, hogy ebben a társadalmi rétegben jóval kevesebben rendelkeztek választójoggal, mint a birtokos parasztok körében. A nyilas támogatók szélesebb körét mutatja a két száz százalékos falu, Rábaszentmiklós és Sokorópátka példája is. A szegényparasztság állásfoglalására általában a módosabb gazdák véleménye nyomta rá a bélyegét, ezért nehezen hihető, hogy a nyilasok mögött kizárólag a falu legszegényebbjei sorakoztak föl, szembehelyezkedve közösségük hangadóival.

A nyilaskeresztes mozgalom társadalmi bázisát illetően tehát megállapítható, hogy az a Dunántúlon, az 1930-as évek első felében döntően az agrárnépességre épült. Követői között megtalálhatóak az agrártársadalom minden rétegének képviselői, a mozgalom bázisának magját és számszerű túlsúlyát azonban döntően a törpe- és kisbirtokos parasztság alkotta.⁶⁴² Ez a magyarázata, hogy olyan területeken, ahol nem a törpebirtok dominált, így a Dunántúlon például Baranya megyében, a mozgalom csekélyebb befolyást tudott elérni. Különösen a módosabb parasztbirtokok magas arányáról ismert dél-dunántúli megyében feltűnő a mozgalom gyökértelensége,⁶⁴³ mely tény egyben azt az állítást is cáfolja, hogy a nyilas szimpatizánsok többsége a svábok közül került ki. A mozgalom szervezettsége szempontjából a két végletet jelentő Zala és Baranya megyék esetében a törpe- és kisbirtokosok aránya is a két szélsőséget jelentette: a birtokosok körében az 1-10 katasztrális hold földdel rendelkezők aránya a Dunántúlon Zala megyében a legmagasabb, 77,4 százalék, míg Baranyában a legalacsonyabb, 61,4 százalék.⁶⁴⁴ A nyilasok Baranya megyei sikertelensége azonban csak

⁶⁴² A debreceni nyilas pártszervezet tanyasi agrárbázisáról lásd Szécsényi 1987. 365-387. A szerző megállapítása szerint a párt támogatóit legnagyobb arányban a várost övező kerteségek gazdái és a tanyasi lakosság alkotta, kisebb részben a külvárosi telepek agrárproletariátusa, valamint a városi nagyüzemek munkássága és kisiparosok. Hasonló következtetésre jut: Tóth 1982. 210-213.

⁶⁴³ V. ö. Vonyó 2001/c.

⁶⁴⁴ MSK 194-195. A 20-50 holdas parasztbirtokok aránya Zala megyében 3,2 százalék, Baranyában 9,1.

egy másik tényezővel együtt magyarázható. Ez a helyi német származású lakosság szerepét érintette, akik körében a nyilas mozgalom nem tudott híveket szerezni. Az 1935. évi választásokon a német kisebbség szavazataival ugyanis egyértelműen a Független Kisgazdapártot támogatta.⁶⁴⁵ Ennek az a magyarázata, hogy a baranyai németség körében erősen terjedt a népi német irányzat (az Ungarlandisch-Deutscher Volksbildungsverein – Magyarországi Német Népművelődési Egyesület keretei között), amely a pángermán törekvésekkel azonosult és a magyar kormánnyal szemben ellenzéki álláspontra helyezkedett.⁶⁴⁶ Ugyanakkor nem támogathatták a szintén ellenzéki nyilasokat sem, hiszen az magyar nacionalista irányzat volt, amely nem azonosult a pángermán törekvésekkel. Ezt az érvelést más források is alátámasztják, így például a nyilas párt 1934-ben megalakult mohácsi szervezetének vezetősége, amelynek soraiban, annak ellenére, hogy a település lakosságának egyharmadát német és délszláv (sokác) lakosság alkotta, szinte kizárólag magyar nevű személyeket találunk.⁶⁴⁷

Ezek a megállapítások nagyobb részt ellentmondanak illetve pontosítják a kérdéssel foglalkozó kutatók eddigi megjegyzéseit. Szakács Kálmán szerint Meskó-Pálffy-Festetics pártjait „főleg a kispolgárság, az állami alkalmazottak, a tisztviselők, egyes értelmiségi kategóriák és a gazdaságilag nehéz helyzetbe került kisgazdák, valamint általában a svábok” támogatták. Kivételt képezett Zala megye, ahol a „szegényparasztságra” is erős befolyásuk volt.⁶⁴⁸ Meskó mozgalmának támogatói főleg a „dzsentrí-dzsentróid kispolgári elemekből, egyes kispolgári egzisztenciákból kerültek ki”.⁶⁴⁹ Vitatkoznunk kell Szakács azon megállapításával is, mely szerint „Meskó mozgalma azé a középosztályé, amelyik úri gögből nem volt hajlandó egy pártban kollaborálni a lenézett tömeggel.”⁶⁵⁰ A párt ideológiája valóban az úri középosztályból kikerült vezetők világnézetét tükrözte, szavazói és támogatói azonban – mint láttuk – éppen a korabeli magyar társadalmi hierarchia legalján álló csoportokból kerültek ki.

Lackó Miklós monográfiájában az úri középosztály szélsőjobboldalra sodródott elemeit taglalja,⁶⁵¹ e társadalmi csoportokból az 1930-as évek első felében azonban kizárólag

⁶⁴⁵ Vonyó 1995. 118-120. és a kapcsolódó dokumentumok.

⁶⁴⁶ BML Főisp. biz. 121. és 122/1935.

⁶⁴⁷ BML Főisp. biz. 28/1934. A mohácsi alakuló gyűlésen 97 fő vett részt, „30 év körüli földmunkás és néhány ipari munkás”. A vezetőség névsora a következő: Besenyi János, Szegedi György, Goldbach Ferenc, Lőrinc András, Schneider Sebestyén, Petre József, Orbán János, Tóth Mihály, Ellendi József, Szekeres József, Beregi Lukács, Besenyi Mihály. A névsorban csupán két német származásra utaló nevet látunk, de ezek esetében is feltételezhető, hogy német identitásukat már nem tartották.

⁶⁴⁸ Szakács 1963. 27.

⁶⁴⁹ Uo. 56. és Szakács 1989. 92.

⁶⁵⁰ Szakács 1963. 56.

⁶⁵¹ Lackó 1966. 8-15.

a mozgalom véleményformáló vezetői kerültek ki. Ormos Mária szerint Böszörmény „szélesebb népi bázis”-ával szemben Meskó a „középrétegekre” kívánt támaszkodni.⁶⁵² Sipos Péter szerint a nyilas pártoknak a választások idején „nem volt igazán hatásuk az alsóbb társadalmi osztályokra.”⁶⁵³ Vonyó József Zala megyét illetően a „birtokos parasztság legszegényebb rétegeit” említi.⁶⁵⁴ Ezek a vegyes megállapítások is jelzik, hogy a kérdést eddig még egyetlen elemző szakmunka sem tisztázta kellően.

A nyilas pártok követőinek differenciálódását a paraszti társadalmon belül megítélésünk szerint az alábbi tényezők határozták meg. A módos (10-15 hold feletti) paraszti családok többségét némileg magasabb iskolázottságuk, a más társadalmi csoportokkal való érintkezésből eredő mértéktartásuk, de főként stabil egzisztenciájukból fakadó konzervativizmusuk tartotta távol a nemzeti szocializmustól. Az e körből mégis kikerülő támogatók gondolkodását az alább vázolt érzelmi beállítódás motiválta. A paraszti társadalom alsóbb rétegeinek, a törpe- és kisbirtokosok, a napszámosok és a gazdasági cselédség állásfoglalását nézeteink szerint ebben a kérdésben az azonosság, vagyis a mozgalom iránti szimpátia vezérelte. Hogy ezek közül bizonyos esetekben a törpe- és kisbirtokos parasztság került számbeli fölénybe, nem a köztük lévő szemléletbeli különbségből, hanem egyszerű, hétköznapi okból következett. Ennek mibenlétéről szemléletesen tudósít az 1935-ös parlamenti választás idején Rábapatonai község jegyzőjének levele. Választási helyzetelemzésében elmondta, hogy a község lakossága négy, nagyjából egyenlő részre osztható: gazdasági cselédekre, napszámosokra, akik az ottani nagybirtokokon álltak alkalmazásban, törpebirtokosokra, akik kiegészítő keresethez jutottak ugyanott, végül a negyedik részt „az uradalmaktól többé-kevésbé függetlenek” alkották. „Ezek a kisgazdák és tanyai birtokosok. Választások esetén ezek mernek önállóan állást foglalni, de miután erőviszonyuk nagyon kicsi, a szó szoros értelmében a zsellérség és a napszámosok terrorjának vannak kiszolgáltatva.” Ebből a leírásból látható, hogy a nyílt szavazás miatt önálló politikai véleményüket csak azok vállalhatták nagyobb kockázat nélkül, akik saját birtokukon gazdálkodva, biztos megélhetést nyújtó, önálló egzisztenciával bírtak. Ez a helyzet abban az esetben változhatott meg, ha a térségben kevés volt a munkaadó nagybirtok, a népesség többségét kisbirtokosok alkották (ilyen a zalaegerszegi régió) vagy ha a nagyobb földbirtokosok körében is akadtak nyilas szimpatizánsok (erre példa a Veszprém és Somogy megyei Festetics birtokok környezete). Utóbbi esetben természetesen a nagybirtokosok

⁶⁵² Ormos 1998. 144.

⁶⁵³ Sipos 1999/a. 165.

⁶⁵⁴ Vonyó 2001/a. 173.

ugyanúgy nyomást gyakorolhattak saját munkavállalóikra.⁶⁵⁵ Mivel azonban a nyilas pártokat a vizsgált dunántúli régió nagybirtokosainak csupán elhanyagolható töredéke támogatta, sőt inkább ellenük foglalt állást, a mozgalom szimpatizánsait legkönnyebben az egzisztenciális nyomásnak legkevésbé kitett kisbirtokos parasztság soraiból toborozhatta.

Ehhez járulhatott még olyan speciális eset is, amikor a nincstelen napszámosok lakóhelyüktől távol álltak alkalmazásban, politikai állásfoglalásukat ez esetben sem tudta befolyásolni a munkaadójuk. Ez volt a helyzet Zala megye legszegényebb régiójában, a Göcsejben, amely a Dunántúl egyik legjelentősebb munkáskibocsátó területe volt.⁶⁵⁶ Az 1939-es országgyűlési választáson itt egyéni kerületben győzött a nyilas Eitner Ákos.

Mindezek után fel kell tennünk a kézenfekvő kérdéseket, azaz a paraszti társadalom egy jelentős része miért támogatta a nyilasokat, miért utasította el a kispártot vagy más ellenzéki pártot? Különösen érdekes az a tény, hogy a nyilas pártok elsőként és legkönnyebben éppen a kispártot szorították ki, amely párt pedig e társadalmi csoportok érdekképviselőjét vállalta föl. Hogyan tudtak azonosulni a falusi szavazók a nyilasok szélsőséges antiszemita programjával is, amikor a mindennapi érintkezés során elvétve kerültek kapcsolatba zsidókkal, ugyanis a vidéki választókerületek területén 1 % körüli vagy az alatti arányban éltek zsidók?⁶⁵⁷ A problémát megítélésünk szerint az agrártársadalom egzisztenciális és morális válságával magyarázhatjuk.

Az egzisztenciális válság értelmezésünkben egyfelől a mezőgazdaságból fizikai munkával megélő társadalmi réteg évszázados elmaradottságát jelenti, amely a XX. századba lépve egyre markánsabb társadalmi feszültséget eredményezett. Az 1. világháború legsúlyosabb terheit ez a réteg viselte, amelyért cserébe elmaradt az állam részéről szavakban megígért kárpótlás. Másfelől az egzisztenciális feszültség nem egyszerűen a nyomort jelenti, nem a hagyományos értelemben vett (és a korszak vonatkozásában sokszor említett) szegénységről van csupán szó. Gondoljunk arra, hogy a párt támogatói között jobb anyagi helyzetben lévő birtokos parasztokat is találtunk. Esetünkben azonban az ő helyzetük mégis több vonatkozásban azonos az 1-2 holdas törpebirtokoséval, mindenekelőtt a felemelkedés, a gyarapodás *lehetőségének hiánya*, a társadalmi bezártság tekintetében. Ebben az esetben mellékes, hogy egy törpebirtokos parasztról van szó, aki szeretett volna tartósan a biztos megélhetési küszöb fölé kerülni (főként földjének gyarapításával), vagy egy 15-20, akár 100

⁶⁵⁵ A dolog érdekessége, hogy a Veszprém megyei nagybirtokok bérlői között a zsidó bérlők többségben voltak. Bethlen István titkos iratai 371-374. A kötetben szereplő jelentés írója kész tényként kezeli, hogy a zsidó bérlők – akárcsak minden nagybirtokos – rendelkezett a cselédség és a napszámosok politikai állásfoglalásával.

⁶⁵⁶ Víz 1940. 4-7.

⁶⁵⁷ Lásd a népszámlálások vonatkozó kötetét. A válasz természetesen önmagától adódik, a zsidósággal napi kapcsolatban nem álló választó éppen ezért hitt el mindent a zsidókról.

holdas gazdáról, aki gazdaságának továbbfejlesztését szerette volna elérni. Mindkettőjükre ugyanaz az érzelmi beállítódás volt a jellemző, a kitörni akarás és a változás igénye. Emellett pedig nem szabad elfelejteni, hogy a másik oldalon a nincstelenné válás lehetősége is állandóan jelen volt, az eladósodás veszélyén túl, az öröklés és a birtokmegosztás is könnyen eredményezhetett lecsúszást. A Horthy-kor konzervatív társadalmi rendje szűk korlátok közé szorította a felemelkedés, az emberi tehetségek kibontakozásának lehetőségét, s különösen érvényes ez a parasztság esetében. E mellett természetesen a szegénység önmagában is társadalmi feszültséget generáló és fenntartó tényező volt, ami a mezőgazdasági népesség nagyobb hányadát érintette.

A gazdasági válság eredményeként súlyos létbizonytalanságba került paraszti rétegek körében felerősödött a hagyományos értékek erodálódása. Elfogadták és elhitték a nemzeti szocializmus ígéreteit és üzenetét, azt a mozgalmat támogatták, amelyről azt gondolták, hogy a helyzetükön való igazi változtatást fogalmazta meg. Ebből a szempontból fontosabbnak tekinthető a mozgalom szociális programja, mint antiszemita ideológiája. Ugyanakkor azonosulni tudtak a kirekesztő nacionalizmus hagyományos, ellenség- és bűnbakképző eszmerendszerével is. Kézenfekvő erre a nézetre bizonyítékul hozni az említett tény, vagyis olyan falusi szavazók tömegei fogadták el a zsidóságról rajzolt nyilas képet, akiknek környezetében nem éltek zsidók, az ismeretségükben lévőkkel pedig jó viszonyban voltak. Számukra elég volt megjeleníteni a budapesti kávéházakban, prémbundákba burkolózó, szivarozó gazdag „zsidó” képét, aki a magyar nemzet minden bajának okozója.

Ezt az értelmezést ki kell egészítenünk egy további elemmel. Robert Merton, az ismert amerikai szociológus kutatásaiban azt vizsgálta, hogy milyen összefüggés állítható fel az egyes társadalmi csoportok által elérni kívánt célok és a megvalósításukhoz szükséges eszközök tekintetében.⁶⁵⁸ Meglátásai szerint az adott társadalomban uralkodó társadalmi norma határozza meg tagjai számára a célokat, melyeket azután különböző eszközökkel próbálnak az alanyok elérni, megvalósítani. Ő az amerikai társadalmat vizsgálta ebből a szempontból, ahol a legrögzültebb társadalmi norma a karriert és a vagyonosodást fogalmazta meg áhított célként. Merton azt is mondta azonban, hogy gyakran áll fenn olyan eset, amikor a társadalmi norma szerint felállított célok eléréséhez az eszközök nem megfelelőek vagy nem elérhetőek.⁶⁵⁹ Ekkor a cél-eszköz reláció diszharmóniája következik be, és ez az adott társadalomban anómiához vezet. Az anómia kifejezést Merton a szociológia egyik

⁶⁵⁸ Merton 2002. Merton tulajdonképpen azt vizsgálta, hogy miként kényszeríti maga a társadalmi struktúra non-konformista viselkedésre az egyéneket.

⁶⁵⁹ A normálistól elütő magatartás Merton szerint azért keletkezik, mert „ellentét feszül a kulturálisan előírt törekvések és e törekvések megvalósításának társadalmilag strukturált útjai-módjai között.” Uo. 216.

legnagyobb alakjától, Emile Durkheimtől vette át, a szó jelentése olyan társadalmi állapot, amelyben lazulnak a hagyományos kötelek, zűrzavar és értékválság alakul ki. Az általános norma által megfogalmazott kihívásokra az egyének különböző viselkedésformákkal reagálhatnak. Az újtók például a környező társadalmi rend lehetőségeit a végletekig kihasználva, időnként törvénytelen eszközöket is igénybe véve próbálnak eljutni céljukig. A lázadók ezzel szemben már magát a társadalmi struktúrát kísérlik meg átalakítani, tehát esetükben “olyan erőfeszítésekről van szó, amelyek célja a fennálló kulturális és társadalmi struktúra *megváltoztatása*, nem pedig e struktúrán *belül* az erőfeszítések módosítása.”⁶⁶⁰

Ezt a gondolatsort érvényesnek foghatjuk fel vizsgált területünkön is. A magyar parasztság 1919-től kezdve kapcsolódott be intenzívebben a politikai életbe, a választójog kiterjesztése, a pártszervezések révén, a kispapárt erejének és tekintélyének (időleges) megerősödésével párhuzamosan. A hivatalos politikai ideológia legfontosabb eleme a keresztény nemzeti feltámadás eszméje lett, melyen belül hangsúlyos szerepet kapott a nemzeti fajvédelem is. Ez egyet jelentett a legmagyarabbnak tekintett társadalmi rétegek, ezen belül a magyar parasztság felkarolásával. Ugyanakkor tehát, miközben megfogalmazódott az új társadalmi norma, melyben a kispapárt-társadalom felértékelődött, a gyakorlati életben ennek megvalósulását nem érzékelt. „Emlékezzünk arra, hogy már 1919-ben, a kommün után is divat volt kispapártnak lenni egy darabig, úgyhogy herceg Esterházy is kispapárt lett.” – mondta parlamenti beszédében 1931. december 4-én, nem kis iróniával Somogyi Béla fajvédő képviselő.⁶⁶¹ A paraszti rétegek megerősítése és támogatása valamennyi konzervatív vagy szélsőjobbaldali párt programjának fontos, ha nem legfontosabb részét képezte, a mindennapi élet azonban ennek ellenkezőjét mutatta, vagyis életkörülményeiben komolyabb változás (javulás) nem következett be. A parasztságnak, célja megvalósításához, vagyis, hogy a szavakban megfogalmazott társadalmi szerephez valamelyest közelebb kerüljön, semmilyen eszköz nem állt rendelkezésre. Sem hatalmi-politikai, sem kulturális, sem gazdasági területen. Egy merev osztálystruktúrával rendelkező társadalom – írja Merton – sokkal jobban korlátozza az egyéni érvényesülés lehetőségeit. „Deviáns viselkedés tömegesen akkor jelentkezik, amikor valamilyen kulturális értékrendszer tulajdonképpen mindennél inkább magasztal bizonyos, az egész lakosságra egyaránt érvényes sikercélokat, miközben a

⁶⁶⁰ Uo. 223. Kiemelések Mertontól. Ez a gondolat egyértelműen visszaköszön a nyilas ideológiában is: „Valami olyasféle köllene, ami egész mivoltában megfordítja a világot!” Adja a lap a szavakat egy parasztember szájába. Mezőföld, 1934. január 7. Ez a magyarázata a Kispapárt sikertelenségének is, amely nem volt, vagy nem lát-szott elég radikálisnak. V. ö. Tóth 1982. 212. A szerző szerint az 1935-ös debreceni nyilas választási győzelem-ben nagy szerepet játszott az, hogy a tanyasi birtokosok elégedetlenek voltak a kispapártnak a kormányhoz közeledő politikájával, ezért tömegesen szavaztak a nemzeti szocialistákra.

⁶⁶¹ KN 1931-1935. 3. kötet (1931. december 4.)

társadalmi struktúra ugyanezen lakosság tekintélyes hányada számára szigorúan korlátozza vagy teljesen elzárja a célok elérésének megengedett és helyeselt eszközeit.”⁶⁶² Ezek után törvényszerűen következett be e társadalmi réteg körében a csalódottság, vagyis az anómia állapota illetve az anomiás attitűd: a hagyományos kötelek lazulása, az értékvesztés, és felsorakoztak egy olyan politikai erő mögé, mely számukra a leghihetőbben jelenítette meg a cél elérésének eszközét.⁶⁶³ Ettől már csak egy lépés a szervezett politikai cselekvés. „A szervezett politikai cselekvésre való áttéréshez vissza kell vonni a támogatást az uralkodó társadalmi struktúrától, s azt olyan új csoportokra kell átruházni, amelyeket egy új mítosz vezérel. A mítosz kettős funkciót tölt be: egyrészt a társadalmi struktúrában jelöli ki a sokakat érintő frusztrációk forrását, másrészt felvázol egy olyan struktúrát, amely feltehetően nem vált ki frusztrációt a nélkülözőkből. A mítosz cselekvési program.”⁶⁶⁴ Merton tehát egy új mítoszlól ír, amely magyarázatot ad az élet nehézségeire, egyben megjelöli annak okát, és felvázol egy olyan társadalmi rendet, amely megszünteti a frusztrációt. Merton utal arra is, hogy minden társadalomban él a konzervatív ellenmítosz, amelynek az a lényege, hogy „a tömeges frusztrációk forrása nem a társadalom alapszerkezetében található”, mert ezek a dolgok „bármely társadalmi rendszerben jelentkeznek.”⁶⁶⁵ Ezt a mítoszt a társadalom privilegizált rétegei képviselik, esetünkben nem nehéz ráismerni az 1920-as évek konszolidált rendszerének társadalmi elitje által képviselt világnézetre. Az általuk hangoztatott hivatalos norma és a társadalom valós igényei között húzóó ellentmondások egyik legfontosabb eleme éppen a földkérdés volt. Az így keletkezett feszültségek nyomán fogalmazódott meg a jobboldali radikalizmus, azon belül is a nyilas mozgalom, amely önálló arculatot öltve, egy mind sikeresebb külföldi példa nyomdokain haladva olyan új mítoszt teremtett, amely egy értékvesztett társadalom egyes csoportjai számára felvillantották a *változás lehetőségét*.

A mítoszt követő társadalmi csoportokat már nem elégítette ki a hagyományos ellenzéki magatartás, a konzervatív reformok ígérete, számukra a kiscgazdapárt alkotmányos követelése is csupán elvont és megfoghatatlan célokat jelentettek, így azok nem rendelkeztek mozgósító erővel.⁶⁶⁶

Hasonló nézeteket fejt ki Szakács Kálmán is idézett tanulmányában. Nézete szerint a nyilas propaganda a felfokozott nacionalizmussal alkalmas volt arra, hogy „a hivatalos

⁶⁶² Merton 2002. 229.

⁶⁶³ Uo. 239. o. „A lázadás igazi átértékeléssel jár: a frusztráció közvetlen vagy közvetett tapasztalata a korábban megbecsült értékek teljes megtagadásához vezet.”

⁶⁶⁴ Uo.

⁶⁶⁵ Uo.

⁶⁶⁶ V. ö. Szakács 1963. 19-20. A szerző szerint a kaszákkeresztes mozgalom megerősödésének is előfeltétele volt a szegényparaszti tömegek csalódottsága a kiscgazdapártban, amely a rendszer „lojális ellenzéke” lett.

nemzetből addig kidaszítottakat, a népközösségi elv eszméjével a nemzetbe emelje, s az erős társadalmi egyenlőtlenségért a nemzeti egyenlőség ígéreteivel kárpótolja”. A társadalom egyes rétegeit elválasztó határvonalak lerombolásának ígérete – mely minden nyilas párt programjában szerepelt – erős szociális demagógiával párosult, a két elem összekapcsolása leginkább azokat a rétegeket ragadta meg, amelyeknek az egzisztenciális helyzete a legrosszabb, társadalmi presztízszük pedig a leggyengébb, a semmivel volt egyenlő.⁶⁶⁷

A mezőgazdasági népesség motivációját összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy azt a paraszti életmód kilátástalansága és az ebből fakadó elkeseredés határozta meg, amely lebontotta az erkölcsi gátakat, megjelent az anomias attitűd, egy olyan érzelmi motiváció, amely a lázadás gondolatát is hordozta. Meginduló politikai cselekvését az a feszültség generálta, amelyet a paraszti társadalom valós helyzete és a róla szóló és látszólagos közmegegyezésen alapuló közbeszéd között lévő különbség alkotott. Ez a feszültség a gazdasági válság hatására vált végképp kezelhetetlenné. Az új ideológia tartalmi elfogadását a politikai iskolázatlanság eredményezte, elősegítve a nemzetiszocialista irányzat kiemelkedését az ellenzéki pártok sorából. Végül, mivel a paraszti etnocentrikus világkép számára mindig könnyen hihető az idegen veszélyes mivoltának feltételezése, ebből következett az ideológia tárgyának (célpontjának) elfogadása, lehetővé téve, hogy egy olyan csoport kerüljön a célkeresztbe, amely számára idegen volt és maradt, veszélyes voltának feltételezése pedig kézenfekvő.⁶⁶⁸

A paraszti népesség változás iránti igénye a politikai állásfoglalásában is tükröződött. Az 1930-as évek második felében olyan falvak váltak elkötelezett nyilaspárti közösségekké, amelyek az 1920-as évek első felében a liberális-demokrata kisgazdapárti politikusokat támogatták, vagyis mindig a rendszer legradikálisabb ellenzéke mögé sorakoztak föl. Ez egyértelműen bizonyítható egy sor zalai és Fejér megyei település esetében:

⁶⁶⁷ Szakács 1989. 109-110.

⁶⁶⁸ Az 1920-as években a magyar falu „félelmetes csöndjére” már a népi írók előtt figyelmeztetett a fajvédő Milotay István. Ezt olyan lefojtott feszültséghez hasonlította, amely bármikor kitöréssel fenyegethet. Ugyanerre a következtetésre jutott Oláh György a Három millió koldus szerzője, aki egyenesen egy parasztforradalom képét idézte föl. Sipos 1971. 726-727.

15. táblázat: Radikálisan ellenzéki falvak Zala megyében 1922-ben és 1939-ben

	Liberális kisgazda 1922 (Drozdy Győző)		Nyilas 1939 (Tauffer Gábor, Meizler Károly) ⁶⁶⁹	
	fő	%	fő	%
Balatonmagyarod	294	93,0	375	75,2
Galambok ⁶⁷⁰	530	89,8	414	75,5
Garabonc	227	87,3	319	85,5
Hosszúvölgy	67	89,3	52	44,1
Kiskomárom	454	81,9	534	73,6
Komárváros	280	74,1	494	74,2
Zalakaros	188	81,0	168	61,1

Fejér megyében 1920-ban és 1922-ben Cserti József liberális kisgazda képviselő legerősebb községei Lovasberény, Seregélyes, Nadap, Zámoly, Velence stb. voltak, amelyek az 1930-as évek második felében váltak elsőként és tartósan nyilas községekké.⁶⁷¹ Cserti József a lovasberényi választókerületben 1922-ben 63 %-os szavazati aránnyal lett képviselő, de 1935-ben már az ajánlásokat sem sikerült összegyűjtenie, 1938-ban pedig a választókerületében nagy fölényrel Hubay Kálmánt választották meg képviselőnek. 1939-ben Cserti József újra indult, de csak a szavazatok 7 %-át kapta. Ezek az adatok tehát az mutatják, hogy a paraszti szavazók olyan jelölteket támogattak, akik a fennálló társadalmi struktúra legnagyobb mérvű átalakítását hirdették. Az 1920-as évek elején a liberális-demokrata képviselőket, ám mivel bennük, illetve eredménytelenségükben csalódtak, más kínálkozó, világmegváltó lehetőséget választottak, melyek iránt nemzetközi – olasz, német – példák is reményt tápláltak.

Hasonló gondolatokban foglalta össze a nyilasok tárhódításának okait Veres Péter is, egy a Népszavában, 1937-ben megjelent cikkében.⁶⁷² E szerint a polgári társadalomban egyre inkább növekszik a félelem a „nyilasok által megmozdítható paraszti tömegektől”, ezért annak korlátozását és betiltását követelik, ahelyett, hogy a parasztság számára megadnák jogos követeléseit – azaz a politikai szabadságjogokat –, és ezzel elejét vennék a nyilas demagógia terjedésének. Veres szerint a parasztság sohasem volt legitimista, liberális, klerikális vagy konzervatív, ugyanis ezeknek a megértéséhez sem jutott el soha, „annyira

⁶⁶⁹ 1939-ben az 1922-es kiskomáromi választókerületet megbontották, a falvak egy része a nagykanizsai (Tauffer Gábor), a másik része a keszthelyi választókerületbe (Meizler Károly) került.

⁶⁷⁰ 1922-ben, Galambok községben további 115 Drozdy-párti szavazót visszautasított a választási bizottság.

⁶⁷¹ Farkas 1980. 77-78.

⁶⁷² Népszava, 1937. február 14. Veres Péter: Szabadságot a demagógia ellen!

tájékozatlan maradt politikailag”. Csupán az egyszerű paraszti érdekek képviselőjét várta volna el, s ezért hitt ideig-óráig a különböző pártoknak. 1937-re azonban eljutott odáig, hogy most már a kisgazdapártnak sem hisz, mert az sem tud számára újat mondani a már kompromittált jelszavak helyett. „Ezzel szemben a nyilasok »elvet«” is akarnak a gazdasági érdekek mellé adni. „»Szocializmust« és nacionalizmust együtt. Mellékes, hogy ebben mennyi a tévedés és mennyi a szándékos félrevezetés, mert amire építenek, a szegényparasztság szembenállása az egész polgári társadalommal, az komoly tény.” – írta Veres.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a motiváció kizárólag a párt bázisát alkotó paraszti népeiséget jellemezte. Az egészen más társadalmi csoportokból kikerülő nyilas pártelitet – mely, mint láttuk, foglalkozás szerint széles skálán mozgó értelmiségi kört is jelentett – más mentalitás jellemezte. Köztük voltak olyanok, akik szilárdan hittek a mozgalom nemes, nemzetmegváltó küldetésében, és voltak köztük egyszerű karrieristák, az egyéni érvényesülés lehetőségeit kereső személyek is. Közös azonban bennük, hogy valamennyien az úri középosztály azon elemeihez tartoztak, akik a politikai mozgalomhoz való csatlakozással, a társadalmi helyzetükkel való elégedetlenségüket fejezték ki (az előbbieket osztályuk, utóbbiak egyéni vonatkozásban).

A legérdekesebb ellentmondás azonban éppen a zsidókérdés vonatkozásában figyelhető meg. A paraszti népeiség ugyanis megítélésünk szerint az antiszemitizmust – elfogadván a nyilas program üzenetét – csupán *eszköznek* tekintette, ezzel szemben a nyilas politikusok felfogásában az *végcélként* jelent meg. A földművesek vélekedésében a zsidókkal szembeni fellépésre azért volt szükség, hogy az ország gazdasági és társadalmi rendje megváltozzon, és ennek következtében az ő helyzetük javuljon. Ők valószínűleg még abban is szilárdan hittek, hogy ezáltal nemcsak saját, hanem az ország más csoportjainak – munkásoknak, kisiparosoknak – a helyzete is javul. Ezzel szemben a nyilas vezetők azt az úri középosztály köreiben élő felfogást képviselték, amely a zsidóságban a történelmi magyar középosztály társadalmi szerepének veszélyeztetőjét látta.⁶⁷³ Számukra ezért az igazi cél a zsidó „térfoglalás” megállítása és megszüntetése volt, amelynek csak egyik állomása vagy következménye lett volna a nincstelen parasztságot földhöz juttatása a zsidóktól elvett földbirtokokból. Az úri középosztály soraiból kikerülő nyilas vezetők elképzelése szerint a zsidóság kiszorítása és gazdasági pozícióinak megszerzése helyreállította volna a magyar állam és társadalom történelmi rendjét, benne a középosztály megtépzett presztízsével, mely

⁶⁷³ V. ö. Karády 2001. 46-47.

utóbbi egyes szélsőjobboldali politikusok szemében már maga a „nemzetmentő küzdelem” révén is helyreállt.

8. Az 1939. évi választások

Az 1935. évi választások eredményei rányomták a bélyegüket az évtized második felének nyilas szervezkedéseire. Mint korábban láthattuk, Pálffy és Meskó is önálló pártot hozott létre, s a különböző pártok között a tagok erős fluktuációja zajlott. Az 1935-ig kialakult magyarországi nyilas szervezkedés további térhódítását e mellett elsősorban az ország társadalmi viszonyai gátolták. A pártok mögött álló paraszti népesség érdekérvényesítési képessége gyenge volt, fellépésük elégtelen arra, hogy az ország társadalmi-politikai viszonyain változtasson. A valódi változáshoz az kellett, hogy a társadalom más csoportjai is nagyobb számban támogassák a nyilasokat. Ennek előfeltételeit az 1936/1937-ben lejátszódó európai politikai változások teremtették meg.

Ezek a külpolitikai változások egybeestek egy Magyarországon közvetlenül ezt megelőzően bekövetkezett eseménnyel, Gömbös Gyula halálával és a kormányváltással, melyet hatalmi és politikai bizonytalanság követett. Ekkor ugyanis végérvényesen szertefoszlottak azok a magyar társadalom bizonyos köreiből élő illúziók, miszerint Gömbös egy szélsőjobboldali fordulattal fogja megoldani a trianoni Magyarország válságát.⁶⁷⁴ Eddig ebben hittek a keresztény középosztály és kispolgárság egyes csoportjai is, melyek nagyobb arányban nem támogatták a nyilasokat.⁶⁷⁵ A szélsőjobboldali alternatíva felé fordulásuk egy számarányán jóval túlmutató bázist jelenthetett a nyilasok számára, hiszen ezek a korabeli magyar társadalomban komoly presztízzsel bíró rétegek voltak. 1937-től kezdve indult meg körükben az áramlás a szélsőjobboldal felé, táboruk 1939-ig folyamatosan növekedett, tendenciáját az európai politikai változások is döntő módon segítették elő. A Gömböst követő Darányi-kormány tevékenységét a kétarcúság jellemezte a szélsőjobboddallal szembeni fellépést illetően. Egyfelől céljának tekintette visszaszorításukat, de a nyílt konfrontációt egyre több tényező – például a nemzetközi politika változása – hátráltatta. Mindennek eredményeként 1937 folyamán az országban új lendületet vett a különböző nemzetiszocialista csoportok szervezkedése: „Meg kell állapítani, hogy az utóbbi hónapokban 150-200

⁶⁷⁴ Ez a folyamat természetesen nem egyik napról a másikra játszódott le, bár a direkt összefüggésre is van példa: „A jánoshalmi járás területén az általános helyzet a következő: mintegy 2-3 hónap óta, értesüleim szerint vitéz Gömbös Gyula miniszterelnök úr halála után a nyilaskeresztes mozgalom megélné. [...] A volt kaszáskezesek mind beléptek a nyilaskeresztes pártba. Rendkívül titokban és fegyellemmel működnek.” Jelentette a Bács-Bodrog vármegyei főispán 1937. január 4-én. MOL BM. res. 1937-6-4007.

⁶⁷⁵ V. ö. Lackó 1966. 61-62.

taglétszámmal, majdnem gombamódra szaporodnak a vidéki szervezetek. Vannak községek, ahol a taglétszám az 500-t is meghaladja. [...] Immáron a legkomolyabban kell számolni ezzel a mozgalommal.”⁶⁷⁶ – vázolja a helyzetet egy belügyi jelentés. S míg az új személyek és csoportok egyre bátrabb és szélsőségesebb tevékenységet folytattak – például a zsidókérdés határozottabb felvetésével⁶⁷⁷ –, ezzel párhuzamosan radikalizálódott az egész mozgalom, és úgy vált egyre láthatóbbá a régi nyilas pártok hanyatlása, elsősorban Festetics és Meskó pártjaié. Az erőviszonyok megváltozása már 1937 végén láthatóvá vált. Az 1937 októberében létrejött Szálasi vezette új szélsőjobboldali párt sorra hódította el a régi nyilas körzeteket, főleg az Alföldön, de a Dunántúlon is.⁶⁷⁸

A régi nyilas pártok programjukon az 1930-as évek második felében sem változtattak. Festetics és Meskó például mindvégig ugyanazt a hivatalos pártprogramot tartotta meg, melyet pártjuk megalakulásakor meghirdettek. Az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt, amit Pálffy gyakorlatilag Meskó régi pártjából hozott létre, ugyancsak az eredeti Meskó-féle pártprogramot vallotta magáénak. A programok szürkése és változatlansága is azt bizonyítja, hogy a nyilas pártok számára a hivatalos pártprogram semmit sem jelentett. Ezek a pártok valójában mozgalmak voltak, mozgósító erejük forrásait a tagság megmozdulásai és szervezettsége jelentette, nem a pártprogram.

Tovább erősítették a szélsőjobboldali mozgalmakat azok a törekvések is, amelyek a különböző parlamenti és azon kívüli pártokat és szervezeteket összefogni igyekeztek. Ezeknek a szélsőjobboldali politikai és társadalmi erőknek az erősödését és egységesülését jól mutatta például az a találkozó, amelyet a nagykőrösi választókerület képviselője, Milotay István szervezett a településen 1937. június 20-án. A pártvacsorán, amelyen mintegy 300 fő vett részt a kevésbé ismert kiscgazdapárti politikusok mellett⁶⁷⁹ – amely pártnak akkor Milotay is tagja volt – a szélsőjobboldal prominens figurái jelentek meg, így ott volt Rajniss Ferenc, Hubay Kálmán, Benke Tibor (az Összetartás szerkesztője), Makkai János, Meccsér András és Széchenyi Lajos is. Milotay beszédében félreérthetetlenül jelezte, hogy Magyarországon

⁶⁷⁶ MOL BM. res. 1937-6-4148.

⁶⁷⁷ „Mi a kommunizmust fő fosztogatónak, a zsidót zsidónak fogjuk nevezni. Itt nem lehet most már kerülgetni, itt vagy vagyra megy a játék. Mi fiatal emberek voltunk olyan lelkiismeretesek, akik ezt a mozgalmat, amely ma a legzajosabban tör utat magának, csendes napjaiban gondoltuk át, nyugodtan és zajtalanul.” Mondta például 1937 elején N. Schulcz József a Festetics-párt mezőberényi vezére egy békéscsabai nagygyűlésen. MOL BM. res. 1937-6-5842.

⁶⁷⁸ A nyíregyházi helyzetről a következőképpen tudósít a jelentés: „Megállapítottam azonban, hogy Szálasi, mint a Nemzeti Szocialista Pártba bekapcsolódott politikus közvetve itt is működik, mégpedig akként, hogy az itt múlt év folyamán megalakult Festetics féle Nemzeti Szocialista Pártot úgy látszik sikerrel szétbomlasztani akarja.” MOL BM. res. 1937-6-4966.

⁶⁷⁹ A párt centrumához tartozó demokratikus elkötelezettségű kiscgazda politikusok a rendezvényen nem vettek részt.

szélsőjobboldali fordulatra van szükség, amely Gömbös idején nem következett el.⁶⁸⁰ Eljött az idő, hogy végleg leszámoljanak a „nagy bankuralom és ipar-kartell uralmával és hatalmi eszközeivel” és „azzal az óriási befolyással, amit gyakorolnak társadalmi életünkre”. „Gaál Gaszton⁶⁸¹ halála után bizonyos megrendüléssel vártuk az országos politikának alakulását és pedig vártuk lesz-e folytatása annak a jobboldali politikának, amit ő teremtett meg. Ezért néztünk várakozással Darányi kormánya elé, akiről tudtuk, hogy Gömbös Gyulának munkatársa volt, tudtuk, hogy az ő minisztériumának egyik tagja, aki vele együtt gondolkodott és munkálkodott a kormányzat bizonyos kérdéseinek megoldásánál. A magyar jobboldal azzal a várakozással fogadta Darányi Kálmán miniszterelnökségét, amely várakozás mindenek felette arra a kérdésre várt feleletet, hogy mi az ő álláspontja azzal a nagy problémával szemben, amit Magyarország életében a zsidókérdés jelent.” Ebben Milotay szerint „a jó szándékot és az eltökéltséget el kell ismerni”, hiszen Darányi nem sokkal korábban, 1937 áprilisában ismerte el először magyar miniszterelnökként, hogy Magyarországon van zsidókérdés és azt megoldandó problémának tekinti. Milotay szerint azonban ennél többre van szükség. Nézete szerint: „A magyar *jobboldali törekvések most nagy válaszüthöz érkeznek.*” (Kiemelés tőlem – PZ.) Ez a megjegyzése mindennél jobban jellemezte a magyar politikai közéletben hegemon szerepben lévő jobboldali irányzatok és személyek dilemmáját, melyet közülük sokan úgy oldottak fel, hogy a szélsőjobboldali alternatívát választva, egyre nagyobb mértékben tették magukévá a nyilasok koncepcióit. Ezt a váltást elősegítette, hogy a szélsőjobboldalon belül ekkorra már a régi, erodálódott nyilas pártokkal és eljelentéktelenedett vezéreikkel szemben az újak kerültek fölénybe, amelyek előnye nemcsak az volt, hogy tiszta lappal indulhattak, hanem az is, hogy támaszkodhattak a régiek által kiépített kapcsolati hálóra és szervezeti-szellemi infrastruktúrára.

A különböző – inkább személyi, mint elvi – ellentétek miatt az 1939. évi választásokra a nyilas egység nem valósult meg, bár használták az úgynevezett Láthatatlan Párt elnevezést, amellyel a különböző nemzeti szocialista frakciókat emlegették összefoglalóan 1938-tól kezdve. Ekkor már látszott az is, hogy minden törekvés ellenére a pártegység nem valósul meg, aminek legfőbb akadálya az volt, hogy a vezéri címre igen sok jelentkező akadt. A hungarista párt cikkírója szerint ennek az az oka, hogy a magyar jobboldal még nem ért el olyan érettségi fokra, hogy megtalálja vezérét, „aki mögött önfeláldozásig menő, vak

⁶⁸⁰ MOL BM. res. 1937-6-9200.

⁶⁸¹ Gaál Gaszton, az újjáalakult kisgazdapárt vezére még 1932-ben hunyt el. A beszéd logikája szerint itt Milotay valószínűleg vagy tévesztett és Gömbös Gyulát akart mondani vagy a rendőri megfigyelő jegyzetelt pontatlanul.

fegyelembé tömörül”.⁶⁸² Nézete szerint a konkuráló pártok sorsát nem programjuk, hanem a „végrehajtást irányító vezető személye dönti el”. Megállapítása sok igazságot tartalmazott, a különböző nyilas pártok politikáját mindig vezérük határozta meg és képviselte, sokszor személyes ambíciói által motiválva.

Az 1939. évi országgyűlési választások az előzőhöz képest jelentősen megváltozott nemzetközi-politikai feltételek közepette zajlottak. E változások legfontosabb elemének az első világháborút lezáró, versaillesi békerendszer felbomlása tekinthető. A megerősödött náci Németország sikeresen folytatta európai expanzióját, és az Anschluss révén Magyarország közvetlen szomszédjává vált. Ezzel a folyamattal átalakultak Európa hatalmi-politikai viszonyai, és Magyarország számára is új feltételeket jelentettek. A német segítséggel végrehajtott területi revízió felerősítette azokat a politikai erőket Magyarországon, amelyek az ország belpolitikai rendszerének átalakítását a német birodalom hasonló lépései alapján kívánták véghezvinni. A közvélemény egy része igazoltnak látta az 1938 előtt még lenézett, marginálisnak tűnő nyilas mozgalmak addigi politikáját, s ez presztízsük növekedéséhez vezetett.⁶⁸³ A nyilas pártokat a német náci párt magyarországi változatának tekintették, melyet már nem lehetett – vagy legalábbis nehezebb volt – dehonesztáló jelzőkkel illetni. Ez a tényező eredményezte a középosztály egyre szélesebb rétegeiben – elsősorban a fiatalabb generációk esetében – a nyilasok iránti szimpátiák kialakulását, sőt a mozgalomba való bekapcsolódásukat is. Különösen érvényes ez az alsó középosztályra és a kispolgárságra, melyek a legtöbbet szenvedtek a gazdasági létbizonytalanságtól. Rájuk erősen hatott a nyilasok szociális demagógiája, amely nacionalista és tradicionális értékeket hirdető jelszavakkal kapcsolódott össze.⁶⁸⁴

Ezzel párhuzamosan egyre gyengültek azok az erők, amelyek hatásosan tudtak volna fellépni a szélsőjobboldallal szemben. A kormánypárton belül mind több képviselő szimpatizált a nyilasokkal,⁶⁸⁵ a kormányzat pedig újabb és újabb elemeket vett át követeléseikből – például a zsidókérdés kapcsán. Egy-egy erőteljesebb hatósági fellépést pedig mindig engedékenység követett, így alakíthatta újjá Hubay Kálmán a Nyilaskeresztes

⁶⁸² Összetartás, 1938. április 18. Benke Tibor: Program és Vezér.

⁶⁸³ Erre utalt például Rajniss Ferenc egyik beszédében 1938. március 13-án: „Ezekben a történelmi napokban, mint külpolitikai meglátásainknak igazolását, szabadon, bátran és örömmel üdvözljük az új nacionalista Ausztriát! [...] Ellenségeink nem akarják tudomásul venni, hogy a külpolitikában öt esztendő óta csak minékünk volt következetesen és állandóan igazunk! Nem akarják látni és elismerni, hogy belpolitikában, szociálpolitikában és honvédelemben az idők egyedül a mi sürgető követeléseinket igazolták!” Rajniss 2001. 168. A magyar társadalomban ekkor egyre többen „látták be”, a nyilasok vélt igazságát.

⁶⁸⁴ Ránki 1983. 396.

⁶⁸⁵ Szemléletes példát adnak erre Shvoy Kálmán naplőbejegyzései a kormánypárt „cs” csoportjáról, a nyilasokkal rokonszenvező képviselőkről. Shvoy 1983. 150. és a következő lapok.

Pártot közvetlenül a választások előtt. Endre László Pest megyei alispánná történő kinevezését sem gátolta meg a kormánypárt, Tasnády-Nagy András pártelnökké választása után pedig felborult a mérsékelt konzervatívok és jobboldali radikálisok között addig meglévő egyensúly.⁶⁸⁶ Az egyre erőteljesebb jobbrtolódást a mérsékelt konzervatív politikai elit is jól látta, 1939 elején ezért került sor kormányváltásra. A korábban angolszász orientációt valló Imrédy Béla már 1938 őszén olyan lépéseket tett, amelyek a kormány hatalmának kiterjesztését és diktatórikus, szélsőjobboldali fordulatot vetítettek előre.⁶⁸⁷ Háttérbe szorítását nem kis mértékben a származásáról szóló kompromittáló anyagok révén sikerült elérni, helyére 1939. február 16-én Teleki Pál került. Telekit nagy népszerűség övezte, azonban annak ellenére, hogy a társadalom különböző rétegei örömmel fogadták a személyét, nem volt könnyű helyzetben. Ezt Magyarország külpolitikai pozíciója eredményezte, az egyre erősödő német nyomás és az ennek következtében kialakult függés, továbbá az ezzel párhuzamosan változó magyar belpolitikai folyamatok olyan körülményeket eredményeztek, amelyek feloldhatatlansága – legalábbis a miniszterelnök számára – végérvényesen 1941. április 6-án bizonyosodott be. A Telekire nehezedő belpolitikai nyomás egyik eleme a szélsőjobboldal erősödése volt, amelyet a miniszterelnök úgy igyekezett kivédeni, hogy elébe ment a változtatásoknak. A második zsidótörvényt nem vonta vissza, sőt szorgalmazta annak elfogadását, hangsúlyozva azzal való egyetértését, bár ez nála nem jelentett újdonságot, hiszen ő már korábban is meggyőződéses antiszemita vallotta magát.⁶⁸⁸ Átvette Imrédy kormányának valamennyi tagját, saját kultuszminiszteri posztjára pedig a markánsan jobboldali világnézetű, s Imrédy mellett kiálló Hóman Bálintot hívta.⁶⁸⁹ Végül a hungarista, mozgalmi párt feloszlata után, közvetlenül a választások előtt engedélyezte a Nyilaskeresztes Párt megalakulását, melyről nyilvánvaló volt, hogy azonos a korábban betiltott szervezettel.

A politikai változások a baloldali és liberális-demokrata irányzatok háttérbe szorulását is eredményezték. A revíziós sikerek a közvélemény számára azt mutatták, hogy a kormánypárt által képviselt irány a helyes. A városi munkásságot addig többnyire sikeresen megszólító szociáldemokrata párt – részben a kormány újabb megszorító intézkedései hatására – egyre inkább teret vesztett. Ennek következtében a munkásság egy jelentős része – különösen a magyar munkásosztályon belül túlnyomó többségben lévő nem szakképzett dolgozók tömege – politikailag befolyásolhatóvá vált. Sok lehetséges alternatíva nem adódott,

⁶⁸⁶ Sipos 1970. 18-20.

⁶⁸⁷ Sipos 1999/b. 18-20.

⁶⁸⁸ Ablonczy 2005. 402-405. és Ungváry 2001/a. 2.

⁶⁸⁹ Ablonczy 2005. 385-386.

kézenfekvővé vált a lehetőség, hogy a választáson vagy a kormánypárt vagy a szélsőjobboldal szavazóivá váljanak.

A magyar társadalom szerkezetéből adódóan, a gazdasági válság hatására, erősödő befolyásban reménykedhetett az 1930-ban újjáalakult kisgazdapárt. Ez a folyamat le is játszódott, amit az 1935. évi választások igazolnak is, azonban 1936-tól kezdve változás következett be. Az elégedetlen paraszttömegek egyre nagyobb arányban fordultak el a párttól, pedig annak vezetőségében ismét a „csizmás” politikusoké lett a főszerep. A párt vezetői már 1938-ban felismerték, hogy autentikus szavazóbázisuk megszólításában a nyilas pártok jelentik a legfőbb akadályt,⁶⁹⁰ s ezt a tényt az 1939-es választás eredményei tökéletesen alátámasztották.⁶⁹¹

Nem volt elhanyagolható hatása a választások kimenetelére annak a ténynek sem, hogy azok már egy új választójogi törvény feltételei mellett zajlottak. Az 1938. évi XIX. törvénycikk legfontosabb elemének a szavazás titkosítása tekinthető, melyet a kormánypárt a maga számára a lehető legrosszabb pillanatban vezetett be, amikor a szélsőjobboldal képében minden addiginál agresszívebb politika ellenzéke támadt. Igaz, az esetleges veszélyek ellensúlyozására a törvény tovább szigorította a választójogosultság feltételeit. Az életkori határ az egyéni választókerületben 24-ről 26 évre változott, míg az egy helyben lakás kötelezettsége, a szükséges elemi iskolai évek számához hasonlóan négyről hat évre emelkedett.⁶⁹² Ugyancsak az ellenzéki pártok esélyeit javította a listás szavazás bevezetése, hiszen egy megyei ellenzéki listára így azok a választók is tudtak voksolni, akiknek a választókerületében egyéni ellenzéki jelölt nem indult. Az ellenzék megsűrésére azonban a kormány legfontosabb eszköze a választási kaució mértékének emelése lett. Ez az összeg egy több jelöltet indító párt esetében egyéni kerületben személyenként 3000 pengőt, listás választókerületben pedig 4500 pengőt tett ki. Kifejezetten a szélsőjobboldali pártok ellen irányult az ajánlások új rendszere, mely szerint az a párt, amelynek a választást megelőzően legalább négy parlamenti képviselője volt, egyéni kerületben 150, listásban pedig 750 ajánlást kellett felmutatnia. Ezzel szemben, a parlamenti frakcióval nem rendelkező párt részére az előírt ajánlások száma 500 illetve 1500 lett. Ezek az intézkedések jelentősen gyengíthették az ellenzéki, így a szélsőjobboldali erők befolyását. Ugyanezt a célt szolgálta a szavazatok

⁶⁹⁰ Nagy Ferenc 1938 elején egy pécsi gyűlésükön a következőket mondta: „A Független Kisgazdapártnak ma az egész országban falusi viszonylatban más komoly ellenfele nincs, mint a nyilasok és egyéb szélsőséges alakulatok.” BML Pécs főisp. biz. 5/1938.

⁶⁹¹ V. ö. Hubai 1995. 434-439.

⁶⁹² Pintér 1999. 182-183.

mandátumra váltásának szisztémája, amely aránytalan előnyt jelentett a kormánypárt számára.⁶⁹³

Az intézkedések egy részének eredménytelensége azonban a választási kampány megindulásakor, az ajánlások megszerzésekor azonnal megmutatkozott. 1935-ben még a jelentős nyilas tömegbázissal rendelkező területeken is sikerült a hatóságoknak megakadályozni több szélsőjobboldali jelölt indulását (pl. Fejér megyében). Ezzel szemben 1939-ben a különböző nyilas pártok az ország 135 egyéni választókerületéből 73 helyen indultak, 14 megyében és 3 törvényhatósági jogú városban pedig listát állítottak.

A választásokon a következő szélsőjobboldali pártok indították jelöltjeiket:

1. A börtönben lévő Szálasi helyett, a Hubay Kálmán vezette Nyilaskeresztes Párt közvetlenül a választások előtt alakult meg, miután jogelődjét, a Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalmat a belügyminiszter 1939. február 23-án betiltotta. Tagságában és szervezeti felépítésében azonban egyértelműen az elődpárt nyomdokain járt, gyakorlatilag azzal volt azonos. A párt szócsöve az Összetartás c. hetilap lett, amely 1938 végétől már heti 50 ezer példányban jelent meg. A Magyarság című napilapot, amely a legmagasabb színvonalú nemzetiszocialista orgánium volt, és helyet adott valamennyi nyilas pártnak, a belügyminisztérium a választások előtt betiltotta.

2. Dunántúli súlyponttal tevékenykedett Pálffy Fidél 1936 augusztusában alakult Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Pártja, amelyből időközben ifj. Balogh István kilépett. Vezetőségéhez Pálffy mellett a budapesti Dániel Sándor ügyvéd és a zalai kerület vezetője, ifj. Eitner Sándor földbirtokos tartozott. A párt 1936 és 1939 között egy sor időszaki kiadványt jelentett meg (Bátorság, Támadás, Új Népszava), amelyek néhány oldalas, politika üzenetekkel teli orgániumok voltak, és csupán néhány hónapig éltek.

3. A Meskó által 1932-ben alapított Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt, melyből Meskó 1935-ban kilépett, de 1938-ban újjászervezett.⁶⁹⁴ Vezetésében Meskó mellett a régi szélsőjobboldali múlttal bíró Szemere Béla vett részt, valamint Magyar Kossa István Szolnok megyei földbirtokos.

4 – 5. A Meizler Károly vezette Keresztény Nemzeti Szocialista Front, amely 1938-ban alakult meg, s azóta a parlament változó összetételű, de legnagyobb számú nyilas képviselőcsoportját alkotta (az alakuláskor 8 képviselőből állt). A párt a választások előtt fúzióra lépett az 1936-ban létrejött, Rajniss Ferenc és Salló János vezette Nemzeti Fronttal,

⁶⁹³ Ungváry 2001/a. 218. A szerző számításai szerint a választások után a nyilas pártok 25 %-os szavazataránya 18,8 %-nyi mandátumot eredményezett, míg a kormánypárt 49,3 % voksaránya 70,3 %-ot.

⁶⁹⁴ A pontosság kedvéért le kell szögezni, hogy a párt elnevezése 1939-ben Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspártra változott.

melyből azonban Rajniss a választások előtt kilépett. A két párt megőrizte szervezeti különállását, mely egyben földrajzi határvonalnak is bizonyult, Meizlerék ugyanis kizárólag a Dunántúlon, a Nemzeti Front pedig főként (bár nem kizárólag) az ország többi táján indult.

6. Meg kell említeni a Csoór Lajos volt képviselő által vezetett Népakarat Pártját, amelyet a kérdéssel foglalkozó szakirodalom több esetben nemzeti szocialistának nevez.⁶⁹⁵ Csoór Lajos 1937-ben Szálasi pártjának feloszlatásakor interpellációt nyújtott be a parlamentben, amelyben a belügyminisztérium lépését támadta. Csoór azonban csupán a törvényes eljárást kérte számon, beszédében világosan elhatárolta magát bármilyen nemzetiszocialista irányzattól.⁶⁹⁶ Csoór a parlament rendszeres felszólalója volt, de szinte kizárólag gazdaügyekben kért szót. Pártja egy nacionalista alapon szerveződő kispártként tekinthető, s ezért nem soroljuk a nyilas pártok közé.

7. Önállóan tett kísérletet a mandátumszerzésre a több pártot megjárta, debreceni Balogh István, azonban az ajánlásokat nem tudta leadni, így még a jelöltállításig sem jutott el, ezzel az ő politikai pályafutása véget ért. Balogh tekintélye az 1937 novemberi, Horthy-féle királykikiáltás után folyamatosan gyengült, s vált a személye és az őt követő maroknyi debreceni csoport egyre jelentéktelenebbé. 1939-re Debrecenben, a nyilas mozgalom egyik szülőhelyén és legerősebb bázisán sajátos helyzet állt elő. Ellentétben a hasonló zalai régióval, ahol a különböző nyilas pártok tevékenységükkel kiegészítették egymást, együttműködtek és az egész megyét lefedték, Debrecenben – Baloghék, a Festetics-csoport és a hungaristák – egymás ellen küzdöttek, és ezzel kioltották erejüket. Ennek egyik fő oka az összeférhetetlen Balogh volt, aki gyakorlatilag az összes pártot megjárta, majd mikor magára maradt, egyedül próbálkozott a többi ellenében. Ez a magyarázata annak, hogy az ország egyik legerősebb nyilas centrumában, Debrecenben, sem a megyében – ahol a helyi pártszervezetek ugyanolyan megosztottak voltak – egyetlen szélsőjobboldali jelölt sem indult.

8. Végezetül a választásokon indult több olyan jelölt is, akik egyértelműen a nyilas ideológiát és szellemiséget képviselő táborhoz tartoztak, azonban hivatalosan egyik szélsőjobboldali párthoz sem tartoztak. Ide sorolható a dombóvári választókerületben induló, korábbi nyilas pártvezető, Rajniss Ferenc, aki ekkor a MÉP jelöltje volt, valamint a pártonkívüli jelöltként induló Szöllősi Jenő, Budaváry László, Gálócsy Zsigmond és Baky László.

⁶⁹⁵ Pintér 1999. 188. és Lackó 1966. 85. Pintér István pontatlanul Szálasi utódpartjának nevezi a Népakarat Pártját, amely szerinte 1939-ben alakult meg.

⁶⁹⁶ Beszédében többször fogalmazott úgy, hogy: „én sohasem leszek nemzeti szocialista, én sohasem leszek diktatúrás”, „én egyáltalán nem azonosítom magam a Nemzeti Akarat Pártjának diktatórikus követeléseivel”, „ismétlem T. Képviselőház én nem a Szálasi-féle pártmozgalom érdekében szólok fel” stb. KN 1935-39. 12. kötet, 326-327. 1937. április 28.

Vizsgált régiókban, a Dunántúlon, a pártok megoszlása sokkal letisztultabb formát mutatott, mint az ország más tájain. Befolyási övezeteik jól elkülönültek egymástól, jelöltjeiket könnyen be lehet határolni párthovatartozás szerint, továbbá a szélsőjobboldali táborból itt hiányoztak a különböző pártonkívüli jelöltek is. A pártok elhelyezkedésének földrajzi megoszlása jellegzetes képet mutatott. A Dunántúl déli részén – Baranya, Somogy és Tolna megyékben – gyengébb reprezentációval bírtak, itt indították a legkevesebb jelöltjüket egyéniben, és listát sem sikerült állítaniuk, igaz ez Baranya megyében a hatósági manipuláció eredményeként alakult így. Ezzel szemben a tájegység középső és északi részén jóval erősebb befolyásuk volt, s valamennyi megyében sikerült listát állítaniuk.⁶⁹⁷ Ezzel párhuzamosan a dél-dunántúli régióban őrizte meg leginkább befolyását a kisgazdapárt, azok közé a területek közé tartozott, ahol a párt országosan a legjobb eredményeket érte el.⁶⁹⁸

A szélsőjobboldal számára a választásokon való megjelenés komoly anyagi megterheléssel járt, ezért igyekeztek a kockázati tényezőket minimalizálni, azaz a jelölt bukását elkerülni. Ez ugyanis a befizetett kaució elvesztésével járt, ezért jelöltjeiket olyan helyeken indították, ahol a legtöbb esély látszott a győzelemre. A nyilas jelöltek földrajzi megoszlása bizonyítja, hogy ezek olyan kerületek voltak, ahol a nyilas mozgalom a kezdtektől, tehát az 1930-as évek elejétől kezdve működött. Ezért elmondhatjuk, hogy *a nemzetiszocialista pártok 1939. évi választásokon való részvételét döntő módon határozta meg az 1932-1933-ban kezdődő politikai-mozgalmi múlt, s az évtized végére kialakult helyzet e mozgalmi múlt szerves következményének tekinthető.*

A Nyilaskeresztes Párt dunántúli jelenléte nem állt arányban országos szervezettségével. Az országban a párt 40 helyen indította egyéni jelöltjeit, közülük 15 főt a Dunántúlon. Legerősebb régiójának Pest megye tekinthető, ahol 13 választókerületben indultak, valamint Nógrád vármegye, amelynek mind az öt választókerületében sikerült kiharcolniuk az indulás jogát, továbbá Heves és Szabolcs-Szatmár vármegyék, ahol 4-4 jelöltjük indult. A Dunántúlon a pártnak erősebb helyi szervezetei Sopron városban és vármegyében, Komárom-Esztergomban, Vas és Veszprém megyében, valamint néhány városban, Győrött, Pécssett, Veszprémben és Nagykanizsán voltak. Ezek mellett néhány további választókerületben is tudott jelöltet indítani, ott azonban inkább a jelölt személye adott esélyt a választási sikerre, semmint az erős társadalmi háttér.⁶⁹⁹ Ellentétben az ország

⁶⁹⁷ Fejér megyében is állítottak listát, de azt a választási bizottság – mint azt később a Közigazgatási Bíróság ítéletében megállapította –, törvénytelenül visszautasította.

⁶⁹⁸ Hubai 1995. 434-439.

⁶⁹⁹ Ilyen volt Haám Artúr korábbi képviselő Fejér megyében, Keck Antal ügyvéd Mohácson vagy Széchenyi Lajos Sopron-Csepreg kerületben.

nagyobb részével a hungarista mozgalom dunántúli reprezentációja úgy alakult ki, hogy egy már jól megszervezett régiót hódított el valamelyik konkurens nyilas párttól. A legszembetűnőbb területe ennek Fejér és Veszprém megye, amelyek korábban Festetics felségterületéhez tartoztak, azonban 1939-re a helyi nyilas frakciók Szálasihoz csatlakoztak. Fejér megyében Szálasi pártja 1935-től tevékenykedett, központjuk Székesfehérváron volt. Hasonló jelenség játszódott le Sopronban és Komárom-Esztergom vármegyékben, csak itt Pálffy-párti nyilas csoportok álltak át Szálasiékhoz, vagy Nagykanizsa, ahol ismét csak a Festetics-csoport csatlakozott a hungaristákhoz. Ezek alapján állíthatjuk, hogy a hungarista mozgalom, majd a Nyilaskeresztes Párt jelenléte a Dunántúlon gyakorlatilag a korábbi nyilas pártok által felépített szervezeti rendszerre épült.

16. táblázat: A Nyilaskeresztes Párt egyéni jelöltjei a Dunántúlon⁷⁰⁰

Választókerület	Megye	Egyéni jelölt
Mohács	Baranya	Keck Antal
Adony	Fejér	Haám Artúr
Mór	Fejér	Ábrahám János
Székesfehérvári járás	Fejér	Vértesy László
Esztergom	Komárom-Esztergom	Cseh Ferenc
Tata	Komárom-Esztergom	Andréka Ödön
Tatabánya	Komárom-Esztergom	Gruber Lajos
Kapuvár	Sopron	Rajk Endre
Sopron-Csepreg	Sopron	Széchenyi Lajos
Sopron	Sopron	Vágó Pál
Sárvár	Vas	Simon József
Vasvár	Vas	Krantz Rajmund
Pápa	Veszprém	Molnár Benjámin
Veszprém	Veszprém	Vajna Gábor
Nagykanizsa	Zala	Tanos Dezső

⁷⁰⁰ A választási adatok forrása a továbbiakban: Hubai 2001. 2. kötet 116-135. Amennyiben saját kutatásaink ettől eltérő adatot eredményeztek, azt külön jelöljük.

17. táblázat: A Nyilaskeresztes Párt listás jelöltjei a Dunántúlon

Megye	Jelöltek
Pécs város	Kerekes Béla Péter István Hufnágel János Szodoray László
Komárom – Esztergom megye	Gruber Lajos Andréka Ödön Cseh Ferenc Jakab Ferenc
Sopron megye és Sopron város	Széchenyi Lajos Balogh Kovács Sándor Szakács István Kovács József
Vas megye	Simon József Krantz Rajmund Stur Lajos
Veszprém megye	Vajna Gábor Papp József Seymann Győző Molnár Benjámin

A Keresztény Nemzetiszocialista Front – Nemzeti Front esetében is hasonló megállapításokkal élhetünk, a pártcsoport különállása egyértelmű földrajzi megoszlással is járt. Míg a KNSZF súlypontja a Nyugat-Dunántúlra esett, itt volt Meizler Károly választókerülete is, addig a Nemzeti Front legerősebb területe a Duna-Tisza közére, Pest és Bács-Bodrog vármegyék területére terjedt ki. A Front a Dunántúlon csupán Baranya megyében kísérletezett jelöltállítással. Ott közvetlenül a választások előtt megállapodott a Nyilaskeresztes Párttal, hogy az Pécssett indít jelöltet, míg a megyében a Front állít listát. Az ajánlások leadásakor azonban az események kalandosan alakultak. A Nemzeti Front még hiányzó mintegy 300 aláírását a határidő előtti utolsó pillanatban hozták személygépkocsival Pécsváradról a megyeszékhelyre. Az autó azonban defektet kapott, ezért csak a határidő

lejártá után futott be. A választási biztos nem volt hajlandó egyetlen perc hosszabbítást sem engedni, ezért a Nemzeti Front jelöltjei a megyében listán nem indulhattak.⁷⁰¹

18. táblázat: A Keresztény Nemzetiszocialista Front egyéni jelöltjei a Dunántúlon

Választókerület	Megye	Egyéni jelölt
Siklós	Baranya	Orsó Mátyás
Sárbogárd	Fejér	Béldi Béla
Tab	Somogy	Borbély Andor
Keszthely	Zala	Meizler Károly
Sümeg	Zala	Zakariás Árpád
Zalaszentgrót	Zala	Gáspár Ferenc

Pálffy Fidél és Festetics Sándor pártjai mutatták leghatározottabban a történeti előzmények folytatását, hiszen az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt legerősebb területe a hagyományos győri és zalai régió volt, ezen kívül jelöltjeit az ezekkel határos területeken sikerült indítania. Ahogy azt láttuk, a pártot erősen gyengítette több helyi szervezetének – a soproninak és a komárominak – átállása a hungarista mozgalomhoz. Önálló listát egyetlen helyen, Győr megyében állított, de jelöltjei befutó helyeken szerepeltek a zalai nyilas koalíciós listán is.

19. táblázat: Az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt egyéni jelöltjei a Dunántúlon

Választókerület	Megye	Egyéni jelölt
Magyaróvár	Győr-Moson-Pozsony	Pándy (Pölcz) Antal
Öttevény	Győr-Moson-Pozsony	Mayer Henrik
Pannonhalma	Győr-Moson-Pozsony	Bános Sándor
Tét	Győr-Moson-Pozsony	Szalay István
Komárom	Komárom-Esztergom	Incze Kálmán
Devecser	Veszprém	Győrszigeti János
Zirc	Veszprém	Papp József
Lenti	Zala	Eitner Ákos
Zalaegerszeg	Zala	Eitner Sándor

⁷⁰¹ Paksy 2002. 214.

20. táblázat: Az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt listás jelöltjei a Dunántúlon

Megye	Jelöltek
Győr-Moson-Pozsony	Pálffy Fidél Bodor Márton Farkas József Kiss Emil

Festetics Sándor mozgalmát csupán két jelölt képviselte: a pártvezér Enyingen, míg régi körzetvezetője, Erdős János Marcaliban indult. Hozzá hasonló csekély befolyást tudhatott a magáénak Meskó Zoltán is: pártja három jelöltje közül kettő az 1935 után megszervezett Szolnok megyében indult, ellenben a harmadik személy a kezdeti hagyományokat képviselte, a már 1935-ben is fellépő Jandl Lajos Tolna megyében. Utóbbi pártok listát nem tudtak állítani.

21. táblázat: A Magyar Nemzeti Szocialista Párt jelöltjei a Dunántúlon

Választókerület	Megye	Egyéni jelölt
Enying	Veszprém	Festetics Sándor
Marcali	Somogy	Erdős János

22. táblázat: A Meskó-párt jelöltjei

Választókerület	Megye	Egyéni jelölt
Jászladány	Jász-Nagykun-Szolnok	Magyary-Kossa István
Karcag	Jász-Nagykun-Szolnok	Meskó Zoltán
Tamási	Tolna	Jandl Lajos

Végül külön kell megemlíteni a speciális helyzetben lévő Zala megyét, ahol három nyilas párt között megegyezés jött létre, közülük kettő pedig közös listát állított. Zala megye volt talán az ország egyetlen területe, ahol – ahogy azt korábban láttuk – valamennyi nemzetiszocialista párt meg tudott jelenni és helyi szervezetet tudott kialakítani. Ezek közül a három legerősebb maradt talpon a választáson, míg a megyei lista élén a nemzetiszocializmust a parlamentben már 1938 óta képviselő Meizler állt.

23. táblázat: Szélsőjobbaldali koalíciós lista Zala megyében⁷⁰²

Megye	Jelölt	Párt
Zala	Meizler Károly	KNSZF
	Eitner Sándor	EMNSZP
	Tauffer Gábor	KNSZF
	Gáspár Ferenc	KNSZF
	Eitner Ákos	EMNSZP

A különböző nyilas pártok a választásokat megelőzően nyilatkozataikban megerősítették az ismert területi befolyásukat. Meskó szerint pártja bázisa Szolnok megye, oda „összpontosítanak”, Balogh István ugyanezt nyilatkozta Debrecenről, míg Pálffy Fidél szerint az „Egyesült Nemzeti Szocialista Párt jelöltekét állít Győr megye minden kerületében, azonkívül Veszprém, Zala, Komárom és Pest megye több kerületében.”⁷⁰³ Ezek a nyilatkozatok a kialakult erőviszonyok tudomásul vételére utalnak.

A nyilas pártok a választások alkalmával egyértelműen kétarcú kampányt folytattak. Egyfelől a hivatalos szerveknek szólt az óvatos, bizonyos körülmények között igen visszafogott hangvétel – elsősorban a kormányzattal kapcsolatos kritikák megfogalmazásában –, amellyel a korlátozásokat akarták elkerülni. A Nyilaskeresztes Párt pécsi szervezete például a listaállításkor kötelező politikai nyilatkozatban a következőképpen fogalmazta meg a párt célkitűzéseit: „Magyarország Főméltóságú Kormányzója iránt való föltétlen ragaszkodás jegyében az ősi alkotmányosság intézményeinek tiszteletben tartásával és azoknak korszerű továbbfejlesztésével az Orzágnak nemzeti szocialista szellemben való felerősítése és ezen keresztül a csorbíthatatlan nagy magyar birodalmi gondolat ápolása, az Ország dolgozó népének arányos jövedelem- és vagyonmegoszlás útján való gazdasági megerősítése.”⁷⁰⁴ A zalai Keresztény Nemzetiszocialista Front programnyilatkozata is hasonló, mérsékelt hangot ütött meg: „Szent István birodalmának teljes visszaszerzése. A földkérdés sürgős és becsületes megoldása, házhely és legelőigény sürgős kielégítése. A család eltartására elegendő munkabér és munkaalkalom biztosítása úgy a földművesnél, mint az iparosnál. Kisipar támogatása munkával és hitellel. Igazságosabb adórendszer, a nagyvagyon és jövedelem fokozottabb megadóztatása, a kisember tehermentesítése. Borfogyasztási adó és közmunkaváltság teljes eltör-

⁷⁰² Hubai 2001. 2. kötet, 119. A szerző valamennyi jelöltet a KNSZF-hoz sorolja, de ez tévedés, hiszen már az egyéni jelölésüknél is látható Eitnerék eltérő pártállása. Uo. 125-126.

⁷⁰³ Virradat, 1939. május 8.

⁷⁰⁴ BML Pécs város tan. 155/1940.

lése. Zsidókérdés komoly és végleges rendezése. A nép erőteljes védelme, a kartellek és bankokkal szemben. Nemzeti függetlenségünk megvédése és a honvédség legmagasabb fokra való fejlesztése.”⁷⁰⁵

Másfelől ugyanakkor gyűléseiken és kampányrendezvényeiken a szokásos szélsőséges hangvétel és tematika jellemezte őket, főként a zsidókérdésben fogalmaztak jelöltjeik útszéli stílusban. Választási beszédekben a szélsőséges antiszemitizmus minden formáját felvonultatták. Péter István pécsi nyilas (listás) jelölt szerint például a világot irányító nagytőkések a „köztudatba dobták, hogy az üzlet, a kereskedelem nem való a magyarnak, nyakunkra ültették a zsidókat, kik gondoskodtak tönkrejuttatásunkról. 300 zsidó tartja járomban a világot. A világháborút azért robbantották ki, hogy még többet harácsolhassanak. A háttérből mozgatták a népeket, mint a bábukat szokás.”⁷⁰⁶

Vidéken, főként a Nyugat-Dunántúlon kortesbeszédek egyik fő fegyvere a német állapotok dicsérése volt, azon belül azoknak a magyar vendégmunkások helyzetére hivatkoztak, akik Németországban vagy Ausztriában dolgoztak. Az ő fizetésük, amely messze meghaladta a magyar átlagot, önmagáért beszélt. Ennek híre természetesen hamar elterjedt, a nyilasok mindezt a nemzeti szocialista ideológia jegyében felépített német állam és társadalom sikerének könyvelték el. „Nem hagyható azonban figyelmen kívül a nyilaspárt agitációja a mezőgazdasági munkásság körében. A németországi munkaalkalmat úgy állították be, mint a nyilaspárt vívmányát, sőt azt hirdetik, hogy a munkásságnak a pártba való belépése esetén biztosítják a Németországban való alkalmazást. Ennek a híresztelésnek sokan hitelt adtak, a tagdíjat is lefizették” – írta a zalai főispán bizalmas jelentésében.⁷⁰⁷ Ígéreteikben ismételten központi szerepet kapott a földosztás gondolata, emellett nagymértékű adócsökkentést és munkaalkalmak biztosítását fogalmazták meg. Beszédekben támadták a kormánypártot, s az utóbbi évek kül- és belpolitikai eredményeit egyértelműen annak tudták be, hogy a kormány „átvette” a nyilasok programját. Így értelmezték a Felvidék visszaszerzésének kérdését és a kormányzat által a megelőző években hozott szociális intézkedéseket is.

Érdekes programot vázolt a Hungarista Mozgalom kőszegi zászlóbontó nagygyűlésén, még 1938 júliusában a mozgalom széktartója, Málnási Ödön tanár: „A nyilaskeresztes zászlókkal és jelvényekkel feldíszített pódiumról” rajta kívül Kerekes Béla és Biharváry

⁷⁰⁵ ZML Zalaegerszeg város polgármesterének iratai, kiemelt csomók, 32. doboz. Itt meg kell jegyezni, hogy e fenti nyilatkozattal azonos tartalmút adott ki az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt zalai szervezete is, melynek egyéni jelöltjei indultak a megyében. A két párt között átfedés volt, hiszen az Eitner fivérek egyéniben az EMNSZP, listán a KNSZF színeit képviselték.

⁷⁰⁶ Uo.

⁷⁰⁷ ZML Főisp. biz. 25/1938.

Gusztáv mondott beszédekét.⁷⁰⁸ Utóbbi még Meskó pártjában, az első nyilasok között kezdte pályafutását. Málnási kijelentette, hogy „a hungarista mozgalom a hatalom átvételére törekszik, mert az olyan mozgalmat, amelynek nem ez a célja, nem lehet komolyan venni. A hungarizmus nem pártpolitika, hanem korszak amely hivatva van, hogy életútra vezesse a magyarságot.” Hangsúlyozta, hogy „ma Magyarországon mindenkinek militaristának kell lennie, mert aki ma nem militarista, az hazaáruló”. A hungarista mozgalom célkitűzéseit illetően kijelentette, hogy hatalomra jutásuk után „minden ezer holdon felüli nagybirtokot kis hitbizományokká alakítanak át, a munkásságon pedig úgy segítenek, hogy a részvénytársasági jog megváltoztatásával a részvények harminc százalékának jövedelmét a munkások számára biztosítják.” „A zsidókérdést nem húsz, de száz százalékban oldják meg, bár ez a kérdés nem tartozik a mozgalom főproblémái közé és nem pofonokkal oldják meg, hanem egyszerűen megfordítják azt a gazdasági rendszert, amelynek következtében másfél millió magyarnak ki kellett vándorolnia Amerikába, helyettük pedig 500 ezer galíciai zsidó szivárgott be.” Málnási azok közé a nyilas politikusok közé tartozott, akik szilárdan hittek abban, amit hirdettek, a nyilas mozgalom igazságában és nemzetmegváltó küldetésében.

Hubay Kálmán egy budapesti nyilas nagygyűlésen fejtette ki a párt politikai irányvonalát: „Amikor meghatároztuk külpolitikai irányunkat, fenntartás nélkül állunk azon népek oldalán, akik szemben állnak a zsidó világhuralmi törekvésekkel. Szemben állunk minden demokráciával. Úgy érezzük, hogy a marxi demokrácia nem más, mint a buták uralma az okosok felett, azon az alapon, hogy ők többen vannak.”⁷⁰⁹ Veszprémi választási beszédében a nemzeti szocialista eszme csodálatos forradalmáról beszélt, amely végre meghozta a gyümölcsét. Oly annyira, tette hozzá némi iróniával, hogy most már nagybirtokosok, iparmágnások és más „álláshalmazók” is nemzeti szocialistává váltak. A legsürgősebb tennivalók között a földreformot, az igazságos jövedelemelosztást és a közéleti tisztaság megteremtését sorolta föl. Ő is az olasz és német nép „lélegzetelállító” teljesítményét hozta föl példaként. Ezeket a nézeteket a hungarista párt vezetői következetesen képviselték, 1938. augusztus 22-én, pécsi nagygyűlésükön Hubay és Málnási pontosan ugyanezeket a nézeteket fejtették ki.⁷¹⁰

Kerekes Béla pécsi listavezető szerint a nyilaskeresztes gondolat alapját Prohászka Ottokár püspök fektette le: „Az a szociális elgondolás, amelyet Prohászka Ottokár püspök 1919-ben határozott meg, mint a hungarizmus gondolatát. Ez az alapja a magyar nemzeti

⁷⁰⁸ Kőszeg és Vidéke, 1938. július 3.

⁷⁰⁹ Virradat, 1939. május 15.

⁷¹⁰ Pécsi Napló, 1938. augusztus 23.

szocializmusnak és a nyilaskeresztes eszmekörnek. Ez az eszmekör négy hatalmas pillérre építi fel a nemzet jövőjének berendezkedését. Az első és legnagyobb réteg a nemzeteltartó parasztságé, a második: a nemzetépítő munkásság, a harmadik: a nemzetet vezető értelmiség, a negyedik: a nemzetet védelmező katonaság.”⁷¹¹ Egyben ezzel védekezett az ellen a vád ellen is, hogy a nyilasok külföldi eszmét terjesztenek. „1919-ben még senki sem tudta, hogy mi az a fasizmus, hitlerizmus és mint mondtam, Prohászka Ottokár már meghatározta a szociális nemzeti élet alapjait. Ebből indulunk ki.” Ahogy a nyilasok a kezdetektől fogva (lásd 1934-ben Festetics és Pálffy cikkeit) Kerekes is hangsúlyozta a nyilas mozgalom alkotmányos voltát. „Mindig hangoztatjuk, hogy egyetlen biztosítéka és fundamentuma volt a magyar életnek: a Szent Istváni alkotmány.” Ezzel párhuzamosan védekezett a vallástalanság vádjá ellen és ismertette a nyilasok vallásreformját: „Nem képzelhető el a nemzetiszocialista állami élet valláserkölc nélkül. [...] Azt mondják, hogy el akarjuk venni a papi vagyonekat. Nem veszünk el semmiféle vagyont, nem kommunizálunk, de irányítani kell a vagyonekat [...] célvagyonná kell tenni. Miért létesültek ezek a vagyonok? Azért, hogy egyesek hízzanak rajta, vagy azért, hogy a valláserkölc terjesztése erős legyen?”

Kerekes Béla beszéde nem csak – a nyilasok által előszeretettel hivatkozott – Prohászka vonatkozásában mutatott azonosságot a kormánypárt által is képviselt ideológiai elemekkel. A Magyarországon elindult jobboldali irányzat történelmi gyökereinek általa történt bemutatása nagyban hasonlított ellenfele, a Pécsset kampányoló Imrédy Béla beszédében elhangzott gondolatokhoz. Imrédy szerint a magyar társadalom tragédiáját a 19. századi liberalizmus okozta, amely „atomizálta a társadalmat” és az egyén érdekeit a közösség elé helyezte. Ezzel szemben a jobboldali felfogás „a társadalmat szervesen együtt élő egésznek tekinti, amelynek egyes egyedeit egymástól elválasztani nem lehet, ahol minden, ami az egyessel történik a másakra is kihat.”⁷¹² Kerekes Béla szerint „Nyugatról befészkelte magát a magyar életbe a liberális eszme, a liberális gondolat. Szétszaggatta a magyar életet, társadalmi osztályokra, egymás elleni gyűlöletre szította csak azért, hogy a szétszaggatott nemzeti erőket részleteiben könnyebben lehessen kizsákmányolni.”⁷¹³ A közös eszmei gyökereken túl azonban Kerekes már más programot vázolt föl, jellemzően nyilas programot, azaz konkrétumok nélküli radikális változások sokaságát. Így például a földkérdést a következőképpen összegezte: „Magyarország agrárállam. Boldogulását akkor találja meg, ha az agrárérdekekre építi fel a többi munkásíkot.” Erről többet nem is mondott. A

⁷¹¹ BML Pécs főisp. biz. 75/1939. Beszédét az országgyűlés hivatalos gyorsírója rögzítette.

⁷¹² Dunántúl, 1939. május 15.

⁷¹³ BML Pécs főisp. biz. 75/1939.

munkáskérdést – ahogy a legtöbb témát – összekapcsolta a zsidókérdéssel, e szerint a zsidó faj „felismerte a munkásság szervezettségében rejlő erőt. Ezek élére álltak a munkásmozgalomnak, elszakították a magyar munkásságot a nemzeti gondolattól, nemzetközivé tették, idegen gondolatokkal tömték meg, és amikor a magyar munkás a szociáldemokrata pártnak a munkabeszüntetésein, felvonulásain keresztül jogokért küzdött, azt hitte, hogy önmagáért küzd. Pedig nem másért, mint a zsidó tőkéért és a zsidó érdekekért.”⁷¹⁴ Bármilyen változást vagy reformot éppen ezért a zsidókérdés rendezésének kell megelőznie. Ez egyben gazdasági kérdés is, hiszen a tőke a zsidók kezében van. Példának hozta fel Szlovákiát, ahol ezt 24 óra alatt megoldották. „A zsidót mint embert nem gyűlöljük. De ne kívánják azt, hogy a zsidóság továbbra is köztünk legyen, hogy továbbra is parazita módon élőködjen a nemzet életén.” Foglalta össze ezt a témát, utalván Szálasi teljes zsidómentességet hirdető aszemitizmusára.

Vajna Gábor Veszprémben mondott választási beszédében főként a mozgalmat ért vádak ellen védekezett. Hangsúlyozta a nemzeti szocialista mozgalom Horthy iránti tiszteletét: „Mi igen is ragaszkodunk a Kormányzó Úr személyéhez magyar szeretettel és kívánjuk, hogy Őt a Mindenható Úristen a magyar nemzetért nagyon sokáig éltesse!”⁷¹⁵ Tiltakozott a vallástalanság vádja ellen is, szerinte ezt csak azok terjesztik, akik le akarják járni a mozgalmat, hogy „elválasszák a magyart a magyartól”. Határozottan cáfolta azt a nézetet, hogy ők felfordulást akarnának: „Testvérek, azt mondták rólunk, hogy mi forradalmárok vagyunk, hogy mi felfordulást akarunk és forradalmat. Testvérek! most már végre és mindörökre vesse jól mindenki a fejébe, hogy a nemzeti szocializmus az nem bolsevizmus, nem rendzavarás, nem rablás.” Ezt Vajna szerint csak azok mondják, akik szembe akarják állítani a mozgalmat a hatóságokkal és ismét csak a magyart a magyarral. Cáfolta a németbérencség és a „guruló márkák” vádját, azaz azt, hogy nyilaskeresztes párt német pénzt fogadott volna el, valamint visszautasította azt a vádat is, hogy ők „álmodozók” lennének, akik légvárat építenek. Szerinte amit a nemzeti szocialisták kigondoltak, azok megvalósíthatók, mert a magyar „okos és szorgalmas”, „munkaszerető” és megveti a dologtalanokat. A munkásságról a Kerekes által elmondottakhoz hasonlóan nyilatkozott, a szakszervezeteket szerinte is a zsidók szervezték meg, „felbiztatták, izgatták a munkásságot, hogy kérjen nagyobb bért és ugyanakkor azt súgták a gazdának, hogy minek fizet nagyobb bért, hiszen úgyis megisszák a kocsmában”. Beszéde végén arra kérte hallgatóságát, hogy

⁷¹⁴ Uo.

⁷¹⁵ MOL BM. res. 1939-4-9532.

„őrizték meg a magyar nemzeti szocialista párt komolyságát, kilengések, kifogásolható cselekmények nélkül is”.

A Nemzeti Front 1938. június 19-én tartott Pécssett zászlóbontó nagygyűlést, amelyen a teljes pártelit részt vett. Beszédet mondott a régi fajvédő, Temesváry László, valamint a két pártvezető Salló és Rajniss. Előbbi éles szavakkal bírálta a hazai szociáldemokráciát, „amely szerinte zsidó-kommunista pénzből táplálkozik és hazaáruló tevékenységet fejt ki.”⁷¹⁶ Rajniss beszédében gyökeres rendszerváltozást sürgetett.⁷¹⁷ Ez némileg meglepő annak fényében, hogy néhány hónap múlva már a kormánypárt jelöltjeként szerez mandátumot a választásokon, érthető viszont a nyilas mozgalmak felfogása szempontjából. Nézete szerint az országban a hatalom a GYOSZ és a TÉBE kezében van. „Ipari kérdésekkel foglalkozva kiemelte, hogy ezen a téren is nagy aránytalanságok vannak. Így a zsidóságnak az iparban történt térfoglalásával, amelynek a magyar közgazdasági élet tönkretételét tulajdonítja.” Ő is bírálta a magyar szociáldemokráciát, „amely nem a munkásság érdekeit istápolja, hanem a numerus clausus ellen küzd.” Érdekes színfoltja lehetett a nagygyűlésnek egy ormánsági népviseletbe öltözött asszony felszólalása, aki az egyke ellen mondott rövid beszédet.

A források arról tanúskodnak, hogy a nyilasok a magyar belpolitikai életet gyakorlatilag azonos módon ítélték meg. Ennek lényege, hogy szerintük igazi változás nem következett be, a hatalmon lévő konzervatív elit csupán taktikázik, hogy megőrizze befolyását és távol tartsa a hatalomtól a nyilasokat. Ennek a taktikának a része az is, hogy átveszi a nyilas program elemeit és a magáénak hirdeti, de megvalósítani úgysem fogja. „Ellenfeleink plakátján ugyanazok a követelések vannak, melyek a mi programunk is.”⁷¹⁸ Ez a helyzet a zsidókérdésben is, bár a zsidótörvényt Eitner Sándor „szájbetömésnek” nevezte, akárcsak a földbirtokreformra vonatkozó ígéreteket. Szerintük a kormányzat csak szavakban fejt ki a programját, kizárólag a nyilasok azok, akik hatalomra kerülésük esetén végre is hajtánák.

Ezekből a politikai és kampánybeszédekből látható, hogy a nyilaskeresztes ideológia alapjai mindvégig ugyanazok maradtak. Bár a szélsőjobboldal, a „Láthatatlan Front” különböző pártokra tagolódott, eszmei mondanivalójuk ugyanarra a gondolatkörre épült. Ennek ellenére a hasonló ideológiai gyökerek mellett – bármennyire tagadták is – voltak politikai különbségek. Az egyik ilyen elem a mozgalom származtatásából eredt. A hungaristák világossá tették mozgalomuk eszmei előzményeit is: „A nemzeti szocializmus nem import eszme, hanem a szegedi ellenforradalmi eszme valóra váltása, melynek zászlóvivője a

⁷¹⁶ Dunántúl, 1938. június 21.

⁷¹⁷ Uo.

⁷¹⁸ BML Főisp. biz. 82/1939.

sajnosan korán elhunyt Gömbös Gyula volt, akit a liberális és kapitalista hatalmak akadályoztak meg igazi népi programjának keresztülvitelében.”⁷¹⁹ Ebben a kérdésben nézetkülönbség volt a régi és az új nyilasok között, hiszen Meskó és Pálffy hívei nem tekintették szellemi vezérüknek az őket 1935-ben jelentősen korlátozó Gömböst. Ezzel szemben, mint látható Szálasi nyilasai kontinuitást hirdettek a volt fajvédők és Gömbös programjával, azzal, hogy erről az útról a jelenlegi kormány tért le. Ezzel az érveléssel a Horthy-kor társadalmi rendjének háttérbe szorított, s ezért ellenzéki érzelmű társadalmi csoportjaira tudtak hatni, amelyek Gömbös kormányra kerülését is nagy várakozással fogadták. Többek között érvényes volt ez a parasztságra is, amely már az 1920-as években szembesült a keresztény-nemzeti feltámadást hangoztató politika szóban megjelenített tartalma és a megvalósított gyakorlat közötti különbséggel.

A másik különbség, amely a nyilas pártok között húzódtott, a földkérdés kapcsán figyelhető meg, s ebből a szempontból egyetlen párt különbözött a többitől. Ez a Keresztény Nemzeti Szocialista Front volt, amely már programjában is radikális földreformot, az 500 kat. holdnál nagyobb területű birtokok felosztását fogalmazta meg.⁷²⁰ A párt megalakulásakor hangsúlyozta, hogy vezetői között „nincsenek földesurak, sem grófok, sem kartellvezérek”. Matolcsy Mátyás a parlamentben már 1935 óta a népi politika egyik zászlóvivőjének számított, sorozatban szólalt fel a szegényparasztság érdekében. Járt az országot és jegyzeteket készített, ezek ügyében szólalt fel a parlamentben.⁷²¹ Ő és pártja volt az egyetlen, amely radikális földreformot hirdetett és ezt komolyan is gondolta, de erre készítette őket szegényparaszti bázisuk is. Ezzel kapcsolatban Matolcsy a választási kampányban is egyértelműen fogalmazott: „Fel kell vetnünk a nagybirtokkal szemben a történelmi felelősség kérdését.”⁷²²

A Zala megyei választásokon a legtöbb választókerületben a kormánypárttal szemben a nyilasok tudtak jelölteket állítani. A két politikai irányzat közötti különbséget a sajtó minden esetben azonosan magyarázta. E szerint „a Magyar Élet Pártjával szemben a magunk fajtája, más keresztény magyarok állnak. [...] Akik legtöbbje ugyanazt akarja, leginkább csak

⁷¹⁹ Uo.

⁷²⁰ Magyarország pártprogramok 2. 417.

⁷²¹ A kiszállási uradalom kapcsán például a következő, érzelmektől fűtött beszédet mondta: „Bementünk ezekbe a cselédlakásokba. Egy konyhára négy szoba is nyílik. Ebben az egy konyhában és mindegyik szobában néha két-két szegény család is él – és pedig a gazdasági cselédeknel szokás szerint, sok családtaggal – de találtunk olyan lakást is, ahol egy szobában három család is be volt zsúfolva. Felteszem a kérdést, lehet-e ott szó erkölcsről, moralitásról, ahol az egyik sarokban az egyik család, a másik sarokban a másik család éli az életét, egymástól két és fél méter távolságban, a születéstől a halálig?” KN 1935-39. 3. kötet, 406. 1935. október 23.

⁷²² Virradat, 1939. március 19. Matolcsy Mátyásról lásd még Ungváry 2001/a.

módszeres és személyi különbségek vannak közöttük.”⁷²³ Tehát a kormánypárt helyi lapja szerint is a nyilasok csupán radikalizmusukban különböznek a MÉP-től. A sajtó szemléletesen jellemezte a nyilasok módszereit: „A népet évek óta fanatizálják, lelkivilágát felkavarják, szívébe keserűséget, gyűlölséget, elégedetlenséget csepegtetnek, vagy az állandó agitációval, gyűléseken, megbeszéléseken való részvétellel elvonják munkájától, beleviszik nagy politikai harcokba és még nagyobb izgalmakba kergetik. Olyan eljövendő világot festenek eléjük, ahol munka nélkül hull az áldás, repül a sült galamb a szájukba, lesz mindenkinek háza, földje, marhája, semmi gondja magára.”⁷²⁴ A túlzó kifejezések mögött is jól látható a nyilas mozgalmat a kezdetektől jellemző két legfontosabb vonása, az állandó – főként titkos – szervezkedés gyakorlata és a világmegváltó ideológia. E jellemzőket illetően nem volt különbség a különböző nyilas pártok között, ez adta e politikai irányzat alapját, s ebből következett a pártok közötti folyamatos fluktuáció, átjárás. Ez volt az egyik oka annak is, hogy a kormányzat nem tudta a mozgalmat háttérbe szorítani, hiszen annak társadalmi okai megmaradtak, a tagság pedig az egyik párt betiltása vagy elsorvadása után gond nélkül egy másikba áramlott.

A nyilas pártokkal szemben a zalai sajtó szerint a kormánypárt a hagyományos konzervatív politizálást folytatta, a „finom, példaadó modort” képviselte. „Jelöltjeit és szónokait hangjukban az előkelőség, célkitűzéseikben, ígéreteikben a mérséklet, illetve az adottságokkal, a lehetőségekkel való számvetés jellemzi.”⁷²⁵ A kormánypárt már a választásokat megelőzően tisztában volt a szélsőjobboldali pártok jelentette veszéllyel. Azt is világosan látták, hogy a mögöttük álló társadalmi rétegek gerincét a parasztság alkotja. Ez ellen több dunántúli megyében azt a megoldást próbálták meg alkalmazni, hogy a kormánypárti listára kiscgazdákat is felvettek. Így történt ez Fejér megyében, ahol Börcs János 30 holdas gazda a Magyar Élet Pártja listájának második helyére került fel, Simon Ferenc adonyi 12 holdas parasztember pedig lakóhelyének választókerületében képviselte a kormánypártot. A Komárom megyei MÉP listán Tribolt László gazda ugyancsak a második helyen szerepelt, míg Veszprém megyében Kálmán Imre mezőszentgyörgyi kiscgazda a lista negyedik helyét kapta meg. Baranya megyében a lista első helyén szerepelt a régi kormánypárti képviselő, Patacsi Dénes, aki már az 1920-as évek óta képviselte a „csizmás képviselők” egyre ritkuló csoportját.

⁷²³ Zalai Közlöny, 1939. május 16. Keresztény magyarok, vigyázzatok! (vezércikk)

⁷²⁴ Zalamegyei Újság, 1939. május 24.

⁷²⁵ Uo.

A nyilasok kampánymódszereiről is szemléletesen tudósít a sajtó: „Korteseik éjszaka élénkülnek meg legjobban. Házról-házra járva éjnek idején igyekeznek szavazatokat gyűjteni. Becsületszavas, vérszerződéses nyilatkozatokat csikarnak ki az álmából felriasztott választópolgártól.”⁷²⁶ Ezek a becsületszavas kötelezettségek nyilván a választáson leadandó voksra vonatkozhattak. Igazi mozgalmi arcukat mutatták ekkor a nyilas pártok, melyeknek tagjai már korábban is több rendbontást elkövettek. Pécssett például 1939 januárjában a városban éppen a díszpolgári oklevelét átvevő Imrédy Bélát a legnagyobb ünneplés közepette tojással dobálták meg nyilas aktivisták. Az elkövetők a hungarista mozgalom tagjai voltak, három huszonéves fiatalember, a szervező pedig Schmidt Antal 32 éves pécsi ügyvéd.⁷²⁷ Ugyancsak Pécssett még 1938 júniusában a városi színház előadását, Salamon Béla és Szőke Szakáll kabaréját zavarták meg azzal, hogy bűzbombát dobtak a nézőtérre.⁷²⁸

A jelek szerint a hungarista mozgalom nagy hangsúlyt fektetett nagyvárosokban való terjeszkedésre. Ebben az is motiválhatta, hogy ez a terület bizonyult a szélsőjobboldali mozgalmak szempontjából a legkevésbé megszervezettnek. Hubay Kálmán 1938. augusztus 22-én tartott Pécssett nagygyűlést, amelyen a hivatalos rendőri jelentés szerint csaknem kétezer ember (!) vett részt, „férfiak és nők vegyesen, a társadalmi osztályok minden rétegéből, de túlsúlyban munkások, bányászok, iparosok és igen kevesen az értelmiségi osztályból”.⁷²⁹ E mellett a városban a pártnak négy irodája működött, egy a belvárosban, három ellenben a munkások lakta peremkerületekben.⁷³⁰

⁷²⁶ Uo. 1939. május 25.

⁷²⁷ BML Pécs főisp. biz. 17/1939. és Pécsi Napló, 1939. február 9.

⁷²⁸ Dunántúl, 1938. július 1. A mérsékelt konzervatív Dunántúl c. lapnak az esetről az elkövetők iránti megértésről tanúskodó beszámolója valamint kommentár nélkül közölt olvasói levele jól mutatja azt a pontot, ahol a korabeli keresztény-konzervatív gondolkodás és a nyilas szellemiség összeért: „Nem hinném, hogy a magyar közönség hozzá lenne edződve azokhoz a kétértelmű, erkölcsstelen jelenetekhez, amikkel a közönséget „kárpóolták”. Kérem az illetékeseket, mi szükség van arra, hogy a Pécsi Nemzeti Színházban, a magyar művészet templomában tartsanak meg olyan előadást, amely legfeljebb egy harmadrangú mulató vagy bár helyiségébe való. Megengedhetetlen, hogy most, az Eucharisztikus Kongresszus és Szent István évében olyan előadás legyen színházunkban, amely tele van salamoni malacságokkal, s amelyben mindent gúny tárgyává tesznek, ami nekünk szent. Ma, a színházi válság idején a magyar művészet elleni merényletnek kell tekinteni, ha egy idegen szellemű társaság a közönségnek a színművészet iránt táplált jóindulatát és érdeklődését ilyen előadásokkal aláassa.”

⁷²⁹ BML Pécs főisp. biz. 64/1938. A nagyszámú jelenlévő nemcsak érdeklődő, hanem szimpatizáns is volt, ugyanis a jelentés úgy fogalmazott, hogy „beszédét nagy figyelem és folytonos tetszésnyilvánítás kíséretében tartotta meg”.

⁷³⁰ Uo.

9. A választási eredmények és a nyilas pártok választói bázisa

Az 1939. évi választási eredmények a szélsőjobboldali pártok előretörését hozták. Mindez csak annak lehetett meglepetés, aki nem ismerte az előzményeket, így a kortársak egy részének sem volt az. „Ez a kép sok tekintetben ijesztő, és baljóslatú mivoltában felülmúlja még azokat a rossz sejtelmeket is, amelyeket a Ház feloszlata előtt politikai barátaimmal együtt tápláltunk, és amelyektől féltünk” – írta Bethlen István a választások után.⁷³¹ Sorai azt mutatják, hogy a nyilasok előretörésének fenyegetően veszélyes mivoltát tisztábban látta, mint Teleki Pál miniszterelnök.

A különböző nyilaskeresztes pártok a választásokon az egyéni és listás szavazatokat együttvéve, köztük a megyei kétszerszavazásokat is, több mint 900 ezer voksot kaptak, s mandátumaik számát a kérdéssel foglalkozó történészek általában 49-re teszik, anélkül azonban, hogy nevesítenék azt. Meglepő módon nem könnyű ezeket a mandátumokat egyértelműen nevekhez és pártokhoz kötni, illetve a pártonkívüli személyek közül a nyilaskeresztes orientációjukat behatárolni. Tovább bonyolítja a kérdést Csoór Lajos szerepe, valamint a nyilas Rajniss Ferenc kormánypárti mandátumának megítélése. A kérdés kapcsán uralkodó zavart a következő táblázat tükrözi.

24. táblázat: Az 1939. évi választások nyilas mandátumainak megoszlása

	Pintér István⁷³²	Hubai László⁷³³	Lackó Miklós⁷³⁴	Gyurgyák János⁷³⁵	Paksy Zoltán
párt	mandátum	mandátum	mandátum	mandátum	mandátum
Nyilaskeresztes Párt	29	29	31	26	29
Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt (Pálffy)	4	4	n. a.	11	5
Nemzeti Front	3	3	n. a.	n. a.	6
Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt (Meskó)	0	3	n. a.	3	3
Keresztény Nemzeti Szocialista Front (Meizler)	3	3	n. a.	n. a.	2
fajvédő	4	1	n. a.	n. a.	0

⁷³¹ Bethlent idézi Pintér 1999. 201.

⁷³² Pintér 1999. 199.

⁷³³ Hubai 2001. 2. kötet 127-136.

⁷³⁴ Lackó 1966. 167.

⁷³⁵ Gyurgyák 2001. 449.

pártonkívüli nyilas programmal	0	5	n. a.	n. a.	2
Népakarat Pártja (Csoór)	1	1	n. a.	n. a.	0
Összes	44	49	49	40	47

Kutatási területünket, a Dunántúlt csupán a Dombóváron mandátumot szerző Rajniss ügye érinti, őt azonban – mivel a választáson kormánypárti programmal indult – ezúttal nem soroljuk a nyilasok közé. Rajniss és Csoórt, valamint a kormánypárt más szélsőjobboldali felfogású személyeit nem számolva, kutatásaink szerint 47 a választáson nemzetiszocialista illetve nyilas orientációval fellépett képviselő került be a parlamentbe, akiknek megoszlása az ország nagytájain a következőképpen alakult:

Dunántúl: 13

Budapest és Pest megye: 20

Alföld: 11

Észak-Magyarország:⁷³⁶ 3

Összes: 47

Az ország különböző területein bizonyos aránytalanságot mutatnak a szélsőjobboldali mandátumok, különösen feltűnő a nyilas mandátumok nagy száma az 1935-ben még érintetlen Budapesten és Pest megyében. Pest megye esetében hangsúlyozni kell, hogy annak alispáni tisztét ebben az időben Endre László töltötte be, s ennek feltétlenül szerepet kell tulajdonítani a választási eredmény kialakulásában.⁷³⁷ Azt a kiélezett választási harc ismeretében nem tételezhetjük fel – s ezt a helyi források sem támasztják alá –, hogy Endre egyértelműen támogatta volna a nyilasokat vármegyéje területén, nézetünk szerint ő csupán *nem akadályozta* a tevékenységüket. Ebből következően itt – ellentétben az ország többi részével – a választási eredményt kevésbé változtatta meg a hatósági beavatkozás.

A Dunántúl esetében ezúttal látszólag nem született kiugró eredmény, hiszen az ország más tájai „felzárkóztak” az 1935-ben még zászlóvivőnek számító tájegység mellé. Más képet kapunk azonban, ha összeszámoljuk az itt született valamennyi – egyéni, vármegyei listás, városi listás – szélsőjobboldali voksot, ebben az esetben ugyanis 377478 szavazat kapunk. Ez az országban leadott kb. 900 ezer szélsőjobboldali szavazat mintegy 40 %-a, s ez a 2,5 millió lakosú tájegység felülreprezentáltságát mutatja. Ugyanakkor a Dunántúl területén belül is jelentős regionális eltérések figyelhetők meg.

⁷³⁶ Abaúj-Torna, Borsod-Gömör-Kishont, Heves, Nógrád-Hont és Zemplén megyék.

⁷³⁷ Pelle 2001. 51-54. A szerző szerint „Pest megye bizonyos értelemben gyakorlóterepe lett a zsidók jogfosztásának, Endre László ugyanis itt próbálta ki a gyakorlatban, hogyan lehet ellenük hangolni a közvéleményt, miképp lehet felőrölni a magyar társadalom erkölcsi tartását, józan eszét és vallási toleranciáját.”

25. táblázat: A nyilas képviselőjelöltek és a megválasztott képviselők megoszlása a Dunántúlon 1939-ben

Megye	Jelöltek száma az egyéni kerületekben	Megválasztott képviselők száma az egyéni kerületekben	Listán megválasztott képviselők száma
Baranya	3	1	-
Fejér	4	-	-
Győr	5	1	1
Komárom – Esztergom	4	-	1
Somogy	2	-	-
Sopron	3	-	1
Tolna	1	1	-
Vas	2	-	1
Veszprém	5	1	1
Zala	6	2	2
Összes	35	6	7

A mandátumok megoszlása az egyes pártok között a következőképpen alakult:

26. táblázat: Megválasztott nyilas képviselők a Dunántúlon

Választókerület	Képviselő	Pártállás	Képviselő	Pártállás
	egyéni		lista	
Baranya (Mohács)	Keck Antal	NyKP		
Győr (Magyaróvár)	Pándy Pölcz Antal	EMNSZP	Pálffy Fidél	EMNSZP
Komárom			Gruber Lajos	NyKP
Sopron			Széchenyi Lajos	NyKP
Tolna (Tamási)	Jandl Lajos	MNSZFMP		
Vas			Krancz Rajmund	NyKP
Veszprém (Zirc)	Papp József	EMNSZP	Vajna Gábor	NyKP
Zala	Eitner Ákos	EMNSZP	Eitner Sándor	EMNSZP
	Meizler Károly	KNSZF	Tauffer Gábor	KNSZF

A Dunántúlon három megyében sikerült egynél több mandátumot szerezni, Győr, Veszprém és a négy képviselőt delegáló Zala megyében. Egyedül Somogy megyében nem jutott mandátum szélsőjobboldali pártnak. Választási eredményeik súlyát azonban igazából a listán elért eredmények mutatják:

27. táblázat: A nyilas pártok listás eredményei a Dunántúlon 1939-ben

	fő	%
Baranya	-	-
Pécs város	3806	19,50
Fejér	-	-
Győr-Moson-Pozsony	23919	47,92
Komárom-Esztergom	19661	34,43
Somogy	-	-
Sopron	25158	37,86
Tolna	-	-
Vas	34568	36,23
Veszprém	32959	39,88
Zala	47419	43,39

A táblázatból látható, hogy a listás szavazáson, amely egy-egy megye teljes választóközösségét reprezentálja, kiemelkedő eredményeket értek el, gyakorlatilag valamennyi listát állító vármegyében. Hangsúlyozni kell, hogy két megyében, Baranyában és Fejérben a hatósági manipuláció akadályozta meg a listaállítást.

Listás eredményeik aránya párhuzamba állítható az egyéni kerületben elértekkel, hiszen például Győr és Zala megyékben a voksok közel felét megszerezték. Ezek az eredmények azonban csak sikerük egy részét mutatja, ha megnézzük ugyanis azokat a választókerületeket, ahol egyéni jelöltjeik indultak, látható, hogy a mandátumhoz nem jutó személyek is minden esetben igen jó eredményt értek el. A 28. táblázat már a választókerületek jellegéről is szolgál információkkal.

29. táblázat: A nyilas pártok eredményei a dunántúli egyéni választókerületekben 1939-ben⁷³⁸

Név	Választókerület	Eredmény		Választókerület jellege (Választók száma a legnagyobb településen)
		fő	%	
Ábrahám János	Mór	6836	49,70	Mór (2891) és 23 községből álló falusias régió
Andréka Ödön	Tatatóváros	3645	34,70	Tatatóváros (4653) és 15 község
Bános Sándor	Pannonhalma	5495	43,94	27 községből álló falusias régió, paraszti népességgel
Béldy Béla	Sárbogárd	5582	41,52	Sárbogárd (2082) és 16 falu

⁷³⁸ Országgyűlési almanach 1939-1944. 13-26. és az 1930. évi népszámlálás alapján.

Név	Választókerület	Eredmény		Választókerület jellege (Választók száma a legnagyobb településen)
Borbély Andor	Tab	3391	25,22	36 községből álló falusias régió, paraszti népelességgel
Cseh Ferenc	Esztergom	4518	32,21	Esztergom város (6291) és 12 falu
Eitner Ákos	Alsólendva	7410	51,27	Mintegy 100 községből álló aprófalvas régió paraszti népelességgel
Eitner Sándor	Zalaegerszeg	6709	46,69	Zalaegerszeg város (4681) és 64 község
Erdős János	Marcali	4183	33,61	Marcali (2275) és 35 falu
Festetics Sándor	Enying	6689	44,90	22 községből álló falusias régió, paraszti népelességgel
Gáspár Ferenc	Zalaszentgrót	5853	42,15	Zalaszentgrót (813) és 50 község
Gruber Lajos	Tatabánya	6259	38,98	Tatabánya (2049) és 20 falu
Győrszigeti János	Devecser	4215	25,32	57 községből álló aprófalvas régió, paraszti népelességgel
Haám Artúr	Adony	5037	41,00	Adony (1417) és 11 falu
Incze Kálmán	Komárom	2958	19,53	Komárom (1929) és 18 falu
Jandl Lajos	Tamási	6520	45,48	25 községből álló falusias régió, paraszti népelességgel
Keck Antal	Mohács	6425	37,56	Mohács (6738) és 23 község
Kerekes Béla (lista)	Pécs	3673	19,5	Pécs város területe (21664)
Krantz Rajmund	Vasvár	6596	37,58	71 községből álló aprófalvas régió, paraszti népelességgel
Mayer Henrik	Öttevény	4991	45,70	24 községből álló falusias régió
Meizler Károly	Keszthely	10145	67,55	Keszthely (3408) és 40 község
Molnár Benjámin	Pápa	6244	32,02	Pápa (7962) és 42 községből álló aprófalvas régió
Orsó Mátyás	Siklós	5232	32,09	Siklós (1616) és 73 községből álló aprófalvas régió
Pándi Pölcz Antal	Magyaróvár	4996	46,55	Magyaróvár (2577), Moson (2007) és 19 község
Papp József	Zirc	7604	48,18	Zirc (951) és 43 községből álló aprófalvas régió
Rajk Endre	Kapuvár	5470	34,84	35 községből álló falusias régió, paraszti népelességgel
Simon József	Sárvár	7493	41,87	61 községből álló aprófalvas régió, paraszti népelességgel
Szalay István	Tét	5696	43,43	30 községből álló falusias régió, paraszti népelességgel

Név	Választókerület	Eredmény		Választókerület jellege (Választók száma a legnagyobb településen)
Széchenyi Lajos	Sopron-Csepreg	5579	35,87	42 községből álló falusias régió
Tanos Dezső	Nagykanizsa	7158	49,33	Nagykanizsa város (7500) és 35 község
Vágó Pál	Sopron	3995	34,22	Sopron város (14520) területe
Vajna Gábor	Veszprém	4708	40,65	Veszprém város (6675) és 14 község
Vértesy László	Székesfehérvár járás	4269	35,60	24 községből álló falusias régió
Zakariás Árpád	Sümege	4414	33,28	Sümege (2030) és 42 község

A választási eredmények láttán szembetűnő, hogy azok minden esetben magas arányt mutatnak – leggyakrabban 40 százalék körül –, a kerületek átlaga is ennyi (39,18 %). 30 százalék alatti eredmény mindössze négy esetben látható, igaz viszont, hogy a másik oldalon, a biztos győzelmet jelentő abszolút többséget is az első fordulóban csak két esetben tudtak elérni, mindkettőt Zala megyében. A 40 százalékos eredmények kialakulásában feltétlenül szerepet kell tulajdonítani a közigazgatási hatóságok beavatkozásának is, amelyek igyekeztek az ellenzéki képviselők szereplését korlátozni, és a szavazati arányt 50 százalék alatt tartani. Miként Pest megye esetében láttuk, ahol nem érintette őket a korlátozás, az az eredményeikben is megmutatkozott.

A magas szavazati arány elérése arra utal, hogy a nyilasok rendkívül széles társadalmi támogatottsággal bírtak, s gyakorlatilag ahol elindultak, ott tömegtámogatottságot tudhattak a magukénak. Ezt a – meglehetősen riasztó – tézist a kérdéssel foglalkozó történészek általában cáfolják, ezzel kapcsolatban azt hangsúlyozzák, hogy a jó nyilas szereplésnek az a magyarázata, hogy a pártok csak olyan kerületekben indultak, ahol várható volt a jó szereplés és/vagy megfelelő helyi jelölt állt rendelkezésre.⁷³⁹ Erre ösztönözte őket a választási törvény azon rendelkezése, amely szerint minden jelöltnek komoly kauciót kellett lefizetnie, sőt sikertelen szereplés esetén az összeg egy részét el is vesztette. E nézet szerint ezért a szóba jöhető kerületek természetesen azok lettek, ahol jól kiépített helyi szervezet működött, sok taggal és még több szimpatizánssal. A földrajzi helytől független, széles társadalmi támogatottság tézisének azonban több bizonyíték is igazolja. Egyfelől az 1938. évi választási törvény az addig is rendkívül szigorú szavazójogosultság feltételeit tovább szigorította, a kormánypárthoz leginkább lojális társadalmi csoportok privilegizálásával és az ellenzéki érzelmű választók arányának csökkentésével. Ennek egyik legegyszerűbb jele – amely nézetünk szerint kifejezetten a nyilas pártok ellen irányult – a választói korhatár felemelése,

⁷³⁹ Pintér 1999. 202. és Lackó 1966. 165-166.

listás kerületben a férfiaknál 26, egyéniben 30, nőknél mindkét esetben 30 évig. Ismeretes, hogy a nyilasok legszélesebb támogatottsága a fiatalabb korosztályok esetében volt megfigyelhető, a 20 és 30 év közötti korosztály esetében a szélsőjobboldali pártok iránti orientáció feltétlenül erősebb volt. E mellett a törvény számos pontja igyekezett kizárni a szavazati jogból azokat, akik várhatóan ellenzéki beállítottságúak.⁷⁴⁰ Azt a tényt tehát, hogy a választási eredmények nem a teljes felnőtt lakosság, hanem csupán annak egy erősen szelektált része véleményét tükrözik, mindenképpen figyelembe kell venni a szélsőjobboldali pártok tömegbázisának meghatározásánál.

Az egyéni és listás kerületek összehasonlítása azonban kifejezetten azt bizonyítja, hogy a nyilasoknak nemcsak a kiválasztott, „megpuhított” kerületekben volt nagy támogatottságuk. Több olyan megye van, ahol listát állítottak – a Dunántúlon Győr, Komárom-Esztergom, Sopron, Vas, Veszprém és Zala megyékben –, de valamelyik egyéni kerületben nem indult jelöltjük. Mivel az egyéni és listás voksok aránya mindenhol közel esett egymáshoz, a listás szavazás számaiból lehetőség nyílik a nyilas szimpatizánsok számának feltérképezése ezekben a kerületekben is, ahol egyéni jelölt nem indult.

30. táblázat: Nyilas pártok listás eredményei azokban a dunántúli választókerületekben, ahol egyéni jelöltjük nem indult

Megye	Választókerület	Eredmény	
		fő	%
Sopron	Csorna	5418	29,08
Vas	Celldömölk	6886	37,25
	Körmend	6432	33,42
	Szombathely-Kőszeg	6322	31,92
Zala	Tapolca-Balatonfüred	4392	26,22

Amint az 30. táblázatból látható, azokban a kerületekben, ahol a pártok egyéniben nem állítottak jelöltet, listán mégis 30 % körüli vagy azt jóval meghaladó szavazatarányt értek el.⁷⁴¹ Ehhez feltétlenül figyelembe kell venni azt a tényt, hogy ezekben a választókerületekben *a szélsőjobboldali pártok semmilyen kampányt nem folytattak*, a választók a pártok általános ismeretében, korábbi benyomásaik alapján szavaztak rájuk. Mindebből következően a nyilas pártok nem azért indítottak meghatározott számú jelöltet a választáson, mert ott véltek esélyt a sikerre, hanem azért, mert a pártok anyagi lehetőségei – a magas kaució, valamint a választási

⁷⁴⁰ Például a hat elemivel nem rendelkezők esetében a törvény emelte a vagyoni cenzust.

⁷⁴¹ Ugyan nagyobb szórással, de hasonló helyzet figyelhető meg az Alföldön is.

kampány kiadásai – korlátozták jelöltállításaikat. E mellett a jelöltek számát csökkentették a hatóságok korlátozó intézkedései, az ajánlások visszautasítása is. Amint ezt láttuk, ez két listát is érintett, a Fejér és a Baranya megyeit, melyek révén nyilvánvalóan további nagy számú szélsőjobboldali szavazat veszett el. Ez a vélemény ugyanakkor ellentmond azoknak az állításoknak is, melyek szerint a nyilasok csak komoly német pénzügyi segítséggel érték el választási sikerüket.⁷⁴² Valamilyen szintű német pénzügyi támogatás nyilvánvalóan létezett, az ennek mértéke fölötti vita azonban elfedi a lényegét, vagyis azt, hogy a szélsőjobboldali pártok népszerűségét ebből a pénzből nem megteremteni, hanem kiaknázni kellett.

A nyilas pártok társadalmi bázisának vizsgálatakor ki lehet indulni az 1935-ös választások idején szerzett tapasztalatokból. Akkor jól körülhatárolható társadalmi réteg bizonyult a nyilasok biztos szavazóbázisának, a parasztság és főként annak szegényebb rétegei. Az agrárnépesség körében meglévő népszerűségük 1935 után sem szenvedett törést, a különböző hatósági jelentések folyamatosan tudósítottak erről. Így például az új nagykanizsai, városi pártszervezet tagjairól is megállapította a rendőri beszámoló 1937-ben, hogy „a helyi szervezet tagjai legnagyobb részt kiskanizsai ún. földműves osztályból kerülnek ki”.⁷⁴³ Az 1939-es választásokon bekerült nyilas képviselők többsége olyan választókerületből érkezett, ahol már 1935-ben is működött pártszervezet, ez arra utal, hogy az eredeti tagság szilárdan kitartott a mozgalom mellett. A legfontosabb változás ugyanakkor az, hogy ezek a szavazatok most kiegészültek más társadalmi rétegekből érkezett voksokkal.

A 29. táblázatból látható, hogy a választókerületek többsége paraszti népesség által lakott falusi körzet, kisebb részüket pedig egy-egy mezőváros és a környékén elterülő falvak alkotják. A 34 kerület közül 7 olyan van, amelynek népességét nagyobb lélekszámú polgári jellegű népesség alkotja: Esztergom, Nagykanizsa, Pápa, Pécs, Sopron, Veszprém és Zalaegerszeg, melyek közül kettő, a soproni és a pécsi tisztán városi választókerület. A városi és a falusi lakosság politikai orientációját a települések elkülönítésével lehet feltárni.

⁷⁴² Lackó 1966. 165. és Pintér 1999. 191-192. A két szerző több százezer márkás német támogatást említ. Nézetekkel Ungváry Krisztián szállt vitába, szerinte ilyen mértékű támogatás nem létezett. Ungváry 2004. 6-7.

⁷⁴³ ZML Főisp. biz. 6/1937.

31. táblázat: Nyilas jelöltek választási eredménye és ennek aránya néhány dunántúli városban

	Választók száma és aránya			Választási eredmény (egyéni)		
	Teljes választókerület	Város	Városi választók aránya	Választókerület	Város (fő)	Város ⁷⁴⁴ (%)
Esztergom	15873	6291	39,63	4518	1146	25,37
Keszthely	17254	3408	19,75	10145	1334	13,15
Magyaróvár	12259	2577	21,02	4996	849	16,99
Mohács	19379	6738	34,77	6425	3017	46,96
Nagykanizsa	17538	7500	42,76	7158	2303	32,17
Pápa	22810	7962	34,91	6244	1173	18,79
Szombathely	22444	14269	63,58	6322	3478	55,01
Tatatóváros	11561	4653	40,25	3645	621	17,04
Veszprém	13995	6675	47,70	4708	2320	49,28
Zalaegerszeg	17427	4681	26,86	6709	1066	15,89

A nagyobb városok eredményei esetében rögtön szembetűnik a voksok arányának erős ingadozása, hiszen ilyen hektikus mozgás a teljes választókerületek esetében nem volt tapasztalható. A legmagasabb arányt a városi szavazatok Mohácson, Szombathelyen és Veszprémben mutatják, előbbi esetben az abszolút többséget is elérik, közepes, 30 százalék körüli eredmény látható Esztergomban és Nagykanizsán, míg a többi városban 20 százalék vagy az alatt. Fontosabb azonban számunkra az az összefüggés, amelyik a városi szavazók aránya és a szélsőjobboldali voksok aránya között húzódik, hiszen itt látható, hogy ezekben a választókerületekben – két kivétellel – a nyilas jelöltekre a falvakban nagyobb arányban szavaztak, mint a városokban. Ez a két kivétel Mohács és Veszprém, hiszen itt a két településen a szélsőjobboldali jelöltek a városban kaptak arányaiban több szavazatot. Veszprém esetében a jelölt, Vajna Gábor nyugalmazott őrnagy személye adott vélhetően garanciát a választók számára, hiszen mint választási beszédében láttuk, mérsékelt programot vázolt fel, így a radikalizmust elutasító választók körében is rokonszenves lehetett. Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy Vajna a választásokat megelőzően a több száz munkást foglalkoztató városi lőporgyár igazgatójaként dolgozott.

A mohácsi választás speciális helyzetet jelentett.⁷⁴⁵ A választókerület népességében ugyanis jelentős arányt képviseltek a nem magyar etnikumok, a kisebb számú horvát lakosság mellett a német kisebbség a lakosság közel felét tette ki. A választás során a nyilas Keck

⁷⁴⁴ A nyilas jelölt városban szerzett voksainak aránya az egész választókerületben szerzetthez képest.

⁷⁴⁵ A választásról részletesen lásd Vonyó 1995.

Antallal Mischung Konrád mohács ügyvéd, kormánypárti jelölt állt szemben, aki egyben a magyarországi Népi Német Szövetség (Volksbund) képviselője is volt. A választás tematikáját a helyi németek és magyarok közötti szembenállás határozta meg, melyben a nyilas képviselő a magyar nemzeti érdekeket, míg a kormánypárti német jelölt a pángermán eszmeiséget jelenítette meg. Ebben a szituációban a főispán megfogalmazása szerint a magyar nemzetiségű választók azért választották meg a nyilas képviselőt, „mert a hivatalos jelölt támogatását hazafiatlan, illetve magukra nézve lehetetlen dolognak ítélték.”⁷⁴⁶ Ebből következően a magyarok falvakban a nyilas jelölt 80-90 százalékos eredményt ért el, míg a német többségű falvakban ennél jóval kevesebbet. Nem állítjuk, hogy ez a jelenség a Dunántúl többi részére is érvényes volna, hiszen, ha megvizsgálunk egy hasonló, németek által lakott választókerületet, a mórít, már más tapasztalatokat kapunk. Ott mind a magyar (Bodajk 51,4 %, Csákberény 40,5), mind a német többségű falvakban (Bakonysárkány 35,2 %, Isztimér 32,9, Gánt 52,2, Pusztavám 73,5) ingadozó, 30 és 70 százalék közötti arányokat látunk. Az az állítás mindenesetre, miszerint a német kisebbség a nyilasokat kiemelten támogatta volna,⁷⁴⁷ nem állja meg a helyét.

A különböző társadalmi csoportokból álló városi lakosság politikai orientációját Pécs példáján vizsgálhatjuk. A városban három párt állított listát, a kormánypártét Imrédy Béla, a szociáldemokratákét a mandátumát 1922 óta őrző Esztergályos János, míg a nyilaskeresztes pártét Kerekes Béla, Hubay titkára vezette. A választáson a MÉP lista 11386 (60,4 %), a szociáldemokrata párt 3806 (20,2 %) míg a nyilas lista 3673 (19,5 %) voksot kapott. Pécsen tehát még a városokban tapasztalt arányt sem érte el a szélsőjobboldali szavazók tábora, amiben persze szerepet játszhatott Imrédy személye is, aki a Magyar Élet Mozgalom kapcsán magához vonzotta a radikális gondolkodásúakat. Az egyes pártok választói tábora körülhatárolható a különböző városrészekben az eltérő társadalmi csoportok által leadott voksok feltérképezésével.

⁷⁴⁶ Uo. 128.

⁷⁴⁷ Szakács 1963. 27.

32. táblázat: A szélsőjobboldali lista szavazatainak aránya Pécssett szavazókörönként

Szavazó -kör	Jellege	A választói népesség jellege	A NyKP eredménye (%)
1.	A történelmi belváros központja, a főtér és a püspöki palota környéke	Állami, vármegyei, városi tisztviselők, egyházi személyek, ügyvédek, orvosok	15,6
2.	A történelmi belváros kevésbé jómódú, lakónegyede	Tisztviselők mellett jelentősebb számban iparosok és segédek	14,0
3.	A történelmi belváros polgári, üzleti és vásárló negyede	Tisztviselők mellett jómódú, üzlettel rendelkező iparosok (segédek), magántisztviselők	18,5
4.	A történelmi belváros polgári, üzleti és vásárló negyede	Köztisztviselők száma jelentősen lecsökken, helyettük kereskedők, üzlettel rendelkező iparosok (segédek), magántisztviselők	13,1
5.	A történelmi belváros előkelő, központi része (főutca, városháza, színház)	Tisztviselők, ügyvédek, orvosok, vállalkozók, magántisztviselők	14,7
6.	A történelmi belváros központhoz kapcsolódó külső része	Iparosok, kereskedők, vállalkozók, magántisztviselők	16,7
7.	A történelmi városrész pereme a pályaudvarral, részben bérházas, családi házas övezet	A választók kétharmada (családtagokat beleértve) MÁV alkalmazott, nagyobb részt tisztviselők (arányuk itt a legmagasabb) és egyéb vasúti alkalmazottak	15,8
8.	A történelmi városrész belvároson kívül eső része, több üzemmél (malom, légszeszgyár)	Kisiparos, munkás, még a tisztviselők aránya sem elhanyagolható	19,7
9.	A történelmi városrész belvároson kívül eső része, a régi állatvásártér és környéke	Kisiparos, munkás, a tisztviselők aránya itt sem elhanyagolható	20,3
10.	A történelmi városrész belvároson kívül eső része, földszintes kispolgári lakóházak, műhelyek, a Zsolnay-gyár és környéke	Kisiparosok, kisipari segédek, munkások	20,5
11.	A történelmi városrész belvároson kívül eső, a Mecsekre felkapaszkodó része, földszintes kispolgári lakóházak	Kisiparosok, kisipari segédek, munkások	21,6
12.	Peremkerület, több a városból kivezető dűlővel	Kevesebb önálló iparos, a választók egésze fizikai dolgozó, vegyes munkahellyel (ipari munkás, földműves, bányamunkás)	22,2
13.	A történelmi városrész belvároson kívül eső, a Mecsekre felkapaszkodó része, földszintes kispolgári lakóházak	Kisiparosok, kisipari segédek, munkások	20,1

Szavazó -kör	Jellege	A választói népesség jellege	A NyKP eredménye (%)
14.	A történelmi városrész belvároson kívül eső, mecseki része, szűk utcák, földszintes kispolgári lakóházak	Kisiparosok, kisipari segédek, munkások, nyugdíjasok	16,6
15.	A belvároshoz kapcsolódó, mecsekoldali földszintes házsorok	Tisztviselők, kisiparosok, munkások, nyugdíjasok	20,9
16.	A város nyugati, szigeti városrészének belvárossal érintkező része	Tisztviselők, altisztek, kisiparosok, magántisztviselők	17,7
17.	A szigeti városrész külső része	Kisiparos, munkás	22,9
18.	A város nyugati, szigeti városrészének belvárossal érintkező másik része, családi és polgárházakkal	A választók kétharmada tisztviselő és altiszt család, kisebb részben munkások	18,8
19.	Belvárossal érintkező, a Mecsek irányába kivezető utcák, dűlők	Vegyes összetételű, a belső utcákban tisztviselők, a külsőkben munkások, sőt földművesek	20,5
20.	Külső családi házas peremterület	Tisztviselők és altisztek, MÁV- és börtényi munkások	23,9
21.	Külső családi házas peremterület	Tisztviselők, altisztek, kisiparosok, munkások	24,5
22.	Munkás peremkerület	Gyári munkások, iparossegédek	21,4
23.	Munkás peremkerület	Gyári munkások, iparossegédek	25,0
24.	Bányaterület	Bányászok, bányamunkások	17,8

A táblázatból rögtön szembetűnik, hogy a nyilasok a város egész területén ha nem is egyenletes arányban jutottak szavazatokhoz, de a voksaik aránya nem mutat nagy szórást, 13,1 és 25 százalék között mozog. Úgy tűnik ez független attól, hogy éppen milyen társadalmi csoport által lakott városrészt vizsgálunk. A belvárosi, jómódú kerületekben kapott szavazatok azt mutatják, hogy a szélsőjobboldalnak ott is voltak hívei. Látható azonban az is, hogy a külső városrészekhez közeledve növekednek a szavazati arányok, s legmagasabb értékét a munkáskerületekben éri el. Külön ki kell térni az utolsó szavazókörre, ahol a bányászok körében gyengébb eredmény látható, ugyanakkor a kormánypárt – 70,6 %-kal – az egyik legjobb eredményt érte el. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a nekik munkát adó Duna Gőzhajózási Társaság német kézben volt, s a vállalat vezetése – ahogy ezt a tények mutatják – munkásait Imrédy támogatására szorította. A bányászok és bányamunkások között ugyanakkor nagyon sok német származású személy is volt, s ez esetben hasonló jelenség

léphetett fel, mint a mohácsi választókerületben, azaz a német választók számára a magyar nacionalista nyilas jelölt kevésbé volt szimpatikus. A Nyilaskeresztes Párt pécsi szavazóbázisáról összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy hívei a társadalom valamennyi rétegéből toborzódtak, legnagyobb arányban azonban a munkásság soraiból.⁷⁴⁸

Más eredményeket mutat a fenti szempontok szerinti elemzés Zala megyében, a nyilas szervezkedés egyik „őshazájában”, részben azért is, mert itt több párt tevékenységét és választási eredményét vizsgálhatjuk. A megye érintett választókerületeiben a szélsőjobboldali pártok legrosszabb eredménye az lett, amikor a szavazatoknak „csak” egyharmadát szerezték meg, valamennyi más esetben ennél jóval többet kaptak. Az előző választás óta ebben a régióban a szélsőjobboldal további erősödését bizonyítja, hogy több kerületben sikerült jelöltet állítaniuk, az egyéni kerületekben pedig két képviselőjük – Eitner Ákos és Meizler Károly – szerezte meg a győzelmet és jutott be a parlamentbe. Érdeemes megfigyelni a számarányokat. Az abszolút számok tekintetében a nyilasok 41689 szavazatot kaptak, s így két jelöltjük győzött, ezzel szemben a kormánypárt 39920 szavazata – nem számolva az egyhangú kerületet – négy mandátumot ért!⁷⁴⁹ A számok aránytalan megoszlása természetesen nem a véletlen műve. A választójogi törvény 1938-as megváltoztatása már a választásokra való felkészülés jegyében történt. A kormány felmérte azokat az egyéni kerületeket, ahol megfelelő személyeket tudnak indítani és az újjáformált választókerületeket „hozzájuk szabták”. Megszüntették, illetve beolvasztották azokat a körzeteket, ahol az ellenzéki jelöltek népszerűek voltak vagy a kormánypárti politikus népszerűtlen.

A szélsőjobboldali társadalmi bázis feltárásához ismét vizsgáljuk meg a zalaegerszegi választókerület eredményeit, amit ha párhuzamba állítunk az 1935. évi tapasztalatokkal, markáns átrendeződést figyelhetünk meg. Fontos hangsúlyozni, hogy ezúttal titkos választás volt, tehát a korábbi elemzést – a nyíltan szavazó személyek lekeresését – ezúttal nem végezhetjük el. Ugyanakkor erre nincs is szükség, a kapott eredmények települések szerinti megoszlása megmutatja a változás legfontosabb tendenciáit.

⁷⁴⁸ A kérdést lásd részletesen Paksy 2002. 209-225. Hasonló eredményre jutott Ránki György is a budapesti eredmények elemzésével. Ránki 1976. 619-622.

⁷⁴⁹ A kereszténypárt jelöltjét is a kormánypárthoz sorolva.

33. táblázat: Az 1939. évi parlamenti választás Zalaegerszeg választókerületében⁷⁵⁰

	Thassy (MÉP)		Eitner (nyilas)		Érvénytelen		Összes
	fő	%	fő	%	fő	%	
Zalaegerszeg	2571	66,5	1066	27,6	228	5,9	3865
Vidék	5088	45,4	5643	50,4	467	4,2	11193
Összes	7659	50,8	6709	44,6	690	4,6	15058

Az előző választáshoz képest a nyilas Eitner Sándornak sikerült növelnie szavazóinak számát 5450-ről 6709-re. Ez az 1300 fős többség azért is jelentős, mert időközben az 1938. évi választójogi törvény eredményeképpen a kerületben a szavazók száma 22078 főről 17427-re csökkent. Ez a növekmény sem bizonyult azonban elégségesnek, a többséget most sem sikerült elérnie, csak a küzdelmet tudta szorosabbá tenni. Mivel ezúttal csak egyetlen ellenfele volt, a szavazatok nem oszlottak meg, az egyszerű többség – amelyet Thassy mindössze 130 fővel lépett át – a mandátumot jelentette.

Fontos megvizsgálni, hogy hol jelentek meg az új szavazók. A települések összehasonlításakor látható, hogy ezek többsége elsősorban a városban, Zalaegerszegen tűnt fel. Az 1935. évi 194 főhöz képest a városban már 1066 híve volt, ami több mint ötszörös növekményt jelent. Egy forrás segítségével képet kaphatunk a zalaegerszegi szavazók egy részéről.⁷⁵¹ Rendelkezésünkre áll ifj. Eitner Sándor városi ajánlóinak névjegyzéke, amelyben a következő foglalkozási struktúra látható:

34. Táblázat: Eitner Sándor zalaegerszegi ajánlóinak foglalkozási megoszlása 1939-ben

Kisiparos	19
Földműves	11
Napszámos	12
Munkás	25
Háztartásbeli	15
Altiszt	1
Értelmiségi	2
Kiskereskedő	3
Egyéb alkalmazott	4
Egyéb	4
Összes	96

Arányaiban ennél jóval csekélyebb mértékű a falvakban szerzett négyszáz többletszavazat. Hasonlítsunk össze ezzel egy másik, jellegét tekintve azonos választókerületet, a nagykanizsait. Ez a körzet 1935-ben magából a városból állt, az 1938. évi

⁷⁵⁰ ZML Zala Vármegye Központi Választmányának iratai, 1939. Zalaegerszegi választókerület, választási jegyzőkönyv

⁷⁵¹ ZML Zalaegerszeg város polgármesterének iratai, kiemelt tárgyi csomók, 32. doboz, sz. n.

törvény azonban hozzácsatolt további 36 falut, ezzel hasonlóná vált a zalaegerszegi választókerülethez. Az 1939-es választáson az egyéni kerületben két jelölt állt egymással szemben, a kormánypárt (Magyar Élet Pártja) és a Nyilaskeresztes Párt képviselőjében. Az egész választókerületben 7353 voksot kapott a kormánypárti jelölt és 7158-at a szélsőjobb oldali, ez nagyon szoros, 50,7 – 49,3%-os megoszlást jelent. Ezen belül a városban a leadott 5818 érvényes szavazatból 3515 voksot kapott a kormánypárt (60,5%) és 2303 szavazatot kapott a szélsőjobb oldali (39,5%). Itt tehát egyfelől látható az erős kormánypárti jelenlét, ami gyakorlatilag el is döntötte a szavazás eredményét, ugyanakkor jelentős és nagyarányú növekedést mutató szélsőjobb oldali szavazótábor is regisztrálhatunk. A két város közti nagyságrendet figyelembe véve a kanizsai bázis arányában nagyobb, viszont itt jóval több földműves élt, a kiskanizsai városrészben. Bármelyik nagyobb zalai települést vizsgáljuk meg, mindenhol jelentős számú szélsőjobb oldali szavazót találunk. Keszthelyen a kormánypárti 1490 szavazattal 1334, Sümegen a 929 fővel 623, Letenyén pedig a 319 vokssal 522 nyilas szavazat állt szemben. Utóbbi települést tehát el is hódította a nyilaskeresztes jelölt, ami nyilvánvalóan annak a többihez képest falusiasabb jellegéből következett. Mindebből leszűrhető, hogy Zala megyében a szélsőjobb oldali megerősödése nem a paraszti bázis kiszélesedésének, bővülésének köszönhető, hanem annak, hogy sikeresen gyűjtötte be a városokba és a nagyközségekbe betörve a különböző városi rétegek (munkások, kispolgárok stb.) szavazatainak egy részét is.

Jól látható ez a 30 ezres Nagykanizsán, ahol a pécsihez hasonló tapasztalatokat szerzünk. A zalai város abban különbözik Pécstől, hogy lakói között nagyobb számban éltek földművesek, lakóhelyük jól körülhatárolhatóan, a kiskanizsai városrészben található. A két város között eltérő választási eredmény született, hiszen a nyilas Tanos Dezső Nagykanizsán jobb eredményt ért el, azonban a mandátumig nem jutott el.

35. táblázat: A nyilaskeresztes jelölt választási eredménye Nagykanizsán szavazókörönként

	Nyilas	
	fő	%
1.	256	41,7
2.	244	35,5
3.	164	27,3
4.	284	46,5
5.	312	39,3
6.	146	23,1

7.	159	23,5
8.	190	27,6
9.	218	44,0
10.	238	52,8

Tanos eredményei a pécsinél nagyobb szórást mutatnak, 23,1 és 52,8 százalék között mozognak. A legjobb eredményt a 4. 9. és 10. szavazókörben érte el, utóbbi kettő a kiskanizsai városrész. Nagykanizsa lakói jóval nehezebben különíthetők el társadalmi csoportok szerint, hiszen a város a korszakhoz viszonyított történelmi városrészrel és tagoltsággal nem rendelkezett, népességnövekedése és fejlődése döntően a 19. században, piaci hatások eredményeként alakult ki, kevésbé tükröz rendies jelleget. Azonban így is látható, hogy a szélsőjobb oldali jelölt valamennyi szavazókörben, a belváros területein is, magas arányt szerzett, a pécsi megállapításokat tehát itt is érvényesnek tekinthetjük. Ezzel együtt is azonban a szélsőjobb igazi bázisa továbbra is a falu maradt. A települések lakóinak eltérő magatartására utalt, nem kis cinizmussal Ilovszky, győztes nagykanizsai kormánypárti képviselő a választások utáni egyik beszédében: „A város és falvak házastársak lettek ebben a kerületi beosztásban. Most megállapíthatom, hogy a férj, Nagykanizsa hűségese volt, de a feleség kissé csapodáran viselkedett.”⁷⁵²

Ezen a választáson szavazhattak a zalaiak először listákra is, ugyanis a hét egyéni képviselő mellett további négy fő a listákról kerülhetett be a parlamentbe. A listán nyolc személy neve szerepelt, négy megválasztható és négy pótképviselő-jelölté. A megyében három párt tudta indítani a jelöltjeit a szükséges ajánlások megszerzésével: a MÉP, a Független Kisgazdapárt és a Keresztény Nemzetiszocialista Front. A kormánypárt listájának első helyein volt miniszterelnökök foglaltak helyet: Darányi Kálmánt Esterházy Móric, a kereszténypárt alelnöke követte, majd Zsidó Sándor zalaegerszegi ügyvéd és Gyömörey Sándor kereszténypárti képviselő következett.⁷⁵³ A listán érvényesült az a munkamegosztás, amit a két párt a megye egyes kerületeiben létrehozott, egy kormánypárti képviselő és egy kereszténypárti felváltva szerepelt rajta. A kisgazdapárt listáján egyetlen országosan ismert név szerepelt, az első helyen a több pártot is megjárt Drozdy Győző állt. Őt a politikai életben addig kevésbé ismert zalai kisgazdák követték.⁷⁵⁴ A harmadik csoportot a már említett fúzióval felállt szélsőjobb oldali képviselte, az Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt és a Keresztény Nemzetiszocialista Front képviselőiből álló lista. Első helyén Meizler Károly állt,

⁷⁵² Zalai Közlöny, 1939. június 1.

⁷⁵³ ZML Zala Vármegye Központi Választmányának iratai, 1939. Listás szavazás, jegyzőkönyv.

⁷⁵⁴ Bánsághy György, Bencze Imre, Talabér Gyula.

öt ifj. Eitner Sándor követte, majd egy budapesti delegált, az Egyesült Keresztény Pártból Meizlerhez hasonlóan „kiugrott” Tauffer Gábor gyógyszerész és ügyvéd következett. A további helyeken – a számunkra ismerős Eitner Ákos mellett – zalai kisgazdák következtek. A listás szavazás eredménye tükrözte a megye életében az utolsó évtizedben lejátszódott politikai változásokat. A szélsőjobboldal gyakorlatilag „beérte” a kormánypártot, a két politikai erő szinte azonos szavazatot kapott: MÉP – 49663, Keresztény Nemzeti Szocialista Front – 47419.⁷⁵⁵ A velük szemben álló kisgazdapárt véglegesen meggyöngült, mindössze 12193 voksot kapott.

A szélsőjobboldal választási eredményei 1939-ben Zala megye választókerületeiben⁷⁵⁶

Választókerület	egyéni		listás	
	Fő	%	fő	%
Keszthely	10145	67,5	10038	62,5
Lenti	7410	51,3	8651	54,0
Nagykanizsa	7158	49,3	5831	36,7
Sümege	4414	33,3	4817	34,1
Tapolca-Balatonfüred	egyhangú kormánypárti		4392	26,2
Zalaegerszeg	6709	46,7	7165	46,2
Zalaszentgrót	5853	42,2	6525	43,7

Ez az eredmény azt jelentette, hogy az egyéniben mandátumot nyert két nyilas képviselő mellé a listán következő két személy jutott be a parlamentbe. Zala megye 11 mandátumából tehát négyet megszereztek, a két Eitner, Meizler Károly és Tauffer Gábor személyében.

A nyilasok Zala megyei szereplése tehát 1939-ben is az előzményeknek megfelelően alakult, vagyis újra meghaladta az országos átlagot, annak ellenére, hogy más területek – Budapest, Pest megye, Észak-Magyarország – is felzárkóztak. Ezzel együtt a dunántúli régió továbbra is a szélsőjobboldal egyik bázisrégiója maradt. 1939-ben országosan az egyéni választókerületekben leadott nyilas voksok 44%-a Fejér, Győr, Komárom-Esztergom, Sopron, Vas, Veszprém és Zala megyékben született. Ez 11 mandátumot ért, hogy nem többet, annak döntően a választójogi szabályozás, részben a censusok emelése, részben az aránytalan, a kormánypártnak kedvező választókerületi beosztás az oka. Listán az itt elért eredményük 33% lett. A szélsőjobboldali pártok olyan nagy múltú, történelmi pártok helyére nyomultak be, mint a katolikus kereszténypárt vagy a kisgazdapárt, utóbbi például 1935-ben még 83176

⁷⁵⁵ ZML Zala Vármegye Központi Választmányának iratai, 1939. Listás szavazás, jegyzőkönyv.

⁷⁵⁶ Uo.

voksot kapott ugyanitt, 1939-ben már csak 16305-öt, ami nagyjából két választókerület mandátumának elnyeréséhez lett volna elegendő, nem is jutott be innen a parlamentbe a párt egyetlen jelöltje sem. Mivel e térségben sem a szociáldemokrata párt, sem a liberális pártok nem rendelkeztek komolyabb befolyással, a szélsőjobboldal gyakorlatilag teljes egészében átvette az ellenzék szerepét.

Összegzés

Tanulmányunkban a magyarországi történelmi szélsőjobboldal egyik térben és időben behatárolt szegmensét vizsgáltuk. Úgy érezzük, hogy a kutatás több szempontból is új megvilágításba helyezte a nemzetiszocialista mozgalmak 1930-as évekbeli történetét. Ennek legfontosabb elemei a következők:

1. Egyfelől láthatóvá vált, hogy a különböző pártokra oszlott nyilas mozgalom az 1930-as évek első felében jóval nagyobb közéleti-politikai befolyással rendelkezett, mint azt az eddigi kutatások igazolták. Ez érvényes mind a társadalmi bázisukra, amely az eddig kimutatottnál számszerűen nagyobb tagságot jelentett, mind a politikai életben játszott szerepükre. Mindkét megállapítás különösen igaz a Dunántúl azon területein, ahol a mozgalom elsőként bontakozott ki, tehát Győr, Fejér, Vas, Veszprém és Zala megyékben. Ezek a területek a későbbiekben is a szélsőjobboldal bázisterületei maradtak. Ez a jelenség azonban sokáig rejtve maradt, aminek az a magyarázata, hogy ez a tömegbázis főként abból a paraszti társadalomból merített, amelynek igen csekély befolyása volt a korabeli politikai viszonyokra, így valós súllyal nem léphetett fel, könnyen lehetett marginalizálni. Ezek a korai kapcsolatok azonban döntő módon estek latba Szálasi Ferenc fellépése után, a hungarista mozgalom megszervezősekor. A vidéki szervezetek újjászervezése és átvétele a magyarázata az új irányzat gyors terjedésének és eredményes választási szereplésének az évtized végén.

2. Társadalmi bázisuk, amely jól behatárolhatónak bizonyult, 1937-1938-ig szinte kizárólag csak a parasztságra terjedt ki, azon belül elsősorban a szegényparaszti – főként törpe és kisbirtokos, valamint napszámos, kisebb részben gazdasági cseléd – rétegekre. A jelzett időhatártól kezdődően sikerült a Szálásival kiegészült és újra fellendülőben lévő mozgalomnak a befolyását kiterjeszteni a munkásság egy részére, melynek leglátványosabb térhódítása a Budapest környéki ingázó falvak munkásnépessége esetében látható, másrészt a keresztény középosztály vegyes foglalkozású csoportjaiban.

3. A magyarországi nemzetiszocialista mozgalmak a német példa alapján indították meg a szervezkedésüket, utánozták is azt, különösen a pártszervezés terén. Ez alapján azonban tévedés úgy minősíteni őket, hogy ebben ki is merült a propagandájuk. A korai nyilas pártok, vezérek és néhány ideológusuk által felvázolt, koherens eszmerendszerrel rendelkeztek, amely képes volt megszólítani a társadalom egyes rétegeit. Ideológiájuk három

forrásból tevődött össze, a német nemzetiszocialista program részleges adaptációjából, a magyar szélsőjobboldal hagyományaiból, valamint az 1919 után kialakult keresztény-konzervatív nézetek radikálisabb megoldásait hangoztató változatából.

A szélsőjobboldali kontinuitás jól tükröződött a nyilas programokban, melynek központi elemeit a 19. század végén kialakult agrárius alapú antikapitalizmus és az antiszemitizmus alkotta, ezek a tökkeellenességben logikailag is összekapcsolódtak. Ehhez járult a nacionalista, nemzetvédő – fajvédő attitűd. A trianoni békeszerződés bizonyítékot látszott szolgáltatni a hamis premisszára, vagyis a magyar nemzethalál víziójára, amelynek fenyegető veszedelme legitimálta szemükben a programokban lefektetett radikális megoldásokat és igazolta a korábbi szélsőjobboldali megnyilvánulások „igazságát”.

Ugyancsak a nyilaskeresztes mozgalom volt az, amelyik megteremtette a kapcsolatot az 1920-as évek szélsőjobboldali elitje (Budaváry László, Temesváry László, Szüts Iván, Szemere Béla, Gálócsy Zsigmond stb.) és az 1930-as évek nemzetiszocialista szervezkedésbe bekapcsolódott paraszttömegek között.

Az 1920-as években a magyar társadalom válságára válaszként több mozgalom és irányzat is külföldi példák nyomán vázolta fel programját. Jellemző eset az olasz kormányzati modell, amelynek átvétele a különböző „fascista” pártok direkt utánzásától a kormányzati körökben lefektetett hivatalos törekvésekig terjedt. A magyarországi nyilas mozgalom létrejöttét azonban egyértelműen a német példa ihlette. Ez adta meg a magyar szélsőjobboldal különböző irányzatainak azt a keretet, amely lehetőséget biztosított arra, hogy az 1920-as évek konszolidációjával háttérbe szorított irányzat újjászervezze mozgalmait. A német példa adódott a két állam szoros történeti kapcsolataiból is, melynek élén ott állt a friss trauma, a háborús vereség és következményeinek emléke. Nem véletlen, hogy a két ország szélsőjobboldali csoportjai között már az 1920-as évek elején létrejött a kapcsolat.⁷⁵⁷

A keresztény-konzervatív társadalmi rend ideológiájából átvett nézeteket ugyanakkor a magyar történelmi hagyományokhoz való ragaszkodás alkotta, az ezeréves magyar államiság, a történeti alkotmányosság és a magyar társadalomfejlődés egyes elemei – például az agrarizmus vagy a katolicizmus – alapján. Ide sorolható a közös platform a legújabb történeti problémával, a Trianonnal kapcsolatban hirdetett irredentizmus és a revízió kérdésében is. Ezzel együtt a radikális jobboldal sok kérdésben szemben állt vele, a nagybirtok, a közigazgatási reform, a választójog, a zsidókérdés vagy a parlamentarizmus ügyében.

⁷⁵⁷ Ulain Ferenc fajvédő képviselőt 1923 novemberében a határon tartóztatták le, amint éppen Münchenbe utazott azzal a céllal, hogy felvegye a kapcsolatot és közös akciót szervezzen a Hitler-Ludendorff csoporttal.

A nyilas ideológia legfontosabb – és egyben legmozgósítóbb – mondanivalója a változtatás ígérete volt, olyan konzervatív forradalom, amely egyszerre hivatkozott a régi Magyarország idealizált viszonyaira és egy új világ mindent megoldó társadalmi berendezkedésére. Pártprogramjuk ezeknek a nézeteknek a mérsékeltbb megfogalmazása volt, kevésbé hordozta a világmegváltó jelleget.

Szálasi mozgalma abban különbözött a korai nyilas pártoktól, hogy korántsem utánozta olyan látványosan a német testvérpártot, továbbá ideológiája is hozott új elemeket, melyek sok esetben szemben álltak a német elképzelésekkel, ugyanakkor a hangsúlya még inkább a világmegváltó küldetésre helyeződött. Pártszervezése is tartalmazott újításokat, az ő pártjait ezért egy külön mozgalomnak kell felfogni a nemzetiszocialista táboron belül.

4. Láthatóvá vált, hogy a magyar nemzetiszocialista mozgalom nem Szálasi Ferenc tevékenysége révén jelent meg és terjedt el, nem neki köszönhető, hogy a nyilaskeresztes szervezkedés tömegbázist tudhatott maga mögött. Ezt a munkát a Dunántúlon már a korai nyilas pártok és vezérek elvégezték, Meskó Zoltán, Pálffy Fidél és Festetics Sándor, valamint a holdudvarukban tevékenykedő, döntően középosztályból származó személyek. Az 1935-ben megalakult Nemzet Akaratának Pártja, illetve utódpártjai 1938-ig teljesen jelentéktelenek maradtak, ugyanakkor a korai nyilas pártok az évtized közepén már több tízezres tagsággal rendelkeztek. Szálasi 1938-tól kezdődően tekinthető a legjelentősebb szélsőjobboldali vezérnek, pártja főként azáltal vált tekintélyessé, hogy sorra magába olvasztotta a korábbi pártok különböző regionális szervezeteit és azok vezető embereit.

5. Úgy érezzük sikerült azt is bizonyítani, hogy a dunántúli nyilas mozgalom többet jelentett egyszerű földrajzi meghatározottságnál, lévén e régióban a szélsőjobboldali tevékenység bizonyos önálló jellemzőkkel bírt. Itt szerveződött meg Magyarországon először a magát nyilaskeresztesnek nevező irányzat, kialakítva annak szervezeti kereteit, ideológiáját, működési elveit. Az évtized első felében kiépült mozgalmi struktúra meglepően tartósnak bizonyult, s döntő módon határozta meg az évtized második felében a radikális jobboldal politikai viszonyait. E politikai mozgalom szervezett bázist alakított ki magának, pártvezetők viszállya nem tántorította el a tagságot a szervezkedéstől, amely csupán arra várt, hogy megfelelő irányítás alá kerüljön. Az első nyilas vezérek mindegyike a Dunántúlhoz kötődött, Meskó azért, mert az Alföldön ténykedő Böszörménnyel vetélkedve itt hozta létre szervezetét, Pálffyt, Festeticset, s a később fellépő Meizler Károlyt pedig egzisztenciája kötötte ide. A vezetésük alatt kialakult pártrendszer egy része – Meizlerét nem számolva – 1939-re a hungarista mozgalomhoz csatlakozott, Festetics elvesztette jelentőségét. Pálffy Fidél ezzel szemben egyes területek fölött megőrizte befolyását, ebből következett politikai túlélése, s az,

hogy az 1940-es évek első felében továbbra is a szélsőjobboldal egyik vezéralakja maradhatott, majd a nyilas hatalomátvétel után miniszteri pozícióba kerülhetett. Meskó Zoltán Dunántúlról való kiszorulása a politikai életből való kiszorulását is jelentette. Meizler Károly ugyanakkor sikeresen csatlakozott az évtized végén meginduló új mozgalmi hullámhoz, és korábban, a lakóhelye térségében szerzett befolyását kamatoztatva, biztos helyi támogatottsággal és háttérrel rendelkező nyilas vezető lett.

A nyilas mozgalom kibontakozásában szerepet játszott a Dunántúl település- és társadalomszerkezete. Az aprófalvas régiók, ahol az eldugott és a fejlődésben megrekedt települések éltek egyhangú mindennapjaikat, a legjobb táptalajt biztosították egy radikális irányzatnak. A nemzetiszocialista mozgalmak társadalmi bázisának jelentős részét az itt élő törpebirtokos parasztság, a napszámosok tömegei, valamint a nagybirtokok cselédsége alkotta. Akárcsak a korábban szerveződött kaszáskeresztes mozgalom esetében, ez a bázis is olyan emberekből állt, akiknek sem a társadalmi körülmények, sem a kormányzati rendszer nem biztosította a boldogulás vagy a felemelkedés lehetőségét, annak ellenére sem, hogy szavakban ezt hirdette. A megjelenő különböző álellenzéki pártok tevékenységén már átláttak – különösen az e régióban nagy hagyományokkal bíró kereszténypártok hanyatlása látványos –, s azt a felkínálkozó lehetőséget választották, amelyik gyors és radikális változást ígért, de amelyik egyben a legközelebb állt addigi világnézetükhöz, világképükhöz. A katolikus parasztság számára ez fontos momentum, mert magyarázatot ad a szélsőjobboldali pártok népszerűségének növekedésére. Bizonyítékul hozható erre az is, hogy a különböző nyilas pártok közül a vallást leginkább elutasító, illetve „más eszmerendszerben” elképzelő Szálasi-féle párt a Dunántúlon csak kevésbé tudta befolyását a megjeleníteni, ott is elsősorban a városokban, szemben a Pálffy-párttal, de főként a volt keresztényszocialista Meizler Károllyal, aki saját pártjában tevőlegesen is végrehajtotta a két eszmeiség egybeolvasztását. Kizárólag a radikálisnak tetsző reformprogrammal és az egzisztenciális problémák megoldásának ígéretével nem magyarázható a nyilas pártok népszerűsége, hiszen akkor 1945 után is az a párt tört volna előre ebben a régióban, amelyik a legradikálisabb változásokat – közte a földreformot – hirdette. Ez, mint köztudott, a kommunista párt volt, ennek ellenére az MKP 1945-ben és 1947-ben Somogy, Zala és Vas megyékben országosan legrosszabb választási eredményét érte el, de jóval az országos átlag alatt maradt Győr és Veszprém megyékben is.⁷⁵⁸ Ez arra utal, hogy az egzisztenciális kérdések megoldása önmagában nem

⁷⁵⁸ A másik oldalon természetesen a hagyományos értékeket képviselő Kisgazdapárt legjobb országos eredményeit – 75 százalék felett – Somogy és Zala megyékben érte el (Vas megyében 72,5, Veszprém megyében 65,6 %).

elégítette ki a választókat, a kommunista párt demagóg fellépése ellenére sem vált számukra elfogadhatóvá.

A nyilas mozgalom ezzel szemben olyan új ideológiai rendszert kínált, amely egyszerre hordozta a változás ígérését, de a régi megszokott világ számos elemét is megőrizte, – például a vallás kérdésében – ugyanakkor ellentmondásai az iskolázatlan tömegek előtt rejtve maradtak.

S végül, mindezzel összefüggésben látni kell, hogy a magyarországi nyilas mozgalmak sokkal árnyaltabb képet mutattak, mint ahogy azt eddig a kérdéssel foglalkozó szakirodalmunk tárgyalta vagy a szocialista történetírás korábban sugallta. Utóbbi a nyilasokat bűnözőknek és tömeggyilkosoknak igyekezett bemutatni, ez a kép azonban sablonos és hamis, bár kétségkívül egyszerű választ kínált, s ha az 1944 októberi nyilas hatalomátvétel utáni helyzetet vizsgáljuk, tartalmaz is igazságot. Határozott különbséget kell azonban tenni az 1930-as évek nyilas mozgalmainak támogatói és a Szálasi hatalomátvétele utáni eseményekben szerepet játszó személyek felfogása között. Ezt az értelmezést a kérdéssel foglalkozó szakirodalom a mai napig nem tette meg.⁷⁵⁹

A nyilas mozgalmak tanulmányozása sok adalékot hoz a Horthy-kor megítéléséhez is. A nemzetiszocialista mozgalmak terjedésének hátterében a magyar társadalom mélyén lappangó feszültségek és ellentmondások álltak. A radikális pártok népszerűségének növekedéséből és térhódításukból azt a következtetést kell levonnunk, hogy a konzervatív társadalmi és államrend alkalmatlan volt e feszültségek kezelésére, s a Bethlen-kormányzat kísérlete a magyar társadalom viszonyrendszerének konzerválására anakronisztikus kísérlet volt. A radikális mozgalmak sikerüket mindig elsősorban az adott társadalom korabeli, problémákkal terhelt állapotának köszönheték. Magyarország esetében ezek az ellentmondások nem néhány év alatt gyülemlettek fel és nem is a nagy gazdasági világválság eredői voltak, ezek legfeljebb a tűréshatár elérését eredményezték egyes rétegeknél. A nemzetiszocialista mozgalmak szervezkedésének fellendülése arra bizonyíték, hogy a két világháború közötti magyar társadalom az európai polgárosodás útjáról lemaradva, súlyos, öröklött tehertételekkel küzdött, és ezekből, valamint a többi, háború után szerzett sérüléseiből kilépni, megújulni a Horthy-kor keretei között, képtelen volt.

⁷⁵⁹ Legújabbán Ungváry Krisztián tett erre kísérletet (Ungváry 2004.), tanulmánya azonban csak a budapesti nyilas csoportokra terjedt ki.

Rövidítések

BM – Belügyminisztérium
ÉME – Ébredő Magyarok Egyesülete
izr. - izraelita
jkv - jegyzőkönyv
kh – katasztrális hold
kir. - királyi
MOVE – Magyar Országos Véderő Egyesület
NAP – Nemzet Akaratának Pártja
OFB – Országos Földbirtokrendező Bíróság
tb. - tiszteletbeli
tc. – törvénycikk
TESZ – Társadalmi Egyesületek Szövetsége
vm. – vármegye

Levéltári és egyéb források rövidítései

Alisp. eln.	Alispán elnöki iratai
BM res.	A Belügyminisztérium rezervált iratai
BML	Baranya Megyei Levéltár
FML	Fejér Megyei Levéltár
Főisp. ált.	Főispáni általános iratok
Főisp. biz.	Főispáni bizalmas iratok
Főisp. eln.	Főispáni elnöki iratok
GYML	Győr, Sopron, Moson és Pozsony Megye Önkormányzati Levéltára
HBMA	Hajdú-Bihar Megyei Archívum
KN	Képviselőházi Napló
MOL	Magyar Országos Levéltár

MSK	Magyar Statisztikai Közlemények
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
Pécs főisp. biz.	Pécs szabad királyi város főispánjának bizalmas iratai
Pécs város tan.	Pécs város tanácsának iratai
PML	Pest Megyei Levéltár
VaML	Vas Megyei Levéltár
VML	Veszprém Megyei Levéltár
ZML	Zala Megyei Levéltár
ZML VEIGY	A Zala Megyei Levéltárban elhelyezett vegyes iratok gyűjteménye

Források és felhasznált irodalom

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár

K 149. A Belügyminisztérium rezervált iratai

K 468. B/1. Bethlen István miniszterelnök iratai

Baranya Megyei Levéltár

IV. 401/a. Baranya vármegye főispánjának bizalmas iratai

IV. 1401/a. Pécs város főispánjának bizalmas iratai

IV. 1406/b. Pécs város tanácsának közigazgatási iratai

IV. 1403. Pécs város központi választmányának iratai

Fejér Megyei Levéltár

IV. 401/a. Fejér vármegye és Székesfehérvár thj város főispánjának bizalmas iratai

Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

IV. 401/b. Győr vármegye főispánjának általános iratai

Országos Széchényi Könyvtár

Kisnyomtatványtár

Pest Megyei Levéltár

IV. 401/a. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának bizalmas iratai

Vas Megyei Levéltár

IV. 401/b. Vas vármegye főispánjának általános iratai

Veszprém Megyei Levéltár

IV. 401/b. Veszprém vármegye főispánjának általános iratai

Zala Megyei Levéltár

IV. 401/a. Zala vármegye főispánjának általános iratai

IV. 401/b. Zala vármegye főispánjának bizalmas iratai

IV. 401/c. Zala vármegye főispánjának elnöki iratai

IV. 425/c. A zalaszentgróti járási főszolgabíró közigazgatási iratai

IV. 424/b. A zalaegerszegi járási főszolgabíró közigazgatási iratai

- IV. 424/c. A zalaegerszegi járási főszolgabíró kihágási iratai
- IV. 409. Zala Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai
- IV. 403. Zala Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmánya iratai
- IV. 1607/D. Zalaegerszeg város polgármesterének iratai, kiemelt tárgyi csomók

Nyomtatott források, forráskiadványok

KN 1931-35 – Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója,

KN 1935-39 –Az 1935. április 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.

KN 1939-44 – Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója.

Almanach 1922 = Parlamenti almanach az 1922-1927. évi nemzetgyűlésre.
Szerk.: Baján Gyula, Budapest, 1922.

Almanach 1931 – Országgyűlési almanach az 1931-36. évi országgyűlésről. Szerk.
Haeffler István, Budapest, 1937.

Almanach 1935 – Országgyűlési almanach az 1935-40. évi országgyűlésről. Szerk.
Haeffler István, Budapest, 1936.

Az 1930. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 83. kötet,
Budapest, 1932. (1. rész).

Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. I. Törvényhatóságok és községek
(városok) szerint. Magyar Statisztikai Közlemények, új sorozat, 99. kötet.
Budapest, 1936.

Sajtóforrások

A Cél

Az Est

Bátorság

Dunántúl

Ébredő Magyarország

Kitartás

Kőszeg és Vidéke

Magyarság

Mezőföld

Nemzet Szava

Nemzeti Élet

Népszava

Nyilaskereszt

Nyugatmagyarország

Összetartás

Pécsi Napló

Pesti Újság

Új Barázda

Új Népszava

Vasvármegye

Virradat

Zalai Közlöny

Zalamegyei Újság

Zalavármegye

Forráskiadványok

A fascista, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke. W. Stoker Kft. H. és é.
n.

Az Egyesült Nemzeti Szocialista Párt programja. Fráter és társa, Budapest, 1933.

Bethlen István titkos iratai = Bethlen István titkos iratai. Szerk. Szinai Miklós – Szűcs László
Budapest, 1972.

Gömbös Gyula: Válogatott politikai beszédek és írások. Szerk: Vonyó József, Osiris,
Budapest, 2004.

Horthy Miklós titkos iratai. Szerk. Szinai Miklós és Szűcs László, Kossuth, Budapest, 1962.

Magyarországi pártprogramok 1. = Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Szerk.: Mérei
Gyula – Pölöskei Ferenc, ELTE – Eötvös, Budapest, 2003.

Magyarországi pártprogramok 2. = Magyarországi pártprogramok 1919-1944. Szerk.:
Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc. ELTE-Eötvös, Budapest, 2003.

MTA tagjai = A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. Főszerk. Glatz Ferenc, 2.
kötet, Budapest, 2003.

Németh László – Paksy Zoltán: Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában
1919-1945. Zalaegerszeg, 2004. (Zalai Gyűjtemény 58.)

Prohászka: Iránytű. = Prohászka Ottokár: Iránytű. Szerk.: Schütz Antal, Szent István-társulat,
Budapest, é.n.

Szálasi 1997. = Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938-1940. Szerk. Csiffáry Tamás, Budapest
Főváros Levéltára – Filum, Budapest, 1997.

Kortárs munkák

Balogh 1936. = Balogh István ifj. a Magyar Nemzeti Szocialista Párt országgyűlési képviselőjének parlamenti felszólalásai. Debrecen.

Balogh 1937. = Balogh István ifj.: Fáklyagyújtás. Bethlen Ny. Budapest.

Bangha 1912. = Bangha Béla: A kereszténység és a zsidók. Mária kongregáció, Budapest.
(Különnyomat a „Krisztus és a modern társadalom” c. hitvédelmi előadások II. sorozatából.)

Bangha 1920. = Bangha Béla: Magyarország újjáépítése és a kereszténység. Szent István Társulat, Budapest.

Barbácsi 1935. = Barbácsi Simon Ferenc: Az enyingi „nyilas ház”. Festetics nyilaskeresztes vezér vallomásai. Enying.

Bartha 1939. = Bartha Miklós: Kazárföldön. 3. kiadás, Stádium, Budapest.

Békássy 1930. = Békássy Jenő: Zala vármegye feltámadása Trianon után. Budapest, 1930.

Bell 1930. = Bell Miklós: Gazdasági reformterv. Budapest. 2. bővített kiadás, Budapest, 1931.

Bell 1932. = Bell Miklós: Válasz a Gazdasági Reformtervem ellen elhangzott kritikákra. Salgótarján.

Bosnyák 2000. = Bosnyák Zoltán: A magyar fajvédelem úttörői. Hasonmás kiadás, Gede Testvérek Bt. Budapest, 2000. (eredeti kiadás: Stádium, Budapest, 1942.)

Böszörmény 1930. = Böszörmény Zoltán: Vérem és oltárom. Magyar Nemz. Szoc. Orsz. Pártja. Budapest.

Dánér 1917. = Dánér Béla: Új Magyarország felé. Szerzői kiadás, Budapest.

Dánér 1918. = Dánér Béla: A magyarországi zsidókérdés megoldása. Budapest.

Elek 1931. = Elek István: Arany és kenyér. Nemzetgazdasági tanulmány. Szerzői kiadás, Eger.

Festetics 1934. = Festetics Sándor: Új irányok felé. Centrum, Budapest, 1934.

Gáspár 1931. = Gáspár János: Méhely Lajos és a tudományos fajvédelem. Stephaneum, Budapest.

Hehs 1942. = Hehs Aladár: Nyilaskereszt-e a magyarság útja? Szerzői kiadás, Budapest, 1942.

Istóczy 1908. = Istóczy Győző: A magyar nemzetet megillető hely az európai népcsaládokban. Buschmann, Budapest.

Istóczy 1875. = Istóczy Győző: A zsidókról. Budapest.

Károlyi 1931. = Gróf Károlyi Imre: A kapitalista világrend válsága. Pantheon, Budapest.

Keltz 1923. = Keltz Sándor: Konzervatív világrend. 1. k. Budapest, 1923. (2. kötet Nagykanizsa 1925., 3. kötet Nagykanizsa, 1926.)

Méhely 1923. = Méhely Lajos: A magyar tragédia élettudományi okai. A Cél 1923/13.

Méhely – Keltz: Fajunk védelméről. Két beszéd. ÉME, Budapest, 1924.

Méhely 1926. = Méhely Lajos: A magyar fajvédelem irányelvei. Held J. nyomdája, Budapest, 1926.

Méhely 1927. = Méhely Lajos: Az okszerű népesedéspolitika élettudományi alapjai. Held J. nyomdája, Budapest.

Méhely 1928. = Méhely Lajos: Fajvédelmi gondolatok. Held J. nyomdája, Budapest.

Méhely 1930. = Méhely Lajos: Heil Hitler! Held J. nyomdája, Budapest.

Meskó 1937. = Meskó Zoltán, ifj.: A magyarság hivatása. Atheneum, Budapest, 1937. (2. kiadás 1940.)

Meskó: Magyar csillagmozgalom = Meskó Zoltán: Magyar csillagmozgalom. Budapest, é.n.

Meskó: Nyilaskereszttel a magyar föld népéért = Meskó Zoltán: Nyilaskereszttel a magyar föld népéért. Budapest, é.n.

Migray 1936. = Migray József: Mit akar a magyar nemzeti szocialista mozgalom. Budapest, 1936. (Magyar Nemzeti Szocialista Könyvtár 1. szám)

Mit akarunk = Mit akarunk? A Magyarországi Szociáldemokrata Párt agrárprogramjának magyarázata. Írta Takács József, Budapest, 1931.

Némethy 1932. = Némethy Béla: Hol vagy magyar Hitler? Budapest, 1932.

Pálffy 1933. = Pálffy Fidél: Szemelvények a nemzeti szocializmus eszmeköréből. Győr, 1933.

Pálffy 1933/b. = Ernst Reventlow: Nemzeti Szociálizmus az új Németországban. Magyaróvár, 1933. Függelék: Pálffy Fidél.

Szálasi 1933. = Szálasi Ferenc: A magyar állam felépítésének terve. Budapest, 1933.

Szálasi 1959. = Szálasi Ferenc: Út és cél. Sydney, 1959.

Török 1941. = Török András: Szálasi álarc nélkül. Budapest, 1941.

Verhovay 1890. = Verhovay Gyula: Az ország urai. Buschmann, Budapest, 1890.

Vizy 1940. = Dr. Vizy András: Zala vármegye szociális feszültségei. Budapest, 1940. (Különnyomat a Szociális Szemle 1940. június 1-i számából.)

Memoárok, naplók

Gergely 2004. = Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása. Antal István sajtófőnök emlékiratai. Szerk.: Gergely Jenő, Palatinus, Budapest.

Prónay 1963. = A határban a halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Kossuth, Budapest.

Rajniss 2001. = Szálasi minisztere voltam. Rajniss Ferenc naplója. Szerk. Sipos Péter, Palatinus, Budapest.

Shvoy 1983. = Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945. Szerk. Perneki Mihály, Kossuth, Budapest.

Zadravecz 1967. = Páter Zadravecz titkos naplója. Kossuth, Budapest.
Szerk. és bevezető: Borsányi György.

Zsitvay 1999. = Magyarország 1921 – 1941. Zsitvay Tibor emlékiratai. Palatinus, Budapest.

Feldolgozások (tanulmányok, monográfiák)

Andics 1946. = Andics Erzsébet: Ellenforradalom és bethleni konszolidáció. Szikra, Budapest.

Ablonczy 2005. = Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Osiris, Budapest.

Arendt 1992. = Arendt, Hannah: A totalitarizmus gyökerei. Európa, Budapest.

Az antiszemitizmus alakváltozatai. Tanulmányok. Szerk.: Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005.

Balogh 1998. = Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalmpolitika 1935-1946. Budapest.

Bana 2006. = Bana József: A jobboldali szervezetek története Győr megyében (1933-1935). In: Győri tanulmányok 2006/28. 37-58.

Berend T. – Ránki 1974. = Berend T. Iván – Ránki György: A magyar társadalom a két világháború között. In: Berend T. Iván – Ránki György: Gazdaság és társadalom. Magvető, Budapest, 1974. 319-367.

Bibó 1994. = Bibó István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. Budapest.

Borbándi 1983. = Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. Püski, New York.

Borsányi 1986. = Borsányi György: Válságévek krónikája 1929-1933. Kossuth, Budapest.

Borsányi 1989. = Borsányi György: A budapesti munkások választási magatartása (1922-1945). Valóság, 1989/1. 87-99.

Dávid 1971. = Dávid Lajos: Győr az ellenforradalmi rendszer idején, In: Győr. Várostitörténeti tanulmányok Szerk.: Dávid – Lengyel – Z. Szabó, Győr.

Degré 1964. = Degré Alajos: Kísérlet jobboldali pártegység megteremtésére Zala megyében 1944 nyarán. Századok, 1964/5-6. sz. 1188-1195.

Dósa 1972. = Dósa Rudolfné: A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918-1944. Akadémiai, Budapest.

Erdei 1976. = Erdei Ferenc: A magyar társadalom a két világháború között. Valóság, 1976/4. 22-53. 1976/5. 36-58.

Erényi 1993. = Erényi Tibor: Tekintélyelv – parlamentarizmus – népiség. Világosság, 1993/6. 3-17.

Farkas 1982. = Farkas Gábor: Politikai viszonyok Fejér megyében 1919-1945. Akadémiai, Budapest.

Farkas L. 1991. = Farkas L. Gyula 1991. = Farkas L. Gyula: Az őstörténeti kutatások és a társadalmi közgondolkodás antropológiai (humánogenetikai) szempontból 1919-1931 között Magyarországon. In: Óstörténet és nemzettudat. Szerk. Kincses Nagy Éva, Szeged, 1991.

Foki 1986. = Foki Ibolya: Az 1883-as zsidóellenes zavargások Zala megyében. In: Zalai Gyűjtemény 25. Szerk.: Halász Imre, Zalaegerszeg, 1986. 217-240.

Földes – Hubai 1999. = Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Szerk.: Földes György – Hubai László. Napvilág, Budapest, 1999.

Gay 1968. = Gay, Peter: Weimar culture: The outsider as insider. Harper Torchbooks, New York.

Gárdonyi 2001. = Gárdonyi Sándor: Nyilas mozgalmak Debrecenben, 1933-1939. Debreceni Szemle, 2001/11. 79-99.

Gergely 1972. = Gergely Jenő: A Magyarországi radikális Keresztényszocialista Párt. Századok, 1972/4-5. 1043-1074.

Gergely 1976. = Gergely Jenő: A keresztényszocialisták politikai szerepe az ellenforradalom első éveiben (1919-1923). Századok, 1976/II. 225-272.

Gergely 1977. = Gergely Jenő: A politikai katolicizmus Magyarországon (1890-1950). Kossuth, Budapest.

Gergely 1987/a. = Gergely Jenő: A magyarországi katolikus egyház és a fasizmus. Századok, 1987/1. 3-45.

Gergely 1987/b. = Gergely Jenő: A „keresztény-nemzeti” ideológia (1919-1944) In: Egy letűnt korszakról 1919-1945. Szerk. Sántha Ilona, Kossuth, Budapest, 1987. 71-91.

Gergely 1993. = Gergely Jenő: Mindszenty (Pehm) József apátplébános és a katolikus pártalapítási kísérletek az 1930-as években. *Múltunk*, 1993/1. 37-57.

Gergely 1996. = Gergely Jenő: A keresztény pártok és a választások (1920-1947). *Századok*, 1996/III. 613-633.

Gergely 2001/a. = Gergely Jenő: Adatok a keresztény-agrárszocialista mozgalom Sopron megyei történetéhez az 1920-as évek első felében. *Soproni Szemle* 2001/1. 26-34.

Gergely 2001/b. = Gergely Jenő: Gömbös Gyula. Politikai pályakép. Vince Kiadó, Budapest, 2001.

Gergely – Pritz 1998. = Gergely Jenő – Pritz Pál: A trianoni Magyarország. Vince, Budapest.

Gömbös 2004. = Gömbös Gyula: Válogatott politikai beszédek és írások. Szerk. Vonyó József, Osiris, Budapest.

Gunst 1987 = Gunst Péter: A paraszti társadalom Magyarországon a két világháború között. *Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok* 1. Budapest.

Gunst 1996. = Gunst Péter: Magyarország gazdaságtörténete (1914-1989). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Gunst 1998. = Gunst Péter: A magyar agrártársadalom 1919-1945 között. In: *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig*. Napvilág, Budapest.

Gyáni 1997. = Gyáni Gábor: A középosztály társadalomtörténete a Horthy-korban. *Századok*, 1997/6. 1265-1302.

Gyáni – Kövér 1998. = Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris, Budapest.

Gyurgyák 2001. = Gyurgyák János: A zsidókérdés Magyarországon. Osiris, Budapest.

Hanák – Lackó – Ránki 1969. = Hanák Péter – Lackó Miklós – Ránki György: Gazdaság, társadalom, társadalmi-politikai gondolkodás Magyarországon a kapitalizmus korában. In: Történelmi Szemle 1969/3-4. 283-336.

Hanák 1984. = Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus. Szerk. Hanák Péter, Gondolat, Budapest.

Hanák 2005. = Hanák Péter: A másokról alkotott kép. In: Zsidóság a dualizmus kori Magyarországon. Szerk. Varga László, Pannonica, Budapest, 167-189.

Heckenast 1951. = Heckenast – Karácsonyi – Lukács – Spira: A magyar nép története. Művelt Nép, Budapest, 1951.

Hubai 1995. = Hubai László: A Független Kisgazdapárt szavazóbázisának regionális változása 1931-1947. In: Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben. Szerk.: Valuch Tibor. Osiris – 1956-os Intézet, Budapest, 1995. 430-443.

Hubai 1997. = Hubai László: A szociáldemokrata párt részvétele a választásokon 1922-1947. In: Múltunk 1997/2. 119-145.

Hubai 1998. = Hubai László: Választók és választói jog Magyarországon (1920-1947). Társadalmi Szemle 1998/7. 105-117.

Hubai 1999. = Hubai László: A politikai irányzatok választási eredményeinek kontinuitása 1920-1947. Múltunk 1999/1. 44-69.

Hubai 2001. = Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza 1920-2000. Napvilág, Budapest, 2001.

Hubai 2002. = Hubai László: Parlamenti választások és a politikai rendszer a Horthy-korszakban. In: Mérlegen a XX. századi magyar történelem. Szerk. Püski Levente és Valuch Tibor, Debrecen, 2002. 89-106.

Karády 1988. = Karády Viktor: Zsidó identitás és asszimiláció Magyarországon. *Mozgó Világ*, 1988/8. 37-40.

Karády 2001. = Karády Viktor: Antiszemitizmus, asszimiláció és zsidó identitás Magyarországon a régi rendszertől az ezredfordulóig In: Karády Viktor: *Önazonosítás, sorsválasztás*, Budapest.

Karády 2005. = Karády Viktor: Zsidóság és modernizáció a történelmi Magyarországon. In: *Zsidóság a dualizmus kori Magyarországon*. Szerk. Varga László, Pannonica, Budapest, 190-217.

Karsai 1977. = Karsai Elek: *Ítélt a nép*. Kossuth, Budapest.

Karsai 1992. = Karsai László: Fejezetek a populizmus történetéből: Szálasi Rubicon 1992/10. 6-15. (Újraközlés: *A demagógia diadala Magyarországon: Szálasi. Rubicon* 1996/3. 14-23.)

Karsai – Karsai 1988. = Karsai Elek – Karsai László: *A Szálasi per*. Reform, Budapest.

Karsai – Molnár 1994. = Karsai László – Molnár Judit: *Az Endre – Baky – Jaross per*. Cserépfalvi, Budapest.

Katona 2005. = Katona Attila: *Őrségváltás után rendszerváltás előtt. Az antiszemitizmus megjelenési formái a vasi megyeszékhelyen 1936 és 1938 között*. In: *Az antiszemitizmus alakváltozatai*. Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005. 168-198.

Katz 2001. = Katz, Jakov: *Az előítélettől a tömeggyilkosságig*. Osiris, Budapest.

Kónya 1968. = Kónya Sándor: *Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatúra megteremtésére*. Akadémiai, Budapest.

Kubinszky 1976. = Kubinszky Judit: *Politikai antiszemitizmus Magyarországon 1875-1890*. Kossuth, Budapest.

Lackó 1962. = Lackó Miklós: Vázlat a szélsőjobboldali mozgalmak társadalmi háttéréről Magyarországon az 1930-as években. In: Történelmi Szemle 1962/3-4. 449-469.

Lackó 1963. = Lackó Miklós: A magyarországi nyilas mozgalom történetéhez. Századok, 1963/1. 783-809.

Lackó 1966. = Lackó Miklós: Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935 – 1944. Kossuth, Budapest.

Lackó 1975. = Lackó Miklós: Válságok – választások. Gondolat, Budapest.

Lipset 1995. = Lipset, Seymour Martin: Homo politicus. Osiris, Budapest.

Magyarország története 8. = Magyarország története 1918-1919. 1919-1945. Főszerk. Ránki György, Akadémiai, Budapest, 1976.

Márkus 1968. = Márkus László: A Károlyi Gyula-kormány bel- és külpolitikája. Akadémiai, Budapest.

Maróthy-Meizler Károly: Az ismeretlen Mindszenty. Buenos Aires. (Letöltés: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár)

Merton 2002. = Merton, Robert K.: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Osiris, Budapest.

Nemes 1976. = Nemes Dezső: A fasizmus kérdéséhez. Gyorsuló idő, Budapest.

Ormos 1987. = Ormos Mária: Nácizmus – fasizmus. Magvető, Budapest.

Ormos 1998. = Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában (1914-1945) Csokonai, Budapest.

Ormos 2004. = Ormos Mária: A gazdasági világválság magyar visszhangja. Polgart, Budapest.

Ormos – Incze 1976. = Ormos Mária – Incze Miklós: Európai fasizmusok 1919 – 1939. Kossuth, Budapest.

Paksy 2002. = Paksy Zoltán: Az 1935. és az 1939. évi parlamenti választás Pécssett. In: Tanulmányok Pécs történetéből 10-11-12. szerk: Varga Lajos, Vonyó József. Pécs. Pécs Története Alapítvány, 2002. [2003]. 201-206.

Paksy 2004. = Paksy Zoltán: Nagypolitika kicsiben: parlamenti választás és társadalmi háttere Zalaegerszegen 1935-ben.

Korall 2004. 17. sz. 88-106.

Paksy 2004/b. = Egy zalai képviselőválasztás tanulságai. Alsólendva, 1932. Levéltári Szemle 2004/2. 45-50.

Paksy 2005. = Paksy Zoltán: A nyilas mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. In: Az antiszemitizmus alakváltozatai. Szerk.: Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005. 106-167.

Paksy 2006. = Politikai Küzdelmek Zala megyében a két világháború között. I. 1918 – 1931. Szerk. Paksy Zoltán, Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2006. (Zalai Gyűjtemény 62.)

Parlamenti választások Magyarországon 1920 – 1998. Szerk. Földes György és Hubai László, Napvilág, Budapest, 1999.

Parsons 1954. = Parsons, Talcott: Some sociological aspects of the fascist movement. [A fasiszta mozgalom néhány szociológiai aspektusa] In: Essays in sociological theory. The Free Press, Glencoe.

Pelle 2001. = Pelle János: A gyűlölet vetése. Európa Kiadó, Budapest.

Pintér 1999. = Pintér István: A kényszerpályára szavazó ország – 1939. In: Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Szerk.: Földes György – Hubai László. Napvilág, Budapest, 1999. 176-207.

Püski 2001. = Püski Levente: Demokrácia és diktatúra között. A Horthy-rendszer jellegéről. Rubicon 2001/10-2002/1. 31-37.

Püski 2005. = Püski Levente: Demokrácia és diktatúra között. A Horthy-rendszer jellegéről. In: Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemlről. Szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 2005. 206-233.

Ránki 1962. = Ránki György: Gondolatok az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisának kérdéséhez az 1920-as évek elején. Történelmi Szemle 1962/3-4. 353-369.

Ránki 1976. = Ránki György: Az 1939-es budapesti választások. Történelmi Szemle, 1976/4. 612-630.

Ránki 1983. = Ránki György: Az 1939-es budapesti választások. In: Ránki György: Mozgásterek, kényszerpályák. Válogatott tanulmányok, Magvető, Budapest.

Romsics 1980. = Romsics Ignác: Történetírásunk a két világháború közötti korszakról 1918-1945. Századok, 1980/3. 440-465.

Romsics 1998. = Trianon és a magyar politikai gondolkodás. Szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest.

Romsics 1999. = Romsics Ignác: Bethlen István. Osiris, Budapest.

Romsics 2004. = Romsics Ignác: Magyarország a XX. században. Osiris, Budapest, 2004.

Rozsnyói 1977. = Rozsnyói Ágnes: A Szálasi-puccs. Kossuth, Budapest.

Rozsnyói 1998. = Rozsnyói Ágnes: A nyilasok és a munkásmozgalom kapcsolatai (1939-1940). In: Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma. Szerk.: Feitl István, Napvilág, Budapest, 1998. 123-130.

Ruszoly 1995. = Ruszoly József: Zalai választások a Közigazgatási Bíróság előtt (1926/27 – 1939/40). In: Degré Alajos emlékkönyv. Szerk. Máté Gábor, Zlinszky János. Unió, Budapest, 1995. 279-289.

Salamon 1989. = Salamon Konrád: A harmadik út kísérlete. Eötvös, Budapest.

Sándor 1979. = Sándor Tibor: A nemzeti radikalizmus útvesztői. Világosság 1979/7. 425-430.

Serfőző 1976/a. = Serfőző Lajos: A titkos társaságok és a konszolidáció 1922-1926-ban. Acta Historica 52. Szeged, 1976. 3-60.

Serfőző 1976/b. = Serfőző Lajos: A titkos társaságok és a róluk folytatott parlamenti viták 1922-1924-ben. Párttörténeti Közlemények, 1976/3. 69-113.

Sipos J. 1984. = Sipos József: A Kisgazdapárt és a Bethlen-kormány. Századok, 1984/IV. 658-708.

Sipos J. 2002. = Sipos József: Nagyatádi Szabó István és a kisgazdapárt kormánypárttá bővülése. Századok, 2002/V. 989-1059.

Sipos 1970. = Sipos Péter: Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja. Akadémiai, Budapest.

Sipos 1971. = Sipos Péter: Milotay István pályaképehez. In: Századok 1971/3-4. 709-735.

Sipos 1979. = Sipos Péter: Nyilasmozgalmak 1931-1944. In: História 1979/4. 18-19.

Sipos 1993. = Sipos Péter: Előportré a névadóhoz. Horthy Miklós, a tengerésztiszt. Világosság, 1993/6. 18-25.

Sipos 1996. = Sipos Péter: A Horthy-kormányzat a szélsőjobb ellen. História 1996/3. 3-5.

Sipos 1997. = Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. In: Szálasi Ferenc börtönaplója 1938-1940. Budapest Főváros Levéltára és Filum, Budapest, 1997. 9-46.

Sipos 1997/b. = Sipos Péter: A szélsőjobboldal és az agrárkérdés Magyarországon. In: A népi mozgalom és a magyar társadalom. Szerk. Sipos Péter és Tóth Pál Levente, Napvilág, Budapest. 332-340.

Sipos 1999/a. = Sipos Péter: Őrségváltás szavazócédulákkal. In: Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Szerk.: Földes György – Hubai László. Napvilág, Budapest, 1999. 146-175.

Sipos 1999/b. = Imrédy Béla a vádlottak padján. Szerk. Sipos Péter, Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest.

Sipos 2002. = Sipos Péter: A zsidóság viszonya a Horthy-rendszerhez. (1919-1938) In: Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára. Szerk. Karsai László és Molnár Judit, Mazsihisz, Budapest, 2002. 627-642.

Sipos 2004. = Sipos Péter: Nemzetvesztő nemzetvezető. In: História 2004/9. 4-13.

G. Soós 1967. = G. Soós Katalin: Magyar-bajor-osztrák titkos tárgyalások és együttműködés 1920-1921. Acta Historica 27. Szeged, 1967. 3-43.

Stern 1961. = Stern, Fritz: The politics of cultural despair: A study in the rise of the germanic ideology. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1961.

Szabó 1978. = Szabó Miklós: Új elemek az értelmiségi ifjúság mozgalmában az 1920–1930-as évek fordulóján. In: A haladó egyetemi ifjúság mozgalmi Magyarországon 1918-1945. Szerk. Szabó Ágnes, Kossuth, Budapest, 1978.

Szabó 1981. = Szabó Miklós: Nemzetkarakter és reszsentiment. Világosság, 1981/6. 358-362.

Szabó 1989. = Szabó Miklós: A „magyar girondistáktól” az ébredő magyarokig. Az 1919-es ellenforradalmi kurzus előtörténetéből. In: Szabó Miklós: Politikai Kultúra Magyarországon 1896-1986. Válogatott tanulmányok, Atlantis, Budapest.

Szabó 1996. = Szabó Miklós: A magyar szélsőjobboldal múltja és jelene. Rubicon, 1996/3. 24-25.

Szabó 2003. = Szabó Miklós: Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867-1918). Új Mandátum, Budapest.

Szakács 1963. = Szakács Kálmán: Kaszáskeresztesek. Kossuth, Budapest.

Szakács 1989. = Szakács Kálmán: A magyarországi fasiszta mozgalmak programjai az 1930-as években. Múltunk 1989/3-4. 83-110.

Szécsényi 1987. = Szécsényi Mihály: A szélsőjobboldal társadalmi bázisa az 1935-ös debreceni választásokon. In: Rendi társadalom – polgári társadalom 1. Salgótarján 1987. 365-387.

Székfü 1989. = Székfü Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. ÁKV – Maecenas reprint, Budapest.

Szeltner 2006. = Az NSDAP programja és világnézeti alapjai. Fordította Szeltner Andor, Nemzetek Európája Kiadó, Budapest, 2006.

Szöllösi 1989. = Szöllösi-Janze, Margit: Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn: Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft. München. [A nyilasmozgalom Magyarországon: történelmi kontextusa, fejlődése és uralma]

Teleki 1973. = Teleki Éva: Nyilas uralom Magyarországon. 1944. október 16. – 1945. április 4. Kossuth, Budapest.

Tilkovszky 1965. = Tilkovszky Loránt: A nyilasok törvényjavaslata a nemzetiségi kérdés rendezéséről. Századok 1965/6. 1247-1258.

Tilkovszky 1987. = Tilkovszky Lóránt: A kormányzat szélsőjobboldali ellenzéke az ellenforradalmi Magyarországon. In: Egy letűnt korszakról 1919-1945. Szerk. Sántha Ilona, Kossuth, Budapest, 1987. 205-225.

Tomka 1998. = Tomka Béla: A harmadik birodalom. A kutatás új útjai. Szeged.

Tóth 1982. = Tóth Gábor: Ellenzéki politikai mozgalmak a Tiszántúlon a harmincas években, 1929-1939. Akadémiai, Budapest.

Tóth 2001. = Tóth Imre: Változások a határon – változások határán? Országgyűlési képviselőválasztások Sopronban 1939. Soproni Szemle 2001/1. 58-75.

Ungváry 1998. = Ungváry Krisztián: Szálasi Ferenc. In: Trianon és a magyar politikai gondolkodás. Szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 1998.

Ungváry 2001/a. = Ungváry Krisztián: Értelmiség és antiszemita közbeszéd. Beszélő 2001/6.

Ungváry 2001/b. = Ungváry Krisztián: A politikai erjedés – az 1939-es választások Magyarországon. Hadikronika 2001/11. 217-220.

Ungváry 2004. = Ungváry Krisztián: Kik voltak a nyilasok? Egy szocialista tömegpárt. Rubicon 2004/11. 5-17.

Vermes 2001. = Vermes Gábor: Tisza István. Osiris, Budapest.

Vida 1967. = Vida István: A Független Kisgazda Párt 1930. évi békési programja. Történelmi Szemle 1967/1. 76-100.

Vincellér 1996. = Vincellér Béla: Szálasi hat hónapja. Volos, Budapest.

Vonyó 1990. = Vonyó József: Báró Roszner István politikai pályája. Vas megyei levéltári füzetek 3. Szerk. Tilcsik György, Szombathely, 1990. 149-163.

Vonyó 1995. = Vonyó József: Adatok és dokumentumok két parlamenti választásról (Mohács, 1935. és 1939.). In: Baranyai Történetírás 1992/1995. Szerk. Szita László, Pécs 1995. 117-135.

Vonyó [2000] = Vonyó József: Zala megye politikai viszonyai az 1930-as években. In: Zala megye ezer éve. Szerk. Kostyál László, Zalaegerszeg, 221-231.

Vonyó 2001/a. = Vonyó József: Meskó pártja Zalában. Adatok a nyilasok Zala megyei szerepéről és társadalmi bázisáról 1933-1935. In: Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok. Pro Pannónia, Pécs, 2001. 150-175. Első megjelenés: Zalai történeti tanulmányok 1994. Zalaegerszeg, 1994. (Zalai Gyűjtemény 35.) 277-303.

Vonyó 2001/b. = Vonyó József: A Gömbös-kormány nemzeti munkaterve és a fajvédelem. In: Vonyó József: Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok. Pro Pannónia, Pécs, 2001.

Vonyó 2001/c. = Vonyó József: A Nemzeti Egység Pártjának társadalmi bázisa Baranya megyében (1933-1935) In: Vonyó József: Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Pro Pannónia, Pécs 2001. 94-107.

Vonyó József: Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok. Pro Pannónia, Pécs, 2001.

Vonyó 2004/a. = Vonyó József: A magyarországi szélsőjobboldali csoportok és a kisebbségi kérdés a két világháború között. In: Népek együttélése Dél-Pannóniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára. Szerk. Lengvári István és Vonyó József, hely és év nélkül [2004].

Vonyó 2004/b. = Vonyó József: Össze nem növvő gyökerek. Jobboldali radikalizmus Magyarországon a hungarizmus előtt. História 2004/11. 44-51.

Zinner 1979. = Zinner Tibor: Adatok a szélsőjobboldali egyesületek megalakulásának körülményeihez. Történelmi Szemle, 1979/3-4. 562-576.

Zinner 1989. = Zinner Tibor: Az ébredők fénykora 1919-1923. Akadémiai, Budapest.

Zinner – Róna 1986. = Zinner Tibor – Róna Péter: Szálasiék bilincsből 1-2. Lapkiadó, Budapest 1986.

Névmutató

A,Á

Andréka Ödön, 205, 206, 221
Árvay István, 91, 93, 94, 95, 100, 101,
121, 159, 160, 162, 171, 178

B

Balogh István, ifj., 16, 19, 20, 21, 77, 83,
86, 97, 98, 99, 100, 101, 111, 119, 122,
132, 133, 141, 175, 202, 203, 206, 209,
248, 252
Bangha Béla, 37, 38, 39, 40, 43, 143, 144,
248
Bános Sándor, 207, 221
Barcsay Árpád, 76, 91, 108
Bartha Miklós, 31, 32, 33, 59, 76, 248
Béldi Béla, 84, 124, 207
Bethlen István miniszterelnök, 10, 12, 13,
22, 43, 45, 62, 72, 88, 157, 188, 218,
247, 248, 259, 260
Bézy István, 51, 77, 83, 135, 136
Biharváry Gusztáv, 159, 170, 211
Bonyhády János, 159, 170
Borbély Andor, 207, 222
Bosnyák Andor, 170, 171, 173
Bosnyák Zoltán, 25, 49, 111, 136, 248
Bozóky Lajos, 92
Böszörmény Zoltán, 9, 10, 11, 15, 16, 19,
20, 27, 69, 73, 77, 78, 80, 81, 82, 86, 87,
88, 100, 108, 129, 130, 131, 175, 187,
248
Budaváry László, 61, 62, 66, 67, 68, 69,
203, 237

Cs

Csány Antal, 92
Cseh Ferenc, 205, 206, 222
Csia Sándor, 104, 105, 108
Csoór Lajos, 24, 25, 203, 218, 219

D

Dánér Béla, 33, 54, 61, 248, 249
Dániel Sándor, 55, 59, 101, 202

Dücső János, 159
Dücső Jánosné, 67, 99, 159, 171

E,É

Eitner Ákos, 94, 121, 188, 207, 209, 220,
222, 230, 234
Eitner Sándor, id., 94, 159, 171, 172
Eitner Sándor, ifj., 94, 101, 121, 159, 171,
177, 179, 202, 207, 209, 214, 220, 222,
231, 234
Endre László, 58, 83, 110, 111, 219
Erdős János, 91, 159, 161, 170, 175, 208,
222

F

Festetics Domonkos, 103
Festetics Sándor, 3, 11, 14, 19, 20, 21, 22,
23, 25, 51, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 89,
90, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 111, 113, 120, 121, 122, 123, 133,
135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 144,
155, 158, 159, 160, 170, 175, 176, 186,
187, 197, 203, 205, 207, 208, 212, 222,
238, 248, 249

G

Gáspár Ferenc, 207, 209, 222
Gáspár János, 19, 51, 59, 80, 249
Gömbös Gyula, 60, 61, 90, 172, 196, 198,
247, 251, 254, 256, 264
Gömbös Gyula miniszterelnök, 7, 9, 15,
20, 21, 60, 61, 62, 67, 78, 82, 90, 110,
124, 141, 157, 158, 164, 173, 196, 198,
215
Gruber Lajos, 101, 102, 205, 206, 220, 222

Gy

Győrszigeti János, 207, 222

H

Haám Artúr, 102, 120, 157, 160, 204, 205,
222

Hauer József, 91, 95, 159, 160
Hegedüs György, 54, 61
Héjjas Iván, 56, 66, 128
Helmeczi István, 94
Horthy Miklós, 6, 7, 10, 12, 13, 17, 20, 21,
22, 23, 27, 57, 62, 85, 128, 141, 142,
151, 174, 189, 202, 203, 213, 215, 240,
247, 254, 255, 259, 260, 261
Horváth Ferenc, 84
Hubay Kálmán, 83, 84, 86, 98, 103, 111,
112, 113, 115, 120, 122, 184, 193, 197,
199, 202, 205, 209, 211, 217, 227

I, Í

Imrédy Béla, 260, 261
Imrédy Béla miniszterelnök, 15, 16, 158,
200, 212, 217, 227, 229
Incze Kálmán, 207, 222
Istóczy Győző, 4, 31, 35, 55, 249

J

Jandl Lajos, 24, 91, 159, 171, 174, 208,
220, 222
Jurcsek Béla, 102, 120, 158, 170

K

Katona Imre, 47, 127
Kausz Gyula, 91, 160
Keck Antal, 24, 116, 204, 205, 220, 222,
226
Keltz Sándor, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
249
Kerekes Béla, 67, 206, 210, 211, 212, 213,
222, 227
Kiss Sándor, 39, 41, 42, 43
Krantz Rajmund, 205, 206, 222

L

Lang Lénárt, 84

M

Magyary-Kossa István, 24, 208
Málnási Ödön, 25, 106, 210, 211
Matolcsy Mátyás, 25, 58, 84, 85, 142, 215
Mayer Henrik, 207, 222
Méhely Lajos, 25, 48, 49, 50, 51, 55, 57,
58, 59, 60, 65, 143, 249, 250

Meizler Károly, 24, 25, 59, 84, 85, 86, 121,
123, 124, 139, 142, 173, 193, 202, 206,
207, 208, 209, 218, 220, 222, 230, 233,
234, 239

Meskó Zoltán, 11, 14, 16, 19, 20, 21, 22,
23, 24, 25, 27, 36, 77, 78, 79, 80, 81, 82,
85, 86, 88, 89, 90, 95, 96, 97, 98, 99,
100, 102, 105, 111, 113, 121, 131, 133,
136, 137, 139, 140, 141, 158, 159, 160,
161, 170, 173, 174, 175, 186, 187, 196,
197, 202, 208, 209, 211, 215, 218, 238,
239, 250, 264

Meskó Zoltán, ifj., 78, 136, 137, 162

Milotay István, 15, 16, 40, 192, 197, 198,
260

Molnár Benjámín, 205, 206

Mózes Sándor, 84

N

Némethy Vilmos, 74, 84, 136, 171, 172,
250

O, Ó

Oetl-Pálffy Dénes, 123, 173

Orsó Mátyás, 207, 222

Orsós Ferenc, 50, 51, 53, 58

P

P. Ábrahám János, 120, 205, 221

Pálffy Daun József, 102, 103, 119, 120,
158

Pálffy Fidél, 11, 14, 16, 19, 21, 22, 23, 24,
25, 65, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 89, 90,
92, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 104,
114, 121, 122, 131, 133, 136, 137, 139,
141, 142, 155, 158, 159, 160, 161, 170,
171, 173, 186, 196, 197, 202, 205, 207,
208, 209, 212, 215, 218, 220, 238, 239,
250

Pándy (Pölcz) Antal, 207, 220

Papp József, 206, 207, 220, 222

Pászty János, 76, 91, 160

Prohászka Ottokár, 36, 37, 42, 59, 73, 143,
144, 211, 212, 247

Pröhle Vilmos, 59, 119

R

Rajk Endre, 205, 222

Rajniss Ferenc, 15, 85, 86, 111, 121, 197,
199, 202, 203, 214, 218, 219, 251
Rakovszky Tibor, 84
Redl Károly, 20, 51, 135

S

Salló János, 24, 85, 86, 121, 202, 214
Sárdy-Stréhn Károly, 100, 117
Simon József, 205, 206, 222
Svaszta Gyula, 20, 77, 83, 86

Sz

Szálasi Ferenc, 3, 7, 9, 14, 15, 16, 17, 18,
19, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 55, 83, 84, 86,
98, 99, 102, 104, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 113, 114, 122, 141, 142,
144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 197, 202, 203, 205, 213, 215, 236,
239, 240, 247, 250, 251, 256, 259, 260,
263
Szalay István, 207, 222
Szász Béla, 76, 78
Széchenyi Lajos, 21, 63, 73, 83, 84, 86,
102, 110, 111, 117, 144, 156, 197, 204,
205, 206, 220, 223
Szedlár Vilmos, 20, 77, 86
Szemere Béla, 41, 63, 66, 67, 85, 202, 237

Szerecz László, 121, 122
Szüts Iván, 14, 76, 78, 91, 237

T

Tanos Dezső, 205, 223, 232, 233
Taufner Gábor, 59, 193, 209, 220, 234
Teleki Pál, 17, 57, 251, 262
Teleki Pál miniszterelnök, 12, 53, 57, 58,
62, 83, 163, 200, 218
Temesváry László, 66, 67, 69, 77, 111,
214, 237
Tordai Béla, 91, 159, 160

V

Vágó Pál, 205, 223
Vajna Gábor, 205, 206, 213, 220, 223, 226
Vermes Gyula, 47
Vértesy László, 205, 223
Vutskits György, 159, 170

Z

Zadravec István, 13, 251
Zákány Gyula, 54, 59, 61, 117
Zakariás Árpád, 91, 94, 121, 159, 160,
170, 172, 207, 223

Tartalomjegyzék

Előszó	3
1. A téma historiográfiája	6
2. A magyarországi szélsőjobboldal jelentősebb irányzatai a polgári korban, az első nyilaskeresztes párt fellépéséig (1867-1932).....	29
2. 1. <i>A dualizmus korának szélsőjobboldali hagyatéka</i>	29
2. 2. <i>A világháborús vereség, a polgári forradalom és a Tanácsköztársaság hatása a szélsőjobboldali mozgalmakra és ideológiára</i>	43
2. 3. <i>Kísérletek a szélsőjobboldal megújítására az 1920-as évek második felében</i>	63
3. A nagy gazdasági világválság és politikai hatásai Magyarországon.....	70
4. Az első horogkeresztes és nyilaskeresztes pártok megalakulása	76
4. 1. <i>A nemzetiszocialista pártok struktúrája 1932 és 1939 között</i>	76
4. 2. <i>A korai nemzetiszocialista pártok politikai tevékenysége és területi elhelyezkedése az 1930-as években</i>	87
4. 3. <i>Szálasi Ferenc fellépése és politikai mozgalma</i>	104
5. A szélsőjobboldali mozgalmak ideológiája és programja	126
6. A nyilaskeresztes pártok részvétele az 1930-as évek politikai küzdelmeiben.....	155
7. A nyilas mozgalom társadalmi bázisa az 1930-as évek első felében	177
8. Az 1939. évi választások.....	196
9. A választási eredmények és a nyilas pártok választói bázisa.....	218
Összegzés.....	236
Rövidítések	242
Források és felhasznált irodalom.....	244
Névmutató.....	265
Tartalomjegyzék.....	268

